

ISSN 1392-0421

LAISVĖS KOVŲ

ARCHYVAS



LIETUVOS POLITINIŲ KALINIŲ IR TREMTINIŲ SĄJUNGA
ISTORIJS SEKCIJA

LAISVĖS KOVŲ ARCHYVAS

13

Kaunas, 1995

947.45.083

UDK 947.45/084/

La-148

Redakcinė kolegija

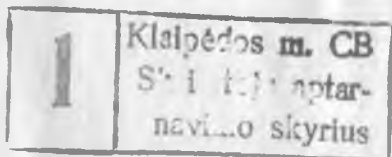
Balys GAJAUSKAS

Česlovas KIŠONAS

Antanas LUKŠA

Vyr. redaktorė

Dalia KUODYTĖ



Redakcija

Ona BALČYTIENĖ, Nijolė GAŠKAITĖ, Vilija JAKUČIŪNAITĖ,
Kęstutis KASPARAS, Jolanta KASPARIENĖ, Algis KAŠĖTA,

Valdemaras MACIŪKEVIČIUS, Juozas STARKAUSKAS,
Bonifacas ULEVIČIUS, Vitalija VITKUTĖ, Regimantas ŽILYS

1 - cnylybisk

Dėkojame rėmėjams:

**PASAULIO LIETUVIŲ BENDRUOMENEI,
NEPRIKLAUSOMOS LIETUVOS FONDO
VALDYBAI KANBEROJE
(pirmininkas F. BORUMAS),**

a.a. dr. **J. GIRNIAUS** vardu aukojusiems

Viršelyje: Kęstučio apygardos ir Jūros srities vadovybė: A.Liesys-Idenas, A.Milaševičius-Ruonis, A.Bakšys-Germantas, J.Seneckis-Siaubas, J.Orlingis-Ričardas. 1950m.

Reprodukcijos **Regimanto Žilio**

LAISVĖS KOVŲ ARCHYVAS 13

Eina šešis kartus per metus

SL 176. 1995 01 16. 18 sp.l. Tir. 5000 egz. Užsakymas Nr. 270

Leidėjas - Lietuvos politinių kalinių ir tremtinių sąjunga.

Laisvės alėja 39, 3000 Kaunas.

Spausdino Adomo Jakšto spaustuvė, Girelės g. 22, 4230 Kaišiadorys.

KĘSTUČIO APYGARDOS KŪRIMASIS (tęsinys)

Dalia Kuodytė

Taigi 1947m. pradžioje Jungtinė Kęstučio apygarda patyrė didelių nuostolių tiek rinktinių, tiek apygardos štabuose. Todėl buvo būtina reorganizacija. Nuo 1947m. vidurio visi pertvarkymai apygardoje, o vėliau – srityje ir visoje Lietuvoje susiję su Jono Žemaičio-Luko, Vytauto vardu.

1947m. gegužės 20-25d. įvykusiame apygardos vadų pasitarime J.Žemaitis buvo išrinktas apygardos vadu³⁴.

J.Žemaitis gimęs 1909m. Palangoje, ūkininkų šeimoje. Nepriklausomoje Lietuvoje buvo baigęs Aukštąją karo mokyklą, turėjo kapitono laipsnį. 1944m.



Kęstučio apygardos vadovybė: J.Žemaitis-Vytautas, Ant.Liesys-Idenas, Bartkus-Žadgaila, V.Gužas-Mindaugas

įstojęs savanoriu į gen. P.Plechavičiaus Vietinę rinktinę, buvo paskirtas bataliono vadu. 1945m. išėjo į mišką. Pradėjęs partizaninę kovą rinktinės vadu, ją baigė – visos Lietuvos pasipriešinimo sąjūdžio vadu. Pradėjęs kapitonu, baigęs – part. generolu, J.Žemaitis-Vytautas įeis į Lietuvos istoriją kaip vienas garbingiausių jos karių.

1947m. viduryje Kęstučio apygardoje įvykę pasikeitimai buvo ypatingi. Reikėjo viską kurti iš naujo – organizuoti štabo veiklą, ieškoti pareigūnų į apygardos ir rinktinių štabus. Šis darbas truko visą mėnesį. Pagrindinis ir vienintelis J.Žemaičio pagalbininkas tuo metu buvo P.Bartkus-Sąžinė, KA štabo organizacinio skyriaus viršininkas.

Pirmoji apygardos vado pareiga buvo surasti pareigūnus į Žebenkšties rinktinės štabą, kuris, išėjęs J.Žemaičiui, liko be vadovybės. Rinktinės vadu buvo paskirtas Edmundas Kurtinaitis-Kalnius (prieš tai jis buvo mokomas ir instruktuojamas)³⁵, štabo viršininku – Bronius Neverdauskas. Abu jie buvę mokytojai (ne kariškiai), todėl teko jiems padėti.

Tuo pat metu buvo formuojamas ir apygardos štabas. Štabo viršininku buvo paskirtas P.Bartkus-Žadgaila (vėliau PA vadas), operatyvinio skyriaus viršininku – Vytautas Gužas-Kardas (vėliau – Jūros srities štabo viršininkas), informacijos skyriaus viršininku – Antanas Liesis-Taurus (vėliau – Jūros sr. štabo narys). 1948m. pavasarį štabas buvo papildytas dar vienu nariu – Vaclovu Ivanausku-Vyteniū, Gintautu (vėliau – Jūros sr. vadas)³⁶. Taigi į J.Kęstučio apygardos štabą buvo surinkti Žemaitijos partizanų lyderiai, pakėlę sunkiausią atsakomybę našta.

Pagrindinis naujojo štabo uždavinys buvo sutvarkyti ryšius tarp rinktinių ir su apygardos štabu, kad būtų galima koordinuoti padalinių veiklą. Ryšiais rūpinosi visi štabo nariai.

Nebuvo pamirštas ir leidybinis darbas. Po to, kai balandžio mėn. buvo sunaikinti 2 apygardos štabo bunkeriai ir visa ten buvusi įranga, spaustuvės įrengimu ir leidyba rūpintis buvo pavesta Vaidoto (buv. Naro) rinktinės vadovybei. 1947m. rugpjūčio mėn. ryšininkas J.Gudzinskas iš Kauno atvežė kitą spaustuvinę įrangą ir "Laisvės varpas" vėl pradėjo eiti.

Vaidoto rinktinę ir visą apygardą ištiko skaudi netektis, kai 1948m. sausio 16d. Ariogalos valsčiuje, Pagesaičio kaime, buvo sunaikintas bunkeris, kuriame buvo įrengta spaustuvė. Tada žuvo Vaidoto rinktinės vadas, vienas

pirmųjų Žemaitijos partizanų organizatorių kpt. Juozas Čeponis-Tauragis, Budrys ir kiti štabo nariai ³⁷.

Iki 1948m. pavasario J.Žemaičio-Vytauto vadovaujamoje Kęstučio apygardoje galutinai susiformavo ir persigrupavo rinktinės. Trys rinktinės – Knygnešio-Birutės, Lydžio-Aukuro ir Vaidoto sudarė Kęstučio apygardos branduolį, o kitos – Voverės, Atžalyno, Juozapavičiaus perėjo į Priskelimo apygardą.

Apygardos vadovybė šiuo laikotarpiu aktyviai veikė ne tik savo apygar-



Kęstučio apygardos vadovybės antspaudai

doje, bet ir palaikė glaudžius ryšius su kitomis apygardomis.

Kęstutėnai, sustiprinę štabus, sutelkę stiprias karines ir intelektualines pajėgas, pamažu perėmė iniciatyvą ir pradėjo formuoti visos Lietuvos partizanų vyriausiąją vadovybę. Šią užduotį jie sėkmingai įvykdė. 1948m. gegužės 5d. iš trijų apygardų įkuriama Jūros (Vakarų Lietuvos) sritis³⁸, jos vadu (iki birželio mėn.) tampa J.Žemaitis. Birželio 8d., atiduodamas srities vado pareigas A.Milaševičiui-Ruoniui³⁹, Vytautas rašo: "...Aš didžiuojuosi, kad esu iš Kęstutėnų, iš tarpo tų, kurie savo Tėvynei davė tokius didvyrius, kaip Visvydą ir kitus, kurių žygdarbiai ir vardai galbūt nėra žinomi, bet apie jų darbus sužinos, juos įvertins ir amžiais atmins atgimusi Lietuva..."

1948m. pirmoje pusėje KA štabas parengė norminius karinės veiklos dokumentus, kurie vėliau, juos pritaikius, buvo panaudoti visos Lietuvos partizanų (t.y. naujokų) apmokymo taisyklėms⁴⁰, mobilizacijos planams ir metodiniams nurodymams rengti⁴¹. Taigi 1948m. liepos mėnesį sudarytas KA štabas. Jo vadu tapo buvęs Lydžio rinktinės vadas Henrikas Danilevičius-Vidmantas, štabo viršininku -R.Gedvilas-Remigijus, Sidabras (buv. Birutės rinktinės štabo informacinio skyriaus viršininkas⁴²). Šios sudėties apygardos



KA partizanų vadai. Pirmas iš kairės - J.Žemaitis, pirmas iš dešinės - H.Danilevičius

štabas buvo įsikūręs Eržvilko valsčiuje, trijuose bunkeriuose, kuriuose laikėsi po kelis štabo narius⁴³. Viename bunkeryje spausdinamas "Laisvės varpas" ir kita apygardos spauda. Tokios sudėties štabas išsilaikė iki 1949m. balandžio mėnesio.

Štabo sudėtis keisdavosi dėl įvairių priežasčių. Dažniausiai – kai kas nors žūdavo arba būdavo skiriamas kitoms pareigoms. Tačiau pasitaikydavo, kad narys būdavo nušalinamas dėl netinkamo elgesio, pavyzdžiui, 1949m. balandžio mėn. KA įvykę pasikeitimai – kaip tik tokie. 1948m. gruodžio 1d. apygardos vadas H.Danilevičius-Vidmanatas su štabo apsaugos būrio vadu Vl.Švelniu-Putinu ir ryšininku J.Trumpaičiu savavališkai išvyko į Kauną pasimatyti su žmona⁴⁴. "Kelionės" pasekmė -suirmti Vl.Švelnys ir J.Trumpaitis, tik atsitiktinumo dėka pavyko pabėgti Vidmantui. 1949m. balandžio mėn. į Kęstučio apygardos štabą atvyko Jūros srities vadovybė išsiaiškinti įvykio aplinkybes. Be to, reikėjo nuraminti partizanus, kurie įtarė apygardos vadą



Jūros sr. partizanų vadovybė ir Kęstučio apygardos naujasis štabas 1949m. kovo mėn.: V.Gužas-Mindaugas, V.Ivanauskas-Vytenis, p.Bedalis, A.Milaševičius-Ruonis, Vl.Gudavičius-Vaišnoras, A.Miliulis-Algimantas, P.Kurtinaitis-Mantas, A.Liesys-Idenas, R.Gedvilas-Sidabras, nežinomas partizanas.

dirbant KGB. Susirinkime Vidmantas buvo atleistas iš apygardos vado pareigų. Nepasitvirtinus, kad jis užverbuotas KGB, buvo išsiųstas į Rytų Lietuvą kaip Vakarų srities atstovas⁴⁵.

Nepaisant visų įtarinėjimų, Vidmantas garbingai baigė savo kovą, 1949m. lapkričio 1d. žuvo Algimanto apygardos vado A.Starkaus-Montės bunkeryje, Anykščių valsčiuje.

Naujuoju apygardos vadu tapo Aleksas Miliulis-Neptūnas, Algimantas, buvęs Butageidžio rinktinės vadas⁴⁶ (iki 1946m. – Žygaičių mokyklos mokytojas). Jo pavaduotoju tapo Steponas Venckaitis-Biliūnas, št. viršininku liko R.Gedvilas-Remigijus.

Tokia štabų sudėties kaita, žinoma, labai trukdė dirbti. Nauji pareigūnai turėjo susipažinti su rinktinių štabų veikla, numatyti ir parengti taktinius nurodymus. Tačiau net ir pusmetį vadovavus, buvo sunku tai atlikti. Kiek galima, buvo tobulinama ne tik visos Lietuvos sąjūdžio struktūra, bet ir atskirų sričių. Po to, kai 1948m. pavasarį buvo sunaikintos aktyviausiai veikusios Kelmės⁴⁷ ir Eržvilko⁴⁸ pagrindinės organizacijos – OS, 1949m. ši struktūra oficialiai panaikinta⁴⁹ ir įkurta efektyvesnė, "trejetukų-slapukų" sistema. Taigi rėmėjų veikla tapo konspiratyvesnė, tikėtasi geriau apsaugoti nuo šnipų ir išdavikų, nors tai darėsi vis sunkiau.

1949-1953m. partizanų žūtys, štabų naikinimai, dažniausiai susiję su išdavystėmis.

1949m. birželio 7-9d. Kaziškės miške pagal agentų Šimkaus ir Platono parodymus buvo įvykdyta MGB operacija, kurios metu visiškai sunaikintas Kęstučio apygardos štabas⁵⁰: žuvo apygardos vadas Algimantas Miliulis-Neptūnas; jo pavaduotojas Biliūnas, štabo narys Albertas Norkus-Starkus, suimtas štabo viršininkas Robertas Gedvilas-Sidabras. Išdavystė po išdavystės, saugumiečių klastai nebuvo ribų, palūžo net stiprieji. Robertas Gedvilas po suėmimo 3 mėnesius tylėjo. Vėliau – papasakojo, ką žinojo, stojo į akistatas kitiems suimtiesiems. Apie lūžį skaitome jo ranka rašytuose atsiminimuose: "...Vasaros pabaigoje mane atvedė į tardytojo kabinetą, kuriame išvydau savo motiną, kuri, apsipylusi ašaromis, pasakė, kad seserį nušovė partizanai, o ją žmonės įspėjo, kad bėgtų iš kaimo, nes ir ją nori sušaudyti. Po keletos dienų /.../ tardytojas man "išsitarė", kad seserį nušovęs Lyras iš užpakalio, kai ji sėdėjo miške greta Eimučio, šovė į pakaušį. Saugumiečių pasakojimais man

buvo sunku patikėti, tačiau širdies skausmas ir pergyvenimas buvo didžiulis, mane sukrėtė visam gyvenimui⁵¹..." Išdavystė yra išdavystė – ji visada buvo ir bus laikoma bjauriausiu poelgiu. Sunku pateisinti pokario išdavystes, kai liejosi kraujas, kai bausmės buvo skaičiuojamos dešimtmečiais, tačiau reikia suprasti tą mechanizmą, kuriuo buvo laužomos sielos.

1949m. birželį naujuoju Kęstučio apygardos vadu tapo Antanas Bakštys-Germantas (iki tol Vaidoto rinkt. vadas). Tai dar viena asmenybė, verta išskirtinio dėmesio. A.Bakštys gimė 1923m. birželio 13d. Raseiniuose, amatininko šeimoje. 1941m. baigė gimnaziją, o 1944m. jis jau P.Plechavičiaus Vietinės rinktinės karys. Pasibaigus karui, mokytojavo Gervainių, Kunionių pradinėse mokyklose. Buvo suimtas, paleistas dar kurį laiką dirbo Raseinių gimnazijoje, o 1947m. lapkričio mėnesį išėjo partizanauti, kaip daugelis kitų jo



Kęstučio apygardos vadas Antanas Bakštys-Klajūnas, German-
tas, (1949-1951m.).

kartos jaunuolių. Matyt, jie kitaip negalėjo, nes nemokėjo gyventi "Stalino saulei" šviečiant – buvo per dideli idealistai, per daug mylėjo laisvę.

Taigi vėl pasikeitė apygardos štabo sudėtis. Iš senojo štabo liko tik Kazimieras Ruibys-Inžinierius – informacijos skyriaus viršininkas.

Kęstučio apygardos rinktinės 1948-1953m.

Besikeičiant štabams ypač svarbu, kad buvo išlaikyta rinktinių- rajonų struktūra. Kęstučio apygardą sudarė Butageidžio, Birutės ir Vaidoto rinktinės, turinčios bent po kelis rajonus (2-3 būriai).

Kaip rinktinių, taip ir rajonų pavadinimai keitėsi, dažniausiai išlaikydami tą pačią teritoriją. Pavyzdžiui, Butageidžio (buv. Lydžio, Aukuro) rinktinėje 1948m. sudaryti Marso, Švyturio rajonai⁵², vėliau sudarę Šalnos, Visvydo ir Dariaus rojonus. Rajonų vadovybė keitėsi pagal rinktinės ar apygardos poreikį: 1949m. Švyturio rajono vadas Pr.Briedis-Jūra buvo paskirtas Butageidžio štabo viršininku, būrio vadas P.Balčiūnas-Pušis – Dariaus rajono vadu. Tie pasikei-



Birutės rinktinės štabas, 1949m.

timai buvo susiję su rinktinės vado Alekso Miliulio paskyrimu Kęstučio apygardos vadu.

Vaidoto rinktinę sudarė Dainavos, Tulpės, Neringos rajonai. 1947m. gruodžio mėn. – 1948m. kovo mėn. visi rinktinės štabai patyrė nuostolių. Štabas buvo atkurtas vadovaujant A.Bakšiui-Germantui.

Visą laiką problematiška padėtis buvo Klaipėdos krašte. Kęstutėnai ten stengėsi palaikyti veiklius kovos vienetus. 1948m. Klaipėdos krašte ir dalyje Šilutės valsčiaus veikė Rambyno

rinktinė⁵⁴. Matyt, ji gyvavo neilgai – 1948m. Šilutės MGB suėmė 30 asmenų, tarp jų ir rinktinės vadą Juozą Jurkaitį, ir rinktinė buvo likviduota.

Klaipėda buvo svarbus strateginis taškas, todėl 1950m. Jūros sr. vadovybė pavedė Birutės rinktinės Dubysos rajono vadovybei – St.Narbutui-Apolinarui, Br.Životkauskui-Keršiui Klaipėdoje atkurti organizaciją, kurios nariai rinktų žvalgybines žinias, išsiaiškintų ryšių galimybes su Vakara⁵⁵. 1951m.



Jūros sr. vadas Vaclovas Ivanauskas-Vytenis

kovo 24d. Klaipėdoje buvo suimta grupė Dubysos rajono asmenų, ir ši veikla nutrūko⁵⁶.

Kalbant apie struktūras, svarbu paminėti tai, kad 1949-1950m. žuvo daug senųjų partizanų vadų. Padėtį atskleidžia Jūros sr. vado V.Ivanausko laiškas (1949 07 20)⁵⁷, kuriame rašoma, kad srities apimtyje per 1949m. žuvo 15 pareigūnų, iš kurių žemiausi turėjo tėvonijos vadų teises, Kęstučio apygardoje, kuri buvo stipriausia srityje, visose rinktinėse yra tik po vieną pareigūną, atitinkantį einamas pareigas. Vien birželio mėn. Kęstučio apygarda neteko 30 eilinių partizanų. Manoma, kad esant tokiam žuvimų skaičiui, per 7-8 mėnesius Kęstučio apygardoje nebeliks partizanų.

Ši prognozė nepasitvirtino – pavieniai partizanai laikėsi dar ilgiau, tačiau struktūrų veikla buvo gerokai sumenkusi.

Kęstučio apygardos štabas 1951-1953m. Paskutinieji partizanai

1951m. birželio mėnesį, susidarius kritiškai padėčiai srityje, pas Vytautą buvo sušauktas srities vadų pasitarimas, kuriame dalyvavo Prisikėlimo apygardos vadas P.Morkūnas-Rimantas, naujasis Kęstučio apygardos vadas K.Labanauskas-Justas, Kariotas (buv. Birutės rinktinės vadas). Tai pareigūnai, kurie iki 1953m. dar organizavo štabų darbą⁵⁸. Nuo birželio iki lapkričio sri-



L.Grigonio-Užpalio sunaikintame bunkeryje rasti daiktai, 1950m. liepos 22d.

ties vado pareigas ėjo P.Morkūnas-Rimantas, o Germantas, laikinai dirbęs LLKS Prezidiumo sekretoriumi, nuo lapkričio mėn. vėl tapo srities vadu, o P.Morkūnas gruodžio mėn. – Kęstučio apygardos vadu.

1952m. Kęstučio apygardoje veikė 180 partizanų, o 1953m. – tik 23 partizanai⁵⁹. Apygardos štabą sudarė 2 asmenys – be vado Rimanto, štabo viršininkas Jonas Vilčinskas-Algirdas (jam žuvus – St.Zinkevičius). Dar 1952m. apygardos štabe veikė stipri spaustuė⁶⁰, spausdinusi "Laisvės varpą", "Ugnį", taip pat nemažais tiražais atsišaukimus, kreipimusis.

Kęstučio apygardos štabo likvidavimo planai buvo siejami su LLKS Prezidiumo Pirmininko Vytauto paieškoms. Tuo tikslu 1952-1953m. buvo atliktas nemažai operatyvinių veiksmų, tačiau jie baigėsi be rezultatų.

Tik 1953m. kovo mėn. per suimtus partizanus Vitvytį ir Granitą buvo užmegztas ryšys su Rimantu laiškais. 1953m. birželio 19d. pastarasis buvo iškvietas į susitikimą ir žuvo⁶¹.

Faktiškai apygardos štabas jau nebuvo atkurtas, tačiau pavieniai partizanai veikė dar iki 1957-1958 metų. Jiems sunaikinti buvo naudojami visos galimos priemonės.



Kęstučio apygardos partizanai A.Mišėikis-Tarzanas ir J.Paliokas

Ištisą romaną galima būtų parašyti apie paskutiniųjų Birutės rinktinės partizanų žūtį Kelmės rajone. 1955m. suimti broliai Ignas ir Eugenijus Kybartai. Jie pasirašė ir buvo išleisti ieškoti savo brolio Vytauto ir besislapstančio buv. Kęstučio apygardos vado Justo-K.Labanausko. Birželio 17d., sutikę Justą, broliai džiaugėsi apgavę saugumą. Nežinia ko pastūmėtas, Justas prisistato į Kelmės MGB skyrių, užsiverbuoja, po keletos dienų nušauna Vytautą Kybartą, vėliau ir kitus du brolius⁶².

Tai jau buvo atviros žmogžudystės ir pagal bet kokį kodeksą reikalaujančios atlygio.

Vis dėlto, nepaisant šių skaudžių faktų, Kęstutėnai, pakėlę kardą už Tėvynės laisvę, su kardu rankoje žuvo, priesaikos nesulaužę.

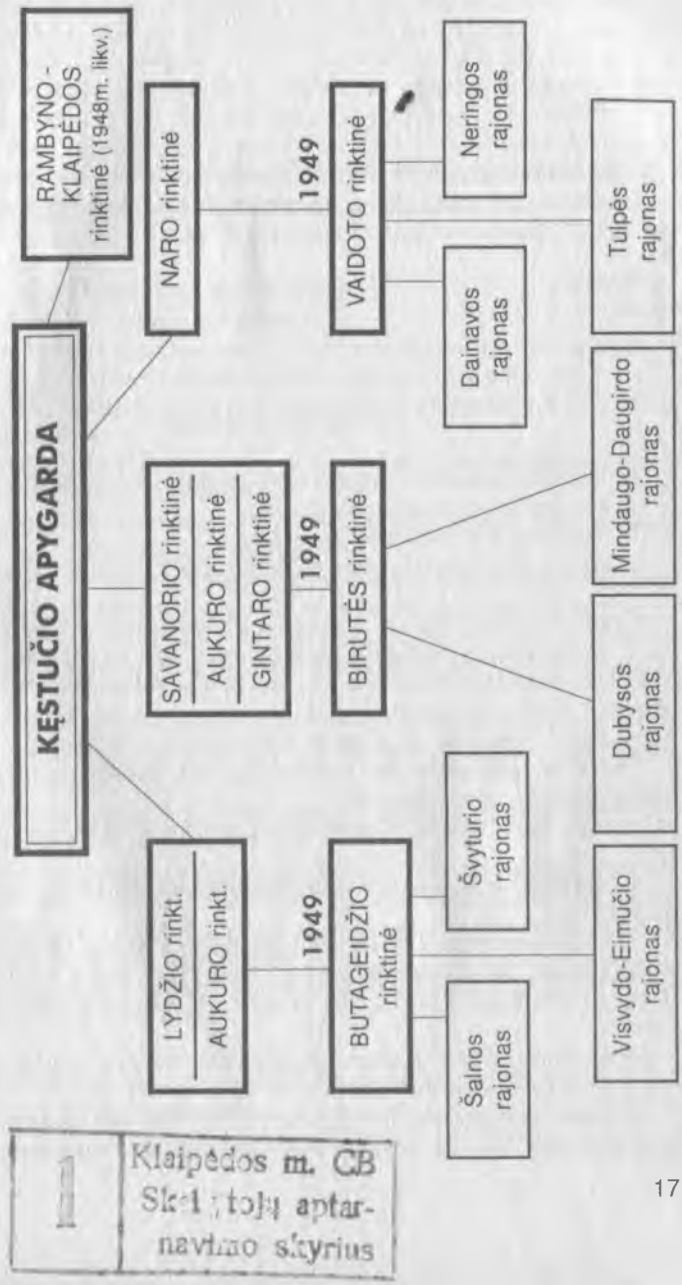
Šaltiniai

34. Lietuvos valstybinis visuomeninių organizacijų archyvas (toliau – LVVOA). F.3377. Ap.55. B.204. L.45.
35. Ten pat.
36. Ten pat. L.48.
37. Buv. LTSR VSK archyvas (toliau – VSKA). F.10. B.157/9. T.1. L.61.
38. Ten pat. F.6. B.5/9. T.6. L.188.
39. Ten pat. F.6. B.5/9. T.6. L.190.
40. Ten pat. L.174.
41. Ten pat. L.177.
42. Ten pat. B.b.f. B.35231/3. T.1. L.14.
43. Ten pat. Op.b.f. B.235. T.1. L.32.
44. Ten pat. L.32.
45. Ten pat. B.b.f. B.35231/3. T.1. L.14.
46. Ten pat. L.30.
47. Ten pat. F.10. B.5/28. T.1. L.79.
48. Ten pat. F.6. B.5/9. T.5. L.111.
49. Ten pat. B.b.f. B.35231/3. T.1. L.117.
50. Ten pat. F.3. B.41/123. L.82-83.
51. PKTS archyvinių dokumentų rinkinys.
52. LVVOA. F.3377. Ap.55. B.215. L.8.
53. Ten pat.
54. LVVOA. B.3377. Ar.55. B.203. L.7.
55. VSKA. Op.b.f. B.6154. T.2. L.321.
56. Ten pat. F.10. B.7/3. T.3.
57. LKA. Nr.7. L.61-62.

A-C19446 SA

4 lentelė

KĖSTUČIO APYGARDOS KARINĖ STRUKTŪRA
1948 - 1953 m.



| | |
|--------------|--|
| 1948-1953 m. | Klaipėdos m. CB Skaliojų aptar- navimo skyrius |
|--------------|--|

58. LVVOA. B.67.
59. VSKA. F.3. B.60/7. L.19.
60. Ten pat.
61. Ten pat. Op.b.f. B.6126. T.1. D.II L15.
62. Iš kur atsiranda pasakos apie Vilkolakius // Amžius. 1983 birželio 19-25d. Nr.25. L.10.

1. Kęstučio apygardos vado įsakymas Nr.5, 1948m. balandžio 2d. apie štabų pareigūnų karinį parengimą

KV
1948 04 04
Nr.266

K Įsakymas
Nr.5
1948m. balandžio 2d.

Operatyvinė dalis

1.

R. Vadams gegužės – birželio mėn. organizuoti ir vykdyti:

- a) neapmokytų partizanų parengimą,
- b) jefreitorių ir skyrių vadų parengimą,
- c) kuopų vadų ir kuopų vadų pavaduotojų karinį parengimą.

2.

Organizuojant ir vykdant apmokymus, vadovautis šiais nurodymais:

1. **Neapmokytų partizanų parengimas.** Tokį apmokymą turi praeiti neapmokyti partizanai (kas įeina į tą kategoriją, išdėstyta priede). Parengimo tikslas: - duoti partizanams svarbiausias žinias, kurių neturint visi partizanų padaliniai ir bendrai kova už laisvę turėjo didelių nuostolių.

Dėti visas pastangas, kad parengimas būtų pradėtas š.m. gegužės mėn., baigtas liepos – rugpjūčio mėn.

Kiti nurodymai rengiant neapmokytus partizanus išdėstyti šio įsakymo priede Nr.1.

2. **Jefreitorių ir skyrių vadų parengimas.** Organizuoti ir vykdyti tokį parengimą.

Trumpas jefreitorių ir skyrių vadų parengimo kursas. Į kursus siunčiami visi sąmoningesni partizanai ir jefreitoriai. Apmokymo laikas 3-5 savaitės /27-45 mokymo valandos/. Apmokymus pradėti š.m. gegužės mėn., baigti birželio mėn.

Apmokymų tikslas – sąmoningiausias partizanus ir jefreitorius parengti jefreitorių ir skyrių vadų pareigoms.

Konkretų apmokymų laiką nurodo RV (rinktinės vadas – red. past.). Apmokymų programą ir planą sudaro RŠOpSkV (rinktinės štabo operatyvinio

skyriaus Viršininkas – red. past.), tvirtina RV.

Kursus organizuoja ir už parengimą atsako RV. Esant būtinybei ir susiklosčius aplinkybėms, kaimyninių R (rinktinių – red. past.) vadai pagal susitarimą kursus gali organizuoti kartu.

Baigus kurso parengimą, pažangumas turi būti tikrinamas egzaminais. Apmokymų rezultatai turi būti pranešti rinktinės vadovybei.

Kursantai, kurių programinės žinios ir kiti charakterizuojantys duomenys komisijos įvertinti ne žemiau, kaip vidutiniai, gali būti pristatyti atestacijai jefreitoriaus laipsniui, o praėjęs nustatytą stažą pagal atestacijos reikalavimus, pakeltas iki jaunesniojo seržanto. Apmokymams būtina panaudoti tokią pagrindinę literatūrą:

a) krašto įstatus ir Karo lauko teismo įstatus.

b) "Ką turi žinoti kiekvienas partizanas".

c) tankų ir manevrinis parengimas – Lietuvos kariuomenės įstatai P-50.

pagalbinė: NR ir OS įstatai, rinktinės įstatai, organizacijos programa.

3. Kuopų vadų ir kuopų vadų pavaduotojų parengimas. Organizuoti ir vykdyti tokį parengimą.

4. Trumpalaikiai BrV (būrių vadų – red. past.) parengimo kursai. Į kursus siunčiami visi skyrių ir būrių vadai.

Apmokymų laikas 3-5 savaitės. Apmokymą pradėti nuo to laiko, kai bus baigtas jefreitorių ir būrių vadų apmokymas.

Apmokymo tikslas – parengti sąmoningus, disciplinuotus ir savarankiškus jaun. vadus, galinčius vadovauti atskirai veikiantiems partizanų daliniams.

Kursus organizuoja ir už jų tinkamą pravedimą atsako RV. Jie tiksliai skiria apmokymų laiką, sudaro programą ir mokomąjį planą, kurių kopijas siunčia man.

Mokymo programos pagrindą turi sudaryti organizacijos ir JKApG (P.NK ir teismų ar rinktinių štabų) įstatai "Ką turi žinoti kiekvienas partizanas" ir Lietuvos kariuomenės įstatai P-50.

Baigus mokomąją programą, žinios turi būti patikrintos egzaminais. Egzaminų rezultatai turi būti pranešti man.

Kursantai, kurių praeitos programos žinios ir kiti charakterizuojantys duomenys komisijos įvertintos ne žemiau kaip vidutinės, gali būti pristatyta j.seržanto laipsniui gauti, o praėjus stažą, atitinkamai su jų gabumais ir laipsnių suteikimo įstatais, suteikti aukštesnį laipsnį.

Apmokymams naudoti tokią pat literatūrą, kuri nurodyta 2-e paragrafe, tik studijuojama smulkiau ir detaliau.

3.

RV iš anksto aprūpinti paskirtus apmokymus vesti asmenis būtina literatūra ir kitomis būtiniausiomis priemonėmis.

Asmeniškai ar per savo štabo darbuotojus tikrinti trumpų kursų, ruošiant jefreitorius ir dalinių vadus, eigą, apie patikrinimo rezultatus (mokslo pažymius) pranešti man.

Įpareigoti RaV (rajonų vadus – red. past.) pastoviai tikrinti neapmokytų partizanų apmokymų eigą pavaldžiuose daliniuose.

Priklausomai nuo konkrečių aplinkybių, rinktinės vadui leidžiama nukrypti nuo šių nurodymų, bet svarbu, kad vienu ar kitu būdu iki vasaros pabaigos visi P (partizanai – red. past.) (iki būrio vado imtinai) sėkmingai baigtų nustatytą apmokymų programą, papildytą savo bagažą karinėmis ir kitomis žiniomis, ir, pagerėjus jų kariniam parengimui, nebebūtų mūsų tarpe tiek nuostolių.

Už gerą partizanų ir vadų parengimą atsakingi tiesioginiai jų viršininkai. Apie tai turi gerai žinoti visi, kurių pareiga – organizuoti parengimą, vykdyti ar kontroliuoti jį.

Priedas Nr.1. Neapmokytų partizanų apmokymo programos pavyzdys viename lape.

Pas. KV Skirgaila
/.../

/Buv. LTSR VSKA. F.6. B.5/9. T.6. L.174-176. (originalas -rusų k.)/

2. Kęstučio apygardos vado Skirgailos 1948 04 10 bendrieji mobilizacijos planų parengimo ir jų vykdymo nurodymai

KV
1948 04 10
Nr.79 sl.

Slaptai – asmeniškai
Mobilizacinis

Bendrieji nurodymai Mobilizacinių planų sudarymui ir vykdymui

(Norint išvengti plataus termino supratimo Mobilizacijos planais sutartinai vadinami planai, kai į partizanų gretas masiškai stoja PS (savanoriai) ir iš jų formuojami nauji daliniai).

Naudojami sutrumpinimai:

Mob. – mobilizacija, mobilizacinis.

Mob. pl. – mobilizacinis planas.

1. Mob. pl. sudaro, vykdo ir atsakingi už pranešimą:

a) Rn (rinktinių – red. past.) ir Ra (rajonų – red. past.) štabuose – štabų viršininkai.

b) partizanų daliniuose – jų vadai.

2. Šiuo metu mob. pl. pagrindą turi sudaryti realūs ir vietose patikrinti duomenys:

a) tikslus skaičius asmenų, atitinkančių partizanų reikalavimus ir iš anksto įsipareigojusių, galinčių, gavus įsakymą ar sutartą ženklą, įstoti į partizanus.

b) vado žinioje esančių atsarginių ginklų ir šaudmenų patikrinimas.

3. Mob. pl., be 2-o skyriaus a ir b punktuose nurodytų duomenų, dar turi būti nurodyta:

a) ryšiai su savanoriais, jų telkimas, priesaikų priėmimas, išskirstymas į dalinius, ginklų išdavimas ir trumpas apmokymas;

b) naujų dalinių formavimas, jų veiklos teritorijos nustatymas, kadruų pasiskirstymas;

c) būdai, kuriais bus duotas įsakymas vykdyti mobilizacijos planus.

4. Kiekvienas pareigūnas, sudarantis ir vykdamas mob. pl., turi atmintinai žinoti kiek galint daugiau duomenų. Tik duomenis, kuriuos labai sunku prisiminti, leidžiama užsirašyti sau suprantamais šifruotais ženklais.

5. PD (partizanų dalinys – red. past.) vadas, /.../ gavęs iš savo tiesioginio viršininko įsakymą savo teritorijoje sudaryti mobilizacijos planą, privalo, laikydamasis griežčiausios konspiracijos, dėti visas pastangas jo įvykdymui ir apie tai turi pranešti pareigūnui, davusiam įsakymą, pagal 2-o straipsnio a ir b punktus ir kt. duomenis.

6. Jei RV /.../ laiko esant reikalinga, gali pavesti kitam atsakingam asmeniui sudaryti mobilizacijos planus, ją vykdyti tam tikruose rajonuose ar miesteliuose.

7. Negalima leisti, kad mobilizacinių pl. vykdymas veiktų ar silpnintų organizacijos ryšius ir žvalgybą. Vadų pareigas kontroliuoti, kad OS pareigūnai, įeinantys į mob. pl., turėtų gabius pavaduotojus, gerai žinančius mob. planą. Jei tokių pavaduotojų neatsirastų, tai atsakingi OS pareigūnai pagal mob. pl. negali būti priimti į partizanų eiles, nežiūrint į tai, kad jie to nori.

8. Jei sudarant mob. pl. aiškiai jaučiamas tinkamų kadru trūkumas, tai tokio atveju vadai gali įsakyti pagal plano duomenis mobilizuoti seržantais ir karininkais, atitinkančiais P (partizanų – red. past.) reikalavimus, net jei jie anksčiau nėra įsipareigoję stoti į P eiles.

9. Nuo dabar R vadai, kartu su siunčiamomis veiklos ataskaitomis, turės atsiųsti (pagal 2-o str. a ir b punktus) žinias, pagal sudarytą priede formą.

Priedas: žinių forma – 1 lapas.

Pas. KV Skirgaila

Pas. KŠOrg. SKV Algirdas

/Buv. LTSR VSKA. F.6. B.5/9. L.177-178. (originalas – rusų k.)/

3. Kęstučio apygardos vado 1948 05 31 įsakymas Nr.7 (340) apie karinį-organizacinį apygardos pertvarkymą ir srities įkūrimą

KV
(Kęstučio apygardos vadas)
1948 05 31
Nr.340

K įsakymas
(Kęstučio apygardai)
Nr.7.

1948m. gegužės 30d.

Organizacinė dalis
§ 1

Skelbiu įsakymų sričiai išrašus.

"1948m. gegužės 5d. įsakymas kraštui Nr.1. Organizacinė dalis. 1. Vasario – balandžio mėnesiais vykusiose derybose tarp K (Kęstučio apygarda), Ž ap (Žemaičių apygarda) ir G (Gražinos apygarda) jų vadovybė nutarė susijungti į stambesnę organizacinę vienetą – Kovos už laisvę sritį, kurios aukščiausias ir galutinis tikslas – atkovoti Lietuvos laisvę ir nepriklausomybę.

Nuo 1948 05 01 šios srities vadu paskirtas aš. (J.Žemaitis-Vytautas – red. past.)

Pagrindas: K vadovybės pasitarimų protokolai Nr. 75 iš 1948 02 05 ir 1948 03 31; G vadovybės pasitarimų protokolai 1948 03 15, Nr.1. ir Ž ap. vadovybės pasitarimų protokolai Nr.11, 1948 04 03 ir Nr.16, 1948 05 01.

1. Šiandien pradėjau laikinai eiti srities vado pareigas.

Pagrindas: Žr. šio įsakymo pirmąjį punktą.

3. Savo pavaduotoju palieku /.../

4. Į srities sudėtį įeina K (Kęstučio ap.), G (Gražinos -Prisikėlimo ap.) ir Ž ap (Žemaičių ap.).

5. Sritis – Vakarų Lietuvos sritis (sutr. VLSr).

6. Vakarų Lietuvos srities slapyvardė – Jūra (sutr. J.).

/.../

"Jūros sr. įsakymas Nr.2, 1948m. gegužės 29d.

Organizacinė dalis

1. Siekiant sudaryti deramas sąlygas veiksmingesnei kovai už laisvę nuo 1948m. birželio 1d. įvykdyti tokią reorganizaciją:

a) K – KI – NE iš K (Kęstučio) sudėties išskirti ir įvesti į G (Gražinos) apygardos sudėtį

b) /.../

L.e. J sr. V p.

§ 2

KŠ Org. Sk. V (Kęstučio apygardos organizacinio skyriaus viršininkas)
Tautmiliui leista nešioti sužeidimo ženklą.

§ 3

Naudotis tokiais slapyvardžiais:

Vietoj GA - Žynys (ŽI)
" - " GE - Žalgiris (ŽA)
" - " VI - Rambynas (RA)

(pas.) KV Žaltys
(Kęstučio apygardos vadas)

| Šio įsakymo kopiją gauna: | vykdyti | žinoti |
|---|---------|--------|
| 1. JV (Jūros sr. vadas) | - | 1 |
| 2. ŽIV (Žynio rinkt. vadas) | - | - |
| 3. ŽAV (Žalgirio rinkt. vadas) | - | - |
| RAV (Rambyno rinkt. vadas) po vieną egz. BIV | 4 | - |
| 4. Lieka KŠ (Kęstučio ap. štabe) | 2 | - |
| Iš viso | 6 | 1 |

/Buv. LTSR VSKA. F.6. B.5/9. T.6. L.188-189. (originalas -rusų k.)/

4. Kęstučio apygardos vado įsakymas Nr.8 (347) 1948m. birželio 8d. pereinant į kitas pareigas

KV
(Kęstučio apygardos vadas)
1948 06 06
Nr.347.

Įsakymas
Nr.8
1948m. birželio 8d.
Bendroji dalis

1.

Gavęs naują paskyrimą, šiandien nustojau vadovauti K (Kęstučio apygardai) ir iš K išeinu.

Pagrindas: š.m. srities įsakymas Nr.181.

2.

Brangūs Kęstutėnai!

Tėvynei šaukiant šiandien palieku Jūsų gretas ir pradėdu vykdyti naujas pareigas.

Visą savo partizanavimo laiką iki dabar praleidau Jūsų gretose, todėl ne lengva su Jumis atsisveikinti. Mane džiugina tik viena viltis: kad ir būdamas kitoje vietoje turėsiu galimybę kartu su Jumis dirbti ir rūpintis Jūsų reikalais.

Aš didžiuojuosi, kad esu kilęs iš Kęstutėnų, iš aplinkos, kuri savo Tėvynei davė tokius didvyrius, kaip Visvydą ir kt., kurių didvyriški žygdarbiai ir vardai dar ne visiems žinomi, bet jų darbus įvertins ir amžiais atmins atgimusi Lietuva.

Kęstutėnai! Kaip ir iki šiol, taip ir toliau garbingai neškite iškeltą kovos už laisvę vėliavą. Stenkitės jos nesutepti savo darbais. Ir toliau būkite tokie suitelkę, draugiški, drąsūs ir disciplinuoti, pasitikėkite ir klausykite savo vadų.

Tobulinkite savo organizacines ir kitas žinias. Suaktyvinkite veiklą, valykite kaimus nuo priešiško elemento, tuo pačiu užkirskite okupantams kelią vykdyti jų planus, ypač kolonizaciją.

Mylėkite savo Tėvynę ir tautiečius taip, kaip mylėjo Jus žuvusieji broliai, seserys ir tikėkite šviesia Lietuvos ateitimi.

To linki Jums atsisveikindamas

KV (par.) Žaltys

/Buv. LTSR VSKA. F.6. B.5/9. T.6. L.190. (originalas – rusų k.)/

5. Jungtinės Kęstučio apygardos vado 1947m. informacija apie provokacinius leidinius

JU

1947 12 02

Nr.205.

Lam V

Sulig Jungtinės Kęstučio Apygardos pranešimu š.m. spalio mėn. pradžioje provokacinė partija, pasivadinsi "lietuvių tautinės partijos" (LTP) centro komiteto vardu, pradėjo organizuoti savo narius, kurie platina provokacinę spaudą, pavadintą "Vienybe".

JU žvalgybos žiniomis, š.m. lapkričio mėn. pradžioje JU ribose pasirodė nauja provokacinė spauda, pavadinta "Bočių keliais". Leidžia "LAL" "K" organas. Taip pat pastebėtos dvi provokatorių gaujos, susidedančios: viena iš 50, o antra iš 10 asmenų. Antroje gaujoje yra dvi moterys. Provokatoriai apsirengę švariais rūbais, blizgančiais antpečiais, dauguma su laipsniais leit., kap. ir kt. Vienas kitas su savimi nešasi atsarginius batus bei kitą aprangą. Vaizduoja turtingus, pav. užsidega papirosą, nurūko iki pusės ar mažiau ir meta, ima kitą, tą kiek parūkęs vėl meta, ima trečią ir t.t.

Ryšium su tuo, kad išvengti provokacijos ir, kad atitinkamai provokatorius sutikti, įsakau:

1. Dalinių vadams ir OS viršininkams visus LTP organizatorius sulaukyti,

iškyiesti ir atiduoti Karo Lauko Teismui. Įvykdžius KLT sprendimus prisiimti JUŠ.

2. Ateityje pasirodančius kitokio pavadinimo provokacinius prieš leidinius po vieną egzempliorių atsiųsti JUŠ, o kitus sunaikinti. Jų platintojus susekti ir pasielgti sulig JKA pranešimo nurodymu.

3. Su šio rašto ir JKA vadovybės pranešimo turiniu trumpiausiu laiku supažindinti žemesnius OS ir P pareigūnus bei narius. Partizanams nuolat informuoti gyventojus, kad nepasitikėtų ir visai neitų į kalbas su jokiais nepažįstamais partizanais, nors jie ir kažin kaip norėtų įtikinti esą partizanai.

Prie šio rašto pridedu JKA pranešimą.

Parašas
JUV

/Buv. LTSR VSKA. F.3. B.33/11. T.1. L.79./

6. J.Kęstučio apygardos vadovybės 1948m. pranešimas apie provokatorių veiklą

V. slaptas

JKA Vadovybės Pranešimas

Paskutiniai įvykiai verčia mus dar kartą priminti mūsų vadams ir kovotojams, kad kuo toliau, tuo daugiau priešas suranda vis naujus būdus pralįsti į mūsų gretų širdis ir susprogdinti jas iš vidaus, mūsų pačių lietuvių rankomis.

Gautomis iš Žemaitijos žiniomis, paaiškėjo, kad Šatrijos rinktinės Vadas kpt. Juozaitis kartu su savo štabu buvo grupės partizanų sušaudytas už neteisingos kovos linijos pravedimą. Įtartinas Šatrijos rinktinės Lėkarsto kuopos vadų ir kovotojų savivaliavimas, nes yra įtarimas, kad jie priešą buvo išprovokuoti.

Priešą tikslai aiškūs – suskaldyti lietuvių tautos jėgas.

JKA Vadovybė perspėja ir įsako: visus įtartinus daliniuose partizanus su laikyti, iškvosti ir perduoti Karo Lauko teismui.

Su šio pranešimo turiniu trumpiausiu laiku supažindinti kaimyninių apygardų, rinktinų ir atskirų junginių vadus ir narius.

JKA Vadovybė

1948 03 13

/Buv. LTSR VSKA. F.3. B.33/11. T.1. L.182./

LIETUVOS KATALIKŲ BAŽNYČIOS KRONIKA

Paskaita, skaityta 1994m. liepos 1d. Vokietijoje, Drezdene,
Technikos universitete, Katalikų dienoje

Kun. Robertas Grigas

Esu čia pakviestas papasakoti apie Lietuvos pagrindžio leidinį "Lietuvos Katalikų Bažnyčios Kronika." Visų pirma nuoširdžiai dėkoju Vokietijos krikščionims už pakvietimą ir dėmesį lietuvių ir apskritai Rytų Europos tautų problemoms. Tas dėmesys, prasidėjęs anksčiau negu bandyta reformuoti sovietų sistemą, gerokai parėmė ir mūsų dvasinį atgimimą.

Esu ne mokslininkas. Esu liudytojas kaip tik iš tos kartos, kuri savo kailiu patyrė valstybinę prievartinę ateizaciją ir pradėjo tikinčiųjų dvasinę rezistenciją. Bet mokslui, sakoma, reikia liudytojų.



Kun. Robertas Grigas. Vilnius, 1991 05 04

A.Kairio nuotrauka

Mąstydamas, ką turėčiau Jums pasakyti apie "Lietuvos Katalikų Bažnyčios Kroniką" kaip istorijos faktą ir visuomenės reiškinių, padariau išvadą, kad pirmausia turėčiau apžvelgti tas aplinkybes, kurios padėjo atsirasti "Kronikai." Svarbiausi veiksniai būtų šie:

1. Lietuvių tautos ir Bažnyčios padėtis sovietmetyje;
2. "Kronikos" leidimo ir platinimo realijos, tikslai, poveikis Lietuvoje, Sovietų Sąjungoje ir užsienyje, persekiojimo metodai ir jų rezultatai;
3. Asmenybės;
4. Dievo Dvasios dalyvavimas teisingoje žmogaus kovoje.

1. Lietuvių tautos ir Bažnyčios padėtis

Lietuvos istorija Jums, mūsų kaimynams, bendrais bruožais tikriausiai yra žinoma. Krašto valstybingumo tradicijos siekia XII-XIII amžių, kai savo valdovų Mindaugo, Jogailos ir Vytauto iniciatyva tauta priėmė Krikštą. Vytauto Didžiojo sukurtoji valstybė plytėjo nuo Baltijos iki Juodosios jūrų ir vienu metu dominavo Europoje. Žinoma, krikščioniui neturėtų imponuoti imperinės galybės siekiai. Man, kaip kunigui, mieliau girdėti ukrainiečių kartais pasakomą komplimentą, kad "lietuviai buvo prasti okupantai", t.y. nesiekė prijungtųjų žemių asimiliuoti, nutautinti. Bet XVIII amžiuje nusilpusią Lietuvos-Lenkijos karalystę pasidalija aplinkinės valstybės, ir Lietuva 120-iai metų prijungiama prie carinės Rusijos. Pastaroji vykdo aršią rusifikacijos ir Katalikų Bažnyčios diskriminavimo politiką, tuo pat metu proteguojant pravoslavų tikėjimą. Trys sukilimai kruvinai numalšinami, nepatenkintieji tremiami į Sibirą, prieš lietuvius panaudojama unikali pasaulio istorijoje genocido forma: uždraudžiama spauda lietuvių kalba ir lotyniškais rašmenimis. Jau tada galima užčiuopti pirmuosius, vėliau mums tokius reikšmingus kultūrinės rezistencijos pradmenis. Išstisus 40 metų, kol galiojo nežmoniškas carinės administracijos draudimas, t.y. iki 1904m., lietuviškos knygos, daugiausia maldaknygės ir katalikų religinė literatūra, buvo nelegaliai spausdinama Rytprūsiuose ir kontrabanda gabenama per sieną. Tai darė žmonės, pagarbiai vadinami "knygnešiais." Ko gero, kitos tautos ir neturi tokio termino. Šimtai knygnešių ir jų pagalbininkų buvo kalinami, tremiami į Sibirą. Daug jų žuvo, bet gimtoji kalba buvo išsaugota iki tautinio atgimimo epochos XX

amžiaus pradžioje. Po Pirmojo pasaulinio karo sugriuvus Rusijos imperijai, 1918m. atkuriamą nepriklausomą Lietuvos respubliką. Per 20 laisvės metų sparčiai kuriamą naują visuomenę ir kultūrą, veikliausiai reiškiasi Katalikų Bažnyčia su gausia savo spauda, draugijomis, vienuolijomis, intelektualų ir profesinėmis organizacijomis. Šio intensyvaus darbo vaisiais laisva tautos siela maitinasi per visą pusamžį trukusią okupaciją. Nepriklausomybės dvidešimtmečio teigiamą poveikį dar jaučiame ir dabar. Jaunystės entuziazmo įkvėptas kilimas Baltijos valstybes tada atvedė iki Skandinavijos šalių kultūrinio-ekonominio lygmens. Deja, visa tai brutaliai nutraukiama 1939m. Pagal Ribentropo ir Molotovo pakto slaptuosius protokolus, Lietuva, Latvija ir Estija priskiriamos Sovietų įtakos sferai. Mūsų šalyse tuoj pat atsiranda SSSR karinės bazės. 1940m. teroro sąlygomis visose trijose respublikose suvaidinamas marionetinių parlamentų rinkimų farsas, respublikas aneksuoją Sovietų Sąjunga. Prasideda nepaprasto žiaurumo susidorojimai ir trėmimai į Sibirą, pirmiausia naikinamos buvusios valstybės struktūros, patriotinės organizacijos ir Katalikų Bažnyčia. Šėtono darbą nutraukia Antrasis pasaulinis karas. Trejus metus trunka hitlerinė okupacija. Populiariuose liaudies kupletuose, turint galvoje abiejų režimų panašumą, buvo dainuojama: "Pasirodo, kad išmainėm velnią ant šėtono..." 1944m. Raudonoji armija pakartotinai okupavo Lietuvą ir pradėjo istorijoje negirdėto neregėto masto puolimą prieš privataus ūkininkavimo sanklodą, tautinę kultūrą, Bažnyčią. Tik etnocido sąvoka galima apibūdinti masinius civilių gyventojų, šeimų, vaikų trėmimus į poliarines sritis, Sibirą, Vidurinę Aziją. Per abi sovietines okupacijas Lietuva neteko įkalintų ir išstremtų 473 185 savo piliečių. Nacių baudžiamieji veiksmai nusinešė apie 210 000 aukų. Gelbėdamiesi nuo žūties, emigravo į Vakarų arba repatriavo apie 320 000. Taigi nuostoliai peržengia apie 1 milijoną. Mano 3 milijonų tautai- tai katastrofiški skaičiai. Į totalinį savojo identiteto naikinimą lietuviai atsakė gerai organizuotu, centralizuotu partizaniniu pasipriešinimu visame krašte. Jame dalyvavo visų sluoksnių atstovai, daugiausia valstiečių jaunimas, studentija. Moralinių jėgų jie sėmėsi iš katalikiško tikėjimo. Krikščioniui ginklo kova turbūt visada problematiška, nes neišvengiamai eskaluojama neapykanta. Bet taip pat žinome ir moralinės teologijos garantuojamą teisę į savigyną, net piliečių pareigą ginti vertybes nuo neteisingos agresijos. Pasipriešinimas buvo labai dramatiškas. Lietuviai kovojo

"vienų vieni." Vakarų demokratija, kurios pagalbos taip buvo tikėtasi, "flirtavo" su Stalinu. Jų nejaudino mūsų miestelių gatvėse ir aikštėse mėtomi žuvusių partizanų kūnai- įprastinė pokarinės Lietuvos peizažo dalis. Miškuose žuvo apie 50 000 vyrų- pajėgiausio jaunimo. Tai daugiau negu tarnavo reguliarioje kariuomenėje Nepriklausomybės metais. Ginkluotas pasipriešinimas truko nuo 1944 iki 1954 metų, ištisą dešimtmetį. Palyginimui prisiminkime, kad tai buvo mažos tautos gyvybės kova prieš supervalstybę, kuri per ketverius metus sutriuškino vermachtą ir Vokietijos reichą. Lietuviškoji rezistencija nepralaimėjo. Joks kapituliacijos aktas nebuvo pasirašytas. Ji buvo fiziškai sunaikinta. O tai, kaip mes gerai žinome, nėra tas pats, kas pralaimėjimas. Tokiomis priemonėmis Lietuvoje įtvirtinus "naują tvarką", Bažnyčia liko vienintelė krašte legaliai veikianti sovietų ideologijai oponuojanti institucija. Drauge su teisingumo idėja joje rado prieglobstį ir patriotizmo, Nepriklausomybės atstatymo mintys. Nenuostabu, kad nuo pirmųjų okupacijos dienų smūgio smailgalys buvo nukreiptas į Katalikų Bažnyčią. Priešiško sąlygos dvejopos: teistinė krikščionybės doktrina iš principo atmetė materialistinį ateizmą, marksizmo sudėtinę dalį. Organiškai suaugusi su šalies istorija, tradicijomis, aspiracijomis, Bažnyčia, kaip tautos identiteto saugotoja, pagrįstai laikyta kliūtimi rusifikacijai ir sovietizacijai. Pacituosiu Jums kardinolo Vincento Sladkevičiaus kalbą, pasakytą su pirmu laisvės gurkšniu Kauno kunigų seminarijoje 1988m.: "Kas trečias Lietuvos kunigas ir keturi iš penkių vyskupų buvo įkalinti, įkalinta ir išstremta daugybė katalikiškų organizacijų veikėjų, krikščioniškos kultūros darbininkų, uolių tikinčiųjų; uždaryta visa katalikiška spauda, mokyklos, organizacijos, brolijos; išvaikyti vienuolynai, uždaryta nemažai bažnyčių ir trys kunigų seminarijos, konfiskuotos vienuolynų ir seminarijų bibliotekos... Bažnyčia skaudžiai kentėjo, bet ji liko anuomet visoje šalyje vienintelė institucija, negarbinusi diktatoriaus... Per atoslūgį, po diktatoriaus mirties, (Chruščiovo eroje- R.G.) nebuvo atkurta nei religinė spauda, nei mokyklos, atvirkščiai, vėl buvo uždaryta bažnyčių, sistemingai naikinami pakelių kryžiai ir koplytėlės, sustiprinta kova prieš tikėjimą spaudoje ir mokyklose, antireliginis spaudimas inteligentams, tarnautojams. Grasinimais nuo altorių buvo nuvaryti vaikai ir jaunimas, o tam pasipriešinęs Vilniaus vyskupas Julijonas Steponavičius išstremtas į Žagarę... (šiaurės Lietuvoje-R.G.).

Atvirą Stalino laikų terorą pakeitė vadinamoji "ideologinė kova" Chruščiovo ir Brežnevo metais. Ji vyko dviem kryptimis: stengtasi Bažnyčią infiltruoti, suskaldyti, paversti klusniu valstybės priedėliu, kaip iš dalies buvo pavykę su Ortodoksų cerkve. Kita vertus, visa mokymo, auklėjimo, švietimo sistema, griežtai kontroliuojant, įpareigota varyti aršią, dažniausiai primityvią ir melagingą ateistinę propagandą. Šiandien jau sunkoka įsivaizduoti, bet, ko gero, panašių pavyzdžių būta ir kituose Rytų Europos kraštuose. Kontrolieriai reikalavo, nesvarbu kurios disciplinos pamokoje, iš mokytojo "ateistinio momento"... Suniekinti Dievo idėją ir išplėsti iš tėvų namų atsineštą tikėjimą uoliai stengėsi privalomos mokinių organizacijos, turėjusios aprėpti žmogaus gyvenimą nuo pirmų mokslo metų iki studijų pabaigos: spaliukai, pionieriai, komjaunimas. Tuo pat metu- jokių religinių leidinių, net maldaknygių. Masinės informacijos priemonės kuria karikatūriškas religijos ("liaudies opiumo") ir tikinčiųjų (kaip nusikaltėlių, geriausiu atveju- naivių tamsuolių) įvaizdį. Vienintelė Kaune likusi kunigų seminarija bandoma paversti Bažnyčios sprogdikliu iš vidaus, KGB verbuojant klierikus. Vienais metais valdžia, per savo įsteigtą "Religijų reikalų tarybą" nuolat smulkmeniškai besikišanti į Bažnyčios vidinį tvarkymąsi, teleidžia priimti 5 kunigystės kandidatus. Sovietiniai įstatymai su nesuskaitomais juos lydintiais komentarais, potvarkiais vis kiekiau veržia kilpą bet kokioms religingumo apraiškoms, reglamentuojamos net tokios apeigos, kaip bažnytinės laidotuvės. Tragiškiausia buvo tai, kad tikrąją Lietuvos krikščionių padetį nuo pasaulio slėpė gelžbetoninė uždanga. Oficialioji propaganda trimitavo apie "šalį, kur taip laisvai alsuoja žmogus." Meškos paslaugą mums padarydavo ir komunizmo simpatikai iš užsienio, kurie, iš Maskvos viešbučių pamatę cerkvių kupolus, grįžę namo, tvirtindavo matę "religijos laisvę." Sovietų konstitucijoje buvo surašytos visos piliečių ir tautų teisės, tarp jų ir "teisė praktikuoti religinius kultus." Tik neatidūs skaitytojai kartais neatkreipdavo dėmesio į teisių garantijas patikslinančią priedą: "...Kiek tai neprieštaruja socializmo statybos interesams..." "Kiek"- tai nustatydavo totalitarinė valstybė.

Ir patys tikintieji, atkirsti nuo normalių ryšių su Šventuoju Sostu, su Visuotine Bažnyčia, atriboti nuo visai suvaržytų savo ganytojų, dažnai pasijusdavo prieš geležinį, planingai spaudžiantį diktatūros kumštį kaip išsklaidyta avija be piemens.

2. "Kronika"

Tokiomis sąlygomis jaunas kunigas jėzuitas Sigitas Tamkevičius (g.1938m.), gavęs savo vienuolijos vadovybės ir tremtyje laikomo vyskupo Vincento Sladkevičiaus pritarimą, išleidžia primąjį "Lietuvos Katalikų Bažnyčios Kronikos" numerį, datuotą 1972m. kovo 19-ąja, Šv. Juozapo, Bažnyčios globėjo diena. Tada jis pradėjo 17 metų trukusią žodžio kovą su tironija, kovą, lyginamą su Dovydo ir Galijoto kova. Totalinio sekimo aplinkoje išėjo 81 LKKB numeris. KGB nepajėgė sutriuškinti pagrindinio leidinio iki pat 1988m. Atgimimo, žodžio ir spaudos laisvės atgavimo. Septyniolikos metų pagrindinė leidyba SSSR policinėje valstybėje- atrodo, iki šiol nepralenktas "lietuviškas fenomenas." Žinodamas, kaip viskas vyko, galiu pasakyti, kad tai sunkiai natūraliai paaiškinama...

Leidiniui pasirodžius, ėmė keistis situacija, nors iš pradžių niekas to nenujautėme. Jau anksčiau, apie 1969m., atsirado naujų pozityvių poslinkių. Iš gulago grįžtantys politikaliniai, tremtiniai parvežė laisvės dvasią. Aktyvūs katalikai primityviomis spausdinimo priemonėmis ėmėsi dauginti religines knygas. Pamažu kūrėsi uolių kunigų, pogrindyje veikiančių vienuolių ir drašesnių pasauliečių remiamas "Eucharistijos bičiulių" sąjūdis, suvienijęs didelę dalį tikinčiojo jaunimo. "Eucharistijos bičiulių" būreliai, išplitę visoje Lietuvoje, gaivino pirmųjų krikščionių solidarumo dvasią, kuri buvo ypač svarbi patyčių ir persekiojimo atmosferoje. Jie organizavo slaptas rekolekcijas, susitikimus su katalikais disidentais, bendras šventes vaikams ir šeimoms. Pabrėžiama Eucharistijos, kaip "Dievas su mumis", svarba vidiniam gyvenimui ir kiekvienai tauriai veiklai. Sąjūdis turėjo daug dabartinių fokoliarų, skautų ir kt. broužų. Jis tapo galinga atsvara ateistinių organizacijų terorizuojamam katalikų jaunimui, padėjo neutralizuoti propagandinį "smegenų plovimą", čia kūrėsi religinė spauda ir buvo platinama. Kiekvienas mąstantis, jaunatviškos dvasios, atsikratęs baimės tikintysis buvo potencialus "Kronikos" skaitytojas, talkininkas, slėpėjas. Gal dėl to leidinys ir išliko.

Kiek leido sovietinis legalumas, kūrėsi ir mėgino veikti blaivininkų ir kraštotyryninkų judėjimai, kurių gelmėse čiurleno tautinių ir dorinių idėjų srovės. Iš vienvaldės partijos kontrolės sprūstančioms struktūroms, tiesą ginantiems piliečiams reikėjo balso- juo ir tapo "Lietuvos Katalikų Bažnyčios Kronika."

Pirmieji kuklūs jos numeriai buvo rašomąja mašinėle dauginti sąsiuviniai. Jos tikslai (ir nuopelnai) buvo dvejopi: suvienyti tikėjimo gynimui Lietuvos tikinčiuosius; objektyviai informuoti pasaulį apie sovietų vykdomą Bažnyčios priespaudą. Todėl pasirinktas "kronikinis" stilius: akivaizdžių diskriminacijos, žmogaus teisių pažeidinėjimo faktų registravimas su minimaliais komentarais. Kai kas iš labiau tautiškai, politiškai nusiteikusių pogrindininkų dėl to netgi priekaištavo "Kronikai", kad ji tesirūpinanti Bažnyčios interesais ir per mažai pabrėžianti lietuvių nepriklausomybės siekius. Tačiau Visuotinės Bažnyčios ir tarptautiniu požiūriu toks sąmoningai pasirinktas "Kronikos" kryptingumas pasirodė esąs didžiausias jos laimėjimas. Nenuginčijami faktai atskleidė žmogaus elementarių teisių ignoravimą SSSR, žadino pasaulio visuomenės solidarumą su žmonėmis, kurių valstybė pasmerkė paprasčiausias religines apeigas. Sovietinis režimas, nors ir labai stengėsi, nepajėgė sufabrikuoti "Kronikos" leidėjams politinių bylų ir parodyti juos kaip "kovotojus su pažangiausia santvarka." "Kronika" tapo ledlaužiu, praskynusiu kelią lietuviškajai periodikai, kėlusiai tautines, socialines, pasaulėžiūros problemas. Vieni leidiniai būdavo saugumo susekami, jų kūrėjai nuteisiami, kiti – kaip krikščioniškos orientacijos patriotinis žurnalas "Aušra" – išsilaike nuo 1975m. iki Sąjūdžio pergalės. Apie to meto savilaidą liūdnoškai, bet taikliai pasako rusų disidentų kalambūras: "Pats rašau, pats spausdinu, pats cenzūruoju, pats platinu, pats už tai sėdžiu."

Pogrindiniuose būreliuose, jaunimo susitikimuose iš užančio į užantį ėmė skliti į ritinelius susuktos, celofano viršeliais "Kronikos" brošiūros. Nekantriai laukdavome naujo numerio, nes jame tikėjomės rasti ir apie save, ir apie savo pažįstamus. Tai apie direktoriaus išbartus už patarnavimą Mišioms NN mokyklos mokinius, apie saugumo tardytą šeimą, prie sodybos pastačiusią kryžių, tai apie buldozeriais suniokotą Kryžių kalną ar kitą religinį paminklą, apie mokytoją, atleistą iš darbo, atsitiktinai suradus jo vaikų Pirmosios šv. Komunijos nuotrauką... ir daugelį kitų dalykų, kurie tarsi atverdavo kitą, paslėptą gyvenimo dimensiją. Ypač žavėjo aprašymai, kur vaikai, jaunimas, mūsų bendraamžiai drąsiai liudydavo savo tikėjimą, su džiaugsmu priimdavo kančią ir pažeminimą dėl Kristaus, atsakydavo paklusti ateistų reikalavimams. Tokie, atrodo, nereikšmingi tie "Kronikose" suregistruoti įvykiai. Pavyzdžiui, dešimtmetis "disidentas" atsisakė deklamuoti prieš klasę antire-

liginį eilėraščių, viešai pravardžiuojama mergaitė nenusiima nuo kaklo kryželio, arba kas nors, nepaisydamas bauginimų ar žadamų privilegijų, nestoja į komjaunimą. Tačiau jie spinduliavo kuklaus heroizmo grožiu ir kaip niekas kitas uždegdavo sekti, elgtis panašiai. Kai po daugelio metų pirmąjį "Kronikos" redaktorių paklausiau, ar tie aprašymai kartodavosi atsitiktinai, ar buvo specialiai dedami, kad skatintų nonkonformizmą, jis tik šelmiškai nusišypsojo... Dabar suprantu, kokia tai buvo puiki pilietiškumo, sąžinių ištiesinimo mokykla, padėjusi moralinius pagrindus. Ji išugdė žmones, kurie pakilo į pasaulį nustebinusių dvasinę Lietuvos rezistenciją 1991m. Tenka visiškai sutikti su istorike Liudmila Aleksiejeva, kuri teigė, kad didžiausias disidentinio sąjūdžio pasiekimas- kad nelaisvoje šalyje žmonės pradėjo gyventi kaip laisvi. Su "Kronika" atsirado organas, nevaldiška, objektyvi instancija, kur tikintysis galėjo išsakyti savo skriaudą, sužinoti apie panašias tikėjimo brolių patirtis, apie saugumo ir sovietinių įstaigų klastas ir kaip galima priešintis. Atsirado tribūna. Mirties raištis nuo burnos ir nuo akių buvo nurištas. Tai galinga konsoliduojanti ir stiprinanti jėga!

Tačiau šito neužteko. Valstybės prievartautojus galėjo pristabdyti tik jų darbų išvilkimas į dienos šviesą, viešosios pasaulio nuomonės spaudimas. Tuo laikotarpiu SSSR jau rūpinosi imituoti prieš Vakarų "socializmą žmogišku veidu." Todėl informacija apie žiaurios ateizmo ekscesus itin nesiderino su "demokratiškos šalies" prestižu. Reikėjo, kad "Kronikos" faktai taptų žinomi užsienyje.

Buvo du keliai- užsienio turistai, kurių Lietuvoje apsilankydavo labai mažai, ir patys būdavo griežčiausiai stebimi ir negalėdavo pasukti iš nustatyto maršruto,- ir Maskvos disidentai, turėję daug galimybių perduoti savilaidą per ambasadas bei užsienio žurnalistus. Iš pradžių intensyviai ir sėkmingai naudotas antrasis kelias. "Kroniką" daugino ne vien kun. S.Tamkevičiaus suorganizuoti spausdintojai, o ir geros valios žmonės. Kiekvieno numerio viršelio dešinėje būdavo užrašoma: "Perskaitęs duok kitam!" Vėliau, kai po areštų pasunkėjo platinimas, dar pridėtas kreipinys į nežinomus gavėjus: "Jei gali, padaugink!" Ir vis dėlto krašte "Kronikos" egzempliorių pasklisdavo ne tiek daug. "Kronikos" ryšys su tauta nepaprastai išsiplėtė, faktiškai ji tapo prieinama kiekvienam tik tada, kai Vakaruose ją pradėjo reguliariai cituoti "Vatikano radijas", "Laisvės" ir kitos radijo stotys. Poveikis nepaprastai didelis ir padrąsinantis, ir

sustiprinantis, ypač rizikuojantiems, į kalėjimus einantiems. Tai vertė ir persekiotojus pagalvoti apie priemones. Žmonija jau žinojo apie mus ir atsi- grėžė į mus. Tais metais tikintieji, netgi indiferentai užsienio radijo stočių klausydavosi kas dieną. Saugumas tai vertino kaip aiškų nelojalumo įro- dymą, tačiau niekaip negalėjo tam sutrukdyti. Tautai atsirado galimybė sekti dramatišką pagrindžio kovą su "blogio imperija", joje orientotis, ieškoti būdų ir tiesiogiai prisidėti. Dar reikšmingesnė pasirodė tikėjimo brolių bei emigraci- jos lietuvių parama toliau skleidžiant "Kronikos" faktus. Tarsi Apvaizdos lėmimu, be jokio išankstinio susižinojimo, beveik sinchroniškai su "Kronikos" pasiro- dymu Lietuvoje, katalikai lietuviai JAV, kur gausiausiai susitelkusi mūsų emigracija, įsteigė pasauliečių-Religinės šalpos rėmėjų organizaciją. Jau anks- čiau įkurta Lietuvių katalikų religinė šalpa stengėsi materialiai ir moraliai padėti tėvynainiams už geležinės uždangos. Dabar, turėdami darbščių tal- kininkų tinklą visuose kontinentuose, kur tik buvo lietuvių, ji ėmėsi versti į užsienio kalbas ir siuntinėti "Kroniką" universitetų ir kolegijų bibliotekoms, spaudai, radijo ir televizijos stotims, katalikų vyskupams, vyrų ir moterų vienuolynams, žinių agentūroms, aukštiesiems pareigūnams, didžiųjų miestų burmistrams, parlamentarams, kai kuriems užsienio diplomatams ir visoms tarptautinėms organizacijoms. Suvokę prasidedančios Žodžio kovos galybę, užsienio lietuviai mielai kaupė lešas tiesos skleidimui finansuoti. Organizuodami šį daugiopai sustiprintą "Kronikos" aidą laisvajame pasaulyje, daugiausia pasidarbavo informacijos centro vedėjas kun. Kazimieras Pugevičius, leidęs LKKB anglų kalba sąsiuviniais, "Lietuvos Kronikos sąjungos" vadovas kun. Kazimieras Kuzminskas, leidęs ją tomiais lietuvių, anglų, vokiečių, ispanų, italų kalbomis (visuose išleistuose tomuose yra apie 8 020 puslapių, tiražas- apie 75 000 egz.), ir "Vatikano radijo" lietuvių skyriaus laidų vedėjas kun. Vytautas Kazlauskas. Į vokiečių kalbą "LKB Kronikos" numerius vertė kun.dr. Konstantinas Gulbinas OFM Cap. (gyvenęs Oberhausene). Pirmiausia juos spausdino "Acta Baltika" metraštis, o vėliau leido atskiromis knygomis. Da- bar visi "LKB Kronikos" numeriai yra išversti į vokiečių kalbą.

Žinios apie mažos tautos ištikimybę savo krikščioniškajam tikėjimui visame pasaulyje kėlė susižavėjimą, žadino solidarumo bei maldos akcijas už Lietuvą, kilo vis stipresni protesto balsai prieš sovietų savivalę. Ypač sutvirtė- jo taikiųjų mūsų sukilėlių pozicijos, Popiežiumi išrinkus dabartinį Sv. Tėvą

Joną Paulių II- žmogų, gerai pažįstantį katalikų gyvenimo sąlygas ir spaudimo metodus iš savo Tėvynės skaudžios patirties. Jo pažadas, beje, su kauptu įvykdytas, kad "tylios Bažnyčios daugiau nebebus", garantavo Visuotinės Bažnyčios paramą persekiojamiesiems. Sovietai žinojo, kad nuo šiol nepavyks nuslėpti nusikaltimų ir apgautinėti žmoniją. Pro asfaltą prasikalusį vilties želmanėlį užgriuvo visa SSSR represijų mašinos triuškinanti masė. 1972m. birželio 23d. kratos metu KGB randa pirmąjį "LKB Kronikos" numerį, o liepos 5d. sudaro jos leidėjams bylą nr.345. Nuo šios datos iki pat 1988m. minėtos bylos pretekstu, pateikiant tradicinius kaltinimus "antitarybine agitacija ir propaganda", "žinomai melagingų prasimanymų, žeminančių sovietinę valstybinę santvarką, platinimu", vyksta tardymai, kratos, drąsuoliai eina į kalėjimus, tremtį Sibire, žūva keistose autoavarijose, yra viešai niekinami šimtabalsio vienpartinės diktatūros choro. Nuteisiami sunkiomis kalėjimo bausmėmis. Tebus leista man išvardyti kaip šventą rožančiaus maldą jų vardus, nes jų kančios kaina išsaugotas mūsų tikėjimas. Tai pasauliečiai katalikai Petras Pliumpa, Virgilijus Jaugelis, Juozas Gražys, Vladas Lapienis, Viktoras Petkus, Balys Gajauskas, Antanas Terleckas, Julius Sasnauskas, Povilas Pečeliūnas, Gintautas Iešmantas, Algirdas Statkevičius, Povilas Buzas, Vytautas Vaičiūnas, Mečislovas Jurevičius, Jadvyga Bieliauskienė, Romas Žemaitis, Liudas Dambrauskas, Algirdas Patackas, Petras Gražulis; vienuoliai broliai-salezietis Paulius Petronis ir jėzuitas Anastazas Janulis; seserys vienuolės Nijolė Sadūnaitė, Ona Pranckūnaitė, Genovaitė Navickaitė, Ona Vitkauskaitė, Gema Jadvyga Stanelytė; kunigai Alfonsas Svarinskas, Jonas Kastytis Matulionis, pagaliau steigėjas ir redaktorius- kun. Sigitas Tamkevičius SJ, o "Kronika" tebeeina, lyg būtų tapusi gyva, nesugaunama lietuvių tautos siela! Dėl šios aplinkybės netgi nuteisę kun. S.Tamkevičių saugumiečiai nepajėgė teisme irodyti ir nebuvo tikri, kad jis "Kronikos" iniciatorius.

KGB neabejotinai jautė, kokiais keliais pogrindžio spauda pasiekia Vakarus. Su pirmaisiais lietuviais "Kronikos" byloje nuteisiamas rusų mokslininkas, disidentas Sergej Kovaliov, tapęs nuoširdžiausiu Lietuvos bičiuliu, vėliau priėmęs ir katalikybę. Maskvoje vienas po kito suiminėjami aktyviausi disidentinio sąjūdžio dalyviai, spausdinę "Kronikos" žinias rusų savilaidoje ir reguliariai perdavinėję į užsienį: Tatjana Velikanova, Aleksandras Lavutas, ortodoksų dvasininkas Glebas Jakuninas ir kiti.

Laisvėjimo procesai skatino ir sąlygojo vieni kitus kaip grandininė reakcija. Trumpuose prisiminimuose kun. Sigitas Tamkevičius teisingai pastebi: "Tai, ką "Kronika" aprašė ir išplatino po visą pasaulį, yra tik viena dalis, o kita buvo ne mažiau svarbi,- mes visi po truputį drąsėjome, darėmės sąmoningesni, supratome, kad bedieviškojo stabo kojos molinės, o, svarbiausia, supratome, kad nereikia sėdėti, bet dirbti, kovoti, tada ir Dievas padės." "Kronikos" gyvavimo pradžioje tik patys ryžtingiausiai drįsdavo pasirašyti peticijas, protestus, skundus ir reikalavimus valdžiai, o paskutiniai numeriai mirga pareiškimais sovietinėms ir tarptautinėms instancijoms su šimtais visų Lietuvos vyskupijų kunigų, vienuolių, pasauliečių parašų. 1976m. lapkričio 26d., tik pusmečiui praėjus po Maskvos grupės Helsinkio susitarimams remti, įkuriamai Lietuviškoji Helsinkio susitarimų kontrolės grupė. Daug pasako jos steigėjų įvairovė: kun. Karolis Garuckas, kultūrininkas, buv. politikalinys Viktoras Petkus, poetė Ona Lukauskaitė-Poškienė, liberalus literatas, žinomas komunistų rašytojo sūnus Tomas Venclova, žydų kilmės fizikas Eitanas Finkelšteinas. Nepaisydami nuolatinių grasinimų susidoroti, areštų ir teismų, grupė rinko ir skelbė dokumentus apie demokratinių teisių ignoravimą. Nuteistus, išvarytus į užsienį jos narius pakeisdavo nauji žmonės. Tai buvo pirmoji pokario metais Lietuvoje viešai veikusi nepriklausoma žmogaus teisių kontrolės organizacija. Antroji – Tikinčiųjų teisių gynimo katalikų komitetas – buvo įkurtas penkių kunigų 1978m. lapkričio 13d. Jo iniciatoriai – kunigai Sigitas Tamkevičius, Alfonsas Svarinskas, Juozas Zdebskis, Jonas Kauneckas, Vincentas Vėlavičius. Jie manė, kad nelegalios veiklos jau nepakanka, kad reikia viešos institucijos, kurios adresai būtų žinomi, į kurią galėtų kreiptis diskriminuojami piliečiai ir kuri galėtų apeliuoti į tarptautines organizacijas bei į pačios SSSR vyriausybės įstaigas, reikalaudama laikytis Visuotinės žmogaus teisių deklaracijos, Helsinkio Baigiamojo akto nuostatų ir kt. visuotinai priimtų dokumentų. Kun. S.Tamkevičius pasakoja svarstęs, ar jam (pagrindinės "Kronikos" redaktoriui!) prisidėti prie Komiteto, ar ne. Mąstė taip: jei neprisidėsiu, saugumiečiai pagalvos – kodėl aš likau nuošalyje? Ką aš dirbu? Nusprende įsitraukti ir į TTGKK veiklą. Medžiagos rinkimas "Kronikai" dar labiau palengvėjo. Laisvės vandenys sunkėsi pro visus skeldėjančio vergovės ledo plyšius. Sužlugo valdžios pastangos išvaryti iš bažnyčių vaikus: jaunimas patarnaudavo šv.Mišioms, adoruodavo, rinkdavosi į slaptas rekolekcijas.

Kaip atsakomoji reakcija į saugumo bandymus infiltruoti į Kauno kunigų seminariją užverbuotus žmones, sukurta pagrindinė, neakivaizdinė seminarija. Joje galėjo studijuoti Bažnyčios požiūriu tinkami kandidatai, kurių į oficialią seminariją valdžia dėl savų išskaičiavimų nepraleido. Neoficialias studijas baigusius kandidatus kunigais pašventindavo ištremtieji vyskupai Vincentas Sladkevičius, Julijonas Steponavičius, retais atvejais – išvykus į užsienį Ukrainos graikų katalikų vyskupai, taip pat veikiantys pogrindyje. Valstybinės įstaigos vadinamiesiems "kunigams nelegalams" neduodavo dvasininko veiklą leidžiančių dokumentų, propagandos kanalais aiškino, kad jie esą "apsišaukėliai", tačiau juos džiugiai sutikdavo kunigų stokos varginama Bažnyčia, konfratrai ir tikintieji. Ateistų pareigūnų mėginimai nustatyti, kas yra teisėtas kunigas, nueidavo vėjais. Aš taip pat tapau kunigu tokiu būdu, gavau Kunigystės šventimus iš dabartinio mūsų kardinolo Vincento Sladkevičiaus rankų 1987m. Neakivaizdinės seminarijos nė jos absolventų Religijų reikalų taryba visiškai negalėjo kontroliuoti. Be to, tai gynė nuo grubaus tiesioginio kišimosi oficialiai veikiančią Kunigų seminariją.

Baimė tirpo. Valdžios potvarkiais uždraustas grupinis vaikų katechizavimas tapo norma (dėl draudimo nepaisymo buvo nuteisti kunigai Prosperas Bubnys, Antanas Šeškevičius SJ, Juozas Zdebskis; du pastarieji – po keletą kartų). Aštuntojo dešimtmečio pradžioje atsirado dar viena, anksčiau negirdėta naujovė – maldos ir atgailos eitynės į Marijos šventoves, Kryžių kalną, kitas tikintiesiems brangias vietas. Imtasi drastiškų priemonių, daugelis įtariamų organizavimu nuteisti. Kartais trukdymų motyvai būdavo tiesiog komiški. Pavyzdžiui, 1981m. kelius į Švč. Mergelės Marijos stebuklavietę Šiluvą (kurį pernai aplankė Šv. Tėvas) užtvėrė šlagbaumai, milicininkai ir skelbimai, kad apylinkėje siaučia "kiaulių snukio ir nagų liga", todėl pašalinių atvykimas draudžiamas. Vienam tardomam jaunuoliui į klausimą, kodėl Sovietų valdžia taip gąsdina rožančių kalbanti jaunimo procesija, saugumietis atsakė: "Lenkijoje taip pat viskas prasidėjo nuo rožančiaus" (Lenkijoje "Solidarumo" įtaka tuo metu pasiekė apogėjų). Tačiau maldos susibūrimai, "draudžiamų" religinių tautinių datų minėjimai, keisdami formas, vyko kasmet. Į sistemingą pakelių kryžių, koplytėlių naikinimą katalikų jaunimas atsiliepė tikėjimo simbolių statymu naktimis nugriautųjų vietoje. Taikios kovos, ateistų savivalės faktus, spaudimo metodus dalykiškai fiksavo ir skelbė pasauliui "Kronika."

Sovietinių teismų prokurorai ją kaltino "šmeižimu", tačiau nurodyti leidinio paskelbtų melagingų žinių nepajėgė. Ir tai atrodo beveik stebuklas, žinant kokiomis vargingomis sąlygomis buvo renkama medžiaga. Redaktoriaus žodžiais tariant, "negi paskelbsi "Tiesoje" (partijos oficioze), kad pagrindžio leidiniui reikalingi žmogaus teisių pažeidimų aprašymai?" Rusijos disidentų areštai buvo grėsmė, kad gali susiaurėti svarbus išėjimo į Vakarus kanalas, tačiau sistemos izoliacija jau braškėjo, demokratijos imitacijai imta įsileisti daugiau užsienio turistų. Atsirado galimybė perduoti perfotografuoto leidinio mikrofilmus tiesiog iš Lietuvos, ir tuo sėkmingai naudotasi. Redaktorius, sovietinėje armijoje išmokęs fotografuoti, rašo: "Vos paruošą "Kronikos" numerį perkeldavau ant fotojuostos; visas numeris tilpdavo į labai mažą ritinėlį, kurį paslėpti būdavo nesunku. Dabar reikėdavo tik melstis ir laukti pirmo svečio iš Vakarų, kuris turėtų noro ir pakankamai drąsos šiek tiek rizikuoti. Gal tai laimingas atsitiktinumas, bet iš daugelio atvejų tik vieną kartą svečias atsisakė priimti mikrofilmą... Dabar suprantu, kad negalima iš kiekvieno reikauti daugiau, negu jis pajėgia. Stebiuosi, kaip labai atvažiavusieji mylėjo Lietuvą, jeigu po trumpo paaiškinimo tuojau pat pasakydavo: "Gerai, paimsiu!" Ir filmas, paslėptas kokiam nors suvenyre, įkištas į dantų pastos tūtelę ar įvyniotas į saldainio popieriuką, iškeliaudavo...

Nuo leidimo pradžios "Kronikoje" susiformavo tokie teminiai skyriai: vedamasis- aktualijos, "Laiškai ir pareiškimai", "Žinios iš vyskupijų", "Kratos ir tardymai", "Mūsų kaliniai", "Sovietinėje mokykloje" (apie tikinčiųjų mokinių diskriminavimą), "Sovietinėse respublikose" – apie katalikų padėtį kitose SSSR srityse. Lietuviai kunigai ir ypač seserys vienuolės dirbo platų misijų darbą Rusijoje, Vidurinėje Azijoje, Kaukaze, Moldovoje. Tarp kitko, iš tų laikų iki nūdienos išliko patys nuoširdžiausi santykiai su tremties diasporoje išblaškytais Pavolgio vokiečiais. Taigi misionieriai surinkdavo "Kronikai" duomenų apie beteisiską tikinčiųjų būklę sovietų regionuose. Sukrečiantys faktai pasklisdavo pasaulyje. Praktiškai "Kronika" buvo vienintelis Vakaruose girdimas SSSR respublikose gyvenančių katalikų balsas, jei neminėtume trumpaiėjusios ir greitai saugumo uždusintos "Ukrainos Katalikų Bažnyčios Kronikos." Aš labai džiaugiuosi Viešpatyje, kad tokiu būdu mano Tėvynė galėjo pasitarnauti tikėjimo broliams, pademonstruodama universalų, tarptautinį Bažnyčios charakterį. "Kronika" informavo ir apie kitų konfesijų tikinčiųjų persekiojimą ir

juos gynė- čia galime įžvelgti patrauklių ekumenizmo pradų. Skyrelis "Nauji pogrindžio leidiniai" trumpai pristatydavo ir kitų savilaidos žurnalų turinį. Prasi-
dėjus teismams prieš katakombų leidėjus, kiekvieno numerio paskutiniame
puslapyje būdavo prierašas: "Lietuvi, neužmiršk!" Po to kaltinamųjų pavar-
džių sąrašas, kuris tolydžio vis ilgėjo. Toliau: "... Jie neša nelaisvės pančius,
kad tu galėtum laisvai gyventi ir tikėti!" Šis kalinių aukos "hic et nuc" (čia ir
dabar) įpareigojimas buvo iškalbingiausias kvietimas maldai, solidarumui ir
tolesnei veiklai. Represijų, teismų procesų, kalinimo sąlygų aprašymai, Sibiro
tremtinių ir kalinių adresai ne tik mums Lietuvoje vis labiau padėjo išsilais-
vinti iš pasyvumo, drąsino rašyti jiems laiškus, rinkti parašus po protestais,
ateiti prie teismo salių su malda lūpose ir gėlėmis rankose. Už tokias "Ver-
nikos paslaugas" daugelis nukentėjo. Jūs Vakaruose taip pat būrėtės į mal-
dos, paramos grupes, panašias, kaip sesers Michaelos Baumann-Donauworhto
miesto dominikonų bei jų bičiulių "Nijolės Sadūnaitės ratelis." Kalbėjote apie
mums daromą neteisybę, kreipėtės į tarptautines organizacijas, rašėte pro-
testus Kremlui, siuntėte siuntinius raidėmis ir skaičiais užšifruotais lagerių
adresais. Tai buvo labai efektyvi parama, už kurią Jums visiems, mieli Broliai
ir Seserys, mūsų gyvųjų ir mirusiųjų vardu dėkoju. Aš pats, ko gero, likau
gyvas ir šiandien galiu visa tai liudyti būtent tos paramos dėka. Tironijos
ledynus tirpdė gal ne tiek politinis ar diplomatinis poveikis, kiek šioji mus
jungusi meilės jėga. Nepaprasta jos patirtis šiandien mus, atgavusius išpa-
žinimo laisvę, primygtinai ragina dėkingumo skolą gražinti. Mes turime vie-
nytis su totalitarizmo (Kinijoje), islamiškojo fundamentalizmo engiamais
krikščionimis, su tautomis, kurioms "pasaulio galingųjų turguje" nepripažis-
tama apsisprendimo teisė. Kasdien meldžiuosi ir klausiu Viešpatį, kuo galė-
tume padėti Balkanams, Tibetui, Kaukazui, Čečėnijai, kurdams, tadžikams,
Pietryčių Azijai, Ruandai. Kuo padėti bebalsei tautai, prieš kurią moderniais
ginklais kariaujama visame pasaulyje,- turiu galvoje negimusius kūdikius.
Jis visuomet atsako nuoširdžiai klausiantiems, suteikia netikėtų minčių ir
progų. leškokime jų.

3. Asmenybės

Iki šiol minėtos su "LKB Kronika" susijusių žmonių pavardės- tai tik aš-

tuntadalis ledkalnio, kuris būna matomas virš vandens. "Kronika" nebūtų išsilaikiusi be daugybės sielų ištikimybės- tiek Lietuvoje, tiek užsienyje, tiek melui nenusilenkusioje, doroje Rusijoje. Teisingumas reikalauja įvardyti pirmiausia žuvusius- užpuolikų nužudytus kunigus Leoną Šapoką ir Leoną Mažeiką, keistose autoavarijose užmuštus kunigus Bronislovą Laurinavičių, Juozą Zdebskį, nužudytą seserį vienuolę Stasę Lukšaitę, kalėjimų iškankintus, persekiojimų įtamos išsekintus ir greitai po to mirusius kun. Virgilijų Jaugelį MIC, brolių Anastazą Janulį SJ, kun. Karolį Garucką SJ, Oną Lukauskaitę-Poškienę, Povilą Pečeliūną... Labai reikšminga mums buvo kardinolų A. Samore, Alfred Bengsch, į Vakarus išstremto lagerininko, ukrainiečių kardinolo Josif Slipij, rusų intelektualų Andrejaus Sacharovo ir Aleksandro Solženicyno moralinė parama. Su pastaraisiais, kurie patys buvo nuolat žeminami, balansavo ties grėsminga arešto riba, "Kronika" karštai solidarizavosi ir savo puslapiuose juos gynė.

Daugelis eilinių žmonių, slėpusių, dauginusių, tardymuose neišdavusių, malda ir darbu parėmusių, liks neįvardyti, tik Dievo širdžiai žinomi. Tačiau su tais, per kuriuos "LKB Kronikos" istorijoje ypatingai suspindėjo Viešpaties Malonės grožis, norėčiau artimiau supažindinti.

Vyskupas Vincentas Sladkevičius, g.1920m., kunigu įšventintas 1944m., vyskupu konsekruotas 1957m., 1988m. pakeltas kardinolu.

Vyskupas Julijonas Steponavičius, g.1911m., kunigu įšventintas 1936m., vyskupu konsekruotas 1955m., miręs 1991m.

Tai buvo du dvasinės opozicijos kertiniai stulpai, moraliniai autoritetai, už Bažnyčios teisių gynimą sovietų valdžios nušalinti nuo pareigų ir išstremti į užkampius. Lietuvai jie reiškė tą patį, ką Lenkijai Višinskis ar Vengrijai Mindcentis. Visais svarbesniais klausimais katalikų pagrindis konsultavosi su jais, kad išlaikytų bažnytinį paklusnumą hierarchijai ir išvengtų abejotinos "saviveiklos." Vyskupas V. Sladkevičius yra parinkęs "LKB Kronikos" vardą, t.y. tarsi jos krikštavėvis, pritaręs jos faktografiniam pobūdžiui kaip pačiam įtikinamiausiam. Abu Ganytojai, galime sakyti, jau dabar yra įjėję į lietuvių krikščionybės istoriją kaip nepaprasto tvirtumo išpažinėjai, bažnytiškos laikysenos vyrai ir taurūs patriotai.

Kunigas Sigitas Tamkevičius, g.1938m., kunigu įšventintas 1962m. Jezuitas, reto pareiagingumo, dalykiškumo ir savęs išsižadėjimo žmogus, išvengęs kar-tais disidentams būdingo "kieto užsispyrimo", visose situacijose skleidęs vilt-ingą krikščionišką optimizmą. Teisme, išgirdęs prokuroro siūlomą bausmę- 6-erius metus griežto režimo lagerio ir 4 tremties – pasakė: "Dirbau visur, kur Dievas mane siuntė, o dabar Jis mane siunčia ten, kur esu labiausiai reikalin-gas (...) Garbė Jėzui Kristui ir Marijai." Šviesus humoras, žmogiška šiluma, kurią mokėjo parodyti priešams, bet- jokių principinių nuolaidų. Atrodo, įgimtas stratego, organizatoriaus talentas. Nepaisant plačiausios pagrindžio veiklos, svarbiausių uždavinių laikė pastoraciją. Parapijose, kur jis dirbo, klestėjo dvasinis žmonių gyvenimas. Ir šiandien ten gyvi tikėjimo židiniai, nuolat teikiantys Bažnyčiai brandžių pašaukimų, jaunų evangelizacijos darbuotojų. Šv.Tėvas padarė išimtį iš įprastos Jėzuitų ordino tvarkos, ir 1991m. Sigitas Tamkevičius buvo konsekruotas vyskupu.

Kunigas Alfonsas Svarinskas, g.1925m., kunigu įšventintas vyskupo kalinio Pranciškaus Ramanausko Abezės konclageryje. Tris kartus kalintas, lage-rinis stažas- per 20 metų. Nepalaužiamos vilties, tikėjimo ir energijos, saugu-mo bylose gavęs Nepataisomojo slapyvardį.

Kunigas Juozas Zdebskis, g. 1929m., kunigu įšventintas 1952m., žuvo au-toavarijoje 1986m. Du kartus teistas ir kalintas už vaikų rengimą Pirmajai šv.Komunijai. Viena mįslingiausių Lietuvos pagrindžio asmenybių. Spėjama, kad turėjo mistinių dovanų. Melancholiško-choleriško temperamento deri-nys, subtilus humoro jausmas. KGB bylose užrašyta: "Naktį užkluptas kažką kasinėjantis griuvėsiuose, kratos metu nieko neradus, paklaustas, ką čia veikiąs, atsakė- sliėkų žvejybai ieškojau..." Apėmė nepaprastai platų barą- be "Kroni-kos" ir Katalikų komiteto- jaunimo ugdymas, pagrindžio rekolekcijos seserims, ypatingas dėmesys kenčiantiems- ligonių, kalinių, Sovietų armijoje vargstančių jaunuolių lankymas, jautrių, depresijas išgyvenančių sielų globa. Nuolat ke-liavo po SSSR platybėse išblaškytų katalikų santalkas Pavolgyje, Kazachs-tane, Sibire, Kinijos pasienyje, Šiaurėje,tarnaudamas kunigų neturintiems bro-liams. Įgyvendino savo dažnai kartojamą imperatyvą- "Ir dėl vieno žmogaus verta pervaziuoti visą imperiją." Kun.J.Zdebskis ryškiai išsiskirianti asmenybė, tikinčiųjų visuomenėje nesilpsta mintis apie jo beatifikaciją...

Apie šiuos tris didžius Lietuvos pogrindžio vyrus vyskupas Julijonas Steponavičius yra pasakęs: "Kun. Zdebskis sunėša laužą, kun. Svarinskas uždega, o kun. Tamkevičius toliau kantriai kūrena."

Seserys vienuolės. Pasaulyje žinomiausia sesuo **Nijolė Sadūnaitė**, g. 1938m., išgarsinusi Lietuvą daugiau už visus menininkus ir rašytojus. Perrašiusi 6 puslapius "LKB Kronikos", trapi mergaitė 1974m. nuteisiama 6-eriems metams Sibiro lagerių ir tremties, kurią drąsiai pakelia kaip meilės auką už savuosius teisejus, o grįžusi iš visų jėgų tęsia rizikingą veiklą. Vokiečių kalba Jūs turite du jos atsiminimų tomus "Gottes Untergrundkämpferin" ir "Geborgen im Schatten Deiner Flügel." Nijolė – tik viena iš didžiulio būrio pogrindžio vienuolių, kurių darbas ir rizika didžiąja dalimi išsaugojo "Kroniką", vaikų tikėjimą, apgynė daugelį slibino puolamos Bažnyčios tvirtovės prieigų. Ir kitos seserys ne mažiau herojiškai rinkosi kalėjimą, kančią, nuolat gyveno "po neregimos giljotinos peiliu." Nuostabaus pasišventimo ir sumanumo parodė keturios Eucharistinio Jėzaus seserys, suėmus redaktorių kun. S.Tamkevičių. Iki redaktoriaus arešto pasiaukojamai talkino sesuo **Gerarda-Elena Šuliauskaitė**, po arešto faktiškai atnaujino leidybą seserys **Birutė Briliūtė** ir **Bernadeta Mališkaitė**. Kratų ir tardymų sukuryje, dienąnakt sekamos, jos sugebėjo tęsti darbą, pakviesti redaktoriumi mokslininką, pogrindyje gavusį Kunigystės šventimus- kun.Joną Borutą (dabar – Lietuvos ir Latvijos Jėzuitų provincio-las). Taip "Kronika" išgyveno ir šį skaudžiausią smūgį, aprašė paskutiniąsias merdinčio režimo konvulsijas ir pasveikino grįžtančius iš lagerių tiesos žodžio karius, tarp jų ir pirmąjį redaktorių. Seserų indėlis patvirtino tiesą, kad ten, kur stiprios vienuolijos,-stipri Bažnyčia. Ryškesniam vaizdui – detalė iš minėto ketverto sesių atsiminimų. Sesuo Birutė Briliūtė per vieną paskutiniųjų kratų: "Norėjau padėkoti Dievui už viską, bet ratu stovinčių saugumiečių akys trukdė susikaupti. "Ar galiu truputėlį pagroti?" – paprašiau. Atsisuko, keistai pasižiūrėjo ir leido.

Groju Mozartą sonatą g-moll, o mintimis dėkoju Dievui už tą sielos ramybę, kuria tik jis vienas gali apdovanoti sielą.

Kai atsikusau, saugumiečių veidai buvo pabalę ir net ištįsę iš nuostabos. Atrodė, kad prieš save jie mato ne žmogų, bet dinozaurą."

Su "Kronika" savo likimus susiejo ir daug pasauliečių, šeimos žmonių.

Būdingas atstovas – **Petras Plumpa** (g.1941m.). Nuteistas už patriotinę veiklą pokario metais, kalėjime patiria esminį atsigrėžimą į Dievą. Sugrįžęs visą energiją atiduoda pagrindinei leidybai. Vienoje Kauno palėpėje, dažnai dienų dienas neišeidamas, tik su duona ir kefyro buteliu, daugina "Kronikos" pirmąjį ir kitus numerius, religines knygas. Vėl suimamas, teisiamas ir kalnimo vietoje, kaip reta, teisingas, principingas, nepozuojantis, bet ir nieko neišsiginantis. Savarankiškomis studijomis, maldos gyvenimu pasiekė gilaus filosofinio išsilavinimo, teologinės įžvalgos. Pagrindžio darbas pasauliečiams, turintiems šeimas, būdavo išbandymas, kurį turėjo pakelti kartu ir žmona, vyras, vaikai. Tai dar padidindavo spaudimo galimybes. Tačiau nemažai netgi daugiavaikių šeimų aukojosi ir ištvėrė drauge.

4. Mažutėlių pergalė

Kai dabar peržvelgiu tai, ką patyriau, ką žinau ir ką čia fragmentiškai Jums papasakojau, man nekyla jokių abejonių, kad teisyje žmogaus kovoje prieš demonišką sistemą dalyvavo ir laimėjo Dievo Dvasia. Kartais tas dalyvavimas akivaizdus, kaip Šv.Rašte aprašytais atvejais, pavyzdžiui, įspėjimas per sapną apie milicininkus, tykančius suimti už buto durų (Žr.N.Sadūnaitės atsiminimus – plg.Mt 2,13); arba kelyje be regimos priežasties sugedęs motociklas, gabenant nemažą pagrindžio literatūros krovinį. Dėl gedimo smarkiai vėluojama į sutartą vietą, kur tuo metu būta pasalos. Laukiamiems vėluojant, jie pasitraukė... Tokių "mažų stebuklų" buvo nesuskaičiuojamai daug. Galiu Jums pasirodyti naivus, bet, kaip mes besistengtume "liberalizuoti" ar "demitologizuoti" krikščionybę, ir Biblija, ir patirtis aiškiai kalba: Dievas visada atsiliepia švelnia meile, netgi nepaprasta pagalba, kai mažieji paprastai ir nuolankiai, Jo pažadu pasitikėdami, į Jį kreipiasi.

"Jis parodo savo rankos galybę
ir išsklaido išdidžios širdies žmones.
Jis numeta galiūnus nuo sostų
ir išaukština mažuosius." (Lk 1,51-52).

Mano tauta ir Kristaus Bažnyčia joje – gyvas įrodymas, kad taip yra. Nugalėjo ne supervalstybės teorijos ir klastingos didžiųjų užmačios, o močiutės,

tėvai ir mamos, vaikai, kurie "naiviai" kalbėjo rožančių, ėjo klūpomis aplink Marijos altorių Šiluvoje, nakčia nešė kryžių į maldos kalvą prie Šiaulių. Viešpačiui laiminant, mažutėlių jėga nugalėjo. Pačiame represijų įkarštyje viename "LKB Kronikos" numeryje buvo rašoma: "Kronika eis tol, kol mūsų Tėvynėje bus pažeidinėjamos tikinčiųjų teisės."

JAUNIMO ORGANIZACIJA "LAISVĘ LIETUVAI"

Juozas Bagušauskas

Nuo pat pirmųjų Lietuvos Nepriklausomybės pradžios dienų prasidėjęs pasipriešinimas tęsėsi visą sovietmetį. Kasmet Vasario 16-ąją, Vėlinių dieną ir kitomis progomis, netgi sovietinių švenčių dienomis pasklisdavo lapeliai. Tai vienu, tai kitu suplevėsuodavo lietuviškos trispalvės, būdavo nudraskomos sovietinės vėliavos – režimo simboliai. Kūrėsi slaptos jaunimo organizacijos, kurios puoselėjo Lietuvos laisvės idėjas. Lietuvos istorinės praeities slėpimas, falsifikavimas, siekimas ištrinti iš tautos atminties protėvių žygdarbius skatino studentus, moksleivius, jaunimą burtis kovai dėl laisvės ir nepriklausomybės.

Pandėlio vidurinėje mokykloje 1955m. rudenį susikūrė moksleivių grupė, vėliau veikusi Kaune ir Vilniuje. Iš pat pradžių jai priklausė Algis Petras Susnys, Nijolė Gaškaitė, Česlovas Kučinskas, Donatas Bičiūnas, Petras Plumpa. N.Gaškaitė per tardymą nurodė, kad mokykloje moksleiviai dažnai kritiškai aptarinėdavo politinio ir ekonominio gyvenimo klausimus, piktinosi sovietinio režimo politika, atsilikusia sovietine technika ir pan.

Tiriant šios grupės veiklą, paaiškėja, kaip formavosi laisvės kovų nuostatos. Daugelį šiai veiklai paskatino Nepriklausomos Lietuvos laikų istorinė literatūra, platinama pogrindyje. Lietuvos valstybės atkūrimo idėjos brendo matant politinę prievartą, valdžios nenorą ir nesugebėjimą spręsti kasdieninio gyvenimo klausimus. Jaunimui nemažą įspūdį padarė užsienyje veikusios Nacionalinės darbo sąjungos lapeliai, kuriuose buvo kalbama apie skurdų SSRS kolūkiečių gyvenimą, daugelio žmonių teisių suvaržymą šioje sant-

varkoje, aiškino tardomas P.Plumpa¹. 1955m. lapelių buvo rasta ir Pandėlio rajone. KGB teigimu, jie buvo platinami iš lėktuvų². A.Susnys tardomas pareiškė, kad jo pažiūros susiformavo dar Pandėlyje, "skaitant antisovietinę literatūrą, o kai radau ir perskaičiau NTS lapelį, man kilo mintis rašyti ir platinti lapelius³". Organizacijos nariams buvo žinomas ir skaitomas laikraštis rusų kalba "Posev".

P.Plumpa kalbėjo, kad "kovoti prieš sovietinę valdžią ir esamą santvarką mane privertė sunkios mano gyvenimo sąlygos. Kai gyvenau pas tėvus Pandėlio rajone, Suvainiškių kolūkyje, ir ten dirbau, tai pamačiau, jog kolūkyje dirbdami žmonės labai mažai uždirba ir sunku pragyventi". Sielodamasis dėl tėvų sunkios materialinės padėties ir norėdamas padėti jiems, P.Plumpa anksti pradėjo dirbti, bet greitai įsitikino, kad ir mieste ne ką geresnė padėtis. Jis suprato, kad sovietinėje santvarkoje darbininko gyvenimas yra sunkus ir reikia kovoti prieš ją dėl geresnės ateities. "Antra, mane moraliai paveikė,— kalbėjo P.Plumpa,— 1957m. Vėlinių vakaras, kai Kauno kapinėse milicijos darbuotojai žiauriai elgėsi su ten buvusiais žmonėmis, neleisdami būti kapinėse⁴".

Dar 1955m. Pandėlio rajone A.Susnys drauge su kitais parašė ir išplatino pirmuosius lapelius. Specialiai Vasario 16-osios progai buvo skirti 1956m. išplatinti lapeliai⁵. Grupės nariai piešė ir platino karikatūras, išjuokiančias sovietinę valdžią, atspindinčias Lietuvos pavergimą. Vienoje iš jų, kurią KGB 1956m. Vasario 16-ąją rado Pandėlio rajono Apasčios kaime priklijuotą prie stulpo, buvo vaizduojama okupuota Lietuva. Karikatūroje nupiešta ranka su užrašu "SSRS" laikė kumštyje virvėmis apraizgytą Lietuvos žemėlapi. Tardymo metu išaiškėjo, kad karikatūrą pakabino Č.Kučinskas⁶. Tais pat metais Vasario 16-osios proga ant Pandėlio taupomosios kasos namo sienos organizacijos nariai užrašė šūkį: "Tegyvuoja Vasario 16-oji".

"Laisvės balsas"

1955m. rudenį moksleiviams kilo mintis išleisti laikraštėlį, kuriame galėtų skelbti savo nuostatas. Iš pradžių buvo manoma, kad jį skaitys tik grupės nariai, bet, pradėjus leisti, jis patekdavo ir kitiems mokiniams. Laikraštis buvo pavadintas "Laisvės balsas". Svarstant jo leidimą, buvo susitarta, kad medžiagą

laikraščiai rengs visi organizacijos nariai ir pasirašys slapyvardžiais. Pirmojo "Laisvės balso" numerio vieną egzempliorių iš parengtos medžiagos sudarė ir perrašė A.Susnys ant dviejų sąsiuvinio lapų spausdintomis raidėmis⁷. Kitus numerius redagavo ar perrašinėjo N.Gaškaite⁸.

Iki 1956m. balandžio mėnesio buvo išleisti 6 "Laisvės balso" numeriai, kurie buvo perduodami iš rankų į rankas. Sprendžiant iš A.Susnio parodymų KGB tardytojams, pirmieji 4 "Laisvės balso" numeriai buvo sudeginti, 5-asis Pandėlyje, o 6-asis buvo užsilikęs pas P.Plumpą. KGB kratos metu jį surado. Pirmieji trys laikraščio numeriai buvo parašyti ant sąsiuvinio lapų, o 4, 5, 6 numeriai – bloknotuose. Laikraščelio puslapiuose buvo skelbiama grupės narių kūryba, jaunimą dominanti, sovietinę tikrovę atspindinti medžiaga. Štai šeštajame numeryje buvo paskelbti straipsniai "Komunistinė teorija ir praktika", "XX-asis komunistų suvažiavimas", "Apie tarybinę armiją", "Lietuvos jaunimo uždaviniai"⁹ (žr. 1 pav.).

Paskelbtuose ir grupės narių užrašuose, dienoraščiuose likusiuose straipsniuose atsispindėjo laisvės siekiai, aiški pozicija. 1957m. straipsnyje "Jeigu tu nemyli manęs..." N.Gaškaite rašė, kad negali gyventi nekovodama prieš sovietinę valdžią. Kitame straipsnyje "Kažkada vaikystėje..." N.Gaškaite rašė: "Jeigu tavo išvadavimui reikalinga mano gyvybė, Tėvyne, imk ją. Man negaila devyniolikos metų. Tegul plaikstosi vėliavos." Savo rašiniuose ji atspindėjo tragiškus įvykius Vengrijoje¹⁰. Laisvės siekiai, politinės nuostatos išdėstomi jos eilėraščiuose "Raudonųjų kliedesys", "Sugrįš", "Norėjau tau padėti", "Dialogas", "Netylėsiu", "Dialogas apie kukurūzus" ir kt.¹¹. Kratos metu viename iš rastų sąsiuvinių buvo straipsniai, eilėraščiai, parašyti, besimokant Kauno politechnikos institute. N.Gaškaite, tęsdama savo kūrybą, 1957-1958m. parašė eilėraščių ir straipsnių: "Kai sužydės pavasaris alyvom...", "Te graikai girias argonautais...", "Tai kas, kad skambant taurėms vyno...", "Svajojau apie debesis, svajojau apie dangų...", "Gedimino pilis", "Vasario vėjas", "Už Tėvynę"¹². Čia rašoma apie moksleivių prievartinį vežimą darbams kolūkiuose, apie nuplyšusius karius 1940m., kviečia lietuvius į kovą prieš sovietinį režimą¹³. N.Gaškaite pasirašinėjo Ažuolo, Uosio, Strazdelio, Šešupės slapyvardžiais.

Medžiagą "Laisvės balsui" rengė D.Bičiūnas, Č.Kučinskas, kiti grupės nariai. D.Bičiūnas 1955m. parašė apsakymą "Ledas lūžta", rašė dienoraštį, kuriame dėstė savo pažiūras¹⁴.

Aktyviai literatūrine veikla pasižymėjo P.Plumpa. Jis 1954-1956m. parašė dviejų dalių romaną "Kruvina pašvaistė", kuriame aprašė lietuvių tautos gyvenimą 1944-1945m., aštriai kritikavo sovietinę tikrovę. Straipsnyje "Prie Nemuno" P.Plumpa 1955m. aprašė sribų siautėjimą Lietuvoje, perspėdamas okupantų rėmėjus apie būsimą atpildą už tautai padarytus nusikaltimus¹⁵.

1951-1957m. P.Plumpa sukūrė nemažai eilėraščių: "Vorkutos kalinys", "Lietuva gegužės rytą", "Tik tas žmogus Tėvynę myli", "Apie dainą", "Nuskrisk, lakštingala mieloji" ir kt. "Vorkutos kalinyje" aprašė nuteistų už pasipriešinimą ir sugrūstų į lagerius kalinių gyvenimą. Rašydamas eilėraštį "Vorkutos kaliniui", rėmėsi brolio ir tėvo pasakojimais. Tėvas Vorkutos lageriuose buvo kalinamas 1945-1946m., o brolis du kartus – 1945-1950m. ir antrą kartą 1957m. Mordovijos ASSR lageriuose. Eilėraštyje "Lietuva gegužės rytą" (1955m.) autorius lyrinį pasakojimą apie pavasario gamtą susiejo su viltimi, kad Lietuva, rusų okupuota, ateityje bus laisva ir nepriklausoma. Eilėraštyje "Kai kuriems "patriotams" smerkiami tie lietuviai, kurie, gyvendami sovietinėje santvarkoje, nekovoja prieš ją, už Lietuvos laisvę ir nepriklausomybę, o pasitenkina tuo kas yra. Eilėraštis "Apie dainą" parašytas apie 1955-1956m. vaizdavo Lietuvą, kenčiančią nuo rusų okupantų. Autorius išreiškė viltį, kad Lietuvos patriotai nugalės okupantus ir Lietuva taps laisva. Eilėraščiuose "Partizanui", "Pamirštam partizanui" reiškiamas pasididžiavimas ir pagarba partizanams, kovojusiems ir žuvusiems dėl Lietuvos nepriklausomybės. Apibūdinamas savo kūrybą, P.Plumpa KGB tardytojams sakė: "Parašiau visa tai taip, kaip supratau esamą padėtį sovietinėje santvarkoje, kaip aš supratau ir dabar suprantu, jog Lietuva yra rusų okupuota, jog nacionalistinės "gaujos" dalyviai – partizanai kovoja dėl Lietuvos nepriklausomybės ir daugumas toje kovoje žuvo. Vienu žodžiu, savo kūryba aš išreiškiau savo ir kitų vienminčių žmonių neapykantą sovietinei valdžiai¹⁶."

Suėmus P.Plumpą, per kratą KGB surado mokyklinius sąsiuvinus, kuriuose buvo surašyta ir daugiau eilėraščių: "Pranašingas vėjas", "Kalinio atsišveikinimas", "Partizano žodis prie draugo kapo", "Kolchoze", "Revoliucijos aušroje", "Partizanas", "Apie dainą", "Kai kuriems "patriotams"", "Pamirštam partizanui", "Tarybiniam kariui", "Silpnadvasiui", "Gimtinė", "Graži, graži, Tėvyne, tu", "Nukris vergijos pančiai", "Atminkit", "Su daina", "Artojo kelias", "Aušroje" ir kt. Iš kai kurių šių eilėraščių buvo sudaręs "Rinktinę partizanų dainoms".

Taip pat dvylikoje mokyklinių sąsiuvenių buvo aprašyti vokiečių okupacijos ir pokariniai sovietinės santvarkos metai Lietuvoje. Buvo sudaręs antinacinių ir antisovietinių straipsnių rinkinį "Nemunėlio slėniuose". P.Plumpa savo kūrinius pasirašinėjo Gaižausko ir kt. slapyvardžiais.

Kaune

Daugelis Pandelio vidurinėje mokykloje veikusių moksleivių, 1957m. baigę vidurinę mokyklą, pradėjo studijuoti Kauno ir kitose aukštosiose mokyklose. Kaune N.Gaškaitė susipažino su 1957m. iš kalėjimo grįžusiu A.Krasausku, kuris už dalyvavimą slaptos jaunimo organizacijos "Laisvės švyturys" veikloje 1951m. vasario 7d. buvo nuteistas 10 metų kalėti¹⁷. Jis pasiūlė N.Gaškaitei kurti jaunimo organizaciją. Ji apie tai papasakojo A.Susniui. 1957m. lapkričio mėn. N.Gaškaitė, A.Susnys, A.Krasauskas susitiko Karo muziejaus sodelyje. A.Susnys dar atsivedė P.Plumpą, kuris tuo metu dirbo Kaune. Susitikimo dalyviai kalbėjo, kad negalima sėdėti rankas sudėjus. Ypač visus papiktino sovietinės valdžios elgesys per 1957m. Vėlines, kai milicija vaikė žmones iš kapinių, juos suiminėjo. "Pasiipiktinome tuo reginiu, – kalbėjo P.Plumpa ir nutarėme, kad reikia bendromis jėgomis kovoti prieš sovietinį režimą¹⁸". A.Krasauskui pasiūlius, 1957m. lapkričio pabaigoje ar gruodžio pradžioje, vakare 7 val., grupe susirinko parke prie Kūno kultūros instituto ir davė A.Krasausko parengtą priesaiką. Priesaikos tekstą skaitė klūpodami, pasišviesdami degtukais. Ją perskaitę, organizacijos nariai pabučiuodavo Lietuvos trispalvę vėliavėlę, kurią iš kaspinų buvo pasiuvusi N.Gaškaitė. Po priesaikos akto tekstą sudegino. Kaip prisimena grupės nariai, ji skambėjo maždaug taip: "Prisiekiu tautos vardu kovoti už Lietuvos Laisvę su ginklu iki paskutinio atodūσιο, kol bus laisva Lietuva. Išdavimo atveju man gresia mirtis nuo draugų rankos¹⁹". A.Krasauskas priesaikos nedavė, nes jis jau buvo prisiekęs kovoti prieš režimą, dalyvaudamas ankstesnės organizacijos veikloje.

1957m. gruodžio mėnesį A.Krasauskas iš Kauno persikėlė mokytis į Vilnių. Organizacijai ėmė vadovauti A.Susnys. Vadovas nebuvo renkamas, tačiau veiklumu išsiskyręs A.Susnys tapo organizacijos siela. Išvykstant A.Krasauskui į Vilnių, buvo užsibrėžta išplėsti organizacijos veiklą. A.Susnys per A.Krasauską perdavė laišką Česlovui Kučinskui, kuris mokėsi Vilniaus geležinkelininkų

mokykloje. Buvo plečiamos organizacijos gretos ir Kaune. 1958m. sausio mėn. į organizaciją įstojo J.Skeivalas, pasirinkęs slapyvardį Henrikas, o vasario mėn. A.Susnio iniciatyva prie grupės prisidėjo Donatas Bičiūnas. Su N.Gaškaite drauge gyveno Birutė Putrimaitė. Buvo nutarta įtraukti į organizacijos veiklą ir ją.

Programa

Jaunimas, sukūręs organizaciją, užsibrėžė tikslą visais būdais propaguoti laisvės idėjas, remti viską, kas lietuviška. "...Organizacija "Laisvę Lietuvai" sukurta tam, kad būtų pasiektas tas tikslas, kuris išreikštas jos pavadinime. Raudonieji okupantai atėmė iš mūsų nepriklausomybę, atėmė žodžio laisvę, siekia išbraukti Lietuvos vardą iš pasaulio tautų istorijos... Jeigu mes, lietuviai, nesutelkiame savo jėgų, nesusijungiamo į geležinį kovos žiedą prieš bendrą priešą, mes išnyksime nuo žemės paviršiaus, kaip išnyko tokio pat likimo ištikti prūsai, jotvingiai..."²⁰

Organizacijos tikslai ir uždaviniai, veiklos metodai buvo išdėstyti programoje. Jos metmenis 1958m. parengė P.Plumpa, A.Susnys. Kiekvienas iš jų parengė savo variantus, kuriuos vėliau sujungė į vieną. Savus pasiūlymus ir pataisymus programoje padarė D.Bičiūnas, kiti nariai. Programą sudarė 10 punktų, kuriuose buvo išdėstytos pagrindinės organizacijos veiklos kryptys. Pirmame punkte buvo skelbiama, kad organizacija užsibrėžia tikslą palaikyti lietuviškumą tarp jaunimo. Programoje buvo skelbiama, kad organizacija pasiryžusi visada užjausti krašto žmones ir jiems padėti, ruoštis kovai dėl laisvės. Vienu svarbiausių uždavinių organizacijos nariai laikė savo gretų plėtimą, todėl programoje buvo pabrėžta grupių sudarymo ir jų veiklos koordinavimo svarba. Buvo numatytos ir techninės priemonės organizacijos tikslams įgyvendinti. Viename punkte sakoma, kad organizacija stengsis įsigyti spausdinimo priemonių, gamins ir platins literatūrą. Programoje atsispindėjo ir kai kurie organizacijos įstatų klausimai²¹.

Parengus programos tekstą, buvo pradėta rengtis ją paskelbti. Buvo numatyta ją išspausdinti ne mažiau kaip 100 egzempliorių tiražu. A.Susnys per D.Bičiūną gavo 800 ženklų šrifto. N.Gaškaites bute iš degtukų dėžučių jis pagamino šrifto kasą (žr. 5 pav.). Buvo pradėtas rinkti ir spausdinti progra-

mos tekstas, bet tai padaryti sutrukdė prasidėję narių suėmimai. Kratos metu A.Susnio bute buvo rasta išspausdintos programos pradžia, dalis šrifto, dažai (žr. 3 pav.). Rengiant programą, buvo svarstomas ir organizacijos pavadinimas. Kadangi programos šūkiu buvo pasirinkti žodžiai "Laisvę Lietuvai", P.Plumpa pasiūlius, 1958m. kovo mėnesį organizacija ir buvo pavadinta šiuo vardu²².

Programa buvo parengta tik 1958m., tačiau jos metmenys brendo nuo pat veiklos pradžios. Nuo 1957m. iki 1958 02 15 dalyviai susitikinėjo, gamino ir platino lapelius, kelė Lietuvos vėliavas. 1957m. N.Gaškaitė, A.Susnys, P.Plumpa ir B.Putrimaitė parengė lapelį, skirtą Vėlinėms, nes visi buvo labai pasipiktinę milicijos elgesiu, tą dieną vaikant žmones iš kapinių. Lapelis prasi-dėjo žodžiais: "Lietuvi! Šiandien gimtojo miesto gatvės..." Be teksto, lapelyje dar buvo N.Gaškaitės nupieštas vaizdelis su Nežinomojo kareivio kapo at-vaizdu. A.Susnio ir P.Plumpos parengtą tekstą N.Gaškaitė papildė karikatūro-mis ir perrašė ant didelio lapo, kuris fotoaparatu buvo perfotografuotas ir po to dauginamas²³. Buvo išplatinta apie 200 lapelių.

Tai buvo nevienintelis lapelis. Organizacijos nariai 1957m. gruodžio mėn. Naujųjų metų proga nutarė pasveikinti lietuvius su Naujaisiais metais, pabrėžiant, kad Lietuva dar pavergta ir dar reikės kovoti dėl nepriklausomy-bės. Lapelyje buvo apgailestaujama, kad į padangę kylančios naujametinės raketos aštuonioliktą kartą išvysta Lietuvą pavergtą ir iškankintą, ir ragina-ma Naujaisiais metais sutelkti jėgas lietuviškumo palaikymui, jaunosios kar-tos auklėjimui, tėvynės išvadavimui²⁴.

Vėlgi foto būdu pagaminta per 200 lapelių. Visi 1957m. gruodžio 31d. vakare susirinko Kaune, pas N. Gaškaitę. Pasiskirstę miesto rajonus, apie 20 val. išėjo platinti lapelių. N.Gaškaitė platino Kauno politechnikos instituto Statybos fakulteto salėje²⁵. Č.Kučinskas – Raudonosios armijos prospekte, P. Plumpa – Lenino ir Stalino prospektuose, B. Putrimaitė – Donelaičio gatvėje. Susirinkę po platinimo visi džiaugėsi pasisekimu. Su sėkme pa-sveikino A. Krasauskas ir pasiūlė likusius lapelius išplatinti Vilniuje.

Laisvės idėjos buvo keliamos ir lapelyje "Broliai, lietuviai!" Jame sakoma: "Jau dešimt metų, kai įsiutusios rusų ordos įsiveržė į mūsų mylimą Tėvynę. Jų padarytų žaizdų niekas neužgydys. Lietuvai! Tu matai sušaudytus savo brolius -girdi Vorkutoj vargstančių balsus. Užėlusius partizanų kapus kasmet

pakeičia nauji, vietoj ramių pakeičės sodybų žėruoja nuodėgulių krūvos. Su-lyso gyvuliai, ėsdami kolchozo šieną, geriausią žemę užgožė prievarta įpiršti kukurūzai. Komunistų išgamos trypia Lietuvą! Lietuvai! Matai viso to kal-tininkus. Mokykis neapkęsti okupanto, kenk jam. Ta diena, kuomet baltasis žirgelis – Vytis galės laisvai šuoliuoti Lietuvos laukais vis tiek ateis. Tu nepa-siduok komunizmui, atmint, kad lietuviai nevergaus prakeiktiems komunis-tams".²⁶ (žr. 1,2 pav.).

Vienas lapelis buvo skirtas Vasario 16-ajai. A. Susnys su P. Plumpa parašė ir spaustuviniu šriftu išspausdino apie 200 lapelių. Jie buvo papildyti piešinė-liais, kuriuos piešė N. Gaškaitė ir B. Putrimaitė. Lapeliuose buvo kalbama apie Lietuvos nepriklausomybės šventę, pabrėžiama, kad Lietuva yra okupuota ir reiškiamas viltis ateityje laisvai švęsti šią tautos šventę. Lapelis prasideda "Lietuvi! Šiandien suėjo 40 m..." ir baigiasi "...Laisvoje Lietuvoje"²⁷.

Be lapelių platinimo, organizacijos nariai 1958m. Vasario 16-ąją paminėjo iškeldami Lietuvos trispalvę. 1958m. sausio mėn. A. Susnys susitarė su N. Gaškaite, kad ji su B. Putrimaite pasiūtų vėliavas. Buvo pasiūtos trys vėlia-vėlės: 135x88, 140x92, 140x92. Numatyta vėliavas iškelti Vilniuje, Kaune ir Pandėlyje. Kaune vėliavą ant Petrašiūnų elektrinės kamino iškėlė P.Plumpa. 1958m. vasario 15-16d. P.Plumpa, lydimas A.Susnio, N.Gaškaitės, patraukė prie Petrašiūnų elektrinės. P.Plumpa čia dirbo ir turėjo leidimą įeiti į elektrinės teritoriją. Apie 22.30 val. P.Plumpa Petrašiūnų elektrinės dūmtraukio kopė-čiomis įkopė į 80 m. aukštį ir pritvirtino Lietuvos vėliavą²⁸ (žr. 4 pav.).

B.Putrimaitė nuvežė į Vilnių 140-150 lapelių, išspausdintų spaustuviniu šriftu, ir Lietuvos vėliavą. Įteikė Česlovui Kučinskui ir Donatui Bičiūnui. Jie 1958m. vasario 15-16d. naktį iškėlė trispalvę ant kalno Vilniuje, netoli M.Mar-gytės gatvės²⁹.

Agentūrinė byla "Optika"

KGB 1958m. kovo mėnesį aptiko organizacijos narių veiklos pėdsakus ir pradėjo suiminėjimus. Kovo 13d. buvo suimtas A.Susnys, kovo 14d. rytą buvo suimtos N.Gaškaitė ir B.Putrimaitė. Pas N.Gaškaitę buvo rasta lapelių, popieriaus, užrašų sąsiuviniai. Pas B.Putrimaitę rastas ant raudono šilko išsiū-tas Lietuvos herbas, vėliavos medžiagos likučiai, siūlai, dažai, nepriklausomy-

bes laikų knygos. Taip pat buvo suimti A.Krasauskas, P.Plumpa. Pas P.Plumpą surasta lapelių, laikraštis "Laisvės balsas", leistas Pandėlio vidurinėje mokykloje, laiškai. Jo rašyti straipsniai, Nepriklausomos Lietuvos žurnalai, jo parašytas romanas "Kruvina pašvaistė", straipsnis "Prie Nemuno" ir kt.³⁰ Vilniuje buvo suimtas Pedagoginio instituto studentas D.Bičiūnas, geležinkelio transporto technikum mokslėivis G.Kučinskas ir kiti vaikinai, susiję su organizacijos veikla.

Organizacijos narius tardant, buvo sudaryta agentūrinė byla "Optika". Organizacijos veiklai atskleisti KGB panaudojo savo agentus laisvėje ir kalėjimo kamerose. Neturint konspiracinės veiklos patirties, iš organizacijos narių KGB agentams pavyko išgauti nemažai informacijos apie veiklos detales.

Lietuvos SSR Aukščiausiasis teismas 1958m. liepos 28-31d. išnagrinėjo bylą ir organizacijos narius nuteisė įvairiam laikui kalėti. A.Krasauskui buvo skirta 10 metų, A.Susniui – 8m., P.Plumpai – 7m., N.Gaškaitei – 7m., B.Putrimaitei – 3m., Č.Kučinskui – 5m., D.Bičiūnui – 5m., H.Skeivalui – 2m. laisvės atėmimo³¹.

Šaltiniai

1. P.Plumpos 1958m. balandžio 1d. tardymo protokolas// VSKA. B.44614/3. T.2 L.51.
2. KGB 1958m. gegužės 27d. nutarimas patikslinti P.Plumpai pateiktą kaltinimą// VSKA. B.44614/3. T.2. L.138.
3. A.Susnio 1958m. kovo 25d. tardymo protokolas// VSKA. B.44614/3. T.1. L.188.
4. P.Plumpos 1958m. kovo 17d. tardymo protokolas// VSKA. B.44614/3. T.2. L.34-35.
5. KGB prie LSSR MT nutarimas dėl A.Susnio suėmimo// VSKA. B.44614/3. T.1. L.118.
6. Č.Kučinsko 1958m. balandžio 12d. tardymo protokolas// VSKA. B.44614/3. T.3. L.76.
7. A.Susnio 1958m. kovo 25d. tardymo protokolas// VSKA. B.44614/3. T.1. L.190.
8. KGB 1958m. gegužės 27d. nutarimas dėl patikslinto kaltinimo pateikimo N.Gaškaitei// VSKA. B.44614/3. T.2. L.263.
9. A.Susnio 1958m. kovo 25d. tardymo protokolas// VSKA. B.44614/3. T.1. L.191.
10. N.Gaškaitės 1958m. balandžio 9d. tardymo protokolas// VSKA. B.44614/3. T.2. L.217-221.
11. N.Gaškaitės 1958m. gegužės 17d. tardymo protokolas// VSKA. B.44614/3. T.2. L.254.
12. A.Krasausko ir kt. baudžiamosios bylos KGB 1958m. birželio 5d. kaltinamoji išvada// VSKA. B.44614/3. T.6. L.296.
13. N.Gaškaitės 1958m. balandžio 9d. tardymo protokolas// VSKA. B.44614/3. T.2. L.216-217.
14. KGB 1958m. gegužės 27d. nutarimas dėl patikslinto kaltinimo pateikimo D.Bičiūnui// VSKA. B.44614/3. L.300.
15. KGB 1958m. kovo 28d. nutarimas pateikti kaltinimą P.Plumpai// VSKA. B.44614/3. T.2. L.41.

16. P.Plumpos 1958m. balandžio 2d. tardymo protokolas// VSKA. B.44614/3. T.2. L.53-55.
 17. A.Krasausko archyvinės tardymo bylos Nr.42456/3 1958m. gegužės 19d. apžvalga// VSKA. B.44614/3. T.6. L.198.
 18. P.Plumpos 1958m. kovo 16d. tardymo protokolas// VSKA. B.44614. T.2. L.27.
 19. Č.Kučinsko 1958m. kovo 14d. tardymo protokolas// VSKA. B.44614/3. T.3. L.25.
 20. A.Krasausko ir kt. baudžiamosios bylos KGB 1958m. birželio 5d. kaltinamoji išvada// VSKA. B.44614/3. T.6. L.276.
 21. Ten pat. L.277.
 22. P.Plumpos 1958m. kovo 16d. tardymo protokolas// VSKA. B.44614/3. T.2. L.30.
 23. N.Gaškaitės 1958m. kovo 25d. tardymo protokolas// VSKA. B.44614/3. T.2. L.188-191.
 24. A.Krasausko ir kitų baudžiamoji byla// VSKA. B.44614/3. T.5. L.96.
 25. N.Gaškaitės 1958m. kovo 25d. tardymo protokolas// VSKA. B.44614/3. T.2. L.192-193.
 26. VSKA. B.44614/3. T.5. L.96, 180.
 27. N.Gaškaitės 1958m. kovo 25d. tardymo protokolas// VSKA. B.44614/3. T.2. L.194.
 28. Kaltinimo pateikimas A.Susniui 1958m. kovo 28d.// VSKA. B.44614/3. T.1. L.195.
 29. KGB 1958m. gegužės 28d. nutarimas dėl kaltinimo pateikimo D.Bičiūnui// VSKA. B.44614/3. T.3. L.44, 151.
 30. KGB apžvalginė pažyma apie agentūrinę bylą "Optika" ir tardymo medžiaga// LGTCA. F.3. Ap.71. B.46. L.84.
 31. VSKA. B.44614/3. T.6. L.440.
-

PARTIZANŲ ANTSPAUDAI

Juozas Bagušauskas

Archyviniai dokumentai atskleidžia vis daugiau naujų laisvės kovų istorijos puslapių. Juose atsispindi ne tik atkakli kova dėl laisvės, bet ir sunkus kasdieninis partizanų gyvenimas, vadovybės organizacinė veikla.

Manytume, kad besidomintiems Lietuvos istorijos klausimais galėtų būti įdomūs ir įvairių partizanų struktūrų vadovybių naudoti identifikavimo ženklai. Šioje publikacijoje pateikiame Lietuvos visuomenės organizacijų archyve ir Lietuvos nacionaliniame muziejuje esančią medžiagą apie antspaudus, kuriuos partizanai naudojo dokumentams tvirtinti.

Šiuos antspaudus KGB buvo surinkusi 1944-1951m. per baudžiamąsias operacijas prieš partizanus ir 1962m. vasario 12d. perdavė Lietuvos SSR Mokslų akademijos Istorijos institute veikusiai archyvinių dokumentų skelbimo re-

dakcijai, kurios pagrindinis tikslas buvo kompromituoti Lietuvos laisvės kovotojus. Šie antspaudai buvo perduoti atitinkamai LSSR istorijos ir revoliucijos muziejaus ekspozicijai įrengti¹. Jie buvo saugomi Partijos istorijos institute, o 1967m. rugsėjo 19d. buvo perduoti Lietuvos SSR revoliucijos muziejui². Dabar jų dalis eksponuojama Lietuvos nacionaliniame muziejuje. Kiti nebuvo išsaugoti.

Šioje publikacijoje taip pat pateikiame du partizanų pagamintus įstaigų antspaudus, kuriuos partizanai naudojo, gamindami partizanams reikalingus sovietinius dokumentus.

Be to, skelbiame surastą LLKS vadovybės 1950m. sausio 20d. nurodymą dėl antspaudų naudojimo ir gaminimo.

Ši publikacija - tai dar vienas bandymas pažvelgti į partizanų struktūrų vidaus gyvenimą. Tačiau dar lieka daug neatsakytų klausimų, kurie laukia tolesnių tyrimų ir medžiagos kaupimo.

Šaltiniai

1. Lietuvos valstybinis visuomeninių organizacijų archyvas (toliau -LVVOA). F.3377. Ap.55. B.221. L.96.
2. Ten pat. L.99a.

1. Lietuvos laisvės kovos sąjūdžios vadovybės 1950m. sausio 20d. rekomendacijos dėl apvalių antspaudų gaminimo ir naudojimo

LLKS

LV

50.01.20

Nr.30

Nuorašas

LAV, LBV, JV, KV ir NV

LA, LB ir visų stamb. org. vienetų vadovybėms rekomenduoju turėti savo apskritus antspaudus.

Žiūrint vietos sąlygų, apskritus antspaudus turėti galima leisti ir smulk. org. vienetų /kuopų bei būrių/ vadovybėms.

Apskriti antspaudai naudojami:

a/ didelės svarbos dokumentams patvirtinti;

b/ bendradarbiavimo su Vakaraais reikalui.

Naujai gaminami apskriti antspaudai turi atitikti šiuos reikalavimus:

a/ antspaudų diametras – 35-45mm;

b/ antspaudų vidury – Vytis /nestilizuotas/;

c/ antspaudų įrašė – sąjūdžio inicialai /LLKS/ ir tikrasis /neslaptavardinis/ pilnas vadovybės pavadinimas; stingant jam vietos, atskiri pavadinimai gali būti trumpinami /pavadinimo žodžiai/.

/-/Vytautas/

LV

Nuorašas tikras:

50.08.13

LAV

Nuorašas tikras:

50.11.05

Tauro ApV (Parašas)

/ LVVOA. F.3377. Ap.55. B.218. L.198. Mašinraštis. Nuorašas/

/-/ A.Vanagas

2. Partizanų vadovybės ir formuočių 1944-1951m. naudoti antspaudai

- a) Lietuvos laisvės armijos antspaudas:
- b) Lietuvos partizanų sąjungos antspaudas:
- c) Lietuvos partizanų formuočių antspaudai:
- d) Lietuvos laisvės kovotojų sąjungos antspaudai:
- e) Lietuvos partizanų pagaminti ir naudoti sovietinių įstaigų antspaudai:



c)



UP
Algimanto A-dos
VADAS
Nr.





L. P.

Rinktinė

Ažuolo Būrio

VADAS

19 m.....m. d

Nr.....

d)







e)



/Lietuvos partizanų antspaudų atspaudų pavyzdžiai// LVVOA. F.3377. Ap.55. B.221. L.97-99; Lietuvos nacionaliniame muziejuje saugomų antspaudų atspaudai/

IR VĖL PRISIMINIMŲ NUOTRUPOS

Jonas Žičkus-Širšė

Norėčiau prisiminti tris Kęstučio apygardos partizanus: Praną Briedį-Jūrą-Šarūną-Šimonį, Vladą Mišeikį-Tarzaną ir Steponą Žičkų-Benį-Vasarį. Visų trijų nuopelnai Kęstučio partizanų veikloje ir Kęstučio apygardos istorijoje paliko neišdildomus pėdsakus. Trumpai pažvelgsiu į kiekvieno praeitį, pakartosiu tai, ką pasakojo juos pažinę, saugoję nuo stribų, enkavedistų, išdavikų ir provokatorių.

1939-1940 m.m. Tauragės gimnazijos pirmojoje berniukų klasėje kartu su manimi mokėsi Pranas Briedis. Visi berniukai buvome 13 ar 14 metų paaugliai, baigę pradinės mokyklos 6 skyrius. Antrojoje klasėje mokėsi šiek tiek vyresnis jo brolis Stasys. 1942 metų rudenį vėl atvažiavau į Tauragės gimnazijos 5-ąją klasę, bet Prano Briedžio ir jo brolio Stasio jau neberadau. Jie abu mokėsi Šilalės gimnazijoje. Mes, tauragiškiai moksleiviai, per vasaros atostogas ar šiaip susitikdavome su Šilalės moksleiviais, bet Pranas Briedis ir jo brolis Stasys retai tepasirodydavo – buvo karo metai. Nors vokiečių okupacija buvo lengvesnė negu sovietų, bet toliau išvažiuoti iš savo namų buvo beveik neįmanoma. Antroji bolševikų okupacija visiškai sujaukė, sugriovė žmonių gyvenimą – jaunus ir senus suiminėjo, trėmė, žudė, kankino, atitolino vienus nuo kitų. Su kai kuriais buvusiais Šilalės moksleiviais susitikau Intos ir Mordovijos lageriuose, bet kaip susiklostė Prano Briedžio ir jo brolio Stasio likimas, jie nežinojo. Manau, kad yra gyvų giminių, mokslo draugų ir kitokių pažįstamų, kurie galėtų daugiau papasakoti apie tuos du idealistus jaunuolius.

Energingas, sumanus ir veiklus partizanas buvo Vladas Mišeikis-Tarzanas. Jo gimtinė Butaičių kaimas Eržvilko valsčiuje. Būdamas partizanu, jis nemažai laiko praleido Batakių, Eržvilko ir Skaudvilės apylinkėse. To krašto gyventojai gerai pažino partizaną Tarzaną, daug jam padėjo, gali papasakoti įdomių atsitikimų iš jo partizaninės veiklos. Be to, yra gyvi broliai, sesuo ir



Kęstučio apygardos partizanai, 1950m. Iš kairės - ryšininkas Žagaras, Vl.Mišėikis-Tarzanas, Aldona Gedutytė-Mišėikienė ir Steponas Žičkus-Vasaris

kiti artimieji, kurių atmintyje jis tebėra gyvas. Reikia tikėtis, kad atsiras istorikų, kurie atkurs jo partizaninę veiklą ir žuvimo aplinkybes.

Pranas Briedis, gimęs 1925 m., Vladas Mišeikis ir Steponas Žičkus – 1926 m. Jie buvo bendraamžiai, pokario metais susitiko kaip partizanai, keliolika mėnesių gyveno kartu Skaudvilės valsčiuje, Puželių kaime, gyventojos Blažienės daržinėje įrengtoje slėptuvėje. Pranas Briedis ir Steponas Žičkus 1951 metų pradžioje Vilniuje buvo nuteisti mirties bausme, čia juodu ir sušaudė. Kurioje vietoje ir kas šaudė mirties bausme nuteistus partizanus, kol kas niekas nekalba ir nerašo. Viskas kaip ir sovietiniais metais užslaptinta. Tačiau anksčiau ar vėliau atsiras dorų, sąžiningų žmonių, kurie pasakys Lietuvai tiesą, pavardėmis išvardys teisėjus, kurie mirties bausme teisė Lietuvos partizanus, pasakys ir tuos, kurie juos šaudė. Tragiškas likimas ištiko Vladą Mišeikį-Tarzaną ir jo žmoną Aldoną Gedutytę. Tai plati ir įdomi tema istorikams ir žurnalistams. Skaudvilėje, Kankinių kapinaitėse, yra trys kryželiai, ant jų įrašytos P.Briedžio, V.Mišėikio ir S.Žičkaus pavardės, vardai, slapyvar-

džiai ir gimimo metai. Tose Kankinių kapinaitėse Skaudvilės sribai užkasė Mažintų kaime, arti ūkininko Juozo Šaulio sodybos, slėptuvėje, nužudytą Vladą Mišeikį-Tarzaną, jo žmoną Aldoną Gedutytę ir tik prieš kelias dienas į tą slėptuvę atėjusį jurbarkietį partizaną Algį.

1989 metų rugsėjo mėnesį parašiau prašymą Lietuvos Respublikos Aukščiausiojo Teismo pirmininkui. Prašyme keliais žodžiais paminėjau, kad mano brolis Steponas pokario metais buvo partizanas, 1950m. balandžio 14d. naktį pateko į enkavedistų pasalas ir buvo paimtas. Vėliau nuteistas ir sušaudytas. Paprašiau, kad Aukščiausiojo Teismo pirmininkas atsakytų į tris mano klausimus:

1. Nurodytų tikslią teismo datą, kada Steponas Žičkus buvo nuteistas mirties bausme.

2. Kada įvykdytas teismo nuosprendis – jis sušaudytas?

3. Kur jis buvo sušaudytas (Vilniuje ar kitur)?

Aukščiausiojo Teismo darbuotoja, kuriai įteikiau savo prašymą ir parašiau, kad ji perduotų Aukščiausiojo Teismo pirmininkui, pasakė: "Šitokios bylos yra užslaptintos ir į tokius klausimus niekas neatsako. Perduosiu jūsų prašymą, bet konkretaus atsakymo nesulauksit. Jei ką sužinosiu – pranešiu." Bėgo savaitės, mėnesiai, bet Aukščiausiojo Teismo pirmininkas tylėjo. Mirtos darbuotojos sąžiningumu ir žmoniškumu neabejojau, bet ir ji tylėjo. Buvo aišku, kad ji nieko nežino. Praėjo 11 mėnesių. 1990 rugpjūčio antroje pusėje gavau pranešimą iš Aukščiausiojo Teismo, kurio ištrauką cituoju:

Vilnius, 1990.08.17.

Nr.8-4458

Žičkus Steponas nuteistas už veiklą, kuri buvo susijusi su civilių žmonių žudynėmis. Žičkus S.P. buvo nuteistas 1951m. sausio 20d. nuosprendžiu aukščiausiaja bausme - sušaudant. Nuosprendis įvykdytas Vilniuje 1951m. gegužės 17d.

1993 metų lapkričio mėnesio 14-ą ir 15-ą dienomis KGB rūmuose peržiūrėjau savo pirmosios bylos (1946m.) ir antrosios bylos (1958m.), taip pat Stepono bylos protokolus ir kitus dokumentus. Visi tardytojų surašyti protokolai ir kiti dokumentai sudaro 20 storų tomų. Mano abi bylos ir tardymai yra dar ne visiškai išgaravę iš mano atminties, todėl kreipiau dėmesį tik į kai kuriuos protokolus ir dokumentus, kurie ligi tol man buvo nežinomi. Stepono byloje

aptikau man nežinomų faktų ir dokumentų.

Keli sakiniai apie mūsų šeimą ir Steponą. Mūsų šeimoje gimėme penki vaikai. Pirmasis gimė Antanukas. Jis mirė, vos sulaukęs vienerių metų. Antroji gimė Elenutė. Ji mirė maždaug tokio pat amžiaus, kaip ir Antanukas. Tais laikais Skaudvilėje, Batakiuose ir kituose artimesniuose miesteliuose gerų gydytojų nebuvo, ir tokios ligos, kaip plaučių uždegimas, tymai, skarlatina ir kitos, dabar lengvai išgydomos, nemažai naujagimių numarino. Trečias gimiau aš. Po 19 mėnesių (1926 08 20) gimė Steponas. Po kurio laiko gimė Marytė, bet aš jos neprisimenu. Tik ir dabar kaip per tirštą rūką matau mūsų didžiojo kambario viduryje mažytį karstelį, jame ramiai gulinčią baltais drabužėliais mažytę mergaitę ir degančias žvakes. Stepono ir mano vaikystė ir paauglystė nesiskyrė nuo kitų kaimo vaikų ir paauglių. Ganėme karves, kitus gyvulius, pagal savo metus ir sugebėjimus dirbome visokius ūkio darbus. Steponas pradinę mokyklą lankė Pužų kaime ir Skaudvilėje. Buvo stropus, pareigingas, mokslas sekėsi gerai. Baigęs 4 pradinės mokyklos skyrius, nenorėjo toliau mokytis, tėvams pasakė, kad nori likti ūkininkauti. Mūsų ūkis buvo nemažas, gerai tvarkomas, aš jau mokiausi gimnazijoje, todėl tėvai tikėjosi, kad Steponas bus žemės paveldėtojas ir šeimnininkas. Tėvas Stepono sprendimu buvo patenkintas ir todėl, kad suprato, jog Steponas ūkio darbuose bus rimtas pagalbininkas ir pavaduotojas. Netrukus paaiškėjo jo potraukis dainoms ir poezijai. 1938-1939 metais pamėgino eiliuoti vaikiškus eilėraštukus. Savaitraštis "Mūsų Laikraštis" turėjo savo literatūrinį skyrelį "Mykoliuko pastogė." Toje "Mykoliuko pastogėje" buvo išspausdintas vienas jo eilėraštukas. Pomėgis eiliuoti ir domėtis poezija didėjo. Paaugęs eiliudavo kupletus, išjuokdamas negeroves. Kupletams pritaikydavo dainos melodiją ir su artimu kaimynu Antanu Mozeriu dainuodavo kaimo vakaruškose. Laisvalaikiais daug skaitė.

Prasidėjo okupacijos. Pirmoji raudonoji okupacija mūsų šeimai baigėsi laimingai: į Sibirą neišvežė. Vokiečių okupacija buvo ilgesnė, bet Steponas buvo tik paauglys, todėl jam negrėsė pavojus. Vokiečių okupacijos metais buvo tęsiama kova už Lietuvos laisvę ir Nepriklausomybę, pogrindyje ėjo laikraštukai "Į Laisvę," "Laisvės Kovotojas," "Atžalynas," "Nepriklausoma Lietuva," "Lietuvos Judas" ir kiti. Visi tie pagrindžio leidiniai ir atsišaukimai patekdavo į mūsų, Tauragės gimnazistų, rankas, mes juos išvežiodavome po

kaimus. Steponas, kaip ir kiti kaimo jaunuoliai, skaitė tuos pogrindžio leidinius, sąmoningai orientavosi tuometiniuose įvykiuose.

1944m. spalio pradžioje į Žemaitiją sugrįžo "išvadotojai." Prasidėjo vyrų medžioklės į armiją, mitingai, raudonosios gurguolės ir kt. Steponas metais pasijaunino: įsigijo dokumentą, kad gimęs 1927m. rugpjūčio 20d. Tai išgelbėjo jį nuo armijos.

1945 metų gegužės pradžioje į mūsų namus užėjo pirmieji septyni partizanai. Paskui jie tapo nuolatiniai mūsų svečiai. Jie dažnai užeidavo ir į mūsų kaimynų Paleckių sodybą. Onutė ir Bronė Paleckytės, jų broliai Jonas, Juozas ir Povilas, visa Paleckių šeima kuo galėjo tuo padėjo partizanams. Mūsų artimiausi kaimynai Vladas Biliūnas, Pranas Ačas, Petras Grinius, Jonas Zakarauskas, Antanas Galkauskas ir kiti kaip galėjo rėmė partizanus.

1945m. rudenį Rybakovo sribai ir Skaudvilės garnizono enkavedistai susidomėjo Paleckių ir mūsų sodybomis. Rybakovas atsivesdavo savo sribus, lįsdavo į kamara, lipo ant aukšto, kaišiojo nosis į klėtį, tvartus, daržinę visur ieškojo banditų. 1946m. sausio antroje pusėje vėlokai vakare Rybakovas su savo "šaunuoliais" atsibastė į mūsų namus. Kartu su Rybakovo sribais atėjo ir NKVD karininkas, keli kareiviai. Šį kartą Rybakovas buvo priekabus, piktas ir nesukalbamas. Nors tėvą, brolių jis pažino, bet pareikalavo parodyti pasus ir kitus dokumentus. Mūsų dokumentai buvo tvarkingi, ir Rybakovas prie mūsų neprisikabino. Užkliuvo samdinė, kuri buvo ir mūsų šeimnininkė. Įsakė jai eiti su jais į Skaudvilę kažko išsiaiškinti. Ji, apsilikusi kasdieniniais drabužiais, išėjo su Rybakovu ir jo "didvyriais." Išeinant Rybakovas pasakė, kad kažką Skaudvilėje išsiaiškins ir tą patį vakarą paleis ją į namus. Namu ji grįžo po keturių parų. Sužinojome, kad dar tą patį vakarą ją nuvežė į Tauragę, Šubertinėje mušė, plūdo, reikalavo pasakyti, kad į Žičkų sodybą ateina "banditai." Pakamavę kelias paras ir nieko neišgavę, paleido namo. Iš Tauragės Šubertinės į namus 25 kilometrus ji parėjo pėsčia.

Buvo aišku, kad Rybakovas ir jo "narsuoliai" duonos veltui nevalgo, seka mus, Paleckius ir kitus dorus žmones. Supratome, kad bet kada mane ir Steponą gali suimti, daryti kratą mūsų namuose. Steponas tada dar negalvojo išeiti pas partizanus, bet turėjo įsigijęs automatą "dešimtuką", turėjo nemažai šovinių. Tą savo "dešimtuką" išsiardė, stropiai išvalė, gerai ištepė, sudėjo atgal, nunešė į Rakausko ganyklą, surado tankią eglę ir ten pakabino. Nese-

niai aš buvau gavęs naują, visiškai nenaudotą šapirografo juostą. Ją turėjau atiduoti Lydžio rinktinės vadui Petru Riubiui-Garbštui. Kol perduosiu, gali praeiti kelios dienos, todėl nutarėme tą juostą paslėpti. Nunešėme ją į jaują, suvyniojome į naminę drobę, užpylėme storą sluoksnį pelų, užvertėme krūvą šiaudų. Mūsų namuose buvo kelios dešimtys knygų, išleistų Nepriklausomybės ir vokiečių okupacijos metais. Turėjau įsigijęs Bernardo Brazdžionio eilėraščių rinktinę "Per pasaulį keliauja žmogus", Maironio "Pavasario balsai" ir kt. Tų knygų nutarėme neslėpti, nes žinojome, kad Rybakovas yra mažai raštingas, sribai taip pat mažaraščiai, į Maironio, Brazdžionio eilėraščius nekreips dėmesio. Į šalį atidėjome vokiečių metais išleisto "Lietuvos archyvo" penkis tomus, dar kelias knygas, kurios galėjo užkliūti Skaudvilės sribams. Turėjau nedidelio formato daktaro Germanto knygą "Komunizmas – didžiausia žmonijos nelaimė". Ją taip pat paslėpiau. Peržiūrėjau prieš kelias dienas gautus dokumentus iš Lydžio rinktinės štabo. Viename lape buvo surašyta 13 valsčių, priklausiusių tuometinei Tauragės apskrīčiai. Šalia valsčiaus pavadinimo buvo to valsčiaus slapyvardis, sakysim, Batakiai-Bijūnas, Eržvilkas-Fikusas, Gaurė-Mėta, Kaltinėnai-Rūta, Laukuva-Lelija, Skaudvilė-Kriaušė, Šilalė-Diemedis ir t.t. Kitame lape buvo visų tuometinių štabo narių pavardės ir slapyvardžiai, pavadinimai skyrių, kuriems jie vadovavo. Tas knygas ir dokumentus užnešiau ant aukšto ir užkasiau po storu spalių sluoksniu.

1945m. pabaigoje ir 1946m. sausio mėnesį visi laikraščiai ir žurnalai spausdino daug straipsnių apie būsimus pirmuosius rinkimus į LTSR Aukščiausiąją Tarybą. Tie rinkimai turėjo įvykti 1946m. vasario 10 d. Skaudvilėje ant stulpų, ant sienų ir tvorų buvo iškljuoti 16-osios lietuviškos divizijos vado pulkininko Vlado Motiekos portretai ir Motiekos biografija, kurioje buvo liaupsinami jo nuopelnai sovietų valdžiai ir ištikimybė komunistų partijai. Buvo ir kitas kandidatas iš Žygaičių, bet jo biografija buvo trumputė, matyt, jis nebuvo tiek daug nusipelnęs. Už pulkininką Vladą Motieką vasario 10 dieną turėjo balsuoti tauragiškiai žemaičiai. Nors Vladas Motieka buvo labai nusipelnęs komunistų partijai ir tarybinei vyriausybei, bet žemaičiai jo nuopelnų nevertino ir nesiruošė už jį balsuoti.

Artėjantys rinkimai kėlė daug rūpesčių Rybakovui ir jo sribams. Jiems buvo įsakyta saugoti Petkaičių kaimo rinkimų būstinę pradinėje mokykloje ir kitas. Vytenis su savo partizanais svarstė, kurioje apylinkėje jie galėtų

"pabalsuoti" už pulkininką Vladą Motieką. Lydzio rinktinės štabas taip pat ruošėsi rinkimams: spausdino nedidelius atsišaukimus, kuriuose ragino žmones nedalyvauti rinkimuose ir nebalsuoti už komunistus. Tuos atsišaukimus tarp gyventojų platino valsčių organizaciniai skyriai, ryšininkai, partizanai ir kiti geros valios žmonės. Sausio pradžioje gavau Petro Ruibio kvietimą atvykti į susitikimą su juo. Susitikimas Eržvilko mokyklos mokytojų kambaryje per trečiąją pertrauką. Išvažiavau dviračiu į Eržvilką. Radau Petrą Ruibį-Garbštą ir Henriką Danilavičių-Vidmantą. Ruibys paprašė atvažiuoti į jo namus Kulvertiškės kaime pasikalbėti. Ruibio žmona paruošė pusryčius. Ant jo kelių sėdėjo 4-5 metų dukrelė Dalytė. Ruibys ją glamonėjo, glostė jos plaukčius ir sakė: "Už Tėvynę mirti nebijau! Tik gaila ją palikti!.." Apie būsimus rinkimus nemažai kalbėjome, prašė perduoti nurodymus Vyteniui, kaip jis su savo vyrais turi elgtis rinkimų išvakarėse ir rinkimų dieną. Išeinant padavė man pluoštą (maždaug 50) atsišaukimų, kuriuose raginama nedalyvauti rinkimuose ir nebalsuoti už pulkininką Motieką. Ištraukiau dviračio vairą ir sėdynę, tuos atsišaukimus sukišome į tuščiavidurius dviračio rėmus. Jis dar pasakė, kad po kelių dienų atsiųsiąs dar apie 500 tokių pat atsišaukimų, kuriuos turėsiu išskirstyti ir perduoti Skaudvilės, Šilalės, Laukuvos ir Kaltinėnų organizacinio skyriaus (OS) vadams. Atsisveikinant Petras Ruibys pasakė: "Į Šilalę ir Kaltinėnus tu nevažiuok! Rybakovas ir enkavedistų šnipai tave pažįsta, tu gali būti sekamas! Pasiųsk Izidorių Stoškų-Maurą. Skaudvilės sribai jo nepažįsta ir neatkreips dėmesio." Kartu atvažiavome iki kryžkelės, atsisveikinome, jis nuvažiavo į mokyklą, aš pasukau namo. Staiga pamačiau būrį ginkluotų enkavedistų. Susitikimas neišvengiamas. Bet manęs nestabdė, nuėjo savais keliais. Kitą dieną einu į pamokas. Viskas normalu, nė vienas mokytojas nesiteirauja, kodėl vakar nebuvau mokykloje. Izidoriui Stoškui pasakiau, kokias užduotis jis turės atlikti. Jis sutiko viską padaryti. Daviau jam keletą atsišaukimų, kuriuos tuoj pat jis išdalijo. Atsišaukimus išdalijau ir aš pats. Vieną atsišaukimą daviau savo klasiokai Stasei Kisielytei. Kelis atsišaukimus paėmė brolis Steponas. Kiek liko, atidaviau Vyteniui ir jo būrio vyrams. Netrukus gavau tuos 500 atsišaukimų, kuriuos buvo žadėjęs atsiųsti Petras Ruibys-Garbštas. Didesnę dalį jų Izidorius Stoškus išvežė į Šilalę ir į Laukuvą, atidavė Šilalės organizacinio skyriaus (OS) vadui, Šilalės gimnazijos abiturientui Mečislovui Dargužiui-Arui ir Laukuvos valsčiaus OS vadui.

Lydžio rinktinės štabe ne kartą buvo kalbėta apie Batakių, Eržvilko ir Gaurės miestelių užpuolimą, todėl Petras Ruibys paprašė, kad mes, gimnazistai, padarytume Skaudvilės miestelio planą. Šitą užduotį nutarėme pavesti Izidoriui Stoškui-Maurui. Jis pogrindžio kovoje dalyvauja nuo 1942 metų, gyvena Skaudvilėje, gerai pažinojo aukštesniųjų klasių berniukus. Jie pasidalijo miestelį gatvėmis, padarė jų brėžinius.

1946m. sausio pabaigoje ar vasario pradžioje sužinojome, kad suėmė ir į Šubertinės požemius uždarė Petrą Ruibį-Garbštą, žiauriai tardo. Buvo daugiau suimtų Lydžio štabo narių ir ryšininkų. Girininkas Juozas Toliušis, Lydžio štabo narys, suprasdamas, kad gali būti suimtas, dar anksčiau buvo palikęs girininkiją ir išvažiavęs į Kauną. Tai išgelbėjo jį nuo lagerių ir tremties.

Vasario pirmosiomis dienomis suėmė 5-osios klasės mokinę Onutę Živatkauskaitę. Kitą dieną suėmė 7-os klasės mokinę Stasę Kisielytę. Nežinojome, už kokius antitarybinius nusikaltimus jos suimtos, bet girdėjome, kad Nemakščiuose sadistas tardytojas jas labai žiauriai mušė, spardė, keikė bjauriausiais žodžiais. Mudu su Stoškumi supratome, kad atėjo ir mudviejų eilė. Vasario 7d. rytą, kaip ir kasdien, atėjau į gimnaziją. Tėvas tą rytą išvažiavo į Šilalės miškus vežti jam paskirtos miško normos. Namuose liko Steponas ir samdinė. Mokykloje nuotaika prislėgta. Baigėsi antroji pamoka. Prasidėjo pertrauka. Į klasę įeina klasės auklėtojas matematikas Milukas ir man sako: "Užėik į mokytojų kambarį! Atėjo Rybakovas ir įsakė tau pranešti, kad ateitum!" Mokytojų kambaryje Rybakovas mandagus: atkišo ranką pasisveikinti. Nejprastas jo mandagumas buvo labai nemalonus. Tuo momentu į mokytojų kambarį įėjo ir Izidorius Stoškus. Rybakovas mokytojų akivaizdoje mudviem pasakė: "Apsirenkite! Eisime į miliciją išsiaiškinti!" Mudu su Stoškumi ėjome priekyje. Už kelių žingsnių atsilikęs ėjo Rybakovas. Atvedė į miliciją, prie durų pasodino ginkluotą sribą, Rybakovas kažkur dingo, ir mes daugiau jo nematėme. Stribas mudviejų neleidžia priėti prie durų, bet prie lango prieti nedraudžia. Beveik visą laiką stovime prie lango, gerai matome miestelio aikštę, plento atkarpą ir kai kuriuos pastatus. Po kurio laiko pamatėme, kad iš Vilniaus gatvės į aikštę ateina mūsų draugai ir draugės. Supratome, kad pamokos baigėsi. Berniukai ir mergaitės žvilgčioja į langą, prie kurio mudu stovime. Matome, kad mano klasiokė Elena Baltrušaitytė ir šeštokė Onutė Vaisiauskaitė drąsiai eina į miliciją, atidaro duris ir prašo stribo,

kad leistų mums paduoti sumuštinus. Mudu sujaudino Elės ir Onutės drąsa, nuoširdumas ir žmoniškumas. Stribas pasitraukė toliau nuo durų, jos priėjo prie mudviejų ir padavė mums sumuštinus. Bandome kalbėtis, bet nei jos, nei mes nežinome ką sakyti, žodžiai nesiriša. Atsisveikina ir išeina. Matome, kad netoliese stovinėja, vaikšto ir kitos mūsų mergaitės: Onutė Valantiejtė, Salomėja Šimaitytė, jos giminaitė Jane Žičkutė, Zosė Liekytė, Valė Mačiuolytė, ketvirtokės Apolonija Liekytė, Eugenija Karaliūtė ir kitos. Onutei ir Eleinai išėjus, ir jos grupelėmis ėjo pas mus. Mergaitės atnešė mums bandelių, sausainių ir kt. Net papirosų. Viską dėjome ant palangės, bandėme kalbėtis, bet kalba nesisekė, jų skruostais riedėjo ašaros. Įėjo abiturientės Janina Bakšytė ir Apolonija Gričiūtė, ištraukė molinę puodynę, lėkštes. Įpylė karštų barščių, įdėjo šiltų kotletų. Mudu pavalgėme sočiai. Matėme ir berniukus, besidairančius į mūsų langą. Įėjo Apolinaras Klivečka ir Anicetas Normantas. Kiti buvo atsargesni.

Artėjant vakarui, prie milicijos privažiavo dvikinkės rogės. Jose sėdėjo keli stribai ir Steponas. Vienas stribas įėjo pas mus ir įsakė mums eiti su juo. Paskubomis į kišenes kišame mažesnes bandeles, saldinius, degtukus, papirosus, sumuštinus, kitką nešamės rankose. Bandome kalbinti Steponą, mums įdomu, ką stribai veikė mūsų namuose, bet jie piktais balsais rusiškai staugia: "Molčiatj!" (Tylėti!) Tylime mudu, tik Steponas, nekreipdamas dėmesio į stribų staugimą, pratarė: "Nieko nerado!" Vienas stribas laiko rankose vadžias, kitas šautuvą, nukreiptą į Steponą. Kitame rogių gale – Steponas. Iš plento rogės pasuka į Vilniaus gatvę, pravažiavome paštą ir mokyklą. Už kelių metrų nuo rogių varo mudu su Stoškumi trys ginkluoti stribai. Vėl bandome pasikalbėti su Steponu, vėl stribai staugia: "Molčatj!" Važiavome Adakavo vieškeliu, nežinojome, kur ir kada sustosime. Pravažiavus Eržvilko vieškelį, Šidagių kaimo pradžioje, stribas sustabdo arklius ir įsako Steponui išlipti. Išlipo. Mus lydėję trys stribai sulipa į roges, patogiai atsisėda jose, šautuvus nukreipia į mus. Arkliai žingsniuoja žingine, stribai nuo mūsų nenuleidžia akių. Steponas apsiavęs klumpėmis, apsilkęs kasdieniniais drabužiais, taip kaip jis girdė ir šėrė gyvulius. Rankoje nešėsi naminės drobės maišelį, įsidėjęs pusę kevalo duonos, lašinių. Ir mudu su Stoškumi pas jį susidėjome mergaičių atneštus produktus. Stribai leidžia mums kalbėtis. Steponas pasakoja, kad ir klėtyje darė krata, daržinėje ir kitur. Išbadė sieną,

dobilus, šiaudus, bet nieko nerado. Klėtyje, vienoje skrynioje, buvau sudėjęs nemažai švaraus popieriaus, kurio nebespėjau perduoti Lydžio štabui. Praėjome Adakavo bažnytkaimį. Stribai rogėse rūko ir garsiai šnekasi, o mes trys žengiamo į baisią nežinią. Žinome tik tiek, kad turime viską iškęsti, kaip jie mus bekankintų. Turime laikytis, kad dėl mūsų neatsargumo neįkliūtų kiti.

Štai ir Nemakščiai. Atėjome iš Skaudvilės į Nemakščius, t.y. 11 kilometrų. Nemakščių miestelis labai nukentėjo 1941m. birželį, kai vokiečiai vijo rusus. 1944m. rudenį, traukiantis vokiečiams, vėl smarkiai kluvo Nemakščiams. Arkliai sustojo prie apgriauto mūrinio namo, stribai įsakė mums eiti į vidų ir laukti. Mūrinės sienos gerokai apdaužytos, nubyrėjęs tinkas, bet dar šiaip taip stovi. Langai išbyrėję, stogas nuplėštas. Per langus traukia skersvėjis, viduje prisnigta, viršuje matome žvaigždes ir mėnulį. Pėstiems einant buvo šilta, o dabar po kelių minučių pajutome šaltį. Neradome tokio kampelio, kur būtumėm galėję pasislėpti nuo įkyrių skersvėjų. Prie sienos pamatėme krūvelę skiedrų, lentgalių. Susikūrėme mažytę ugnelę ir šildėmės. Buvome labai dėkingi mergaitėms, jų atnešti degtukai mus išgelbėjo nuo šalčio.

Laikrodžių neturėjome ir nežinojome, kuri valanda. Mums atrodė, kad netoli vidurnaktis. Pučiant skersvėjams, apie miegą negalvojome. Įėjo stribas, man liepė eiti su juo. Nuvedė netoli Žemaičių plento į medinį namą. Erdviame kambaryje už rašomojo stalo sėdėjo leitenantas, kitoje stalo pusėje stovėjo civiliai apsirengęs aukštokas vyras. Vėliau sužinojau, kad tai buvo Nemakščių sribų vadas Bubulas. Ant sienos kabėjo ilga kareiviška milinė. Prasidėjo tardymas. Rusiškai nemoku, verčia Bubulas. Nerukus tardytojas pradėjo griežtai: "Kada ir kas užverbavo tave į antitarybinę LLA (Lietuvos Laisvės Armija) organizaciją?" Atsakau, kad tokios organizacijos niekada negirdėjau ir niekas manęs į ją neverbavo. Vėl klausia: "Kas dar Skaudvilės gimnazijoje priklausė tavo vadovaujamai organizacijai?" Vėl kartoju, kad Skaudvilės gimnazijoje antitarybinės LLA organizacijos nebuvo. Matau, kad tardytojas pyksta, nervinasi. Vėl klausia: "Kas tau davė antitarybinį lapelį, kurį tu padavei Stasei Kisielytei?" Žinau, kad negaliu sakyti tardytojui tiesos. Reikia meluoti, bet meluoti taip, kad tas melas būtų panašus į tiesą ir kad tardytojas patikėtų. Žinau, kad Kisielytė prisipažino tą atsišaukimą gavusi iš manęs, dabar aš turiu pasakyti, iš kur jį gavau. Prisiminiau 1945 metų vasarą vieną pokalbį su Jonu Kubiliumi-Bernotu Saturno būryje. Kalbėjomės to meto

aktualiomis temomis, apie suėmimus ir kt. Jonas Kubilius tada pasakė man: "Jei čekistams pakliūsi su atsišaukimais, pogrindžio spauda ar kitokiais daiktiniais įrodymais, tarytojai klaus – iš kur gavai? Kas tau davė? Sakyk, kad gavai iš žuvusių partizanų, o jei taip neišeis, sakyk pavardes ar slapyvardžius gyvų partizanų, nes čekistai juos žino, juos gauda, bet gyvų nepaims. Pasakysi teisybę, daug žmonių sukiši į kalėjimą!" Partizanų, žuvusių prieš kelias dienas, nežinojau. Tarytojui pradėjau pasakoti, kad kartą lapkričio mėnesį, grįžtant iš mokyklos, Šiurpiškės kaimo pakraštyje, arti Petkaičių miško, mane sustabdė trys partizanai. Vienas iš jų buvo Juozas Norkus, kitų dviejų nepažinau. Tarytojas paklausė, kur, kada ir kokiomis aplinkybėmis susipažinau su Norkumi. Pasakiau, kad Norkų pažįstu nuo paauglio dienų. Nuo tada ir Norkus mane pažino. Mat mano tėviškėje buvo erdvi troba, dažnai būdavo vakaruškos, pataikiai. Ateidavo ir Norkus su kitais. Taip ir susipažinau. Bubulas verčia mano pasakojimą, tarytojas rašo. Iš tikrųjų Norkų pirmą kartą pamačiau 1945 metų gegužės mėnesį savo tėviškėje. Paskutinį kartą, toliau meluoju tarytojui, toje pačioje vietoje neseniai sutikau jį, ir jis man davė tą atsišaukimą. Čekistai žino, kad Juozas Norkus yra miške, gauda jį, bet kol kas jis dar vaikšto gyvas. Pats pakliuvau, bet tokiu būdu užsidarė kelias naujiems areštams. Anksčiau su banditais ryšio neturėjau ir antitarybinėje veikloje nedalyvavau. Stoškus tą atsišaukimą skaitė, bet Skaudvilės gimnazijoje jokios antitarybinės organizacijos LLA nebuvo. Taip iš tiesų ir buvo: apie LLA mudu su Stoškumi gerai žinojome, bet apie tai niekam nepasakojome, nes nebuvo reikalo. Todėl nenuostabu, kad mūsiškės mergaitės, kai kurie berniukai apie LLA nieko nežinojo. Nors per tardymus mudu su Stoškumi, taip pat Salomėja Šimaitytė, Zosė Liekytė ir Apolinaras Klivečka neigėme, kad esame LLA nariai, bet tarytojai protokoluose rašė, kad mes priklausom LLA.

Į tarytojo klausimą: ar tavo brolis Steponas Žičkus žinojo apie tavo ryšius su banditais, ar skaitė tą atsišaukimą? – atsakiau, kad jis nieko nežinojo ir neskaitė. Sakau, kad Steponas buvo kaimietis, dirbo visus ūkio darbus, nepažino Stoškaus ir kitų moksleivių.

Daug buvau girdėjęs apie sadistus tarytojus, tikėjaisi, kad mane muš, spardys, kitaip kankins, bet kol kas tarytojas sėdi savo kėdėje, rašo protokole mano atsakymus, kuriuos Bubulas verčia. Tačiau jo išvaizda negraži:

piktai dilbčioja į mane, vis kartoja žodį "meluoj!" Dar kartą pasižiūri į mane ir prašvokščia: "Tu dar mums viską pasakysi!" Piktus žodžius Bubulas išverčia man. Paskui tardytojas padėjo plunksnakotį, atsistojo ir kažką pasakė. Bubulas liepė man prieiti prie rašomojo stalo. Priėjau. Pajutau, kad kažkas atsitiks negerai, tik nežinau kas. Staigiu rankos judesiu tardytojas griebė man už plaukų. Mano plaukai buvo ilgi, ir jo pirštai tvirtai į juos įsikibo. Smarkiai truktelėjus, nemažas pluoštas plaukų, išrautų su šaknimis, liko jo pirštuose. Labai perštėjo galvos odą. Pamačiau, kad Bubulas nukabino nuo vinies karvišką milinę, kumščiu smogė man į pasmakrę, ir aš išsitiesiau ant grindų. Užmetę ant manęs milinę, abu pradėjo mane mušti rankomis, spardyti kojomis. Pajutau "banano" smūgius, bet neištariau nė vieno aimanos žodžio. Mušė, spardė, bet daugiau neklausinėjo, nerašė protokolo. Nežinau, kiek laiko jie taip "žaidė" su manimi, tik išgirdau Bubulo įsakymą "stok!" Įsakė susitvarkyti drabužius ir plaukus. Visur skaudėjo, perštėjo galvos odą. Pagaliau pašaukė sribą ir išvedė mane pas Stoškų ir Steponą. Stribas įsakė tuojau pat Stoškui eiti su juo. Aš spėjau pasakyti, kad turi vieną atsišaukimą ir kad tą atsišaukimą aš daviau jam skaityti. Pasakiau "muša!" Su Steponu likome dviese. Papasakojau jam, kaip tardo, ką tardytojas žino apie mus, sakiau, kad jis "neskaite" atsišaukimo, nieko "nežino" apie LLA, niekada "nematė" jokie partizano mūsų namuose, tik dirbo visokius ūkio darbus ir nesidomėjo politika. Jis išklaušė mano žodžius ir tiek tepasakė: "Aš nieko neprisipažinsiu! Mušimus ir kankinimus iškentėsiu!" Po kiek laiko stribas atvedė Stoškų ir tuojau pat išvedė Steponą. Stoškų tardė lygiai taip pat, kaip ir mane. Prisipažino gavęs iš manęs vieną atsišaukimą, perskaitęs grąžino man atgal. Apie nacionalistinę LLA organizaciją nieko negirdėjęs ir nežinąs, kad tokia organizacija yra. Stepono jis nepažino ir nieko negalėjo apie jį pasakyti. Steponą palikome vieną savo jėgomis ir ištverme kapstyti. Auštant grįžo sumuštas, suspardytas Steponas, bet jis nieko neprisipažino ir neišdavė. Langai išdaužyti, pučia skersvėjis, namas be stogo. Mes trys, sumušti, suspardyti, kūrename ugnelę, šildomės sušalusias rankas ir kojas. Šaltis skverbiasi pro plonus mūsų drabužius, maža ta mūsų ugnelė, mažai ji tešildo mus, bet vis dėlto jaučiau ir šilčiau, kai dega mažiukas mūsų laužiukas. Apie miegą negalvojame ir nekalbame, nes suprantame, kad vis tiek neužmigsime.

Išaušo rytas, bet sakome, kad Nemakščių sribai nevaišingi: nepasiūlo

mums duonos ir karšto vandens. Jei išgertumėm karšto vandens, tai gal nebūtų taip šalta, ne taip skaudėtų sumuštos, suspardytos vietos. Atėjo vidudienis. Įėjo stribas ir nuvedė mane į tą patį namą. Už stalo, kaip ir naktį, sėdėjo tas pats leitenantas, savo vietoje stovėjo Bubulas. Prasidėjo tardymas. Tardytojo klausimai tie patys, mano atsakymai vakarykščiai. Šį kartą jaučiuosi esąs ne naujokas. Naktinis tardymas akivaizdžiai parodė, kad dar ne vieną kartą teks pajusti sadistų tardytojų kumščius, spardymus, "bananų" skonį ir kt. Gerai, kad mes jau žinojome, ką tardytojas žino apie mus, mes jau buvome susitarę, kaip atsakinėti į tardytojo klausimus.

Nespėjau pamatyti, kaip Bubulas užmetė ant manęs milinę, partrenkė mane ant grindų ir pradėjo savo darbą. Į talką atskubėjo leitenantas. Mušė, kojomis spardė kur pakliuvo: į krūtinę, į nugarą, per šonus ir kt. Tylėjau, nesirito nei viena ašara. Atsidarė durys, ir įėjo stribas. Kažką jis pašnibždėjo tardytojui. Bubulas nutraukė nuo manęs milinę, įsakė man atsistoti, susitvarkyti drabužius ir plaukus, išeiti iš kabineto. Prie rašomojo stalo atsisėdo tardytojas ir lyg nekaltas avinėlis žiūrinėjo kažkokius popierius. Išeidamas į lauką, susitikau Skaudvilės gimnazijos direktorių Stasį Norgelą. Iš mano išvaizdos jis suprato, kaip kalinius tardo Stalino partijos auklėtiniai. Prasilenkiant direktorius Norgėla stipriai paspaudė man alkūnę ir sušnibždėjo: "Jonai, laikykis!" Jis įėjo į tardytojo kabinetą, o stribas mane vedė į mūsų "būstinę." Paėjus kelis žingsnius, pamačiau mūsų rogutes, šalia jų stovėjo mano tėvas. Tą dieną manęs daugiau netardė. Stoškus ir Steponas, direktoriui išvažiavus iš Nemaškčių, atsiėmė tardytojo kabinete savo "porcijas."

1973m. vėlyvą rudenį suskambėjo mūsų buto skambutis. Prie durų stovėjo kažkur matytas vyras. Stengiuosi prisiminti, kas tas netikėtas svečias. Šis ištiesia ranką: "Sveikas, Jonai! Ar pažįsti mane? Aš Norgėla!" Nusiėmė kepurę, nusivilko palatą. Veido bruožai, balsas ir judesiai Norgėlos. Susitikome po 27-erių metų. Malonu ir gera, kad tada Skaudvilėje mažai pažįstamas direktorius ir mokytojas prisiminė mane, netikėtai aplankė. Mane tiesiog užpylė klausimais. Nuoširdžiais ir šiltais žodžiais prisiminė mano bendrabylius: Stasę Kisielytę, Salomėją Šimaitytę, Apolinarą Klivečką ir Izidorių Stoškų. Prašo papasakoti atskirai apie kiekvieną. Viskas jam įdomu, viską nori žinoti. Papasakočiau, ką tada žinojau apie kiekvieną mūsiškį. Žinojau, kad Stasė Kisielytė, Zosė Liekytė, Salomėja Šimaitytė, Apolinaras Klivečka ir aš, iškentėję

daugiau kaip po 10 metų, išlikome gyvi ir grįžome į Lietuvą. Tik Izidorius Stoškus negrįžo ir niekada negrįš... Amžinąjį poilsį jis rado Ochotsko jūros bangose. Su didele politinių kalinių grupe jį vežė į Tolimųjų Rytų lagerius. Laivo triumfo sausakimšai sugrūstus kalinius maitino sugedusia, sūria žuvimi. Kaliniai buvo išbadėję, tą žuvį turėjo valgyti. Visus kamavo baisus troškulys. Vandens čekistai nedavė. Prasidėjo bjaurus viduriavimas. Kaliniai mirė nuo troškulio ir viduriavimo. Mirė ir Izidorius Stoškus. Mirusiųjų kalinių kūnus čekistai metė į jūrą. Išmetė ir Izidoriaus Stoškaus-Mauro kūną.

Kai Rybakovas išsivedė mane ir Stoškų, mokytojas Norgėla tą dieną pamokų neturėjo ir buvo kažkokiais reikalais iš Skaudvilės išvykęs. Vakare grįžo į namus ir sužinojo, kas atsitiko su mumis. Nutarė mus gelbeti. Su mano tėvu kitą dieną atvažiavo į Nemakščius, susirado mūsų tardytoją: įrodinėjo, kad mes buvome geri mokiniai, nedalyvavome jokioje antitarybinėje veikloje, todėl mus reikia paleisti. Tardytojas išklausė, bet nieko nepažadėjo ir mūsų neprileido. Paprašiau papasakoti, kur ir kaip jis gyveno po mūsų suėmimo. Žinojau, kad jis yra aukštaitis, baigęs gimnaziją, vienus metus buvęs kunigų seminarijoje. Po to baigė karo mokyklą, buvo atsargos karininkas, Vytauto Didžiojo universitete studijavo teisę. Vėliau keletą metų mokytojavo Raseinių ir Šilalės gimnazijose. Visa tai aš žinojau. Po kurio laiko Skaudvilėje Norgėlai pasidarė karšta, visiškai pašlijo ir taip neartimi santykiai su Rybakovu ir kitais Skaudvilės valdininkais komunistais. Su žmona ir dviem paaugliukais sūneliais jis persikėlė į Kėdainių gimnaziją. Ten buvo neilgai. Persikėlė į Prienų gimnaziją. Iš Prienų nuvyko į Nedingę. Nedingė – mažytis Dzūkijos miesteliukas. Mokykloje suorganizavo dramos būrelį, arti mai bendravo su moksleiviais. Tame būrelyje pirmuosius žingsnius žengė aktorius Tomas Vaisieta. Pokario metais partizaninė kova Dzūkijoje buvo gerai organizuota. Čekistai visokiais būdais ieškojo agentų, šnipų, provokatorių, kurie išdavintų partizanus, ryšininkus, rėmėjus. Stasys Norgėla pasakoja: "Vieną dieną Nedingėje mane išsikvietė čekistai. Einu – niekur nedingsi. Kabinete sėdėjo du uniformuoti čekistai. Po trumpos įžangos jie ėjo tiesiai prie tikslo: įkalbinėjo artimiau susidraugauti su Nedingės klebonu, įsigyti jo pasitikėjimą, o viską, ką jis kalbės ir darys, pranešinti jiems, čekistams. Iš karto griežtai pasakiau, kad klebono seklys nebūsiu, taip pat niekada nebūsiu čekistų agentu. Derybos buvo ilgos ir sunkios, bet aš nedariau jokių

nuolaidų. Pagaliau pasakė, kad galiu išeiti. Įspėjo, kad niekam nepasakočiau apie šį pokalbį. Išėjau į prieškambarį. Iš kabineto išėjo tas čekistas, kuris mažai kalbėjo, tik vis žiūrėjo į mane. Priėjo prie manęs, paplojo man per petį ir pasakė: "Norgėla, ty eščio čeloviek! (Norgėla, tu dar žmogus!). Būtum užsi-verbavęs, būtum paskutinis svolačius!" Daugiau jie manęs neverbavo.

Iš tolesnio jo pasakojimo sužinojau, kad vėliau jis apsigyveno Kaune, mokytojo profesiją pakeitė į sovietinio teisininko. Norgėlos ir visos jo šeimos gyvenime buvo daug sunkių valandų. Po kurio laiko jis apgynė disertaciją, gavo teisės mokslų kandidato laipsnį. Paskutiniu metu dirba dėstytoju Žemės Ūkio Akademijoje, kai kurių specialybių studentams skaito teisės paskaitas. "Nors dabar kalbėti apie Lietuvos istoriją draudžiama, bet aš surandu progų papasakoti studentams, kokia garbinga Lietuvos praeitis." Aš tikiu jo žodžiais, nes gerai prisimenu, kaip įdomiai ir uždegančiai jis mums Skaudvilėje dėstė Lietuvos istoriją. Su žmona Emilija gyvena Vilniuje, beveik kasdien važinėja į Kauną, į Noreikiškes, paskaitų skaityti. Sūnūs abu medikai. Daugiau nesusitinkame, tik žinau, kad pačiame jėgų žydėjime ir brandume vėžys numarino vyresnįjį sūnų Alfredą, mirė žmona Emilija.

Nemakščiuose mus tardė, mušė ir spardė du kartus. Trečios dienos rytą sribai mus nuvežė į Raseinius ir uždarė medinio namo rūsyje. Tame name buvo įsitvirtinę enkagebistai (NKGB). Suimtuosius labai žiauriai tardė. Po visu namu buvo nemažas rūsys, padalytas į nedideles kameras. Viena nuo kitos jos buvo atskirtos lentų siena, todėl susikalbėti vienos kameros kaliniams su kitais buvo nesunku. Visos kameros buvo sausakimšai prigūstos Raseinių krašto žmonių. Atsisėsti vietos nebuvo, o apie atsigulimą galima buvo tik pasvajoti. Trūko oro, nedavė vandens, naktimis žiauriai tardė, visaip kankino. Tas sausakimšai žmonių prikimštas kameras vadino rusiškai KPZ. Rūsio viršininkas buvo Galbogis. Vaikščiojo jis apsilkęs sovietinio milicininko uniforma, kaliniai šnekėjo, kad Galbogis tikras sadistas. Mus tris uždarė į atskiras kameras. Izidorius Stoškus pateko į vidurinę kamerą, todėl jis galėjo per sienoje iškaltas skylutes pasikalbėti su manim ir su Steponu. Pirmosios dienos vėlų vakarą išvedė mane į tardymą. Tardytojas-žydas papulkininkis. Klausimai tie patys, kaip ir Nemakščiuose. Mano atsakymai taip pat tie patys, nes su Stoškumi ir Steponu buvom susitarę, kad atsakinėsime taip, kaip Nemakščiuose. Papulkininkio pavardės nežinojau, tik kai kurie kaliniai sakė, kad

jis yra Raseinių apskrities NKGB (vėliau KGB) viršininko pulkininko Sinycino pavaduotojas. Vertėja buvo jauna mergina ar moteris. Netrukus vieną naktį papulkininkis nuvedė mane į kitą kabinetą. Prie rašomojo stalo sėdėjo pulkininkas. Erdvaus kabineto sienos nukabinėtos dideliais žemėlapiais. Pulkininkas atsistoja, liepia ir man priėti. "Parodyk, kurioje vietoje susitikai banditą Norkų!" – sako. Žemėlapyje surašyti ir kitų apylinkės kaimų pavadinimai. Pradedu nuo Skaudvilės. Rodau, kad per Nosaičių, Šiurpiškės kaimo laukus ir pro Petkaičių mišką man buvo tiesiausias kelias iš Skaudvilės į namus. Čia, pamiškėje, susitikau Norkų ir tris "banditus." Toje vietoje Norkus man davė tą lapelį, kuriame buvo parašyta nebalsuoti už pulkininką Vladą Motieką.

Iš tikrųjų į Skaudvilę ir atgal eidavau pro Paleckių sodybą. Kartu su manimi eidavo ir mano klasiokas Jonas Paleckis ir antraklasė jo sesuo Onutė. Vyresnysis jo brolis Juozas buvo mūsų mokytojas, mūsų gimnazijoje dėstė kūno kultūrą ir karinį parengimą. Rytai dažnai Juozas eidavo kartu su mumis. Iki Petkaičių miško nuo Paleckių sodybos buvo tolokai, ir pats miškas buvo kitoje pusėje. Tokio tako, kurį aš rodžiau pulkininkui Sinycinui, žemėlapyje nebuvo, ir mes niekada pro Petkaičių mišką į mokyklą nėjome. Po kelių minučių pulkininkas Sinycinas įsakė mane išvesti iš jo kabineto.

1993m. lapkričio viduryje, peržiūrėdamas tos bylos tardymo protokolus, sužinojau, kad papulkininkis buvo Mirkinas. Nors nemušė jis mane, parsimetęs ant grindų, kaip Nemakščių tartytojas, bet buvo išradingas ir patyręs čekistas, kankinimo būdų žinojo nemažai. Prie sienos pastatydavo kėdę, liepdavo man ant jos atsisėsti ir nejudėti. Taip pasėdi kelias minutes ir nepajunti pats, kaip nuvirsti ant grindų. Prieina jis, spiria batu į galvą, į krūtinę, nugarą ar kitur. Įsako atsikelti ir vėl atsisėsti. Po kelių minučių vėl nugriūvu, vėl į tas pačias vietas spiria. Taip kartojasi kelis kartus per kiekvieną tardymą. Papulkininkis Mirkinas mėgo ir kitą kankinimo būdą: įsakydavo atsiklaupiti ant abiejų kelių veidu į sieną, iškelti abi rankas į viršų ir laikyti jas tol, kol jis įsakys nuleisti. Po kelių minučių ir pačios rankos nusvyra žemyn, nesulaukusios jo įsakymo. Prieina ir vėl spiria kur pakliuvo, piktu balsu bliaudamas "rankas aukštyn!" Kai iš Galboggio rūšio stribas mane nuveddavo tardymui, papulkininkis Mirkinas jau sėdėdavo už rašomojo stalo. Prie to paties stalo sėdėdavo jauna, 18 ar 20 metų, vertėja. Labai dažnai papulkininkis Mirkinas labai įtūžęs piktai imdavo rėkti, staugti ant mane. Rusiškai tada mažai su-

pratau, nežinojau rusiškų keiksmazodžių prasmės, todėl į tą jo reikimą nekreipiau dėmesio. Galvojau, tegul jis sau rečia, kiek jo gerklė leidžia, svarbu, kad jis manęs nemuša ar kitaip nekankina. Kai papulkininkis mane keikdavo, vertėja abiejų rankų pirštais užsikimšdavo ausis. Tik įėjus į kabinetą, bjauriu žvilgsniu jis žiūrėdavo į mane ir sakydavo: "Molodoj, no chitrij svolač!" (Jau nas, bet gudrus svolačius!).

Su Stoškumi per skylutę pasikalbėdavome kasdien. Nieko naujo tardytojas apie mus nežino, tik tas mažytis atsišaukimas. Stoškus kasdien pasikalba ir su Steponu. Sako, kad Steponą muša, kankina, bet jis kietai laikosi, nieko neprisipažįsta ir nieko neišduoda.

Sausakimšai prigrūstoje kameroje vyrai dirba: drabužiuose juda, kruta pulkai utėlių. Jų daug, jos alkanos ir piktos, geria kalinių kraują. Iki nuogumo išsirengę vyrai, žybsint silpnai elektros lemputei, dieną ir naktį medžioja utėles. Kad mušti jas nebūtų taip nuobodu, vyrai skaičiuoja, kiek kuris užmušė. Skaičiuoja dešimtimis.

Beveik kasdien į kameras atvaro naujai suimtų vyrų. Vietos ne tik atsisesti, bet ir atsistoti nėra. Po keliolikos dienų būrį kalinių išvaro į kalėjimą. Su kitais vyrais į kalėjimą patekom ir mes trys. Tik įėjus į kalėjimą, įsakė visiems nuogai nusirengti, drabužius nunešė į dezinfekcijos kameralą, ir vargšės utėlės visos iškepė.

Prižiūrėtojai šaukia kalinius pavardėmis, skirsto. Mudu su Stoškumi patekome į trečią aukštą, 36-ąją kameralą. Kamera šviesi, pailga, bet pločio gal tik kokie du metrai. Nepriklausomybės metais čia kalėdavo po du kalinius, o dabar mūsų – 18. Kaip mes visi sutilpsime? Prie abiejų sienų susėdome po 9 vyrus. Su Stoškumi mudu atsisėdome šalia vienas kito. Dieną visi ramiai sėdime, nes vaikščioti nėra kur. Kad nebūtų nuobodu, vyrai pasakoja būtus ir nebūtus atsitikimus.

Vargas vakare, kai prižiūrėtojas 10 val. įsako gulti. Skersai kameros sugula 9 vyrai. Jų kojos siekia kitą sieną. Prie kitos sienos atsigula tokiu pat būdu kiti 9 vyrai. Jų kojos siekia kitų 9 vyrų galvas. Gulime kaip silkės statinėje. Visą naktį neišgulėsi ant vieno šono, reikia verstis ir ant kito. Išsibudiname visi ir pagal komandą apsiverčiame. Šiaip taip sulaukiame 6-os valandos ryto. Prižiūrėtojas įsako keltis, ruoštis.

Sėdime mudu su Stoškumi ir stebimės, kodėl mudu laiko vienoje ka-

meroje. Juk mudu esame bendrabyliai, žinome, kad turėtumėme sėdėti atskirose kamerose, o dabar esame kartu. Nutariame, kad sadistai saugumiečiai yra žioplai, bet tas jų žioplumas mums tik į naudą. Stoškų nuveda tardyti, klausinėja apie mane, manęs tardytojas klausia, ką aš žinau ir ką galiu pasakyti apie Izidoriaus Stoškaus antisovietinę, nacionalistinę veiklą. Grįžę iš tardymo, pasikalbame, pasitariame, kaip toliau laikytis.

Kelis kartus Stoškų ir mane iš kalėjimo vedė į tardymus. Uždarydavo į Galbogio rūšį. Vėl mus užpuldavo utėlės, bet į jas jau nekreipdavome dėmesio. Svarbu buvo tai, kad čia mes susitikdavome su naujai suimtaisiais, sužinodavome naujienu iš laisvės. Sutikdavome vyrus iš kitų kamerų. Sutikome tokių, kurie sėdėjo vienoje kameroje su Steponu. Nežinia kur prapuolė papulkininkis Mirkinas. Mus tardė kapitonai ir vyresnieji leitenantai.

Tardytojų klausimuose ir mudviejų atsakymuose nieko naujo. Sakoma, kad ir šuo kariamas pripranta. Taip ir mudu apsipratome su tardytojų klausimais, savo atsakymais ir savo dalia. Tardytojai stengėsi mudu išprovokuoti. Stoškui sako: "Žičkus apie tave sakė taip ir taip!" Stoškus ginasi, ginčijasi, kad taip niekada nebuvo ir Žičkus taip nesakė. Nuveda mane į tardymą, man sako: "Stoškus prisipažino, viską pasakė, kas tu buvai ir ką darei!" Dabar aš ginuosi, kad niekada taip nedariau ir Stoškus apie mane taip nesakė. Grįžtame į kalėjimo kamerą, pasipasakojame pokalbius su tardytojais. Taip praėjo gal pusantro mėnesio, gal daugiau. Po kurio laiko vėl mane nuvedė į tardymą. Tik įėjus į kabinetą, tardytojas klausia: "Stoškus su tavimi vienoje kameroje?" Sakau: "Vienoje!" "Na, ir pridirbo svolačiai! Uždarė abudu į vieną kamerą! Pabandyk jus ištardyti!" – šaukia įtūžęs tardytojas. Šį kartą jis keikia bjauriausiais žodžiais ne mudu, bet kalėjimo viršininkus, kurie per savo žioplumą mudu uždarė vienoje kameroje. "Išskirsime judu ir tada ištardysime! Sužinosime tikrą tiesą! Jūs, balandėliai, daug košės prisivirėte! Mes viską žinome apie jus!" Įtūžęs tardytojas įsakė tuojau pat mane išvesti į kalėjimą. Einu ir žinau, kad pagaliau tardytojai sužinojo, kad mudu su Stoškumi esame vienoje kameroje, ir dabar mudu išskirs. Prižiūrėtojas atrakino 36 kameros duris ir griežtu balsu įsako man su daiktais išeiti iš kameros. Neskubėdamas rausiuosi savo guolyje, pašnibždu Stoškui, kodėl mudu išskiria. Sutariame, kad per tardymus ir toliau laikysimės taip, kaip ligi šiol. Rimtesniais atvejais reikalausime vienas kito akistatos. Paskubomis atsisvei-

kinu su Stoškumi ir išeinu. Prižiūrėtojas mane nuveda į antrą aukštą, įleidžia į 29-ąją kamerą. Čia buvo 9 vyrai iš Betygalos, Pikčiūnų ir Aliejų apylinkių. Visi kaimo vyrai, kai kurie vyresnio amžiaus ūkininkai. Atpažįstu eigulį Stulginską, kurio miške stovyklavo Saturno būrio partizanai. Kažkaip enkagebistai sužinojo, kad iš Rytprūsių atvartą jautį eigulys atidavė partizanams. Dabar tardytojas jį muša, kankina, reikalauja prisipažinti. Stulginskas ginasi, sako, kad nematė jokio jaučio ir nieko apie partizanus nežinąs. Tardytojas pyksta, keikiasi, muša, sako: "Svolačiau, meluojil!" Stulginskas prašo liudytojų, kurie akistatoje įrodytų, kad jis tikrai tą jautį pavogęs ir atidavęs partizanams. Tardytojas atsisako tokius liudytojus kviesti akistatai. Po kelių dienų Stulginską išvedė į kitą kamerą, todėl nežinau, koks buvo jo tolesnis likimas. Stulginskas pasakojo, kad yra suimti mano pažįstami Viduklės sričiai Jonas Jarmoška ir jo kaimynas Blažys. Sako, kad abu jie sėdi atskirose kamerose. Neteko man jų sutikti.

Apie tolesnius tardymus, apie Izidorių Stoškų, Apolinarą Klivečką, Anicetą Normantą, Zosę Liekytę, Stasę Kisielytę, Salomėją Šimaitytę ir Raseinių gimnazijos 7-osios klasės moksleivę Bronę Tamošaitytę neberašau, nes tai jau atskira plati tema. Be to, savo prisiminimuose "Jaunystę skaudžią prisiminus" tų dienų tikrovę labai vaizdžiai ir tikroviškai aprašė Salomėja Šimaitytė-Penčylienė. Prisiminimus išspausdino JAV lietuvių laikraštis "Lietuvių Balsas" Nr.2-8, 1992m.

Keliais sakiniais reikia papasakoti apie Stepono Žičkaus tardymus. Su juo Raseinių kalėjime aš ir Stoškus nesusitikome. Tik iš kitų kalinių, kurie sėdėjo su juo vienoje kameroje, sužinojome, kad jį labai žiauriai ir skaudžiai tardė, bet jis visa tai iškentė, nieko neprisipažino ir nieko neišdavė. 1946 O3 23 tardytojas leitenantas Šekobanovas protokole įrašė tokį klausimą: "Papasakokite, kada, kieno ir kokiomis aplinkybėmis buvote užverbuotas į antisovietinę nacionalistinę LLA organizaciją?" Tardytojo protokole užrašytas Stepono atsakymas toks: "Antisovietinės nacionalistinės LLA organizacijos nariu aš niekada nebuvau, apie tokią organizaciją aš nieko nežinau." Kitame protokole į panašų tardytojo klausimą Steponas atsakė taip: "Kaltu savęs nelaikau todėl, kad antisovietinėje nacionalistinėje LLA organizacijoje nedalyvavau, nieko apie ją nežinau, su banditų formuotėmis ryšio niekada neturėjau, nei kokios pagalbos banditų grupuotėms aš neteikiau." Iš tų ir kitų Ste-

pono atsakymų tardytojams, taip pat iš pasakojimų tų vyrų, kurie sėdėjo su juo vienoje kameroje, aiškiai matyti, kad jis kietai laikėsi, nieko neprisipažino ir nieko neišdavė. Kelis mėnesius pakamavę, čekistai išleido jį į laisvę, ir jis grįžo namo.

1946m. rugpjūčio pradžioje su dideliu būriu politinių kalinių iš Lukiškių kalėjimo mane išvežė į Komijos respubliką, į Pečioros lagerius. Gyvenimo ir darbo sąlygos buvo nežmoniškai sunkios, badas, šaltis ir sadistai viršininkai čiulpė kasdien mažėjančias mūsų jėgas. Visas nusiramėjimas buvo tai, kad kaliniai galėjo kiek norėjo rašyti ir gauti laiškus savo gimtąja kalba. Pirmąjį laišką parašė man tėvas, o vėliau visus kitus laiškus rašė Steponas. Po kurio laiko laiškai dingo. Tėvas parašė, kad Steponą, kartu su 1927 metais gimusiaisiais vyrais paėmė į armiją. Kartu su savo bendraamžiais Steponas atsidūrė Tilžėje, statybos batalione. Tai įvyko 1946m. gruodžio 20d. Dirbo prie Tilžės miesto tilto per Nemuną atstatymo darbų, 1947m. kovo mėn. jo dalinį iš Tilžės perkėlė į Latviją. Rygos mieste dirbo įvairius darbus, valė griuvėsius, remontavo per karą sudaužytą Dauguvos geležinkelio tiltą. Rygoje susirgo apendicitu, paguldė jį į karo ligoninę, operavo. Ligoninėje išgulėjo dvi savaites. Besigydant ligoninėje, dalinį, kuriame jis tarnavo, iš Rygos grąžino į Tilžę. Kai Steponas išėjo iš ligoninės, jį pasiuntė į Tilžę, į savo batalioną. Iš Rygos į Tilžę jis važiavo per Skaudvilę. Skaudvileje išlipo, parėjo namo ir daugiau į Tilžę nebegrižo.

Namuose ramybės nebuvo: reikėjo saugotis Skaudvilės strībų ir enkavedistų. Slapstėsi vienas mūsų ir Rakausko ganykloje, pas artimiausius kaimynus. Rašė man laiškus į Pečiorą. Iš laiškų buvo aišku, kad vienas neišsisaugos, privalės išeiti į mišką. Kartą viename voke gavau du laiškus. Vienas laiškas buvo Stepono, kitas mano klasioko Jono Nobaro. Iš Jono Nobaro laiško buvo aišku, kad jis yra partizanas, su kitais vyrais yra mūsų namuose ir abu su Steponu rašo man laiškus. Praėjo kelios savaitės ir antrą kartą viename voke gavau Stepono ir Nobaro rašytus laiškus. Tai buvo 1948 metų pavasarį. Po to daugiau Stepono laiškų negavau. 1950m. balandžio mėn. 16d. Šubertinės tardytojas tardymo protokole rašo: "Žičkus Steponas, sūnus Petro, į bandą išėjo 1948 metų birželio mėnesį, įsijungė į Jono Stoškaus-Eimučio būrį. Pirmasis jo slapyvardis buvo Benys, kurį vėliau pakeitė į Vasarį. Vėliau to būrio vadu tapo Mockus, slapyvardžiu Rikas." Toliau protokole parašyta,

kad 1949 metais Kęstučio apygardos vado įsakymu Steponas Žičkus buvo perkeltas į apygardos štabą vadovu, tuo pačiu buvo paskirtas Kęstučio apygardos štabo viršininko Prano Briedžio-Jūros-Šimonio asmens sargybiniu. Į apsaugos būrį perkeltas todėl, kad Steponas gerai žinojo Kęstučio apygardos veiklos sritis, apylinkes ir žmones, kurie tose apylinkėse gyveno.

Neturiu tiek žinių ir faktų, kad plačiau ir išsamiau galėčiau atkurti Vasario partizaninį gyvenimą ir jo atliktas užduotis. Tai

padarysiu tik rem-

damasis kai kurių buvusių ryšininkų, rėmėjų ir kitų asmenų pasakojimais, kurie tuo laiku daug padėjo Šimoniui, Tarzanui, Vasariui ir kitiems partizanams. Taip pat panaudosiu ištraukas iš Stepono protokolų, kurie dabar saugomi KGB archyvuose.

1949m. spalio mėn. į Puželių kaimo gyventojos Blažienės sodybą atėjo



Partizanai Steponas Žičkus-Vasaris ir Jonas Paliokas-Martinaitis. 1949m.

trys partizanai: Paliokas-Juozaitis, Vladas Mišeikis-Tazanas ir Steponas Žičkus-Vasaris. Jie čia lankėsi ne pirmą kartą, todėl Blažienė ir jos pauglė dukterė Verutė juos pažino. Štai ką pasakoja Veronika Blažytė-Šimanauskienė.

"Jie pasakė, kad mūsų daržinėje nori įsirengti slėptuvę. Nors jie neklausė mamos ir manęs, ar mes sutinkame, bet mudvi jiems neprieštaravome. Mudvi gerai supratome, ką reiškia savo daržinėje turėti tokius gyventojus, bet neatsisakėme juos priimti, pasakėme, kuo galėsime, tuo padėsime. Pasikalbėjome tą kartą, ir jie išėjo. Ruduo buvo ilgas, sniego nebuvo, ir jie kelias savaites nepasirodė. Pradėjo šalti ir snigti. Lapkričio pabaigoje vėl užsuko tie partizanai. Per vieną naktį daržinėje iškasė slėptuvę ir vėl išėjo. Netrukus atvažiavo dvikinkiu vežimu. Vežimas ir arkliai buvo Mažintų kaimo gyventojas Juozas Šaulio. Atsivežė balkių, lentų ir kitokių slėptuvės įrengimui medžiagų. Visos tos medžiagos buvo paruoštos Šaulio sodyboje. Iškrovė medžiagas, arklius ir vežimą nuvažiavo Šauliui. Įrengė, užmaskavo ir vėl išėjo. Maždaug tuo laiku žuvo Paliokas. 1949m. Kalėdų pirmos dienos rytą atėjo Šimonis, Tarzanas ir Vasaris. Toje slėptuvėje jie prabuvo visą žiemą, mažai kur išeidavo. Mūsų namas prie pat Skaudvilės-Batakių vieškelio. Čia pat senos kapinaitės, kurias senieji vietiniai gyventojai vadino maro kapukais. Žemė buvo smėliukas, todėl artimesni Puželių kaimo gyventojai tuose maro kapukuose kasdavo duobes bulvėms. Buvo gerų žmonių, bet buvo ir tokių, kuriais nebuvo galima pasitikėti. Jie buvo atsargūs, labai žiūrėjo ir saugojo mudvi su mama. Vakare jie atsargiai išlįsdavo iš savo slėptuvės ir ateidavo į mūsų trobą. Paruošdavome jiems vakarienę, kartu pavalgydavome, jie nusiprausdavo, nusiskusdavo barzdas, pasikalbėdavome. Gyvenome labai draugiškai. Jų baltinius ir kitus drabužius skalbėme mudvi su mama. Pas mus tada gyveno mūsų giminaitis paaugliukas Alfonsas Narbutas, kuris tuo laiku mokėsi Skaudvilės mokykloje. Tuo berniuku jie pasitikėjo ir jo nevengė. Nuotaika jų buvo gera, nors gerai suprato tuometinę padėtį, greitos laisvės nelaukė, ne kartą sakė, kad jie mūsų slėptuvėje žus. Kelis kartus matėme pro mūsų sodybą praeinantį būrio vadą Gaubtį-Vytautą. Jie ir mudvi su mama įtarėme, kad Gaubtys seka mūsų sodybą, nori išsiaiškinti, ar pas mus partizanai neturi slėptuvės. Čia pat augo jaunos pušelės, už kurių pasislėpus nakties tamsoje buvo galima iš arti stebėti mūsų trobesius. Prie vienos pušies radome sumintą žemę, supratome, kad kažkas mus seka. Šimonis sužinojo, kad mirė

jo mama. Į mamos šermenis jis nėjo, nes buvo įsitikinęs, kad sribai suruoš pasalas, lauks ateinant. Vėliau jie kalbėjo, kad prie namų budėjo sribai ir laukė Šimonio, sugrižtančio į savo mamos šermenis ir laidotuves. Įspūdingai ir maloniai mudvi su mama ir jie trys mūsų troboje atšventėme 1950 metų Vasario 16-osios vakarą ir Velykų šventes. Jų ir mūsų nuotaika buvo gera, mudvi su mama paruošėme šventinį stalą. Retai kur išeidavo, todėl savo maisto beveik neturėjo. Kai kada nežinia iš kur parsinešdavo lašinių, sviesto, kiaušinių ir kitokių maisto produktų. Mama sakydavo: "Iš komunistų ir raudonųjų valdininkų neimkite! Kiek turime, jums ir mums užteks. Jei geras žmogus iš geros valios duoda, galima paimti. Gero žmogaus maistas yra malonus ir skanus." Buvo geri vyrai, gaila buvo jų. Jie patys gerai suprato, kokia jų ateitis. Šimonis ir Vasaris sakydavo: "Šita slėptuvė yra paskutinė, išeisime iš jos ir žūsime!"

Atėjo 1950m. balandžio 14-oji d. Jie gavo pranešimą, kad tos dienos vėly vakarą ateitų į susitikimą pasitarimą su iš kitur atvykusiais partizanais. Nusiprausė, nusiskuto barzdas, apsilviko švariais marškiniais ir kariškoniš uniformomis. Pranešime buvo įsakyta atsinešti Kęstučio apygardos štabo ir kitokius dokumentus. Kitoje miško pusėje, arti Skaudvilės-Tauragės plento, prie pat miško, buvo sodyba (ji ir dabar tebėra), kurioje gyveno Gryblaukio miško eigulys Jonas Stėgvilas. Pranešime buvo pasakyta, kad jie šioje sodyboje susitiks su nepažįstamais partizanais."

Toliau pasakoja tą naktį ištrūkęs gyvas partizanas Vladas Mišeikis-Taržanas.

"Atėjome į Stėgvilo kiemą, mus pasitiko būrio vadas Gaubtys-Vytautas ir du nepažįstami partizanai. Jie pasisveikino su mumis ir pasakė: "Čia gyvena eigulys, pas jį ateina žmonės visokiais reikalais, gali mus pastebėti koks šnipas ir pranešti enkavedistams. Todėl į trobą eiti negalime. Eikime į daržinę, ji prie pat miško, ten mūsų niekas nepastebės, ramiai pasikalbėsime." Naktis buvo tamsi. Mes su jais nesiginčijome ir kartu atėjome prie daržinės. Jie atidarė mažąsias daržinės dureles, ir Gaubtys-Vytautas su tais dviem nepažįstamaisiais įėjo į daržinę. Paskui juos įėjo Vasaris, po jo tuoju pat Šimonis. Per slenkstį koją įkėliau ir aš. Išgirdau kažkokį šurmulį, ir Šimonis prislopintu balsu pasakė: "Pakliuovome!" Tuo pačiu momentu pajutau, kad man ant galvos krinta kažkoks sunkus audeklas, man atrodė, kad palapinė. Kažkas grie-

bė mane už rankų. Rankoje turėjau paruoštą revolverį. Paleidau seriją. Palapinė nukrito man nuo galvos, kažkas sudribo šalia manęs. Iš automato į tamsą paleidau seriją ir atbulas išvirtau iš daržinės." Vietiniai gyventojai vėliau kalbėjo, kad Tarzanas tada nušovė Eržvilko valsčiaus NKVD viršininką ir dar vieną enkavedistą. Daržinėje kilo sąmyšis: iš svetur atvykę "partizanai" šaudė, leido raketas, bet Tarzanas, kaip vėliau jis pats sakė, nesąmoningai paėmė kryptį Gryblaukio kaimo link ir sėkmingai ištrūko. Gerokai atitolęs nuo eigulio Jono Stėgvilo sodybos, perėjo Skaudvilės-Batakių vieškelį, atsidūrė Mažintų kaimė, perėjo Ančią, atėjo į Mažintų kaimo gyventojų Jono Stėgvilo sodybą. Keliais žodžiais Stėgvilui pasakė, kas atsitiko Šimoniui ir Vasariui, paprašė, kad Stėgvilas nueitų į Puželius ir viską pasakytų Blažienei ir jos dukrai Verutei. Tarzanas prašė perduoti Verutei jo prašymą, kad ji tuojau pat dingtų iš namų. Jonas Stėgvilas nedelsdamas atėjo pas Blažienę, pasake, kas atsitiko, Verutei perdavė Tarzano žodžius.

Toliau prisimena Veronika Blažytė-Šimanauskienė.

"Supratau savo padėtį, bet kur aš galėjau tada nubėgti ir pas ką rasti saugią vietą? Mamos sveikata buvo pašlijusi, ji dažnai sirgo, aš išbėgsiu iš namų, kas ją globos ir slaugys? Nutariau, kaip bus taip bus, bet aš iš namų nebėgsiu, mamos vienos nepaliksiu. Kaip iš dangaus iškrito kaimynė Stefa Ivanauskaitė. Abi ardėme slėptuvę, į bulvių duobes nešėme ir slėpėme stiklainius su nuotraukomis, bulvių duobėse paslėpėme kitus jo daiktus. Slėptuvę pripylėme žemių ir bulvių. Pasiruošėme kratai. Viso to aš viena nebūčiau padariusi ir sugalvojusi, jei nebūtų atėjusi pačiu laiku Stefa Ivanauskaitė. Netrukus atvažiavo sribai. Išvertė visur, bet daržinėje slėptuvės ir kitokių ženklų nerado, kad kelis mėnesius pas mus gyveno Šimonis, Tarzanas ir Vasaris. Manęs ir mamos nesuėmė. Ilgais metaliniais strypais badė duobes, kuriose anksčiau buvo supiltos kaimynų bulvės, bet ir ten nieko nerado."

Taip ir išliko savo namuose našlė Blažienė ir jos dukra Verutė. Vėliau Verutė Blažytė ištekėjo už darbštaus ir gero žmogaus Zigmo Šimanausko. Juodu užaugino bene 4 sūnus ir dukrą. Sūnūs ir duktė užaugo darbštūs, gabūs, baigė aukštuosius mokslus, įgijo specialybes, sukūrė savo šeimas. Visi išskrido iš gimtųjų namų. Tik sūnus Kazimieras gyvena kartu su mama. Pačiame amžiaus brandume vėžiu susirgo vyras, ir neilgai sirgusį Veronika su visais artimaisiais ir kaimynais palydėjo jį į amžinojo polisio vietą-Skaud-

vilės kapines. Sumanioji Stefa Ivanauskaitė neseniai ašventė 80-metį, bet kai mudu susitikome 1993 metų rudenį, ji buvo žvali, energinga, gerai viską prisiminė, nors prabėgę 80 metų paliko savo pėdsaką-sveikata šlubuoja.

Kai iš daržinės išrūko Tarzanas, atvykėliai "partizanai" pakėlė triukšmą eigulio Jono Stėgvilo sodyboje: šaudė iš automatų, kitokių ginklų, leido raketas. Veltui buvo visas tas triukšmas – Tarzanas pabėgo. Įsiveržė į Stėgvilo namą, terorizavo Stėgvilą ir jo žmoną. Su Stėgvilu ir jo žmona čekistai elgėsi labai žiauriai. Tuoju pat jie suėmė Stėgvilą ir išvežė į Tauragę, uždarė Šubertinės požemiuose. Labai žiauriai tardė. 1951m. sausio 20d. Vilniuje mirties bausme buvo nuteistas Steponas Žičkus ir grupė ryšininkų, kurie taip pat buvo išdaviko Gaubčio-Vytauto aukos. Eigulį Joną Stėgvilą tada nuteisė 25-eriems metams lagerių ir 5 metams atėmė pilietines teises (25/5). Po teismo Stėgvilą išvežė į Norilsko lagerius. Keletą metų jis dirbo anglies kasyklose. Aktyviai dalyvavo Norilsko lagerių politinių kalinių sukilime. Po Stalino mirties, kai masiškai iš lagerių buvo leidžiami politiniai kaliniai, Joną Stėgvilą išleido į laisvę ir netrukus jis grįžo pas savo šeimą. Namie jis rado labai iškamuoatą, čekistų ir komunistų iškankintą žmoną ir dukrelę. Metai bego, jo šeimos gyvenimas buvo sunkus. Užaugino su žmona dvi dukteris ir sūnų. Dukterys ir sūnus buvo gabūs ir darbštūs, baigė Vilniaus universitetą, įgijo specialybes. Po kurio laiko sugrįžo gyventi į savo tėviškę, perstatė senąjį tėvų namą, kitus pastatus. Nors ir sunkus dabartinis gyvenimas, bet šiaip taip būtų galima skursti, tačiau jo žmonos sveikata jau pašlijusi.

Stepono Žičkaus-Vasario bylos, dabar saugomos Vilniaus KGB archyvuose, numeris 18173. Pirmojo tomo pirmame puslapyje įklijuotas rusiškai rašytas aktas, kuris akivaizdžiai parodo, kaip NKGB organizavo trijų partizanų suėmimą. Išverčiau iš rusų kalbos, todėl cituoju lietuviškai.

Aktas

1950m. balandžio 15d.

Gryblaukio kaimas,

Batakių valsčius,

Tauragės apskritis.

Mes, žemiau pasirašę, Tauragės apskrities MGB viršininkas papulkininkis Popovas, 2-ojo skyriaus valdybos 2 MGB LTSR pavaduotojas papulkininkis Bruenič ir vyr.operatyvinis įgaliotinis Tauragės apskrityje MGB leitenantas Krainev surašėme šį aktą:

1950m. balandžio mėn. 15d. 24val. ieškodami banditų Gryblaukio kaime,

Batakių valsčiuje, Tauragės apskrityje, eigulio Stėgvilo Jono, sūnaus Antano, gimusio 1920 metais, daržinėje susitikome su banditų grupe iš trijų žmonių. Prasidėjus susišaudymui, du banditai buvo paimti gyvi, o trečias banditas pabėgo.

Paimti banditai buvo šie:

1. Briedis Pranas, sūnus Jono, gimęs 1925 metais Kvėdarnos valsčiuje (toliau nurodytas išsilavinimas, kaimo pavadinimas ir kiti duomenys). Bandoje nuo 1946 metų, Kėstučio apygardos štabo viršininkas. Turėjo slapyvardžius Jūra, Šarūnas ir Šimonis. Buvo ginkluotas automatu PPN, EL 1371, belgišku pistoletu ir granata f-1.

2. Žičkus Steponas, sūnus Petro, gimęs 1926 metais Norkiškės kaime, Skaudvilės valsčiuje, Tauragės apskrityje. Bandai priklausė nuo 1948 metų. Buvo Kėstučio apygardos štabo vadovas. Turėjo slapyvardžius Benys ir Vasaris. Buvo ginkluotas automatu PPN, EL 1371, pistoletu TT ir granata f-1.

Trečio bandito Kėstučio apygardos nario Mišeikio Vlado, gimusio 1926 metais Butaičių kaime, Eržvilko valsčiuje, Jurbarko apskrityje, slapyvardis Tarzanas. Susišaudymo vietoje Tarzanas pabėgo.

Raporte nurodyta, kiek iš Šimonio ir Vasario paimta šovinių, automatų ir pistolečių, paimti du rankiniai laikrodžiai ir kiti daiktai. Taip pat paimti banditų štabo dokumentai ir susirašinėjimas. Paimta 40 egzempliorių 1950 metų balandžio mėnesį išleisto laikraščio "Laisvės Varpas."

Dviejų papulkininkių ir vyr. leitenanto dalyvavimas Šimonio, Tarzano ir Vasario paėmimo rodo, kad aukšti ir atsakingas pareigas einantys čekistai daug dėmesio skyrė jiems, kad jie gerai apgalvojo ir paruošė jų suėmimo planą. Kruopščiai čekistų apgalvotą planą suardė Tarzanas. Didžiulis ir labai svarbus Tarzano nuopelnas yra tai, kad jis demaskavo į partizanų eiles infiltruotą MGB agentą Gaubtį-VYtautą.

Yra žinoma, kad, einant į susitikimą su nežinia iš kur atvykusiais "partizanis", Šimoniui ir Vasariui buvo įsakyta atsinešti štabe esančius dokumentus ir pranešimus apie jų pačių ir kitų partizanų įvykdytas užduotis ir pan. Neįtardami, kas jų laukia ir su kuo jie susitiks, pranešime buvusius nurodymus įvykdė. Trumpai sakant, čekistams patys atnešė sau labai rimtus kaltinimus, taip pat kitus labai svarbius dokumentus. Todėl visiškai nereikia lakios vaizduotės, kad suprastum, jog Prano Briedžio ir Stepono Žičkaus, taip pat ryšininkų ir kitų asmenų, kurie buvo įtraukti į jų bylą, tardymai buvo nežmoniškai sunkūs ir žiaurūs.



Tauragė. Vokiečio Šuberto namas, vadinamas Šubertine. Buvusi NKVD areštinė

Išvedę iš eigulio Jono Stėgvilo daržinės Praną Briedį ir Steponą Žičkų, čekistai nedelsdami išvežė juos į Tauragę, Šubertinės požemiuose uždarė į atskiras kameras, rytojaus dieną – balandžio 16-ąją pradėjo tardyti. 1950m. balandžio 19d. Tauragės apskrities operatyvinio skyriaus viršininkas MGB vyr. leitenantas Nemykinas pasirašė nutarimą suimti Steponą Žičkų. Apie to nutarimo turinį Steponui pranešė kitą dieną – balandžio 20d. Peržiūrėdamas Stepono bylos tomus, neskaičiau, kiek kartų jį tardė Tauragės ir Vilniaus MGB (vėliau KGB) tardytojai. Atkreipiau dėmesį į tai, kad visuose Stepono tardymuose dalyvavo vertėjas. Iš Šubertinės į Vilniaus MGB kalėjimo požemius Šimonį ir Vasarį pervežė kovo ar balandžio mėnesį.

1950m. rugsėjo 29d. Stepono Žičkaus-Vasario tardymas buvo baigtas. Apie tai jam pranešė vertėjas jaunesnysis leitenantas Marcinkevičius. Beveik 4 mėnesius (iki 1951 01 20) po tardymo, KGB požemiuose laukė teismo. Po teismo vėl 4 mėnesius Lukiškių kalėjimo požemiuose, antrame korpusė, vienetėje, mirtininkų kameroje, sulaukė gegužės 17-osios dienos – buvo sušaudytas.

1957m. gegužės viduryje grįžau iš Intos į Lietuvą. Gegužės 17-osios rytą Batakių geležinkelio stotyje mane pasitiko tėvas. Susitikome daugiau kaip po 11-os nesimatymo metų. Tuo metu tėvas gyveno Eidintų kaime, arti geležinkelio stoties. Dvi dienas praleidau Eidintuose ir atėjau į Puželių kaimą pas pusbrolių Kazimierą Jokubauską. Po kelių valandų atėjo Jokubauskų artima kaimynė Stefa Ivanauskaitė.

Prisiminiau, kad mano vaikystėje ir vėliau Stefa, jos seserys ir jų mama gyveno Puželių kaimo pakraštyje. Žinojau, kad jų kaimynai ir kiti seseris Ivanauskaitės ir jų mamą minėdavo gerai žodžiais už jų energiją, sumanumą ir ryžtingumą. Todėl tas netikėtas susitikimas su Stefa Ivanauskaite buvo man savaip malonus ir įdomus. Pasikalbėjome gal 3 valandas, gal daugiau, ir Stefa Ivanauskaitė pakilo išeiti. Ji man pasakė: "Palydėk mane, aš turiu ką tau atiduoti." Palydėjau ją iki Prano Tamulio namo, kuriame ji gyveno su savo senute mama. Pasiėmė kastuvą ir sako: "Eime!" Paėjome kelias dešimtis metrų iki Ančios šlaito, ji sustojo ir pradėjo kasti. Iš negilios duobutės ji išėmė du trilitrinius, gerai užlakuotus stiklainius. "Tuose stiklainiuose yra partizanų nuotraukos," – sako Stefa. "Kai tavo brolis Steponas su Šimoniu enkavedistams pateko gyvi, mudvi su Verute Blažyte tuojau pat išardėme jų slėptuvę, išnešėme iš jos visus jų daiktus ir tuos stiklainius. Viską paslėpėme bulvių duobėse. Pasiruošėme kratai. Vos spėjome viską sutvarkyti, atvažiavo būrys enkavedistų ir sribų. Daržinėje ieškojo slėptuvės, bet jos nerado. Jos vietoje buvo įdubusi duobė, į kurią mudvi supylėme krūvą bulvių. Ilgais metaliniais strypais jie badė duobes, bet nieko jose nerado. Pasibaigus kratai, enkavedistai ir sribai išvažiavo. Mudvi nuėjome prie duobių ir pamatėme, kad toje duobėje, kurioje mes paslėpėme šituos stiklainius, durta kelis kartus. Vienas dūrimas buvo labai arti stiklainio. Labai mažai reikėjo, ir būtų į stiklainį pataikę. Tuos stiklainius pasiėmiau, atnešiau čia ir užkasiau. Žinojau, kad tu esi gyvas, laukiau kol sugrįši, norėjau tas nuotraukas tau atiduoti," – baigė Stefa Ivanauskaitė. Parsinešėme tuos stiklainius į Stefanos kambarį, nutarėme atidaryti ir pasižiūrėti, kas juose yra. Abiejuose stiklainiuose buvo labai tvarkingai sudėtos, į tūteles suvyniotos ir siūlais surištos partizanų nuotraukos. Į atskiras tūteles buvo suvyniotos, taip pat siūlais surištos, išryškintos foto juostelės. Kai kurios nuotraukos buvo šiek tiek apgedusios, bet dauguma neblogai išsilaikiusios. Žemėje jos išbuvo ilgiau kaip 7-rius metus.

Tuos stiklainius su partizanų nuotraukomis ir foto juostelėmis parsinešiau į pusbrolio Kazimiero Jokubausko namus. Su Kazimieru ir jo žmona Klimentina dar kartą peržiūrėjome tas nuotraukas ir foto juosteles ir padėjome į skrynią, kuri buvo didžiajame kambaryje. Toje skrynioje buvo staltiesių, rankšluosčių ir kitokių audinių. Po kelių dienų iš Eidintų atsinešiau ir į tą pačią skrynią padėjau iš Intos parsivežtus sąsiuvinius, kuriuose buvo mano ranka perrašyta 1955 metais redaguota Intos lageriuose poetų ir poečių eilėraščių antologija "Benamiai," Jono Kudžmos-Saulėno parašyta Intos poetės Stasės Vitaitės-Babraitienės-Smilties poezijos recenzija "Noriu gyvenimo dainos," 1956 metų pavasarį Intoje redaguota eilėraščių antologija "Saulėtekio link" ir kiti Intoje sukurti eilėraščiai.

1957m. rugsėjo mėn. pradžioje išvažiavau į Lentvarį ir netrukus įsidarbinau Lentvario kilimų fabrike tiekėju. Į Lentvarį atvažiavo ir įsidarbino inžinierius Adolfas Savickas, su kuriuo kelis metus praleidome 2-ame Intos lageryje, abu kartu grįžome į Lietuvą. Lentvario vidurinės mokyklos mokytojas Motiejus Šimelionis ir jo žmona Onutė išnuomavo mums savo buto vieną kambarį, padėjo prisiregistruoti. 1958m. vasario mėn. 7d. saugumiečiai kapitonas Cikanavičius, kapitonas Maslauskas ir leitenantas Žilakauskas kambaryje, kuriame gyvenome su Savicku, padarė kratą ir paėmė tuos du sąsiuvinius, kuriuos į Lentvarį atsivežiau iš Puželių. Tuose sąsiuvinuose buvo mano ranka perrašyti keli Bernardo Brazdžionio, Jono Aleksandriškio, Jurgio Baltrušaičio ir kitų Nepriklausomos Lietuvos poetų eilėraščiai. Taip pat į saugumiečių nagus pateko Intos poetų Smilties, Žibutės, Vitos, Baltijos, Samanos, Širvėno, Lino, Maščio ir kitų autorių eilėraščių. Saugumiečiai kapitonas Cikanavičius, kapitonas Maslauskas ir leitenantas Žilakauskas dar paėmė kunigo Edvardo Simaškos, Stefos Večerškytės-Daukšienės-Baltijos, antologijos "Benamiai" redaktoriaus Vaclovo Gudaičio-Raso, Bronės Tamošaitytės ir Antano Stoškaus-Railos man rašytus į Lentvarį laiškus. Vasario 7-ąją d., kai saugumiečiai mūsų kambaryje darė kratą, aš buvau komandiruotėje, todėl rytojaus dieną tie patys "svečiai" atvažiavo ir, į "Pobiedą" mane pasodinę, išvežė į Vilnių. "Pobieda" sustojo Gedimino gatvėje prie KGB rūmų paradinių durų. Po vidurnakčio prižiūrėtojas nuvedė mane laiptais žemyn į požemį ir įstūmė į 37-ą kambarį. Tik man įėjus į vidų, atsisėdo savo gultuose du jos

gyventojai. Vienas iš jų buvo Kauno Politechnikos Instituto studentas Vladas Dryžas, kitas – skaudviliškis Stasys Stunguryš. Iš karto jis mane pažino. Skaudvilėje gerai pažinojau visą Stungurio šeimą. Skaudvilės miestelio ir apylinkių gyventojai labai gerbė Stasio Stungurio tėvą: jis buvo labai sąžiningas, teisingas ir religingas žmogus. 1945-1946 mokslo metais Stunguryš mokėsi 6-oje gimnazijos klasėje. Neturėjome duomenų, kad jis yra nepatikimas, kad jis mus, berniukus, ir mūsų mergaites gali išduoti enkagebistams, bet mes, kurie buvome rimtai įsijungę į kovą su komunistais, nuo Stungurio laikėmės atokiau. Taip darėme todėl, kad mums tada atrodė, kad jis nėra tikras idealistas. Netikėtas susitikimas su Stunguriu mane ne tiek nudžiugino, kiek nustebino. Jis papasakojo, už kokius "nuopelnus" pateko į šią kamerą. Buvo chruščiovinis atoslūgis. Grįžtantys iš lagerių politiniai kaliniai parvežė į Lietuvą Antano Miškinio "Psalmes" ir kitų autorių eilėraščius iš lagerių, atviriau pasikalbėdavo apie Brazdžionio ir kalinių eilėraščius su savo draugu Vytautu Girdzijausku. Suėmė saugumiečiai Vytautą Girdzijauską, suėmė ir Stungurį. Nors kapitonas Jurčius ir kiti saugumiečiai tardė mane dažnai, visokiais būdais stengėsi priversti pasakyti slapyvardžiais prisidengusių Intos poetų ir poečių vardus ir pavardes, bet patirties ir žemaitiško užsispyrimo man užteko, ir saugumiečiai nieko iš manęs nesužinojo. Su Vladu Dryžu ir Stasiu Stunguriu 37-oje kameroje išbuvau pustrėčio mėnesio. Kartais jiems papasakodavau apie pokario metų partizanus ir kitus man žinomus atsitikimus. Nors visa tai, ką aš pasakojau, įvyko tais metais, kai su Stunguriu mokėmės kartu, bet žinojau, kad jis viso to nežino. Pasakojau apie partizanų nuotraukas, tik nesakiau, kas ir kaip jas saugojo ir kur jos yra paliktos.

Balandžio 12-ąją d. su mumis atsiseikino studentas Vladas Dryžas. Jį išvedė į LTSR Aukščiausiąjį Teismą. Likome dviese su Stunguriu. Abiejų tardymai buvo baigti, abu žinojome, kad ir mus išves į teismą, sužinosime, kokias bausmes mums paskelbs. Balandžio 24-osios d. rytą ir aš atsiseikinau su Stunguriu. Išvedė mane į KGB kiemą, perdavė mane raudonais antpečiais "pasipuošusiems" kareiviams, uždarė į "juodąjį varną" ir nuvežė į LTSR Aukščiausiąjį Teismą. Prie manęs priėjo nematytas vyras, pasisakė esąs Zaleckis, mano gynejas. Nelaukdamas mano atsakymo, ar sutinku, kad jis būtų mano advokatas, Zaleckis pasakė: "Aš gyniau tavo brolių Steponą. Gerai žinau jo bylą." Aš atsakiau, kad jis man nereikalingas, nes viskas jau KGB

nuspręsta, teismas yra iš anksto surežisuotas spektaklis.

KGB rūmuose peržiūrėdamas savo antrąją bylą, radau visą teismo aprašymą, kurį užrašė tuometinė Aukščiausiojo Teismo sekretorė Gonestaitė. Mano atmintyje ligi šiol išliko tada mane teisusių asmenų pavardės: teisėjas Jukna, tarėjos Stukaitė ir Rimkutė, sekretorė Gonestaitė, prokuroras Mockevičius ir KGB paskirtas mano gynėjas Zaleckis. Cituoju prokuroro Mockevičiaus kalbą, pasakytą mano teisme: "Žičkus buvo pirmą kartą teistas 1946 metais. Būdamas lageryje, savo antitarybinės veiklos nenutraukė. Rašė antitarybinius laiškus savo giminėms ir buvusiems kaliniams. Rašė antitarybinio turinio eilėraščius, juos platino. Skaitau, kad kaltinimas pateiktas pagrįstai ir įrodytas. Prašau Žičkui skirti bausmę 8 metus laisvės atėmimo."

Prokuroras Mockevičius, kaltindamas mane, pasakė šešis sakinius, o advokatas Zaleckis "gindamas" mane pasake tik du: "Žičkus, būdamas jaunas, įvykdė nusikaltimą, buvo auklėjamas senų pažiūrų. Prašau bausmę švelninti."

Mažytė pertraukėlė. Į salę vėl suėjo ir savo vietose atsistojo šio spektaklio pagrindiniai artistai: teisėjas Jukna, Stukaitė, Rimkutė, sekretorė Gonestaitė. Savo vietose stovėjo prokuroras Mockevičius ir advokatas Zaleckis. Įsakė ir man atsistoti. Teisėjas Jukna iškilmingu balsu perskaitė:

Nuosprendis

Lietuvos Tarybų Socialistinės Respublikos vardu
1958m. balandžio mėn. 24d. Vilniaus mieste

Lietuvos TSR Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų Bylų Teisminė Kolegija iš pirmininkaujančio Juknos, Liaudies tarėjų: Stukaitės ir Rimkutės, dalyvaujant prokurorui Mockevičiui, advokatui Zaleckiui, sekretoriaujant Gonestaitei, uždaramame teismo posėdyje išnagrinėjo bylą Žičkaus Jono, Petro, gimusio 1924m.(gimimo vieta ir kiti duomenys). Byloje esamais daiktiniais įrodymais, liudytojų parodymais ir paties Žičkaus paaiškinimu, jo kaltė pagal BK 58-10 straipsnio 1-ąją dalį įrodyta pilnai.

Nusprendė

Žičkų Joną, Petro, gimusį 1924 metais, pripažinti kaltu pagal BK 58-10-1 dalį ir nubausti (7) septyniais metais laisvės atėmimo. Kardomąją priemonę palikti tą pačią - laikyti suėmime. Bausmės pradžią laikyti nuo 1958m. vasario 8d. Daiktinius įrodymus - eilėraščius ir laiškus palikti prie bylos. Nuosprendis

yra galutinis ir neapskundžiamas. Pasirašė: pirmininkaujantis Jukna, liaudies tarėjos Stukaitė ir Rimkutė.

15 valandą baigėsi teismo spektaklis. Šis antrasis mano teismas skyrėsi nuo pirmojo. 1946m. liepos 12d. mane, Izidorių Stoškų, Apolinarą Klivečką, Anicetą Normantą, Stasę Kisielytę, Zosę Liekytę, Salomėją Šimaitytę, seseris Zosę ir Onutę Žyvatkauskaites, Raseinių gimnazijos 7-os klasės moksleivę Bronę Tamošaitytę Raseiniuose teisė Karinis tribunolas, teisėjai ir prokuroras buvo rusai, buvo vertėjas. Šį kartą mane teisė lietuviai. Žinoma, teisėjas Jukna, prokuroras Mockevičius, advokatas Zaleckis, tikriausiai Stukaitė, Rimkutė ir Gonestaitė priklausė "šlovingajai" komunistų partijai...

Gerai supratau, kokia ateitis manęs laukia sovietiniuose lageriuose, bet buvau patenkintas, kad ištvėriau per tardymus, neišdaviau Intos poetų ir kitų. Buvo gera, kad išsaugojau Žibutę, Smiltį, Vitą, Samaną, Širvėną, Liną, Rasą,



Buvę partizanai Petras Paulaitis ir Leonas Laurinskas prie rūsio, kuriame buvo įrengtas P.Paulaičio bunkeris. Poškakaimis, 1983m.

Mąstį, Paupietį ir kitus.

1965m. vasario 8d., baigęs 7-erių metų bausmę, išėjau iš 7-ojo Mordovijos lagerio ir po kelių dienų sugrįžau į Lietuvą, atvažiavau į Puželius. Jokubauskų troboje, toje pačioje vietoje, stovėjo ta pati skrynia. Po audiniais radau mano padėtas nuotraukas ir iš Intos parsivežtus rankraščius. Maždaug po pusantrų metų Vilniuje atsitiktinai sutikau Stasį Stungurį. Jis paklausė, ar partizanų nuotraukos ir foto juostelės išliko, paprašė atvežti jam į Vilnių. Sako: "Turiu gerą ir patikimą pažįstamą fotografą, jis sutinka tas nuotraukas ir juosteles tinkamai apdoroti." Po kelių savaikių važiavau į Vilnių ir nuvežiau Stunguriui. Netrukus įsitikinau, kad Stungurys sakė tiesą: kito susitikimo metu jis man parodė pluoštą mano brolio ir kitų partizanų gerai padarytų nuotraukų. Daugiau kaip 20 metų Stungurys laikė paslėpęs tas nuotraukas, išsaugojo jas iki 1988 metų. Stungurio iniciatyvos dėka Kęstučio apygardos partizanų nuotraukos ne kartą buvo demonstruojamos Atminimo renginiuose, pateko į Kęstučio Girniaus knygą "Partizanų kovos Lietuvoje." Iš manęs gautas nuotraukas ir foto juosteles Stungurys vėliau grąžino man. Gerai žinojau, kad mane atidžiai stebi ir nuo "paklydimų" saugo Prienų saugumietis majoras Nikitinas ir kiti. Pas save tas nuotraukas ir rankraščius laikyti buvo pavojinga, pas svetimus taip pat nebuvo kaip. Sužinojau, kad Tauragėje partizanų nuotraukomis domisi fotografas Leonas Laurinskas. Stefos Ivanauskaitės išgelbėtas nuotraukas ir foto juosteles jam ir nuvežiau.

BATAKIŲ (BIJŪNO) VALSČIAUS OS VADO PRISIMINIMAI

Jonas Gaidauskas-Breivė

Kęstučio apygardos štabas iš pradžių buvo įsikūręs Eržvilko valsčiuje. Saugumiečiai ir jų šnipai pradėjo įtarinėti, kad tose apylinkėse turi būti štabas. Prasidėjo nuolatinės pasalos, kratos, reikėjo keltis į kitą vietą. Apygardos štabo vyrai žinojo, kad mūsų, Batakių, valsčiuje yra stiprus OS (Organizacinio Skyriaus) tinklas. Mūsų valsčius buvo padalytas į 4 OS rajonus, kiekvienas rajonas turėjo savo vadą. Į OS rajoną įėjo kelios seniūnijos, kurioms vadovavo seniūnas. Kaimai turėjo savo įgaliotinius ir prijaučiančiuosius OS

narius, kurie buvo ryšininkai, kiti rinkdavo maistą, pinigus, kojines, pirštines ir visa kita, ko tuo laiku reikėjo besislapstantiems. Mažai blogų žmonių buvo, visi išvien už savo Tėvynę Lietuvą. Batakių valsčiuje buvo du partizanų būriai: Vytenio ir Panteros. Taip Kęstučio apygardos vadai pasirinko mus.

1946m. liepos mėn. gavau slaptą pranešimą, kad reikia susitikti ir pasikalbėti. Nurodyta susitikimo vieta, data, valanda, ryšininkė ir slaptažodis. Susitikimo vieta buvo Būdų dvaras, šalia Skaudvilės – Eržvilko vieškelio, 4km nuo Eržvilko. Susitikimo laikas antra valanda po pietų. Buvo sekmadienis. Man buvo pasakyta ryšininkės vardas ir pavardė, kad esu jos "pusbrolis", ji mano "pusseserė", jos mama mano "teta". Trumpai sakant, aš ir jos esame artimi "giminės". Važiuoju dviračiu. Nuvažiuoju iki Būdų dvaro. Dvaras buvo apsodintas eglėmis. Pravažiuojant tas eglės, mane sustabdo du rusų kareiviai, paprašo dokumentų, paklausia kur važiuoju. Pasakiau, kad važiuoju pas tetą ir pusseserę. Mane paleido. Susitikimas buvo nelabai malonus. Nuėjau pas "tetą" ir "pusseserę", kur man buvo nurodyta, pradėjau kalbą, kad čia, pas jus, daug kareivių, pasakau, kad nenorėju manęs praleisti, tikrino dokumentus. Pasisakau, kad aš esu jų pusbrolis ir man reikia susitikti su vienu žmogumi. Pasakau slaptažodį. Bet jos, iš ankčiau manęs nepažinojusios, buvo išgąsdintos garnizono, nes kareiviai ir sribai siautėjo nuo pat ryto, darė kratas, gąsdino, ieškojo banditų. Į mano žodžius jos atsakė taip: "Mes nieko nežinome apie jokių susitikimus!" Aš suabejojau: gal paklydau ir įėjau ne į tą butą. Aš jų paklausiau: "Gal aš ne čia



Jonas Gaidauskas-Breivė, Guldenas. 1945m.

pataikiau, gal kitame bute gyvena dvi moterys?" Jos atsakė, kad čia kitame bute negyvena dvi moterys. Tada aš supratau, kad jos tikrai yra ryšininkės, kad aš pataikiau į tikrą vietą. Aš joms pasakiau: "Jūs manęs nebijokit! Aš nesu provokatorius, aš iš jūsų niekur neišeisiu, kol iš čia neišeis garnizonas, o jei dar užeis kareiviai ar sribai, sakykit, kad mes giminės. Nebijokit: aš turiu dokumentus, esu ryšininkas, miške nesislapstau. Žinoma, daug ką apie save aš negalėjau pasakyti, nes buvau neeilinis ryšininkas. Jos nusiramino, patikėjo, kad aš ne provokatorius. Prabuvau pas jas apie valandą. Po truputį garnizonas išsikrausto. Jos dairosi, ar tikrai ramu, ir tada pradedame tolesnį žygį link Nemakščių – Vadžgirių. Einam, padarom apie kilometrą kelio. Užsukam pas vieną ūkininką. Čia mane sutiko be baimės. Aš pasilieku, o mano "puseserė" išeina namo. Žmona su vaikais ir aš liekame namie, o šeimininkas eina pranešti, kad aš atvykau. Neilgai laukus, grįžta šeimininkas vienas. Pasakė, kad šį vakarą neateis – nesaugu vaikščioti, nes visur siautėja sribai ir garnizonas. Palieku nakvynei. Rytą ateina vidutinio ūgio vyras. Susipažįstame: Kęstučio apygardos ūkio dalies viršininkas Aurys-Merkys. Pradedame kalbėtis. Prašo apibūdinti mūsų krašto veiklą. Aš viską apibūdinu. Jam patinka, nors jie maždaug jau žinojo apie mus. Jis pasakė: "Mes negalim čia ilgai būti, nes saugumas ir šnipai pradeda įtarinėti, kad kažkur šiose vietose yra štabas. Mes nutarėme keltis pas jus." Manęs prašė surasti tinkamą vietą slėptuvei ir pranešti. Tada jie atvyksią pasižiūrėti. Taip mes ir išsiskyrėme tam kartui.

Pirmadienį pietums grįžau į namus. Grįžęs pradėjau galvoti, kur ir kurioje vietoje būtų patogiau ir sausiau. Bijūno (Batakių) valsčius buvo padalytas į 4 rajonus. Galvojau, kokiame rajone būtų geriau. Nutariau, kad Antano Kairio-Apuoko rajone geriausiai veikiama. Pats A.Kairys-Apuokas yra geras organizatorius, jo trys broliai yra energingi, veiklūs vyrai, geri lietuviai Antanas, Pranas ir Jurgis. Neilgai trukus nuvažiuoju pas Kairį-Apuoką ir pradėdam galvas sukti, kur geriau būtų įrengti Kęstučio apygardos štabo slėptuvę. Kairys sako: "Žinai ką, Jonai, aš pagalvoju! Nuo manęs už kokio kilometro, vidury miško, yra sodyba, namas stovi ant Agluonos upelio kranto. Per mišką eina nedidelis keliukas ne taip toli nuo sodybos. Tas keliukas išeina į Skaudvilės – Tauragės plentą. Iki plento maždaug kilometras." Kairys sako, kad anksčiau toje sodyboje gyveno Navickas su žmona, turėjo dvi dukteris. Viena duktė ištekėjo ir išėjo kitur gyventi, o antroji vėliau ištekėjo už Juknos

ir liko gyventi pas tėvus. Prieš pat karą tėvas ir motina mirė. Likę vieni Juknai, jauna šeima. Juknai turi vieną dukterį, geri žmonės, geri lietuviai. Sakau: "Žinau tą vietą, Antanai! Graži vieta ir patogi." 1938 metais toje vietoje vyko jaunimo šventė. Buvo liepos mėnuo, jau nupjautos pievos. Pieva buvo lygi kaip aikštė. Joje vyko šventė, visokie žaidimai, futbolo rungtynės. Buvau ir aš tenai. Sakau: "Antanai, pritariu tavo minčiai! Mano manymu – vieta gera. Dabar turi pakalbėti su Juknais. Jei jie sutiks, tada pasiūsim pranešimą į apygardos štabą, tegul atvyksta pasižiūrėti ir tada aptarsim reikalus toliau." Kitą dieną Kairys nuėjo pas Juknus, pasikalbėjo, ir Juknai sutiko. Tada Kairys atėjo pas mane su geromis žiniomis. Aš pasiūnciau pranešimą Kęstučio apygardos štabui. Atvyko Kasperavičius-Visvydas, Biliūnas-Džiugas ir Aurys-Merkys pasižiūrėti. Jiems patiko. Susitarėme, kada darysime slėptuvę. Žinoma, pirmiausia mums reikėjo pasirūpinti medžiagomis, reikėjo cemento, rąstų ir lentų. Gerai neprisimenu, maždaug rugsėjo mėnesį, vieną vakarą mes susirinkome septyni: Kęstučio apygardos vadas Kasperavičius-Visvydas, technikinio skyriaus viršininkas Biliūnas-Džiugas, ūkio dalies viršininkas Aurys-Merkys, Kairys-Apuokas, Pranas Kairys, šeimnininkas Jukna ir aš – Breivė. Pastatėme sargybą ir pradėjome darbą. Darbas buvo sunkus ir painus. Vadovavo pats apygardos vadas Kasperavičius, nes jis žmogus buvo viskam tinkamas. Buvo karininkas, statybininkas, mūrininkas, stalius, siuvėjas, gabus ir geras žmogus. Pirmiausia viename kambaryje išėmėme grindis, kur reikėjo kasti slėptuvę. Išėmėme langą ir pro langą į Agluonos upelį metėme žemes, nes namas buvo ant Agluonos kranto. Dalį žemių vanduo nusinešė, nes Agluona buvo patvinusi, dalį žemių užmaskavome. Taip dirbome visą naktį suprakaitavę. Iškasėme slėptuvę, sudėjome daiktus, užklojome lentomis, užpylėm žemėmis ir sudėjom grindis. Įėjimas į slėptuvę buvo iš virtuvės. Reikėjo išplėsti dalį grindų, padaryti tunelį ir vėl iš naujo sudėti grindis. Rytojaus dieną apie 10 valandą ryto slėptuvė buvo paruošta, liko vidaus įrengimai. Visi buvome labai pavargę, sunku ir apsaityti. Man reikėjo apie septynis kilometrus parvažiuoti. Labai sunkiai dviračiu važiauvau namo. Pasilikę vyrai pailsėjo, baigė įrengti slėptuvę. Padarė gultus, lentynas ir stalą. Slėptuvė buvo maždaug 10 kv. m didumo. Dabar tik reikėjo parvežti visą inventorių. Maždaug po savaitės gavau pranešimą, kad tokią dieną, tokią valandą būčiau pas Joną Oraną. Jis gyveno Liaudginų kaime, Batakių valsčiuje.

Jonas Orancas buvo tiesioginis Kęstučio apygardos štabo ir Lydžio rinktinės štabo ryšininkas. Taip pat jis buvo vieno iš 4-ių Bijūno valsčiaus OS rajono viršininkas. Aš nuvykau pas Oraną. Žinojau, kad jis yra išvažiuojęs į apygardos štabą parvežti inventoriaus. Greitai parvažiavo Orancas iš apygardos štabo. Buvo prikrautas pilnas porinis vežimas, ant viršaus uždėta dobilų, kad ne taip būtų įtartina. Truputį davėme arkliams pailsėti ir išvažiuovome. Iki Kairio-Apuoko nuvažiuoti apie 5 kilometrus. Reikia pravažiuoti netoli Batakių geležinkelio stoties ir netoli Batakių miestelio. Pravažiuojam Batakių geležinkelio stoties kryžkelę ir važiuojame Batakių link. Pavažiavę maždaug pusę kilometro, pamatėm, kad ateina keliu apie 10 kareivių. Jie eina į mus geležinkelio stoties link. Orancas išsigando: "Ką daryti?! Jau dabar įkliuom! Sustabdys, lieps kur nors važiuoti!" O taip būdavo: sustabdo kareiviai kelyje sutiktą vežimą ir įsako juos vežti, kur jiems reikia. Aš nepasimečiau. Iš paskos mūsų važiuo vežimas su pora arklių. Kaip tik mums pasitaikė keliukas į kaimą, ir aš pasukau arklius į tą keliuką, tik raginu juos, kad greičiau bėgtų. Prie to keliuko – karklynais apaugęs griovys. Kai mes pasukome į keliuką, kareiviai pasuko per laukus link mūsų. Girdime šaukia: "Stok!" Orancas visai išsigando: "Aš bėgu!" Sušukau: "Nebėk! Išsiduosim! Matai atvažiuoja vežimas su pora arklių. Gal jie tenai susės, o jei ne, tai tada bėgsime. Griovys, krūmai, vietos žinomos. Pabėgsim. Netoli miškas." Jis paklausė. Mudu susigūžėme. Arklius raginu, kad bėgtų greičiau. Kareiviai šaukia: "Stok!" Bet nešaudo. Mudu neva negirdime ir risčia lekiame pirmyn. Žiūrim – susistabdė tą vežimą, kuris važiuo netoliese paskui mus. Sulipo į tą vežimą tie du kareiviai, kurie vijosi mudu, apsisuko atgal link geležinkelio stoties ir nuvažiuo. Mums nuslinko nuo širdies. Laimingai pasiekėme Antaną Kairį-Apuoką. Įvažiuom į daržinę, kad saugiau būtų, pašėrėme arklius, sulaukėme nakties. Oraną palikome pas Kairį, o mudu su Apuoku tiesiai miško keliukais važiuojame į slėptuvę. Naktis tamsi, miške dar tamsiau, nors Apuokui tie keliukai gerai žinomi, nes jis čia gimęs ir augęs, bet mes nepataikome išvažiuoti, kur sausiau. Įvažiuovome į balą. Ratai įkliupo. Vienas arklys buvo jaunas, jo kojos susipynė, užkliuvo už šaknų, ir jis pargriuvo. Galvojau, kad dabar pražuvom – reikės laukti iki ryto. Bet mums padėjo Dievas. Turėjome kirvį, tad po truputį atlaisvinome tą ratą nuo šaknų, pasistatėme arklių ir pagaliau, Dievui padėjus, išvažiuovome. Buvome šlapi ir purvini iki ausų. Jukną

pasiekėme apie dvyliką nakties. Mūsų vyrai laukė ir nervinosi, kur mes prapuolėm. Kai pamatė mus tokius "gražius", išsigando. Kai aš papasakojau apie visą kelionę, jie nustebę džiaugėsi. Čia radome Juozą Kasperavičių-Visvydą-Kęstučio apygardos vadą, Petrą Paulaitį-Aidą – apygardos vado pavaduotoją, spaudos ir propagandos viršininką, Albiną Biliūną-Džiugą – techninio skyriaus viršininką, Aurį-Merkį – ūkio dalies viršininką ir ryšių skyriaus viršininką, kurio pavardės nežinojau, o slapyvardžio neprisimenu. Tą vakarą susipažinau su visais apygardos štabo vadais. Pasikalbėjome, nusiprausėme, pailsėjome ir išvažiavome su Apuoku į jo namus. Orancui atidavėme arklius ir vežimą, visi išsiskirstėme į savo namus.

Neilgai ilsėjau. Po poros dienų vėl mane kviečia į apygardos štabą. Ilgai kalbėjomės su apygardos vyrais. Visi jie davė man savus nurodymus, o jų tiek daug, kad sunkiai tilpo man į galvą. Artėjo žiema, reikėjo šiltų drabužių, ir kojinių, ir pirštinių, laikraščiams popieriaus, viską sunku prisiminti. Buvo dvi mergaitės tiesioginės ryšininkės tarp Vilniaus, Kauno ir Kęstučio apygardos štabo. Reikėjo irjomis rūpintis, reikėjo surasti ramių ir saugių vietų, kuriose jos galėtų apsistoti ir pagyventi. Vienos slapyvardis buvo Jurgis-Teresė, kitos – Birutė. Jų pavardžių nežinojau ir nenorėjau žinoti.

Prasidėjo draugystė su Petru Paulaičiu-Aidu-Vytautu. Dažnai tekdavo susitikti ir vaikščioti su Auriu-Merkiu. Jis turėjo dokumentus ir kita pavarde, ir kitu vardu. Paulaitis irgi turėjo dokumentus kita pavarde: Kazys Povilaitis, sūnus Onos. Jis vaikščiojo prastai apsirengęs ir atrodė suvargęs valstietis, bet buvo kultūringas, teisingas ir labai geras žmogus. Jį gerbė ir mylėjo maži, jauni ir seni. Tik viena blogybė buvo ta, kad jis buvo karštas ir nervingas. Jis mane labai mylėjo, sakydavo: "Mano Jonelis!" Bet dažnai susipykdavome, nes kiekvienas darydavome klaidų, ir aš, matydamas, kad negerai, nenorėdavau sutikti. Jis greitai supykdamas, bet greitai apgalvodavo ir sakydavo: "Atleisk, Joneli, tavo teisybė!" Aš pažinau labai gerus žmones Mažintų kaime. Prie Ančios kranto gyveno Antanas ir Marijona Andriuliai. Jie turėjo vieną paauglį sūnų Alfonsą, kuris mokėsi Batakių progimnazijoje. Andriulių name buvo įrengta slėptuvė. Ji buvo nedidelė: slėptuvėje galėjo tilpti tik du žmonės. Paulaitis-Aidas buvo apygardos vado Kasperavičiaus-Angies pavaduotojas, taip pat spaudos – propagandos skyriaus viršininkas. Daug vaikščiojo, todėl jam reikėjo kur nors užėti pas patikimus žmones pasislėpti ir pailsėti.

Dažnai jis užeidavo pas mano tėvus Šiaudinės kaime, Batakių valsčiuje. Mūsų daržinėje po šienu buvo slėptuvė. Aš taip patėjau atsakingas pareigas, daug vaikščiojau, galėjau būti sekamas. Galėjo būti sekama ir mūsų sodyba. Mūsų ūkis buvo nemažas, pastatų buvo irgi nemažai, o mūsų sodyba prie pat Lūšnos miško. Todėl sribams ir enkavedistams mūsų sodyba galėjo būti įtarti. Prie mūsų sodybos būdavo pasalos. Batakių sribų vadas buvo mūsų žmogus, mūsų užverbuotas, kiek galėdavo suteikdavo žinių apie mūsų ryšininkus.

Dienomis ir naktimis aš daug vaikščiojau. Pas mus dažnai užeidavo ir Vytenis su savo vyrais. Ir Paulaitis dažnai lankėsi, dažnai ateidavo ryšininkai. Mūsų namuose pagyvendavo po kelias dienas, kartais ir savaites centrinės ryšininkės tarp Vilniaus, Kauno ir Kęstučio apygardos štabo Jurgis-Teresė ir Birutė. Aplinkiniai kaimynai buvo geri žmonės, nors gal ir numanė, kad kažkas ne taip. Tiesa, kelis kartus enkavedistai krėtė mūsų sodybą, bet tuo metu nieko nerado. Buvome laimingi, kad nepriėjome liepto galo. Paulaičiui sakau: "Žinau gerus žmones. Nuo manęs apie du kilometrai. Jų name yra slėptuvė. Vieta gera. Sodybėlė nedidelė. Jis geras siuvėjas ir patikimas žmogus." Petras Paulaitis mielai sutiko nueiti. Mudu nuėjome pas Andriulius. Jie maloniai mus priėmė. Ir Paulaitis su Andriuliais paliko gerais draugais iki Marijonos Andriulaitienės ir savo mirties. Nors Paulaitis pirmą kartą atkentėjo žiaurios tardymus ir 10 metų lagerio, antrą kartą 25-erius metus, bet su Andriuliais draugystė nenutrūko. Kiek leido lagerio galimybės, jis rašė Andriuliams laiškus, Andriuliai siuntė į lagerį Paulaičiui siuntinius. Grįžęs pirmą kartą iš lagerių, jis aplankė Andriulius, grįžęs antrą kartą taip pat aplankė. 1985 metais mirė Marijona Andriulienė. Paulaitis buvo atvažiavęs palydėti ją į paskutinę kelionę Skaudvilėje. O kitais metais mirė ir Paulaitis. Taip ir nutrūko jų draugystė amžinai. Tik man paliko gražūs prisiminimai. Abu palydėjome Marijoną Andriulienę į paskutinę kelionę ir susitikdavome, kol jis buvo gyvas. Abu buvome laisvėje, bet abudu stropiai sekė saugumiečiai ir jų agentai.

Nors buvo kelios slėptuvės, bet Paulaitis nerimo – norėjo įsirengti dar vieną. Mudu pradėjome galvoti, kur ją geriau įrengti. Aš pagalvojau apie savo dėdę Juozą Žičkų ir jo sūnų – mano pusbrolių Joną. Jonas su žmona Antanina ir tėvas gyveno kartu; 4 vyresniosios seserys buvo ištekėjusios, dvi

jaunesniosios gyveno kitur. Mama Žičkienė namuose būdavo retokai. Dažniausiai ji gyveno pas vieną ar kitą dukterį. Šeima gera ir patikima. Jonas ir Antanina buvo tikri šeimnininkai. Jie gyveno už Skaudvilės maždaug septyni kilometrai, netoli Skaudvilės-Bijotų vieškelio, Poškakaimio kaime. Iš čia netoli Girdiškės bažnytkaimis, dar arčiau-Dionizo Poškos baubliai. Tenai vietos nemiškingos, sodybos išsimėčiusios. Partizanai neužeidavo, ir vieta atrodė saugi. Aš viską taip ir papasakojau Paulaičiui. Jam patiko, tik reikėjo gauti Žičkų sutikimą. Kitą dieną sėdau ant dviračio ir nuvažiavau pasikalbėti su Žičkais. Namie randu dėdę Juozą, sūnų Joną ir jo žmoną Antaniną. Pradedame kalbėti apie slėptuvę. Žičkai sutinka. Maždaug aptariame, kur geriau ją įrengti, bet nutariame, kad tai galutinai padarysime, kai ateis pats Paulaitis.

Parvažiavau patenkintas namo. Netrukus kartu su Paulaičiu vykstame pas Žičkus. Jam patiko sodyba, apsodinta eglaitėmis, kurios daro tą sodybą iš tolo nematomą. Paulaitis patiko Žičkams, o Žičkai – Paulaičiui. Žičkai, kai pamatė, kad jis yra prastai apsirengęs, mažai apsiskutęs, atrodo vargo žmogelis, sako: "Galėsi gyventi kambaryje kaip tolimas mūsų giminaitis, ateinąs padėti mums malkų paruošti ar kitus darbus dirbti". Nutariame, kad slėptuvę įrengti geriausia rūsyje. Rūsysis kieme netoli namo. Pasikalbėję, aptarę visus reikalus, mudu su Paulaičiu išvažiavome pas mane į namus. Paulaitis pailsėjo ir išėjo į apygardos štabą, nes jam reikėjo išleisti pogrindžio laikraštį. Jonas Žičkus pasirūpino cemento, žvyro, lentų. Po savaitės aš nuvažiavau, ir mes su Jonu įrengėme slėptuvę. Slėptuvė buvo įrengta 1947 metų sausio mėnesį. Dabar reikėjo Paulaičio inventorių perkelti pas Žičkų. Dalį inventoriaus, kuris nebuvo taip įtartinas, aš pervežiau rogėmis vienu arkliu, likusią dalį apygardos štabo slėptuvėje su Paulaičiu susikrovėm į kuprines, apsiginklavome automatais ir išėjome iki Andriulių, nes iki Žičkų buvo tolimas kelias. Nuo apygardos štabo iki Andriulio buvo apie septynis kilometrus.

Naktis buvo tamsi, sniego nemažai, ėjom per laukus ir keliais, aplenkėme Batakiaus. Už Batakių pasiekėme Gryblaukio kaimą, išėjome į Batakų – Skaudvilės vieškelį, ateiname netoli miško. Nuo miško pusės girdime, kad vieškeliu kažkas arkliais atvažiuoja. Girdim rusiškai kalbant. Kur mums dėtis?! Vienoj vieškelio pusėje ūkininko Žeringio sodyba. Žeringis mūsų žmogus, bet jei eisime į tą sodybą, prikelsime šunį, jis pradės loti. Rusams ir sribams gali kilti įtarimas. Jie gali užėti į tą sodybą. Antroj pusėj kelio auga stori medžiai,

o toliau laukas, dar toliau – žemuma. Galvoti ilgai nėra kada, nes visai artėja. Sakau Paulaičiui: "Stokim vienas už vieno medžio, kitas už kito, pasiruoškim ginklus, jei pastebės – duosim ugnies, atsišaudydami bėgsim, žūsime ar pabėgsim!" Tada buvo toks gyvenimas: kiekvieną žingsnį lydėjo mirtis ar laimė. Pro mus pravažiavo dvejios rogės po porą arklių, pilnos prisėdusios rusų ar strībų. Laimė, jie mūsų nepastebėjo: būtume žuvę abu.

Rusai nuvažiavo. Žygiuojame vieškeliu toliau. Prasiđėjo Gryblaukio miškas. Iki Andriulių pusantro kilometro. Einam tyliai, be kalbų, vienas nuo kito gal per 10 metrų. Prisiminiau savo mamą. Tą vakarą išeinant man iš namų, mama labai verkė. "Jonuk, tu vieną kartą negrįši pas mus!" Apkabinau mamą, pabučiavau ir sakau: "Nebijok, mama! Mane Dievas laimina. Dievas paskyrė man angelą sargą, jis lydi mane ir saugo. Juk tu matai, mama, kad aš einu bemaž kas dieną ir kas naktį!" Mama niekada neverkdavo ir nieko nesakydavo, tylėdavo, tėvelis dažniau padejuodavo. Kai eidamas prisiminiau mamos aimanas, mane nukrėtė širpas. Vieną pavojų praėjom, bet gal laukia kitas, ir man šį vakarą gal yra skirta žūti. Bet laimingai pasiekėme Andriulius. Nors buvome labai išvargę, bet džiaugėmės laimingai atvykę. Su Paulaičiu sutarėme, kad sekmadienį išvyksime pas Žičkus. Aš pasiūliau, kad atvažiuosiu su arkliu ir važiuosime važiuoti. Paulaitis nesutiko, nes važiuojant reikia važiuoti per Skaudvilės miestelį, o pėstiems galima išeiti tiesiai, nereikia eiti per miestą. Taip saugiau. Aš išeinu namo, o Paulaitis palieka pora dienų pas Andriulius, iki sekmadienio. Tomis dienomis oras neramus, sninga ir sninga. Sniego jau buvo nemažai, o tada dar daugiau prisnigo.

Sekmadienio vakarą einu pas Andriulius. Paulaitis jau manęs laukia. Man tik atėjus, vėl pradėjo labai snigti ir pustyti – dangus su žeme maišosi. Paulaičiui sakau: "Kur mes nueisim tokiu oru? Atidėkime rytojais vakarui, gal oras pagerės, o jei ne, tai aš atvažiuosiu su arkliu ir nuvažiuosime." Paulaitis nesutinka, sako: "Toks oras, ir mažai kas vaikšto. Enkavedistai sėdi susitraukę". Imam kuprines, dedam ant pečių, imam automatus ir išiname. Nutariame eiti tuo keliu, kur saugiau, nors kilometru toliau. Pereiname Ančią, ji užšalusi. Lipame į kalną. Ančios šlaitas status ir aukštas. Išiname į vieškelį. Prie Ančios šlaito Jankienės sodyba. Kitoje kelio pusėje gyvena Pranas Gynys. Sninga ir pusto, negalima net akių atmerkti. Mes jau suprakaitavom, o iki Žičkaus apie 10 kilometrų. Aš tyliu ir galvoju, kad iki Žičkaus mes nepa-

jėgsim nueiti. Paulaitis sako: "Aš jau visas šlapias, suprakaitavęs!" Aš sakau: "Neklausėi manęs, kad reikia važiuoti". Jis man sako: "Čia dvi sodybos. Pasiimsim arklį su rogėmis ir važiuosim". Aš sakau: "Čia nepatikimi žmonės. Aš gerai žinau. Dar galim susidurti su enkavedistais ir sribais. Jis man sako: "Tu – zuikis, visko bijai!" Aš užpykau ir sakau: "Tu didesnis zuikis. Bijojai važiuoti ir dabar nori daryti neapgalvotus žygius". Jis atšoko ir ištiesė į mane automatą: "Nušausiu tave kaip zuikį!" Mane dar labiau įsiutino: "Šauk, o kur tu dingsi? Sukelsi triukšmą, tave sribai nušaus kaip šunį vidury lauko!" Po kelių sekundžių metė automatą ir, puolęs prie manęs, pradėjo bučiuoti: "Atsiprašau, Joneli! Sakyk, ką toliau darom?" Pagalvojau ir sakau: "Maždaug už kilometro yra geras ir man žinomas žmogus Stėgvilas Jonas. Visa Stėgvilų šeima gera ir patikima. Einam pas Stėgvilą". Paulaitis sako: "Tu nesirodyk! Per daug išsišifruosi!" "Ne, – sakau, – taip negerai. Tavęs nepažįsta. Išgąsdinsim gerus žmones ir neįsileis. Aš čia nebijau!" Aš priėjau ir pabeldžiau į duris, pasisakiau, kas esu. Stėgvilas mane iš balso pažino, nes jis nuo mano namų gyveno už dviejų kilometrų. Pasakiau, kad mums pavažiuoti apie 10 kilometrų reikia arklio ir rogių. Rytą arklį su rogėmis grąžinsim. Stėgvilas pakinkė arklį. Pasakiau, kad jei mus ištiks kokia nelaimė, kad jis sakytų, jog atėjo ginkluoti vyrai, įsakė pakinkyti arklį ir išvažiavo. Taip susitarę su Jonu Stėgvilu išvažiavome. Arklys neblogas, bet jaunas, kelio neseka. Naktis tamsi, sninga, pusto, kelias suvažinėtas aukštai, nes tada paprastų kelių niekas nevalė. Valė tik plentus. Arklys nuklysta į griovį, pasineria iki pusiau šonų, kapstosi, neišlipa. Arklio priekyje praminam sniegą, prakrapštom ir važiuojam toliau. Taip kapstomės kelis kartus. Privargsta mūsų arklys, bet šiaip taip atvažiuojam iki plento, iki Skaudvilės. Čia kelias geresnis, nuvalytas. Važiuoti nuvalytu keliu apie kilometrą, bet reikia pervažiuoti per Skaudvilės centrą. Miestelis nemažas, ir jame būdavo daug enkavedistų. Galima buvo apvažiuoti, bet 6 kilometrais toliau. Paulaitis sako: "Aš paimu abu automatus ir einu tiesiai per Ančią, per laukus. Susitiksime už Skaudvilės. Ant kelio aš tavęs lauksiu. Tu, Joneli, važiuok! Turi dokumentus, kad ir sustabdys, gal rogių nekrės". Nors aš žinojau, kad man reikės važiuoti, bet jo pasakytas žodis "zuikis" manyje užvirė iš naujo. Aš ir sakau: "Ir vėl tam zuikiui reikės aukotis." Jis nieko neatsakė. Atidaviau jam savo automatą ir nuvažiavau. Važiuodamas galvoju, kaip man reikės elgtis, jei sustabdys, kaip sakyti, o jei krės, ką daryti? Jei nekrės,

pasakysiu, kad važiuoju pas gimines, nes Skaudvilėje buvo giminių. Jei sustabdys vienas ir krės, – viena ranka duosiu į veidą, o kita – botagu arkliai per šonus. Gal pasiseks pabėgti. O jei stabdys keli, bėgsiu už namo; nušaus, o gal pabėgsiu. Taip begalvodamas laimingai pervvažiuoju Skaudvilę, nes oras buvo bausis ir tokiu oru mažai kas vaikšto. Sutartoj vietoj radau belaukiantį Paulaitį. Oras truputį pagerėjo, aprimo vėjas, ir auštant nuvažiavome pas Žičkus. Važiavome visą naktį. Iškovėme daiktus. Antanina Žičkienė paruošė valgyti. Pavalgėme, pailsėjau porą valandų, nes turėjo ir arklys atsikvėpti, ir išvažiavau į namus. Stėgvilas jau belaukiąs manęs. Atidaviau arklį, padėkojau ir išėjau namo. Man pareiti apie du kilometrus. Randu tėvus belaukiančius. Tėvai per daug nenustebo, nes tos laukimo valandos buvo dažnos ir įprastos. Nusirengiau ir kritau pailsėti. Taip Paulaitis apsigyveno pas Žičkus.

Mes turim nuolatinį ryšį per Skaudvilę, nes Skaudvilėje antradieniais ir ketvirtadieniais būdavo turgus, didelis žmonių judėjimas, gerai susitikti, niekas neįtaria. Turgus yra turgus. Turime kur užėti. Buvom susitarę, kad į turgų atvažiuos Jonas Žičkus ir aš. Dažnai turgaus dienomis Skaudvilėje susitikdavome Kęstučio apygardos štabo ūkio dalies viršininką Aurį-Merkį. Į Skaudvilę jis ateidavo iš apygardos štabo arba kai iš kur nors grįždavo, susitikdavome Skaudvilėje, po to jis grįždavo į štabą. Paulaitis dažnai vaikščiodavo į apygardos štabą, užeidavo pas Andriulius ir pas mane, nes buvo pakeliui. Nuo apygardos štabo, nuo Juknos sodybos iki Žičkaus, buvo apie 20 kilometrų. Reikėjo ir pailsėti, nes kelias buvo tolimas, pas mane būdavo visokių reikalų, suteikdavau visokių žinių. Mūsų namuose ir pas Andriulius prisilaikydavo centrinės ryšininkės Jurgis-Teresė ir Birutė. Jos pasilaikydavo ir kitur, aš žinojau kur ir kada jos yra, kur jas galima surasti. Paulaičiui reikėjo žinių iš jų. Jurgis-Teresė buvo energinga, veikli ir graži mergaitė. Vakare suguldavome viename kambaryje, tik atskirose lovose ir prakalbėdavome ištisas valandas. Kokia žiauri buvo mūsų jaunystė: kas valandą laukė mirtis, žiaurus tardymas ir lageris. Nežinojau jos minčių, bet aš pagalvodavau nueiti į jos lovą, apkabinti ją stipriai ir bučiuoti, bučiuoti... Mano tėvai sakydavo: "Juk judu galėtumėte apsivesti." Aš sakydavau: "Mes negalim! Mūsų laukia dideli pavojai." Teresėlei tada buvo gal 20 metų, o man 25. Pati gražiausia jaunystė prabėgo žiauriausiuose pavojuose, žiauriausiuose tardymuose ir lageriuose, badas, visokie nemalonumai... Grįžau iš lagerio jau 36-erių metų. 10

metų praleidau lageriuose.

O dabar toliau apie savo bėdas ir vargus. Buvo 1947-ieji metai, maždaug kovo mėnesio pabaiga. Paulaitis grįžta nuo Žičkų ir praneša liūdną naujieną. Sako: "Man būnant atėjo artima Žičkų giminaitė ir labai domėjosi manim. Po kelių dienų atėjo kaimynas ir pranešė, kad kaime eina kalbos, jog pas Žičkus gyvena kažkoks nepažįstamas žmogus. "Tenai ilgiau gyventi neįmanoma, nes tos kalbos gali pasiekti negeras ausis, ir gali baigtis liūdnai. Paulaičiui sakau: "Reikia išvežti daiktus pas patikimą žmogų, o slėptuvę likviduoti, kol surasim vietą naujai slėptuvei, laikykis pas mus ir pas Andriulius". Taip jis ir padarė. Protarpiais nueina ir pabūna Akstinų kaime Antano Kairio-Apuoko namuose. Po dviejų dienų nuvažiavau į Skaudvilę ir susitikau Joną Žičkų. Jam įsakau pas patikimą žmogų išvežti Paulaičio daiktus, o slėptuvę likviduoti. Jonas Žičkus taip ir padaro.

Grįžęs į namus randu pranešimą, kad rytojaus dieną atvykčiau į apygardos štabo slėptuvę. Sutartą dieną nueinu. Randu jau atėjusį Kairį-Apuoką, apygardos vadą Kasperavičių, Paulaitį, Biliūną ir dar jauną vyrą iš Kauno. Buvau ir anksčiau jį slėptuvėje matęs, sakė, kad kažkoks aviacijos leitenantas. Kasperavičius pradeda kalbėti: "Gavom iš Vilniaus, iš centro pranešimą, kad mūsų aukščiausioji valdžia Erelis nori atvažiuoti į mūsų slėptuvę, pasikalbėti, kaip eina darbai. Reikia surasti vietą, kur jis laikinai apsistos. Kairys palauks ir atves jį į slėptuvę." Man tuoju kilo įtarimas, kam Ereliai reikia apžiūrėti slėptuvę, ar negali susitikti kur kitur, pasikalbėti ir aptarti visus reikalus. Kažkur buvau girdėjęs, kad Erelis yra provokatorius. Ką galvoju, tą ir pasakiau. Kairys tuoju man pritarė. Kiti vyrai pradėjo abejoti, o Paulaitis užsiplieskė: "Ką jūs taip galvojate apie tokį žmogų?! Jis man gerai žinomas, gerai pažįstamas." Užvire ginčai. Mūsų pusėn perėjo ir kiti vyrai, pritardami, kad negalima įsileisti į slėptuvę, o paskirti susitikimą prie Batakių geležinkelio stoties pas patikimą žmogų. Kol neatvažiuos, jam nieko nesakyti, kad susitikimas įvyks ne slėptuvėje. Visi taip nutarėme, ir Petras Paulaitis turėjo sutikti, nors jis buvo labai nepatenkintas. Vyrai nustatė datą, kada atvažiuoti Ereliai, nutarė, kad pasitiksime jį Batakių geležinkelio stotyje, ir išsiuntė pranešimą į Vilnių Ereliai, kad jis po 8 dienų atvažiuotų. Per tas dienas Kairys surado vietą, maždaug kilometras nuo geležinkelio stoties, pas nedidelį patikimą ūkininką Simaitį. Kairys-Apuokas buvo įpareigotas Batakių geležinke-

lio stotyje pasitikti Erelį ir jį atvesti į Simaičio sodybėlę. Kairiui buvo smulkiai nupasakota, kaip atrodo Erelis, ir pasakytas slaptažodis. Į susitikimą su Ereliu atėjo Paulaitis. Kada Paulaitis užvedė kalbą apie reikalus, Erelis sako: "Eikim į slėptuvę, bus saugiau, ten aptarsim visus reikalus. Aš noriu apžiūrėti jūsų slėptuvę." Paulaitis sako: "Aš negaliu jūsų nuvesti į slėptuvę, nes labai pavojinga. Partizanų būrys pamiškėje apsišaudė su enkvedistais, dabar visur enkvedistų ir stribų pasalos. Vaikščioti labai pavojinga. Mes patys bijom, bijom ir jus pražudyti." Erelis visaip įrodinėjo, kad nori apžiūrėti Kęstučio apygardos štabo bunkerį, bet Paulaitis laikėsi savo, ir taip Erelis nieko nepesė. Rytojaus rytą iš Batakių stoties jis traukiniu išvažiavo Radviliškio kryptimi.

Ereliui išvažiavus, labai suaktyvėjo enkavedistų ir stribų pasalos. Apygardos vyrai ir mes pradėjome nerimauti. Nutarėme, kad apygardos štabui reikės keltis į kitą vietą. Bet neturime numatę tokios vietos, į kurią būtų galima persikelti. Nutariame, kad laikinai reikia persikelti į Mažintų kaimą pas Andriulius. Nors slėptuvė nedidelė, bet vieta saugi, artimieji kaimynai geri ir patikimi žmonės. Iš ryšininkų tos slėptuvės daugiau niekas nežino, žinau tik aš vienas. Taip sutariame padaryti. Apygardos vyrai įsakė man nuvažiuoti su vienu arkliu ir rogėmis, atsivežti maišuose kviečių, ir tada dalį inventoriaus išvešim pas Andriulius.

Grįžtu namo. Rytojaus dieną nuvažiuoju į Juknos sodybą. Į roges sukraunam radiją, rašomąją mašinėlę, daugiau aš nė nežinau, kas buvo supakuota. Prikraunam pilnas roges. Iš šonų apkamšome su maišais kviečių, maišą kviečių uždedame ant viršaus, paskleidžiame, ir aš išvažiuoju kaip į malūną. Važiuoju į plentą, nes plentu geresnis kelias. Pro girininkiją išvažiuoju į plentą. Matau – eina kareivis su automatu. Galvoju, kad jis mane stabdys ir prašys pavežti, nes dažnai taip būdavo. Galvoju, ką man reikės daryti? Nutariu, jei prašys pavežti – vešiu, o jei pradės knaisiotis po roges-viena ranka kirsiu į veidą, kita – griebsiu už automato. Arklys geras-pabėgsiu. Privažiavau prie to kareivio, taip ir įvyko, kaip galvojau: stabdo, prašo pavežti. Klausiu: "Kur?" Sako: "Į Batakus." Sakau: "Sėsk!" Aš sėdžiu vienoj pusėj rogių, nuleidęs kojas ant sparniuko, o jis atsisėdo kitoje pusėje. Kareivėlis mandagus. Važiuojam. Užsimezga tarp mudviejų kalba. Jis klausia, kur aš važiuoju. Sakau, kad važiuoju į malūną: "Matai kviečių maišai," – rodau į maišus. Jis nemoka lietuviškai, aš nemoku rusiškai. Kalbamės kaip žąsinas su kiaule, bet susikal-

bame. Galvoju: "Turiu gerą palydovą." Atvažiuojam į Batakiaus, išlipa, padėkoja, o aš važiuoju toliau. Laimingai pasiekiu Andriulius. Iškraunu visus daiktus ir išvažiuoju namo. Artėja pavasaris, čia pat Velykos. Pas mus užaina Vytenis su savo vyrais pasikalbėti, nes senokai buvo buvę. Vyrai linksmi, jų nuotaika geresnė, sako, sniegas nutirps, mums bus saugiau ir mažiau pavojų. Sakau: "Vyrai, gal pabūkit per dieną pas mane." Vyrai mielai sutiko. Vakaro prietemoje išėjo, atsisveikino, tik nei jie, nei aš nežinojome, kad atsisveikiname paskutinį kartą...

Vyrai išėjo. Ramiai išsimiegojau savo namuose. Rytą išėjau į Batakiaus, nes pačiame miestelio centre buvo mūsų OS štabas. Namas, kuriame buvo OS štabas, Nepriklausomybės metais priklausė žydai. Viename didelio namo gale buvo parduotuvė, o antrame – restoranas. Vėliau restoranas išsikėlė, liko viena parduotuvė. Parduotuvės vedėjas buvo Kleopas Valantiejus iš Eidintų kaimo, bet jis dažnai važinėjo į namus. Prekiauti jam padėjo jo sesuo Morta Valantiejtė. Viršuje, parduotuvės salkose, gyveno Mortos ir Kleopo sesuo Marytė. Valantiejtės buvo 5 seserys ir brolis Kleopas. Tada jos visos buvo netekėjusios: Onutė, Morta, Kleopa ir Justina. Visos jos buvo ryšininkės. Mortos slapyvardis buvo Pelėda, Onutės – Dalia ir Justinos – Kamilė. Dalios ir Kamilės slapyvardžiais Onutę ir Justiną "pakrikštijo" Jonas Žičkus-Širšė. Kleopo Valantiejaus slapyvardis buvo Neptūnas. Nors Onutė, Kleopa ir Justina gyveno Eidintų kaime už Batakijų geležinkelio stoties, kartais atsitikdavo taip, kad jos visos penkios susirinkdavo Batakijuose, minėtame name. Iki 1945 m. birželio mėn. Kleopas Valantiejus-Neptūnas buvo Batakijų (Bijūno) valsčiaus OS vadas. Birželio mėnesį enkavedistai jį suėmė. Visą mėnesį išlaikė Šubertinės požemiuose, žiauriai tardė, bet, nesuradę įrodymų, paleido. Iš Šubertinės grįžęs į namus, jis atsisakė OS vado pareigų. Po trijų mėnesių Batakijų valsčiaus OS vadu, rekomendavus Jonui Žičkui-Širšei, Lydzio rinktinės vadas Petras Ruibys-Garbštas paskyre mane. Per trumpą laiką suorganizavau stiprų ir veiklų Batakijų valsčiaus OS štabą. Mano pavaduotoja buvo Morta Valantiejtė-Pelėda, Leonas Juškaitis-Tigras buvo žvalgybos viršininkas, Batakijų progimnazijos direktorius Jonas Karosas-Rugys – ūkio dalies viršininkas, progimnazijos mokytoja Morta Šimaitytė-Vėjelis – ryšių skyriaus viršininkė. Su direktoriumi Jonu Karosu-Rugiu ir mokytoja Morta Šimaityte-Vėjeliu kartais susitikdavau mokytojų kambaryje, bet dažniau par-

duotuvės viršuje pas Marytę Valantiejtę. Ta vieta mums buvo labai saugi, nes apačioje buvo enkavedistų garnizonas. Garnizono viršininkas Kalaženka buvo jaunas vyras, pradėjo užeidinėti pas Valantiejtės. Su juo tokiu būdu susipažiname ir mes. Surasdavome progų truputį išgerti, pajuokauti ir likome su juo "draugais". Vienas į kitą kreipdavomės vardais. Kiek aš supratau iš jo elgesio su manimi, apie mane jis buvo geros nuomonės, neįtarė, kad aš dalyvauju antitarybinėje veikloje. Tuo laiku Batakiuose buvo daug gerų žmonių, bet buvo ir blogų.

Batakiuose OS štabe susitikęs su savo žmonėmis, tą pačią dieną nuėjau į Kęstučio apygardos štabo slėptuvę. Radau Petrą Paulaitį, Juozą Kasperavičių ir Albiną Biliūną. Buvo Didžioji savaitė prieš Velykas. Balanžio 6-oji. Vyrams sakau: "Ar ne geriau būtų pabūti kur nors kitur, o Velykas praleisti pas Andriulius." Kasperavičius sako: "Velykas sutiksim ir praleisim su Juknos šeima, o po Velykų kelsimės kur nors kitur." Paulaitis sako: "Aš švęsiu kartu su Andriuliais. Joneli, tu Velykų rytą, grįžęs iš bažnyčios ateik prie Andriulių. Man bus linksmiau!" Aš pažadėjau ateiti. Taip pasikalbėję, aptarę visus reikalus, palinkėjom laimingai sulaukti ir praleisti šv. Velykas. Aš išvykau į namus. Nežinojau tada, kad tas susitikimas su Kasperavičium ir Biliūnu yra paskutinis...

Erelis ir enkavedistai nerimsta. Didįjį penktadienį suima Orenčą, centrinį ryšininką. Jis buvo ir Lydžio štabo tiesioginis ryšininkas. Lydžio štabo slėptuvė buvo išduota anksčiau. Joje buvo trys vyrai, ir visus tris juos paėmė gyvus. Tai buvo Jonas Mačiulis-Skaigiris, Juozas Mocius-Kabaila ir Jonas Rimša-Šarūnas. Iš tų trijų vyrų, man atrodo, vienas galėjo padėti čekistams išaiškinti Kęstučio apygardos slėptuvę.

Atėjo šv. Velykos. Į namus grįžo mano broliai Antanas ir Kazimieras. Antanas buvo vidutinytis, gyveno Radviliškyje, dirbo geležinkelio telefonistu. Kazimieras buvo mūsų šeimoje jauniausias. Mokėsi Skaudvilės gimnazijoje, 7-oje klasėje. Velykų rytą mes, trys broliai, ir tėvelis išėjome į Batakių bažnyčią. Namuose pasiliko mama. Grįžome namo. Aš palikau savo namiškį ir išėjau į Mažintus pas Andriulius, nes taip buvome sutarę su Paulaičiu. Atėjęs radau Paulaitį ir Andriulių sūnų Alfonsą. Greitai iš Skaudvilės bažnyčios grįžo Marijona ir Antanas Andriuliai. Andriulienė paruošė šventinį stalą. Susėdom. Valgėm, išgėrėme po taurelę. Besišnekučiuojat atėjo vakaras. Aš išėjau namo. Antrą Velykų dieną praleidau namuose. Greitai sužinojau, kad, man

išėjus iš Andriulių namo, Paulaitis išėjo į Juknos slėptuvę, ir visi trys – Kasperavičius, Biliūnas ir Paulaitis – atėjo pas Andriulius ir čia atšventė Velykas. Kasperavičius ir Biliūnas vėl grįžo į Juknos slėptuvę, nes jie norėjo iš jos išgabenti ir paslėpti likusius daiktus. Tik aš nesuprantu, kodėl jie delsė ir neslėpė tų archyvinių dokumentų. Jukna pasakojo, kad enkavedistai apsupo slėptuvę ir šaukė jiems pasiduoti. Matyt, jie uždegė dokumentus, norėjo juos sudeginti. Matyt, priėjo dūmų, pradėjo gesti, ir jie nusišovė. Per tardymus enkavedistai nešė tuos apdegusius dokumentus ir įrodinėjo, kur kas mano nuveikta ir padaryta. Tie dokumentai buvo tvarkingai susegti, tik jų pakraščiai ir galai buvo apdegę. Viską gerai buvo galima išskaityti.

Trečią dieną po Velykų netoli Antano Kairio-Apuoko enkavedistai suėmė vieną jauną vyrą, bet jis nepriklausė mūsų veiklai ir nebuvo ryšininkas. Mano kaime už dviejų kilometrų buvo suimtas kitas vyras, kuris taip pat niekur nepriklausė ir nieko nežinojo. Tai buvo man ir Kairiui įspėjamieji ženklai, kad mums gresia pavojus, kad privalome saugotis. O mudu apie tai nepagalvojome nei vienas. Bet man buvo neramu. Kasdien eidavau į Batakus pasitikrinti žinių. Po Velykų iš Tauragės į Batakus atsikėlė atskiras garnizono dalinys ir apsigyveno atskirai nuo mūsų garnizono Jakubaniūtės name, prie kūdros. Po Velykų ketvirtadienį, balandžio 10 dieną, po pietų, atėjau į Batakus. Užėjau į OS šabą, aptarėm visus reikalus. Tie mūsų reikalai ne kokie, jaučiame pavojų. Prieš eidamas namo, užėjau į valsčiaus būstinę pas tarnautoją Antaną Laugalį, kuris turėjo ryšį su Batakų sribų vadu Vladu Paulausku. Iš tenai jokių žinių nėra. Paulauskas pasako: "Ką jie daro, daro be mūsų". Gali būti didelis partizanų krėtimas ar kažkas panašaus. Besikalbant su Antanu Laugaliu, žvilgteliu pro langą. Abu matome-už kūdros nuo Tauragės pusės atvažiuoja vežimas, prikrautas kažkokių daiktų, pakinkyta pora arklių. Pažinau vieną Juknos arklį, sakau: "Tur būt, paėmė apygardos bunkerį!" Eidamas iš valsčiaus, užėjau į OS štabą, perspėjau ir išskubėjau namo. Mūsų namuose buvo centrinė ryšininkė Jurgis-Teresė. Bijojau, kad ji neišeitų ir nepakliūtų. Namuose su Jurgiu-Terese aptariame, kaip turime elgtis toliau. Nutarėme, kad pasisaugodami pernakvosime, o rytą išvažiuojam į Skaudvilę ir negrįšim. Į Skaudvilę nuvažiuoti reikėjo, nes tą dieną būdavo turgus, ir aš turguje susitikdavau su man reikalingais žmonėmis. Tą dieną Skaudvilėje turėjau susitikti su Auriu-Merkiu. Vakare nuėjau pas savo gerą kaimyną

Bendiką, papasakojau koks reikalas, paprašiau, kad rytą jis ateitų ir kartu važiuotume į Skaudvilę. Iš Skaudvilės aš į namus negrišiu. Jis parvažiuos mano arklius namo. Bendikas mielai sutiko. Parėjęs sakau Teresėlei: "Tu eik miegoti! Tik visai nenusirenk! Aš nemiegosiu, eisiu sargybą. Jei pajusim pavojų – bėgsim į mišką, nes miškas arti." Pasileidom šuni, šuo geras, sargus. Iš vakaro budėjo tėvelis, o vėliau aš visą naktį. Anksti rytą atėjo Kairio-Apuoko ryšininkas ir viską papasakojo. Pasakė, kad Antanas Kairys-Apuokas yra paimtas. Jis matė, kaip enkavedistai vedžiojosi pamiškiais Kairį surištomis rankomis ir mušė. Tas ryšininkas buvo užėjęs pas Apuoko mamą. Ji papasakojo jam, kaip jų namuose kratą darė, kaip paėmė Apuoko brolių Praną, išvedė jį iš namo ir prie tvarto pasodino ant žemės, šalia jo pastatė ginkluotą kareivį. Pranas Kairys, matyt, išeidamas iš kambario pasiėmė skustuvą ir, sėdėdamas ant žemės, patraukė juo sau per rankas ir kaklą. Be-traukiant per kaklą, nulūžo skustuvas. Tai pamatęs kareivis pradėjo šaukti, subėgo daugiau enkavedistų, suveržė Prano rankas, kaklą, įgrūdo į mašiną ir išvežė į Batakiaus pas gydytoją. Batakiauose sutvarstė ir išvežė į Tauragės ligoninę. Apie Prano Kairio likimą parašysiu vėliau.

Besikalbant su ryšininku, atėjo kaimynas Bendikas. Atsisveikinau su ryšininku ir tėvais, Jurgis-Teresė ir mudu su kaimynu išvažiuojame į Skaudvilę. Atvažiuome prie Skaudvilės plento, atsisveikinome su Jurgiu-Teresėle, susitarėme, jei kas atsitiktų blogai, būsime nepažįstami. Teresėlė nuėjo į Mažintus pas Andriulį, o mudu su kaimynu nuvažiuome į Skaudvilę. Skaudvilėje susitikau su Jonu Žičkumi, papasakojau kokia padėtis, paklausiau, ar nebuvo atėjęs Petras Paulaitis. Atsakė, kad nebuvo. Dar pavaikščiojau po turgų, turėjo ateiti Aurys-Merkys, bet jo nesutikau. Su kaimynu Bendiku išvažiuome namų link. Bevažiuodamas prisiminiau, kad namuose palikau revolverį, septinto kalibro Valteruką, tėvelio dovaną. Atvažiuome netoli namų, prasidėjo miškas Lūšna. Čia pat mūsų ganykla ir mūsų krūmai. Aš kaimynui sakau: "Dabar tu važiuok vienas! Jei namuose ramu, atneši man tą septintuką." Pasakau, kur jis paslėptas. Bendikas sako: "Jei namuose ramu, aš pamojuosiu ranka, pats pareisi ir pasiimsi. Aš galiu jo nerasti." Jis parvažiuoja, namuose ramu, mojuoja man ranka. Krūmais, kad būtų saugiau, aš pareinu namo, kaimynas išeina į savo namus: paprašiau, kad tėvelis pastovėtų sargyboje, įeinu į kambarį, mama sako: "Nors truputį užvalgyk!" Valgau ir

žiūriu pro langą link Batakių pusės. Netoli namo tekėjo upelis. Staiga pamatau, kad už upelio bėga enkavedistai, supa mūsų sodybą. Aš kaip kulka išbėgau iš namų miško link. Pabėgau už tvarto kokį šimtą metrų ir apipylė mane iš automatų, matyt, įsitikino, kad aš be ginklo. Paleido vilkinį šunį, šuo pradėjo mane draskyti, tuoj pribėgo kareiviai, puole mane mušti. Su kareiviais kartu pribėgo Batakių garnizono viršininkas Kalaženka, mano "draugas." Jis nustebo, pakėlė ranką ir sušuko: "Negalima jo mušti!" Kareiviai nustebo, išgirdę tokį Kalaženkos įsakymą. Kalaženka man sako: "Einam, Jonai!" Mudu grįžome į kambarį. Jis man sako: "Parodyk savo pasą!" Jis išsiima kažkokią knygutę, žiūri į mano pasą ir į tą knygutę ir sako: "Nejaugi tu, Jonai?" Aš jam nieko neatsakau. Jis sako: "Einam į lauką!" Pasodino mane kieme, o pats su kareiviais iškrėtė visus trobesius. Baigę krėsti, priėjo prie manęs ir sako: "Dabar eisim į Batakiaus." Parėjom į Batakiaus. Nuvedė mane į Jakubanikės namą, kuriame buvo apsistojęs Tauragės garnizonas. Mane paėmė papulkininkis žydas. Pradėjo tardyti ir kankinti. Papulkininkis šaukia: "Prisipažink! Tu esi apygardos vado pavaduotojas Aidas! Kur tavo slėptuvė?" Aš sakau: "Aš nežinau jokio štabo, jokios slėptuvės! Ko jūs prie manęs prikibote? Jūs mane paėmėte iš namų, o ne iš miško, aš nežinau jokio Aido, aš esu Gaidauskas! Turite mano pasą!" Jis man sako: "Ko tu bėgai į mišką?" Sakau: "Aš nebėgau į mišką, tikėjau kadugių pasipjauti mėšai rūkyti." Mažytė pertraukėlė. Vėl kankina. Vienas kareivis griebia už vienos rankos, kitas už kitos, prispaudžia rankas prie sienos, du kareiviai užstato suolą ant kojų, prispaudžia, kad neįsikirčiau, o papulkininkis su kumščiais duoda į paširdžius, duoda kur pasitaiko, spardo kojomis, paskui ima už plaukų, vienas čekistas lenkia galvą, kiti du duoda per sprandą. Taip mane kankino iki vidurnakčio. Po to nuvedė į sribų būstinę, bet, matyt, ten nieko nesužinojo naujo, greitai parvedė atgal. Surišo man rankas ir kojas, pakišo po stalą, čekistai apsėdo aplink stalą, sėdėjo ir snaudė iki ryto. Rytą išvežė į Tauragę, uždarė Šubertinės rūsyje. Užvedė į antrą aukštą, suėjo įvairaus rango 6 čekistai, papulkininkis iš jų vyriausias. "Dabar pasakyk, kas tu esi: Breivė ar Aidas?" Aš sakau: "Juk jūs žinote, kas aš esu. Aš Gaidauskas! Aš nieko nežinau apie Aidą ir Breivę!" Tada įveda vieną ryšininką ir klausia jo: "Ar pažįsti jį?" Šis sako: "Pažįstu! Tai Gaidauskas-Breivė!" Aš pradedu rekti ant jo: "Ko tokias nesąmonės kalbi?!" Papulkininkis klausia: "Nu kaip, ar prisipažinsi?" Aš sakau: "Jis keršija man, nes

aš paviliojau jo merginą." "Meluoj, kalės vaike!" Apstoja duris, langą ir prasi-
deda karas. Duoda kumščiais, spardo kojomis, aš ginuosi: palendu po stalu,
užverčiu ant jų stalą, sofa virsta aukštyn kojomis, kėdžių ir taburečių nėra,
nes žino, kad gali gauti kėde ar taburete. Karas vyksta gal visą valandą.
Mane visą uždega, nejaučiu skausmo, tik šaukiu: "Ko norite iš manęs
žmogžudžiai?!" O jie šaukia: "Prisipažink! Esi Breivė! Kur yra Aidas? Kur yra jo
slėptuvė?" O aš nežinau jokio Aido ir slėptuvės. Tada įveda antrą ryšininką.
Tas irgi tą patį pasako, kaip pirmasis, kad aš esu Jonas Gaidauskas-Breivė,
kad žinau Aidą ir jo slėptuvę. Vėl mane klausia: "Ar prisipažįsti?" Aš nieko
nežinau ir neprisipažįstu. Tada vėl toks pat karas. Taip mane iškankino iki
vakaro. Matyt, ir papulkininkis pavargo su savo gauja. Man jis ir sako: "Tu
nekvailiok! Kalbėkim protingai. Mes paėmėm štabą ir radom daug doku-
mentų, yra įrodymų, tavo ryšininkus atvesim tau į akistatą, mes turime juos
čia pat. Jis pamini kelias mano ryšininkų pavardes. Suimti 6 žmonės. Papul-
kininkis sako: "Mes dabar eisim pietauti, o tu gerai pagalvok!" Jis su savo
"talkininkais" išėjo, atėjo du kiti čekistai. Jie leido man atsisėsti ant sofos,
nieko man nesakė ir netardė. Galvoje skraidė visokiausios mintys. Vienas
mano sargas sėdi ant palangės, kitas – prie durų. Galvojau pulti prie lango,
smogti į veidą čekistui, šokti ir užsimušti. Bet pagalvojau, kad galiu ir ne-
užsimušti, tik susilaužysiu, tada bus dvigubos kančios. O jei neišlaikysiu ir
pradėsiu išdavinėti žmones, ko aš tada būsiu vertas? Ką pasakys žmonės,
mano Tėvynė Lietuva? Taip begalvodamas nepajutau, kaip prabėgo valan-
da, vėl susirinko tie patys kankintojai: papulkininkis, sadistas vertėjas lei-
tenantas Andriūnas, dar 4 įvairių laipsnių čekistai. Papulkininkis prašneko
kitu tonu: "Nu, Breive, kokių giminių turi už Skaudvilės? Mes daugiau tavęs
nemušim! Būk protingas! Mes viską žinom! Tu ateidavai į Juknos slėptuvę.
Mes nušovėm apygardos viršininką ir antrą banditą, bet štabo viršininko
pavaduotojas Aidas iš čia išsikėlė į kitą slėptuvę. Tu tą slėptuvę ruošei ir
žinai kur ji yra." Aš supratau, kad jie viską žino. Ką man daryti? Kaip man
elgtis? Aš sakau: "Gerai, aš pasakysiu viską, ką aš žinau, bet jei ir toliau jūs
mane mušite ir kankinsite, galite mane užmušti, aš nieko jums nepasakysiu.
Su Aidu buvome susitikę Juknos name. Jis prašė, kad aš parūpinčiau jam
slėptuvę, bet aš pasakiau, kad dabar žiema ir aš neiškasiu slėptuvės. Aš
žinau, kad jis neturėjo kitos slėptuvės. Papulkininkis sako: "Pasakyk, Breive,



Pirmasis Kęstučio apygardos vadas aviac. kpt. Juozas Kasperavičius-Visvydas

savo giminių pavardes, kurie gyvena už Skaudvilės." Sakau: "Mikalauskas." Papulkininkis sako: "Ne!" Sakau: "Žičkus." Papulkininkis sako: "Ot, tenai yra slėptuvė ir joje yra Aidas. Mus nuvesi į ten!" "Gerai, – sakau, – nuvesiu, bet žinau, kad tenai jokios slėptuvės nėra ir Aido ten nėra." Papulkininkis atsako: "Pažiūrėsim!" Buvo apie 12-a valanda nakties. Mane apvelka dideliais, ilgais iki pat žemės kailiniais, įlaipina į mašiną, pasodina ant grindų, čekistai susėda ant suolų, ir išvažiuojam. Žinau, kad slėptuvė išardyta, inventorių išvežtas ir paslėptas, Petras Paulaitis-Aidas yra Mažintų kaime pas Andriulius. Važiuoju be baimės. Nuvažiuoju į Skaudvilę, išlaipinu iš mašinos, nuvedė į garnizono būstinę, pasiėmė daugiau čekistų, vilkinį šunį ir vieną sribą, kuris gerai žinojo, kur gyvena Žičkus. Išėjom pėsti. Einant galvoje viena mintis: kaip pabėgti? Tegul ir nušauna, galvoju, nes vis tiek mane nukankins. Norėjau atsiseiti kailinių sagas, sakau: "Man šilta! Aš nepaeinu!" "Ničevo, nepadochniš! (Nieko, nepadvėsi!)" – ir surišo mano rankas. Ateinam netoli Žičkaus sodybos, čekistai ją apsupa. Papulkininkis ir du čekistai pasilieka su manimi. Netrukus du čekistai nuvedė mane į kiemą, iš paskos atėjo papulkininkis. Priėjom prie durų, atsirado dar du čekistai. Jie pabeldė į duris. Jas atidarė dėdė Juozas

Žičkus. Papulkininkis su dviem čekistais įnėjo į vidų. Vienas čekistas paliko su manimi. Uždegė žibalinę lempą. Neilgai trukus išėjo papulkininkis, prieina prie mane saugojusio čekisto ir sako: "Niekas nėra! Tik kažkoks apšepęs senis. Žičkus sako, kad jis esąs tolimas jų giminaitis darbininkas, atėjęs malkų kapoti." Mane šiurpas nukrėtė: nejaugi yra atėjęs Paulaitis? Jie tarp savęs kažką pasikalbėjo, ir papulkininkis vėl įėjo į vidų. Išsivedė Joną Žičkų, jis sako: "Aš nieko nežinau apie kažkokį štabo viršininką. Bunkeris mūsų rūsyje yra, bet niekas jame nesilaiko. Per karą nuo vokiečių jame slėpėme lašinius ir javus. Žičkus nuvedė į rūsį papulkininkį ir čekistus. Matyt, kai Žičkus atidarė rūsio duris, čekistai paleido šunį, šuo išsinešė iš rūsio apipjaustyto kumpio kaulą. Tada į rūsį įlindo čekistas apžiūrėti ir įsitikinti, ar tikrai nieko nėra. Ir vėl Joną Žičkų parvedė į namus. Papulkininkis kažką pasikalbėjo su mano sargybiniumi ir įėjo į namus.

Supratau, kad mano sargybinis yra ne eilinis čekistas, bet kažkoks viršinininkas. Kai papulkininkis nuėjo į namą, mano sargybinis privedė mane prie pat virtuvės lango. Matau, kad virtuvėje ant palangės padėjo žibalinę lempą, šalia jos pastatė Paulaitį-Aidą. Mane toks pyktis apėmė, kad vos nesuškau: "Koks velnias atnešė tave čia?! Manęs klausia: "Ar nepažįsti to žmogaus?" Sakau, kad vieną kartą mačiau jį pas Žičkus. Žičkai sakė, kad kažkoks tolimas jų giminaitis, neturtingas žmogelis, kartais ateina padėti dirbti visokius darbus. Klausia, ar jis ne Aidas? "Ne, – sakau, – Aidas yra jaunas, energingas vyras, o čia yra apšepęs senis, suvargęs žmogeliukas." Aš purtau galvą, kad Aidas suprastų, jog aš jo nepažįstu. Girdžiu kalbasi su mano sargybiniumi: "Reikia paimti Joną Žičkų, o tą senį paliksim. Kur mes jį dėsime?" Tačiau netrukus jų sprendimas pasikeitė: paėmė ir Petrą Paulaitį-Aidą. Čekistai iškrėtė visus trobesius, ir neilgai trukus visas būrys išėjome į Skaudvilės – Bijotų vieškelį. Ant vieškelio laukė sunkvežimis. Mus tris susodino kėbule ant grindų, čekistai susėdo ant suolų, ir išvažiavome į Skaudvilę.

Skaudvilėje ilgai neužsibuvome ir išvažiavome į Tauragę. Grįžus į Šu-
bertinę, mane nuvedė į kamerą. Buvo balandžio 13-ios rytas. Kameroje radau Kairio-Apuoko ryšininką Juozą Karosą, Lydžio rinktinės štabo ryšių viršininką Joną Rimšą-Šarūną ir kitus, kurių aš nepažinojau. Vyras mane priėmė maloniai, bet aš su jais nesileidau į kalbas. Ta diena kameroje praėjo ramiai. Matyt, mano kankintojai buvo išvargę ir visą dieną ilsėjosi. Vakare sutemus

mane nuvedė į antrą aukštą. Kitas kambarys. Jame rašomas stalas, prie stalo dvi kėdės ir toliau prie sienos pastatyta geležinė dėžė kaip mašinos radiatorius. Ant tos dėžės pasodino mane. Supratau, kad ta dėžė yra reikalinga tardytojui saugumo dėlei. Kėdę galima paimti ir duoti su ja tardytojui į galvą, galima užmušti, o ta dėžė sunki, nepaimsi ir nepakelsi. Kabinete radau papulkininkį, vertėją Andriūną ir dar vieną karininką. Papulkininkis klausia: "Nu, pailsėjai?" Sakau, kad neklauskite, kaip pailsėjau, jau trys paros kaip man valgyti neduoda. Papulkininkis sako: "Rytoj gausi savo porciją". Vėl pradeda mane tardyti. Vėl klausia, kur yra Paulaičio-Aido slėptuvė. Aš vėl nieko nežinau, nieko neprisipažįstu. Papulkininkis sako: "Mes areštavome Paulaitį-Aidą, įvesime čia jį, tu gerai įsižiūrėk ir mums pasakysi, ar jis tikrai yra Paulaitis-Aidas?" Įveda Paulaitį. Jis žiūri į mane, aš žiūriu į jį. Aš sakau: "Jūs įvedėte tolimą Žičkų giminaitį, suvargusį žmogelį." Paulaičio paklausia, ar jis mane pažįsta? Jis sako, kad vieną kartą mane matęs pas Žičkus. Paulaitį tuojau išveda. Įeina dar vienas čekistas ir pradeda mane vanoti ką sugriebdami. "Jei tu būtum protingas, mes su tavimi susitartumėm, o jei tu toliau taip save vesi, neprileisime tau maisto, tu badu nudvėsi," – staugia čekistai. Kaip sakė, taip ir padarė. Sesuo kas savaitė atnešdavo man maisto ir baltinius pasikeisti, bet maisto man neatiduodavo, gaudavau tik baltinius. Tada jie vanojo mane gal valandą, gal daugiau. Vis šaukė: "Sakyk teisybę, kalės vaike!" Vėliau truputį nurimo, pasėdėjo ir sako: "Einam! Tavo draugus parodysim!" Išveda į kiemą, atidaro sandėliuko duris, matau, ant žemės paguldėti Juozas Kasperavičius-Visvydas ir Albinas Biliūnas-Džiugas. Man jie atrodė tokie dideli kaip milžinai. Jų veidai buvo pajuodavę galbūt nuo dūmų, kai buvo uždegę dokumentus. Manęs klausia: "Ar nepažįsti ir jų?" Aš sakau: "Iš kur aš galiu pažinti? Jūs rodysite man kažin ką, ir aš turėsiu visus pažinti. Tie vyrai apdegę, jų veidai nepanašūs į veidus." Man sako: "Tai tavo draugai Kasperavičius ir Biliūnas. Mes juos slėptuvėje nušovėme. Aš sakau: "Jie jokie mano draugai! Aš slėptuvėje niekada nebuvau, jų nemačiau ir nepažįstu!" Po šitokio mano pasakymo jie čia pat mane sumušė. Parvedė į kambarį. Kitos dienos rytą pirmą kartą gavau pusryčius: 400g avižinės, iškeptos su visomis ašakomis duonos ir vandens pusę litro. Netrukus vėl išvedė į tardymą. Kabinete sėdėjo papulkininkis, vertėjas ir dar du čekistai. Prasidėjo tardymas. Papulkininkis sako: "Tu užverbavai Batakių stribų vadą Vladą Pau-

lauską, kad jis jums žinias perduotų!" Aš ginuosi. Pradėjo mane mušti. Mušė visi keturi su šluotos kotu, su elektros kabeliu, kas kuo galėjo. Įvedė Bijūno OS žvalgybos skyriaus viršininką Leoną Juškaitį-Tigrą. Jo klausia: "Ar pažįsti šitą žmogų?" Juškaitis atsako: "Pažįstu! Jonas Gaidauskas-Brevė, Bijūno OS vadas." Papulkininkis liepia Juškaičiui pasakoti viską, ką jis žino. Juškaitis taip ir daro, pasakoja viską taip, kaip iš tikrųjų ir buvo. Juškaičiui aš sakau: "Kokių tu nesąmonių prisigalvojai! Ar tu iš proto išėjai?" "Joneli, jie mane labai muša!" – atsakė Juškaitis. Pagal Juškaičio parodymus buvo suimtas Vladas Paulauskas ir progimnazijos direktorius Jonas Karosas-Rugys. Mane jie padaužė, bet aš nepripažinau, kad juodu dalyvavo OS veikloje. Juškaitis, matyt, persigalvojo, atsisakė savo ankstesnių parodymų, Paulauską ir Karosą paleido.

Buvo suimtas mano tėvelis ir brolis Kazimieras. Mamą kankino namuose. Vienas ryšininkas akistatoje įrodinėjo, kad mūsų daržinėje buvo slėptuvė. Iš tikrųjų slėptuvė buvo daržinėje, vidury šieno, joje tilpo 10 vyrų. 1946 metais vasarą joje kurį laiką slapstėsi Vytenis ir Lydžio rinktinės vadas. Ryšininkas buvo atėjęs ir matė, kaip Lydžio rinktinės vadas išlindo iš slėptuvės. Bet kai mane suėmė, buvo pavasario pradžia, šieno daržinėje nedaug, slėptuvė buvo išardyta. Aš įrodinėčiau akistatoje su tuo ryšininku, kad mūsų daržinėje slėptuvės nebuvo, tas vadas išlindo tiesiog iš šieno. Tas ryšininkas pasakė, kad gal slėptuvės ir nebuvo, gal jam tik atrodė, kad yra slėptuvė. Padaužė mane, pakankino mano tėvus ir brolių, tačiau čekistai žinojo, kad partizanai užeidavo į mūsų namus. Daugiau niekas neįrodė, kad mano tėvai ir brolis turėjo ryšių su partizanais, praėjus savaitei, tėvelį ir brolių paleido.

Balandžio 16-oji. Penktoji kankinimo para. Vėl atvedė mane į tą patį kabinetą ir pasodino ant tos pačios geležinės dėžės. Kabinete papulkininkis, vertėjas Andriūnas ir dar du čekistai. Papulkininkis klausia: "Kaip išsimiegojai?" Nieko nesakau, tyliu. "Tu dabar mums viską pasakysi!" – sako jis. Matau, ant stalo apdegę dokumentai. Papulkininkis, pagavęs mano žvilgsnį, sako: "Tuos dokumentus radome slėptuvėje ir įrodysime, kas tu buvai ir ką dirbai. Mane šiurpas nukrėtė. Rodo man ir sako: "Žiūrėk ir skaityk, kiek savo žinioje turėjai žmonių ryšininkų – 120." Sakau: "Nieko nežinau, kas tokių nesąmonių prirašė." "Sakyk geruoju, o jei ne, mes priversim tave viską pasakyti." Pradėjo mane daužyti, kaip kuris sugebėjo, ir vis rėkia: "Sukin syn"

(kalės vaike). Prasivėrė po kurio laiko durys, ir įėjo vidutinio ūgio vyras, apsirengęs generolo uniforma, ir keli jį lydintys čekistai. Visi tik įsitempė, vienas puolė ant manęs, rėkia: "Stok!" Mano kankintojus generolas klausia: "Kas gero? Kaip laikosi Breivė?" Papulkininkis sako: "Nieko jis nenori pasakoti, užsispyręs." Generolas sako: "Jis viską pasakys!" Mano kankintojus įspėjo, kad nemuštų per veidą. Sako: "Pažiūrėkite, kaip jis atrodo, į ką jis panašus, visas kruvinas, akimi nemato." Man sako: "Tave suklaidino banditai. Jie nieko nepasieks ir nieko nelaimės! Kiek jų jau žuvo ir kiek dar jų žus! Jei tu viską pasakysi geruoju, mes tave paleisim! Tavo ryšininkus perspėsime ir paleisim. Jie mums nereikalingi!" Įsakė mane nuvesti į kamerą ir pasakė, kad aš viską gerai prisiminčiau, pagalvočiau. Kameroje vyrai man pasakė, kad tas generolas yra saugumo ministras Bartašiūnas. Visą dieną ir naktį galvojau, kaip man reikės išsilaikyti. Kitos dienos rytą nuvedė mane vėl į tardymą. Kabinete buvo generolas Bartašiūnas ir kiti mano tardytojai. Pasodino mane vėl ant tos geležinės dėžės. Bartašiūnas davė užsirūkyti ir klausia: "Ar viską apsigalvojai?" "Ką aš žinoju, pasakiau, o tų prirašytų nesąmonių aš nežinau." Bartašiūnas paraudo ir sako: "Su tavim geruoju nieko negalima susitarti. Tu žinok, neišlaikysi ir viską pasakysi!" Nepastebėjau iš kur išitraukė guminę lazda ir pradėjo mane vanoti. Žinau, kad tokias gumines lazdas nešiojosi Nepriklausomos Lietuvos policininkai ir jas vadino "bananais." Dabar pajutau, kas yra skausmas. Anksčiau, kai mušė, nebuvo taip skaudu, kaip dabar. Atrodo, kad širdis turi plyšti. Pradėjau gintis, puoliau ant ministro visa savo jėga, ir man lengviau pasidarė, griebiau už tos guminės lazdos. Iš užpakalio mane puolė kiti čekistai, tuo momentu Bartašiūnas ištraukė iš manęs tą lazda ir tvojo ją man per galvą. Aš parkritau ant grindų, jie užgulė mane ir surišo rankas. Ir vėl pradėjo mane gulintį mušti. Kiek tik galiu pradėjau šaukti: "Gelbėkite! Mane užmuš!" Tada jie nustojo mušti. Supratau, kad jie nenori, jog mano šauksmą girdėtų žmonės gatvėje. Ir vėl manęs klausia: "Sakyk, kas tie tavo ryšininkai?" Sakau, kad nieko nežinau, ką žinoju, pasakiau. Tada ima milinę, susuka man galvą ir vėl pradeda mušti. Aš vartausi, spardausi kojomis, man trošku, bet truputį lengviau, nes nepataiko į tą pačią vietą suduoti. Taip kankina, daužo kelias valandas. Nuima nuo galvos milinę, pasodina ant geležinės dėžės, bet rankų neatriša. Vėl liepia pagalvoti. Po kelių minučių vėl klausia: "Kas tie tavo ryšininkai?" Aš sakau vėl tą patį, kad nieko

nežinau, nieko nepasakysiu. Vėl pradeda mušti. Bartašiūnas "banana" atidavė papulkininkui, matyt, pavargo. Aš pradėdau šaukti, vėl vynioja galvą į milinę ir taip kankina iki kitos dienos ryto. Parvedė į kamerą. Kameros vyrai mane ramino, bet su manimi susikalbėti negalėjo, aš galvojau nusižudyti. Tik vienas Ruibys šiaip taip prisikalbino, kad aš pasakyčiau, dėl ko mane taip kankina. Pasakiau jam teisybę. "Nenusimink, brolau! Aš pagalvosiu!" – sako jis. "Čekistai nežino, kada ir kas paskyrė tave OS vadu. Tu sakyk, kad OS vadu paskyrė šiais metais ir per tokį trumpą laiką tu negalėjai surinkti 120 žmonių. Visą laiką kartok tą patį, jie patikės, pakankins kelias dienas ir nustos. Ir man taip buvo, ir aš taip dariau," – sako Kazimieras Ruibys-Eiva. Man lyg ir lengviau pasidarė, turiu draugą, kuriuo aš galiu pasitikėti ir pasitarti. Rytojaus dieną nuvedė į tą patį kabinetą, pasodino ant tos pačios geležinės dėžės. Buvo Bartašiūnas ir tie patys kankintojai. Bartašiūnas klausia: "Ar kalbėsi šiandien? Ar papasakosi viską ką žinai?" Aš pradėjau pasakoti, kad mane OS vadu paskyrė šių metų (1947) sausio 10 dieną, todėl per tokį trumpą laiką aš negalėjau surinkti 120 ryšininkų. Galbūt štabo vyrai sudarinėjo archyvinčius dokumentus ir prirašė visokių nesąmonių. O kiek aš turėjau suorganizavęs ryšininkų, visus jūs jau areštavote. Truputį visi patylėjo, nuėjo prie stalo, pasirausė po tuos apdegusius popierius, Bartašiūnas sako: "Tu meluoj! Tu mums pasakysi visus ryšininkus, pasakysi, kur yra banditai ir jų slėptuvės!" Vėl suriša rankas, susuka galvą į milinę ir pradeda vanoti. Toks tardymas tęsiasi iki kitos dienos ryto. Kitą dieną Bartašiūno jau nebuvo. Kameros vyrai kalbėjo, kad jis į Vilnių išvažiavo. Turbūt ir Paulaitį išsivežė, nes apie jį nieko nebuvo girdėti.

Taip visą savaitę mane kankino dėl tų 120 ryšininkų. Vėliau aprimo. Slėptuvėje rado ir daugiau visokių dokumentų: kiek pristatyta maisto produktų, kojinių, pirštinių, pinigų, popieriaus, žibalo ir kitokių reikmenų. Visa tai buvo skirta archyvui, tik nespėta paslėpti, deginta, bet nesudegė, tik kraštai apdegė. Melavau, sukausi, kaip sugebėjau.

Savo logiškais ir įtikinančiais patarimais man daug padėjo kameros draugas Kazimieras Ruibys-Eiva. Papulkininkis ir jo "talkininkai" mane kankino visą mėnesį. Maisto iš namų neleido paduoti, kameros vyrai irgi ne visi gaudavo siuntinius iš namų. Kai kurie, gavę siuntinius, duodavo ir man pavalgyti. Valdiškas kalinių maistas buvo 400g avižinės duonos, pusė litro tokios

sriubos, kurios ir šuo nelakty, ir pusė litro vandens. Kamera dviejų metrų pločio ir keturių metrų ilgio. Palubėje spinksėjo mažytė elektros lemputė, prie jos iš eilės mušdavom utėles. Žinias iš laisvės rasdavom įsiūtas baltiniuose. Namiškiai ant rūkomojo popieriaus lapelių rašydavo naujienas, įsiūdavo į marškinių siūlę, ir mes rasdavome.

Mėnesio pabaigoje tardė tik papulkininkis ir vertėjas Andriūnas. Buvau nusilpęs ir jiems nepavojingas, nesipriešinau, nes neturėjau jėgų. Po mėnesio pasikeitė tardytojas: tardė majoras, gruzinas ar armėnas, tamsus, stambus vyras. Bet jis nebuvo toks žiaurus, kaip papulkininkis, ir pažiūrėti buvo malonesnis. Tik atėjus į tardymą, pirmiausia duodavo parūkyti, mane vadino Jonu. Jis niekada nemušė "bananu", iš viso retai mušdavo, mėgo juokauti. Tiesa, pamiršau parašyti, kad papulkininkis klausinėjo apie Praną Kairį, Apuoko brolių, kuris buvo persipjovęs rankas ir gerklę ir gulėjo ligoninėje. Po dviejų savaitių, kai šiek tiek apgijo jo žaizdos, padedant seselei, jis pabėgo. Nuo tada apie Praną Kairį papulkininkis manęs neklausinėjo. Teko kentėti ir nuo majoro smūgių. Mat buvo atsitikimų, kai ryšininkai neišlaikydavo kankinimų ir apie mane pasakydavo tardytojui nežinomų faktų. Balandžio 20d. į kabinetą įėjo papulkininkis ir atkišo man laikraštį: "Breive, skaityk! Tau yra gera naujiena: mirties bausmę pakeitė 25 metų lagerio bausme. Tave būtų sušaudę, dabar išliksi gyvas!" Papulkininkis išėjo, majoras nusijuokė.

Liepos mėnesį vėl pasikeitė mano tardytojas: dabar mane tardė rusas kapitonas. Jis užbaigė mano tardymą ir mano bylą parengė teismui. Su kapitonu būdavo visokių neaiškumų ir ginčų, nes papulkininkis protokoluose buvo prirašęs visokių nesąmonių, bet kapitonas manęs nemušė. Vieną dieną sako man: "Jonai, tavo byla užbaigta. Niekas daugiau tavęs nevargins, jei neareštuos tavo naujų draugų. Dabar ilsėkis ir lauk teismo!" Aš jam sakau: "Tai galėtumėte leisti man gauti maisto produktų iš saviškių." Jis man sako: "Nieko aš negaliu! Papulkininkis užrašė tokią rezoliuciją, ir aš pakeisti jos negaliu. Kai po teismo išves į kalėjimą, leis tau gauti maistą." Taip ir išsiskyrėme mudu. Maždaug savaitę ilsėjau ir jaučiausi patenkintas po visų kančių, nors kameroje bjauri smarvė, oras labai tvankus ir alkis kankina. Liepos 20-ąją išvedė į teismą. Teisme radau savo bendražygius: Antaną Kairį-Apuoką, Mortą Valantiejtę-Pelėdą, Leoną Juškaitį-Tigrą, du brolius Vaičius, Juozą ir Antaną, Juozą Jukną, Joną Žičkų, du brolius Karosus,

Juožą ir Petrą, Joną Simaitį, Eleną Laugalytę, Kačiušį ir Orančą. Jie, pamatę mane, labai nustebė, kad aš taip "gražiai" atrodau. Jie neblogai atrodė, visi su maišeliais, o aš atėjau tuščiomis rankomis. Iki teismo turėjome valandą laiko, pasikalbėjome, ir jie mane pamaitino. Po pustrėčio mėnesio pavalgiau sočiai. Mus teisė karinis tribunolas. Teismas tęsėsi dvi dienas ir buvo visiškai "ant juoko." Mūsų bausmės buvo numatytos iš anksto: Gaidauskui, Kairiui, Juškaičiui ir Juozui Vaičiui po 25 metus, likusiems po 10 metų lagerių. Rytojaus dieną susodino į "juodąjį varną" ir išvežė į Šilutės kalėjimą. Šiluteje palaikė mus vieną parą, susodino į traukinį ir nuvežė į Klaipėdos kalėjimą. Nuo traukinio varė pėsčiomis iki kalėjimo. Mane pastatė priekyje vieną, kitus išrikiavo po du. Čekistai apstojo iš visų pusių, plūdosi visokiausiais žodžiais, pro šalį einantiems žmonėms rodė mus ir sakė: "Žiūrėkite, banditai eina!" Į mane rodo ir sako: "Čia banditų vadas!" Pamačiau šaligatviu einantį Joną Karosą-Rugį. Jis mane matė ir pakėlė ranką, aš taip pat nežymiai pakėliau ranką, jis pamojavo. Matyt, kai jį paleido iš Šubertinės, jis atsisakė Batakų progimnazijos direktoriaus pareigų, išvažiavo į Klaipėdą ir susirado kitokį darbą. Tikriausiai Jonas Karosas pranešė mūsiškių namiškiams, nes jie sakė, kad netrukus gavo siuntinius. Kalėjime mane uždarė į vienutę pirmame aukšte, pačiame koridoriaus gale. Kitos dienos rytą atėjo keturi prižiūrėtojai, atidarė duris, liepė man nueiti į vienutės galą prie lango, tada įnešė visos dienos maisto davinį: 400g duonos ir karšto vandens.

Vienutėje mane vieną išlaikė du mėnesius. Trečią mėnesį čia suvarė 10 vyrų. Buvo labai tvanku, nebuvo kur atsigulti. Po kelių savaitių mane ir dar kelis vyrus perkėlė į antrą aukštą, į bendrą kamerą. Radau gerų ir energingų vyrų. Čia buvo geriau ir įdomiau. Radau toje kameroje Antaną Kairį-Apuoką, Juozą Vaičių iš savo bendrabylių. Atmintyje išliko Romualdas Kregždė. Po savaitės iš savo tėvų ir sesers Onos Laugalienės gavau pusę maišo maisto produktų. Po dviejų savaitių vėl gavau maisto iš namiškių. Buvau sotus, bet įvairiose kūno vietose pradėjo augti bjaurūs ir skaudūs pūliniai. Juos gydė jauna, baltu chalatu apsilvikiusi seselė. Visada ją atlydėdavo prižiūrėtojas.

Artėjo Kalėdos, pradėjo kai kuriuos mus ruošti kelionėn, tikrino sveikatą. Kalėdų antrą dieną surenka 30 politinių kalinių, prie jų prideda dar 10 kriminalinių, suvaro visus į vieną kamerą, kitą rytą sugrūda į vagoną ir išveža į Vilnių, į paskirstymo lagerį. Kriminalinius Vilniuje atskyrė nuo mūsų, politinių.

Gavau iš sesers Laugalienės siuntinį su maisto produktais, radau laiškutį, kuriame ji rašė, kad 1948m. sausio 3d. mano tėvus išvežė į Sibirą. Vilniuje išbuvome iki Vasario 16-osios. Tos dienos rytą suvarė būrį vyrų ir moterų į gyvulinius vagonus, ir pajudėjome į nežinią. Mus nuvežė į Archangelsko sritį. Tiesėme geležinkelį ir dirbome statybose. Darbas buvo labai sunkus. Dirbome tais pačiais drabužiais, su kuriais buvome atvažiaavę iš Lietuvos. Kalinių drabužių nedavė. Maistas buvo labai blogas. Dienai duodavo 600g duonos, bet ta duona nebuvo panaši į duoną, tik tešla. Paimi į rankas, suspaudi, rankoje lieka tešlos gumulas. Sriuba – drumzlinas vanduo, įmestas kažkoks lapas ir kelios dvokiančios kilkių galvos. Tie vyrai, kurie siuntinių negaudavo, atrodė kaip giltinės: kaulai ir oda. Toje vietoje išbuvome apie metus laiko.

1949m. vasario mėn. surinko būrį kalinių, su didesnėmis bausmėmis, sugrūdo į gyvulinius vagonus ir išvežė nežinia kur. Važiavome visą mėnesį, nes vagonai buvo prikabinėti prie prekinio traukinio. Nuvežė į Irkutsko sritį, į Taišeto lagerius, prie Angaros upės, netoli Baikalo ežero. Ant Angaros statė didžiulę elektrinę. Neseniai buvo nutiesta geležinkelio linija iš Taišeto stoties į šiaurę iki Angaros. Vietiniai pasakojo, kad tą geležinkelio liniją nutiesė japonai belaisviai, daug japonų žuvo, po kiekvienu pabėgiu – japono galva. Barakuose radome japoniškų užrašų ir įrankių.

Barakuose langai išdaužyti, kovo mėnuo, o šaltis siekia iki 40 laipsnių. Atvažiavome apžėlę ir purvini. Reikėjo išsimaudyti, bet vandens nebuvo. Maistą ruošė iš sniego vandens. Naktį miegodavome prisispaudę vienas prie kito, kad būtų šilčiau. Ant kito šono versdavomės visi kartu pagal komandą. Maistas čia buvo neblogas. Duonos gaudavome 800g, duona gera. Sriuba kaip sriuba, košė kaip košė. Kada būdavo žuvies, žuvis būdavo panaši į žuvį. Čia bado nebuvo. Du mėnesius į darbą nevarė. Tik varydavo į mišką paruošti malkų sau ir kareiviams sargybiniams. Pareidami parsinešdavome malkų sau. Balandžio mėnesį pradėjo organizuoti stalių brigadą. Lietuvių buvo gerų stalių. Staliaus amato aš nemokėjau, bet vyrai priėmė mane į stalių brigadą. Išmokau staliaus amato ir dirbau visokiuose pareigose: staliumi, meistru, brigadininku ir įrankininku. Išilgai geležinkelio linijos buvo vien lageriai. Mūsų lageris buvo 13-as. Kol valdė Stalinas ir Berija, mūsų nelaike žmonėmis, mes čia buvome atvežti sunaikinimui. Po Stalino mirties mūsų gyvenimas pagerėjo. Sužinojau, kad netoli kitame lageryje vargsta mano draugas ir viršininkas

Petras Paulaitis-Aidas. O dar kitame – mano buvusi kaimynė, mano ryšininkė, energinga ir gera mergaitė Elenutė Elvikytė. Netoli ir Antanas Kairys-Apuokas. Aš pradėjau su jais susirašinėti. Mūsų lageryje lietuvių buvo apie 100. Buvo daug gerų vyrų. Antanas Jauniškis buvo baigęs Karo mokyklą ir teisės fakultetą, studentas Vincas Virbyla, partizanų būrio vadas Jokūbas Šlekys ir kiti. 1956 metais maždaug gegužės mėnesį kalinius pradėjo masiškai leisti į laisvę. Liepos mėnesį aš grįžau pas seserį Oną ir svainį Juozą Laugalius Kelmės rajone, "Pergalės" kolūkyje. Tėviškėje Batakių valsčiuje, Šiaudinės kaime, radau iš Tomsco sugrįžusius tėvus.

Maždaug po dviejų mėnesių gavau draugų laiškus, kviečia, kad atvažiuočiau į Kauną. Kaune susitikau su Petru Paulaičiu, Antanu Jauniškiu, Vincu Virbyla ir kitais vyrais.

Petras Paulaitis ir Antanas Jauniškis atvažiuodavo pas mane, dažnai aš nuvažiuodavau į Kauną. Kaune gyvendamas Paulaitis arčiau susipažino su grupele studentų, papasakodavo jiems apie praeitį, pakalbėdavo apie mūsų tautos ateitį: kokia buvo praeityje Lietuva ir kokia ji turėtų būti ateityje. Studentai buvo susibūrę į atskirą grupelę ir buvo pradėję veiklą, bet mažame jų būrelyje buvo ir išdavikas. Paulaičio draugystė su studentais nepatiko saugumiečiams. Petrą Paulaitį saugumiečiai ištrėmė iš Kauno.

Jis apsigyveno netoli Šiaulių, lapių ūkyje, pas gerą savo draugą. Pas Paulaitį atvažiuodavo ir Antanas Jauniškis. 1957m. spalio pabaigoje Petrą Paulaitį saugumiečiai suėmė. Aš nežinojau, kad jis yra paimtas. Parašiau jam laišką, kad sekmadienio ryte 10 val. pas jį atvažiuosiu. Šiaulių, tikriausiai ir Kelmės pašte buvo saugumiečių darbuotojų, ir tas mano laiškas atsidūrė saugumiečių naguose. Sekmadienį į Šiaulius išvažiavau vėliau ir pas Paulaitį nuvažiauju 14 val. Šeimininkas, pamatęs mane, išsigando, sako: "Kaip nepaėmė tavęs? Saugumiečiai nuo ankstaus ryto čia tavęs laukė." Aš nuvažiauju 14 val., tai gal jiems nusibodo manęs laukti, gal pagalvojo, kad aš neatvažiuosiu, tada ir išvažiavo. Saugumiečių jau neradau. O šeimininkas nežinojo, kad jie jau išvažiavę, nes jam buvo įsakyta niekur neišeiti iš kambario. Tuojau pat kitais keliais išvažiavau į Šiaulius. Šiauliuose užėjau pas draugus, bet jie buvo išsigandę, nes juos saugumiečiai jau tardę, klausinėję apie Paulaitį ir mane. Norėjau pas juos pernaktoti, bet jie nesutiko priimti manęs nakvynei. Parvažiauju pas seserį Oną Laugalienę Kelmės rajone, "Pergalės" kolūkyje. Čia

aš gyvenau, turėjau atskirą kambarį. Tame name gyveno sesuo su vyru ir dviem vaikais. Kartu su Laugalių šeima gyveno ir "Pergalės" kolūkio agronome Onutė Buinauskaitė. Mano kambaryje padaryta krata. Paimtas neseniai rašytas man Elenutės Elvikytės laiškas. Ši buvusi mano ryšininkė, gerai išsilaiškė per tardymus, 8 metus iškalėjo lageriuose. Paimti ir keli man rašyti mano pusbrolio Jono Žičkaus-Širšės laišškai. Tik grįžus iš Šiaulių, prie namo mane pasitiko 6 saugumiečiai, įsakė pakelti rankas, iškrėtė kišenes ir mano drabužius, tik po to jie įsivedė mane į kambarį. Jie, kaip minėjau, jau buvo padarę kratą mano kambaryje, jau buvo paėmę Elvikytės ir Žičkaus laiškus. Nedelsdami saugumiečiai mane išsivežė į Šiaulių saugumą. Onutė Buinauskaitė buvo gera mergina, tikra lietuvaitė, gerai pažinojo Joną Žičkų, žinojo, kad jis gyvena ir dirba Lentvaryje, turėjo jo adresą. Tą patį vakarą jį parašė jam, kad mano kambaryje buvo krata, kad saugumiečiai mane suėmė, slėpk laiškus ir visa kita, ką turi negero. Deja, to Onutės Buinauskaitės laiško Žičkus nebespėjo perskaityti. Tą dieną, kai laiškanešė atnešė jam šį laišką, jis buvo komandiruotėje, o jam nesant, saugumiečiai jo kambaryje darė kratą, rado ką tik atneštą Buinauskaitės įspėjamąjį laišką. Atplėšė jį, perskaitė ir pasiėmė kartu su kitais daiktais. Kad tokį laišką jam rašė Buinauskaitė, Žičkus sužinojo tik per tardymus.

Eleną Elvikytę daugiausia klausinėjo apie mane, klausė, kodėl mudu susirašinėjome laiškais, ką kalbu ant tarybų valdžios ir pan. Mums buvo gerai gintis, nes tada dar abu buvome viengungiai. Ji ir aš saugumiečiams sakėm, kad mudu susitikę kalbėdavome tik apie meilę, visiškai nesidomėjome tarybų valdžia, tarybiniais valdininkais ir komunistais. Šiauliuose mane išlaikė 6 paras. Visai mane kamantinėjo, visai įrodinėjo, melavo, kad Paulaitis sakęs, jog mes organizavę žmones kovai prieš tarybų valdžią. Bet iš manęs nieko neišgavo, iš Paulaičio taip pat. Išlaikė mane 6 paras ir paleido. Elvikytę jau buvo anksčiau paleidę. Paleisdami pasakė, kad reikės man į Vilnių nuvažiuoti. Pasakiau, jei reikės, ir nuvažiuosiu, juk aš į Ameriką neišbėgsiu. Į Vilniaus saugumą važiauvau du kartus tardymui ir į teismą, kai teisė Petrą Paulaitį ir studentus. Taip pat buvau iškvieistas liudytoju ir į Jono Žičkaus teismą. Važiuoti į Vilniaus saugumą ir į LTSR Aukščiausiąjį Teismą buvo nemalonu. Gerai, kad studentai manęs nepažino ir nieko apie mane nežinojo. Taip likau laisvėje. Petrą Paulaitį nuteisė 25-eriams metams lagerių. 10 metų jis jau

buvo atkalėjęs iš pirmos 25-erių metų bausmės. Iš viso Paulaitis lageriuose įšbuvo 35-erius metus. Studentus nuteisė mažomis bausmėmis. Joną Žičkų nuteisė 7-erius metus lagerio. Daugiau kaip 11 metų jis buvo praleidęs Pečioros ir Intos lageriuose. Iš viso Jonas Žičkus lageriuose išbuvo daugiau kaip 18 metų. Į Vilniaus saugumą buvo iškvistos agronomė Onutė Buinauskaitė ir mano sesuo Ona Laugalienė. Vilniuje saugumiečiai Buinauskaitę šokdino, šantažavo dėl to įspėjamojo Žičkui rašyto laiško. Susitikimas su saugumiečiais Vilniuje Laugalienei taip pat buvo labai nemalonus. Tai ir suprantama, nes jos abi anksčiau nebuvo susidūrusios su čekistais. Iš Jono Žičkaus saugumiečiai nieko neišpešė, Buinauskaitė ir Laugalienė mano buvo išmokytos, žinojo ką ir kaip kalbėti su saugumiečiais. Kitokių įrodymų nebuvo. Vėliau Buinauskaitė ištekėjo už buvusio politinio kalinio ir mūsų bendražygio Stepono Steponkaus. Visi studentai netrukus grįžo į laisvę. 7-erius metus praleidęs Mordovijos lageriuose, sugrįžo Jonas Žičkus. Po kurio laiko jis vedė ir apsigyveno Birštone. Užaugino sūnų.

Grįžęs iš Šiaulių, buvau labai sekamas. Kai buvau iškvistas į Vilnių tardymui, saugumietis pasakė man: "Vis tiek tu mums nepasakei teisybės! Tu esi suorganizavęs pusę Lietuvos, ir mes tave uždarysim!" Pirmas mano "angelas sargas" buvo Kelmės rajono saugumo viršininkas Tichomirovas, antras Piškinas, trečio pavardės nežinau. Trečias, išvažiuodamas iš Kelmės, prisipažino man kas esąs, patarė man vesti, nes tada būsią man ir jiems geriau. Sako: "Kelmėj mes tave sugaunam, bet tu nevedęs, daug važinėji. Mes nežinom, kur tu važinėji, su kuo susitikinėji ir ką kalbi, nežinia su kuo susitikęs." Praėjus 5-eriams metams po grįžimo iš lagerių, turėdamas 41-erius metus vedžiau, užauginau 3 dukras. Turiu vieną anūką ir dvi anūkes. Su Petru Paulaičiu, kai jis po 35-erių metų grįžo iš Mordovijos lagerių, susitikome kelis kartus. Skaudvilėje kartu palydėjome į amžino poilsio vietą mums labai brangų ir artimą žmogų Marijoną Andriulienę. Po kelių mėnesių mirė ir Petras Paulaitis. Nedaug liko mano bendražygių draugų. Mirė Antnas Jauniškis, Vincas Virbyla ir daug kitų, o aš sulaukiau 72-ejų. Jono Žičkaus ir draugų skatinamas nutariau parašyti prisiminimus.

Baigdamas noriu parašyti, kokie mes buvome. Mes nebuvome susidėję su vokiečiais ir nebuvome prisidėję prie žydų žudymo. Visi kaip sugebėjome ir galėjome kovojome už Nepriklausomą Lietuvą. Niekas nelaike tada savęs

didvyriu, labiau nusipelnusiu už kitus. Vargingesni žmonės buvo labiau pasišventę negu turtuoliai. Aš negaliu pasakyti, kad 100 procentų visi partizanai buvo geri, buvo įlundusių ir blogų, garbėtroškų ir kitokių. Buvo visokių išsišokimų ir asmeniško keršto. Tokius vadai baudė net mirties bausme.

Aš nesmerkiu visų strībų ir komunistų. Buvo gerų strībų ir komunistų, kurie taip pat kartu su partizanais ir dorais žmonėmis ėjo už Nepriklausomą Lietuvą, kiek galėjo gelbėjo žmones.

ĮSIVERŽIMAS Į BATAKIUS

Užrašė Vytenis Almonaitis

Papasakojo Stasys Plienaitis-Valdemaras

Tuo metu kovojau vadinamajame Gegužiukų būryje. Mūsų buvo apie 12 vyrų. Kiti – Gavėnia-Drąsutis (buvęs Tauragės ulonų pulko viršila), Vladas Pečkauskas-Gegužiukas, Albertas Norkus, Česlovas Remeikis, Kazimieras Ruibys...

Stribai suėmė mūsų ryšininkę Albiną Norkutę. Būryje buvo ir jos brolis A.Norkus, ir vyras V.Pečkauskas. Vadas negalėjo duoti įsakymo jos išvaduoti, nes operacija būtų labai rizikinga- netoliese strībų būstinės, Rimšos nuomone, stovėjo apie 150 garnizono kareivių. Be to, jis rūpinosi, kad ji daug žino ir daug gali išduoti. Nutarė taip – eis savanoriai. Pasisiūlė A.Norkus, V.Pečkauskas ir Č.Remeikis. Tie trys ir mane prisiprašė. Sutikau.

Mes buvome užsiverbavę stribą Laugalį. Tai nusiuntėm į Batakiaus pas jį ryšininką, kad viską sužinotų. Išsiaiškino, kad A.Norkutė kartu su kitu suimtu ryšininku Dapkumi laikoma pačioje strībų būstinėje. Ir smulkiai visą situaciją išsiaiškino. Vyrai viską suprato, nes Batačiai – miestelis pažįstamas.

Buvo ruduo, gal 1947m. Pavakarė. Atėjom iki Ančios liepto visi 12 vyrų. Ten laukė Laugalis. Vyrai liko antroje upės pusėje, o mes keturi atsiskyrėm. Einam, o kopūstai lauke doroti, kad traška! Sutarę buvom taip – aš, kaip stipriausias, užėisiu pro arklides, su granata duosiu sargybiniui ir jį "nuimsiu." Žodžiu – be garso! Tačiau išėjo kitaip.

Šovė, į sargybinį pataikė, bet triukšmą sukėlė. A.Norkus ir V.Pečkauskas tuoj išmušė langą, ištraukė per jį A.Norkutę. Dapkus susišaudymo metu buvo sužeistas ir liko stribyne. Stribai išsigandę subėgo į kitą pastato galą (ten buvo ginklų sandėlis). Tuoj jie pradėjo šaudyti iš kulkosvaidžio. Pašovė į koja Č.Remeikį. Tas guli, vartosi, laukia pagalbos. Tai aš Remeikiuką ant pečių ir nešti. Atbėgo pagalbon vyrai iš anapus Ančios-K.Ruibys ir Drąsutis. Ruibiui atidaviau sužeistąjį, o kitiems sakau – šaudykit į miestelį!



Kęstučio apygardos partizanai Albertas Norkus ir Albina Norkute

Paėmė ūkininko pastotę ir pasitraukė. Netoliese Ančios krante, buvusiam bunkeryje, pasislėpė A.Norkutė, jos brolis, V.Pečkauskas ir sužeistasis Č.Remeikis. Kiti būrio vyrai taip pat atsitraukė sėkmingai.

Č.Remeikis išgijo, nors koja liko trumpesnė. Norėjo dar gydytis, bet Polobaukščių kaime žuvo.

Papasakojo Jonas Šiaulys, Batakiai

Stribai suėmė tokią Albiną Norkutę iš Lybiškių. Jos brolis Albertas buvo miške, o ji veikė kaip ryšininkė. Tas jos brolis nusprendė ją išvaduoti. Na, ir puolė būstinę! Tai tratėjo kulkosvaidžiai! Partizanams daug padėjo stribai Antanas Laugalys (jis tai tikrai partizanų ryšininkas buvo), Antanas Paulavičius, Motiejus (...).

Po šio įvykio vyko vietinių pareigūnų teismas. Septyni žmonės po 25 metus tada gavo. Tai jau minėti Antanas Paulavičius, Motiejus (...), taip pat apylinkės pirmininkas Antanas Barauskas.

Batakiuose dažnai numesdavo nušautus partizanus. Čia gulėjo Jonas Stražnys ir Norkus, žuvę lyg prie (?..). Juos po to patys stribai Gryblaukio miške užkasė. Dabar jie į Batakų kapines perlaidoti (antkapis – juoda lenta).



Partizanas Vladas Pečkauskas

Čia buvo pamesti ir tie septyni vyrai, dabar prie liuteronų bažnyčios užkasti. Juos užkasė, o vėliau, atvarę kalinių iš Šubertinės, vėl atkasė, plovė ir norėjo atpažinti.

Visiškai slaptai

L.e. Liet. TSR VSK ministro pareigas generolui-majorui
drg. Kapralovui

Operatyvinė suvestinė

1947m. lapkr. 24d.

Užregistruota 1 banditų akcija, kurios metu vienas liaudies gynėjas žuvo ir vienas buvo sužeistas.

Lapkričio 24d. 5val. 10min. Vytenio gauja užpuolė Batakių MGB valsčiaus sk. Užpuolimo metu valsčiaus būstinėje buvo liaudies gynėjai Kuzma Jeršovas, Norkus, Naujokas ir du suimtieji:

1. Dabkus Antanas, Simono, g. 1918m., gyvenantis Užnogarių k., Batakių v., valstietis-vidutiniokas, sulaikytas kaip neturintis dokumentų, įtariamasis ryšiais su gauja. Jį apieškant, rasta Alberto Norkaus, esančio Vytenio gaujoje, nuotrauka.

Norkutė Albina, Jurgio, g. 1928m., iš Užnogarių k., Batakių v., bandito Norkaus sesuo, gyvenanti nelegaliai, esanti Vytenio gaujos ryšininke.

5val. 10min., stovintis prie MGB būstinės durų sargybinis Lukoševičius už dešimt metrų išgirdo šnaresį ir šūktelėjo nežinomam asmeniui, kuris paleido automato seriją į sargybinį. Lukoševičius buvo sužeistas keturiomis kulkomis.

Jis nušliaužė į priedangą ir pradėjo šaudyti į banditus, o pastarieji- į MGB būstinę. Susišaudymo metu užmuštas pastato viduje buvęs liaudies gynėjas Jeršovas ir sužeistas suimtasis Dabkus Antanas.

Susišaudymo metu iš būstinės išbėgo suimtoji Norkutė. Banditai, pasiėmę ją su savimi, pasitraukė. Tiriant vietovę, pagal kraujo ir kt. pėdsakus nustatyta, kad iš puolusių banditų vienas buvo sunkiai sužeistas ir jį banditai tempė su savimi. Be to, 5 metrai nuo pastato rasti suplėšyti dokumentai ir šalia kraujo bala.

Visi požymiai rodo, kad užpuolimas įvykdytas norint išlaisvinti ryšininę Norkutę.

Paieškoje ir tyrime dalyvauja 3 karinės grupės, vadovaujamos MGB valsčiaus skyriaus viršininko pavaduotojo papulk. Beliajevo.

Jvykis tiriamas. Apie rezultatus pranešiu.

Nr.273

Perdavė: Nikitinas

Priėmė: Protošina

Lietuvos TSR MGB Tauragės skyriaus viršininkas
papulk. Lapė

(Buv.LTSR VSK archyvas. F.3.B.20/73. T.3. L.206-207)

Didelė Mocių šeima gyveno Šiaulių apskr., Meškuičių valsčiuje, Dapkūnų kaime. Aš, Juozas Mocius, gimiau 1924m. – devintas vaikas šeimoje. Užaugome šeši – keturi broliai ir dvi seserys – Vytautas, Algirdas, Stasys, Juozas, Ona ir Augute. Tėvai turėjo 46 ha ūkį, bet kol mes, vaikai, paaugome, vertėsi sunkokai. Vėliau jau buvo lengviau, ir mus du – Algirdą ir mane leido mokyti.

Mūsų mama Jurgelytė-Mocienė buvo labai pamaldi, rūpestinga, darbšti, labai mylėjo vaikus. Tėvas buvo labai darbštus, bet griežtas. Buvo baigęs Mintaujos progimnaziją, gerai mokėjo rusų bei vokiečių kalbas. Namuose

buvome auklėjami religine dvasia, tautiškumas nebuvo pabrėžiamas, nors ir tai nebuvo svetima. 1931m. pradėjau lankyti Meškuičių pradžios mokyklą. Pirmosios mano mokytojos buvo Švabaitė ir Viliūnienė (p. Viliūnienė šiemet švenčia savo 95 gimtadienį). Atmintyje išliko Vasario 16-osios šventės iškilmės. Pirmoje klasėje pirmą kartą pajutau pasididžiavimą, kad esu lietuvis – Mindaugo-Gedimino – palikuonis. Ačiū mokytojai p.Viliūnienei.

Vėliau Šiaulių valstybinė berniukų gimnazija. Prisimenu daug taurių mokytojų: Sondeckienę, Raulinaitienę, Trečiokiene, Jurevičių, Dailidę, Sprindį, Jurgelą, Savickį, kun. Lapę ir daugelį kitų.



Juozas Mocius

Ir štai 1940-ųjų birželio 15-oji. Visais keliais, o ypač Šiaulių-Joniškio plentu, rieda dar nematyti tankai, karinė technika.

O 1940m., švenčiant Spalio revoliucijos metines, bolševikinio spektaklio tribūnoje stovėjo kumščius pakėlę ir keli moksleiviai, būsimoji komjaunuo-liai (tarp jų iš mūsų klasės Stasiūnas). O tuo pačiu metu tarp mokslievių pradėjo organizuotis pogrindis prieš bolševikinę okupaciją.

Atėjo tragiškiausios 1941m. birželio 14-17 dienos – lietuvių tautos geno-cido dienos. O netrukus išaušo gražus saulėtas birželio 22d. rytas – Vokietij-os ir Tarybų Sąjungos karo pradžia, iš kurio tiek daug buvo tikėtasi.

Deja, prasidėjo kita okupacija ir žydų genocidas.

1942m. per šv.Kalėdas mūsų šeimoje buvo didelė šventė -brolio Algirdo primicija. Ypač didžiavosi mamytė, kad mūsų šeima nuo šiol turėjo kunigą. Pirmoji jo parapija buvo Viduklė. Negailėdamas ryžto ir sugebėjimų brolis pasinėrė į pastoracinį bei visuomeninį darbą. Kiek galėjo padėjo gelbėti žy-dus ir rusų belaisvius. Į savo tėviškę Dapkūnus atvežė žydaitę Hiršovičiūtę iš Viduklės. Pas mus ji išbuvo iki 1944m. rudens. Vėliau atvežė pabėgusį iš belaisvių stovyklos rusų karininką politruką, kuris apie metus pas mus pabu-vęs, vieną sekmadienį, visiems išėjus į bažnyčią, pabėgo.

1944m. įstojau savanoriu į gen. P.Plechavičiaus organizuojamą armiją – Vietinę rinktinę. Buvau Marijampolės karo mokykloje, antroje kuopoje. Po trijų mėnesių, kai vokiečiai norėjo mus išsiųsti į Rytų frontą, mes išsilakstėme. Grįžus iš karo mokyklos, dirbau Meškuičių valsčiaus raštiniėje. 1943-ųjų metų rudenį įstojau į LLA. Nuo tada ir prasidėjo mano sąmoninga orga-nizuota veikla pogrindyje. Tai buvo nelegalios spaudos platinimas, aktyvių vokiečių valdžios darbuotojų įspėjimai, net patruliavimas naktimis miestelyje ir pan. Buvo ruošiamasi rimtai ilgai pogrindžio kovai.

1944m. liepos mėnesio antroje pusėje pradėjo vokiečiai trauktis iš Lietu-vos. O 1944m. liepos 24d. rusų tankai jau buvo vos 2-3 km nuo Meškuičių. Mamytė, Augutė, žydaitė Bernadeta Hiršovičiūtė ir brolis Vytautas su žmona Monika išvykome poriniu vežimu Žemaitijos link. Vos pervaziavus Šiaulių-Joniškio plentą, pradėjo važiuoti rusų karinė technika. Mes, nuvažiavę iki Šakyno, pernakvojome, o rytojaus dieną aš, atsisveikinęs su šeima, išvykau toliau. Šeima grįžo atgal. Besitraukiančių į Vakarus susidarė kilometrines eilės. Apsistojome Pliukščių dvare, kur buvo nutarta organizuotis į karinius

dalinius. Ir taip susikūrė pirmasis lietuvių savanorių pulkas, kurio gretose ir man teko būti. Aš, baigęs telefonistų kursus, buvau priskirtas prie pirmo bataliono štabo. Kovos pozicijas buvome užėmę prie Sedos ir pačioje Sedoje. Ginkluote buvo lengva ir vienas kitas minosvaidis. Frontas tada du mėnesius buvo sustojęs prie Dubysos ir Ventos krantų. Mūsų pulkas buvo apsikasęs prie Sedos ir turėjo užduotį pridengti besitraukiančius vokiečių dalinius. Berods 1944m. spalio pabaigoje Tarybinė armija pradėjo platų stiprų puolimą. Vokiečiai pradėjo masiškai trauktis. Ant mūsų galvų ėmė kristi minosvaidžių ir lengvosios artilerijos sviediniai, o horizonte pasirodė tarybiniai tankai. Nuotaika visų prislėgta.

Bataliono štabas buvo įsikūręs prie Bartuvos upės. Bataliono vadas, davęs kuopoms paskutinius nurodymus, traukėsi upės daubos link. Kartu su juo buvau aš ir ryšininkų vadas vyr. puskarininkis berods Rudys nuo Panevėžio. Tada prasidėjo tikras pragaras. Pasirodė rusų tankai, prieš tai iš oro kulkosvaidžiais buvo apšaudę skutamuojų skridimu skridami lėktuvai. Mūsų vyrų nervai nebeišlaikė ir, pakilę iš apkasų, jie pradėjo trauktis, o įkandin jau slinko, artėjo raudonieji pėstininkai mongolai su atkištais automatais. Daug tuomet mūsų brolių žuvo, o kitiems pasisėkė pasitraukti. Man su Dievo palaima pasisėkė – likau gyvas ir nesužeistas. O prašiau Dievo mirties. Po šio Sedos mūšio, persirengęs civiliais drabužiais, pradėjau žygį atgal tėviškės link. Pirmiausia pasiekiau Kantruminių kaimą Gruzdžių valsč. ir apsistočiau pas klasės draugą Kvedarą. Jis man davė padoresnius rūbus, pavalgy-



Kun. Algirdas Mocius, Viduklės partizanų kapelionas

dino. Vieną naktį pernakvojau pas jį ant tvarto, o kitą dieną jis nuvedė mane į Bučiūnų kaimą pas savo tetą Gedžienę. Pasirodo, ten jau slapstėsi brolis Vytautas. O stebukle! Po trijų dienų atvažiuoja kitas mano brolis – kun. Algirdas ir atveža dokumentą – laikiną asmens pažymėjimą. Su juo nutarėme, jog aš važiuosiu pas jį į Viduklę. Dar po poros dienų atvažiavo sesuo Augutė su žydaite Bernadeta. Ir taip, jau lapkričio mėn., dar tamsoje, privažiavome savo tėviškę – Dapkūnų km. Mamytė jau mūsų laukė. Išbučiavo mane, palaimino -peržegnojo savo motiniškomis rankomis ir dar ilgai ilgai akimis lydėjo mane. Sesutė Augutė mus pavežė iki Šiaulių, o paskui su pakeleivine mašina pasidavėm į Kryžkalnį, o nuo ten pėsti su Bernadeta atėjome į Viduklę.

Čia labai maloniai mane priėmė dekanas kun. Jurgelevičius, ir prasidėjo naujas mano gyvenimo etapas. Brolis kun. Algirdas buvo pasinėręs į pastoracinį ir visuomeninį darbą, prie kurio ir aš tuoju pat prisidėjau. Brolis buvo suorganizavęs amžiną adoravimą, kad dieną ir naktį nebūtų tuščia bažnyčia. Ypač įspūdingai atrodė procesijos, kiekvieną vakarą organizuotai ateinančios iš įvairių parapijos kaimų. Jos ėjo su vėliavomis, kryžiais ir giedodami. Prieš įeinant į miestelį kun. Algirdas su liturginiais rūbais pasitikdavo – pasakydavo pamokslą ir atlydėdavo į bažnyčią. Bažnyčioje per visą naktį žmonės eidavo stacijas, meldavosi, giedodavo ir taip iki ryto, o vakare vėl tas pat, tik parapijiečiai būdavo iš kitų kaimų (parapija buvo suskirstyta į 5 ar 7 rajonus ir sudarytas grafikas). Ant kelių, vedančių į miestelį, buvo pastatyti papuošti "bromai" – vartai procesijų sutikimui. Be pastoracinio darbo, brolis aktyviai dirbo visuomeninį. Mokyklose mokyti tikybos dalykų neleido, todėl iš Viduklės ir kitų kaimų jis pasikviesdavo vaikus į kleboniją ir čia jiems aiškino bažnyčios mokslo tiesas. Pamokslai buvo atviri ir ugningi. Dažni susitikinėjimai su ryšininiais ir net saugumo agentais. Jie patys ateidavo ir daug ką papasakodavo apie savo užduotis. Ypač įspūdinga buvo liepos 19 ar 20 vakare atėjusi procesija ir didžiulė minia maldininkų, jei neklystu, nuo Vailabų pusės. Tai buvo neišdildomas įspūdis. Šeši ar aštuoni vyrai nešė didžiulį kryžių, ant kurio buvo pavaizduota sužeista širdis, o žemiau Lietuvos trispalvė ir ant jos iš sužeistos širdies laša kraujas, apačioje buvo žodžiai: pasilik, Viešpatie, su mumis, nes jau artinasi vakaras. Turint omeny tuometinę padėtį, tai buvo sukrečiantis vaizdas. Broliui tai buvo paskutinis Dievo ir Tėvynės (savo parapijiečių) meilės įrodymas – kitą dieną jį suėmė. Baisus skausmas ir

netekimas man ir visiems parapijiečiams. Aš iš karto nuėjau į bažnyčią pasimelsti. Staiga susirinko nemažas būrys jaunimo ir su ašaromis meldėsi. Vakare aš jau bijojau eiti į kleboniją, o užlipau ant bažnyčios lubų ir išbuvaui dvi paras. Vakare vėl atėjo nauja iškilminga maldininkų procesija, o prie jų prisidėjo daug žmonių iš pačios Viduklės. Algirdą pašaukus į saugumo būstinę, visas miestelis buvo apstatytas sargyba, bet mūsų ryšininkai davė žinią būriui, kuris laikėsi Blinstrubiškių miške. Tikslas buvo – neleisti išvežti kun. Algirdą, vežant Raseinių kryptimi, išvaduoti. Bet, deja, ši akcija nepavyko. Pritrūko laiko. Būrys nespėjo atžygiuoti iki plento. Dievas žino, kuo tai būtų pasibaigę. Greičiausiai šiandien kunigo gyvųjų tarpe nebebūtų. Jį mašinoje saugojo trys sargybiniai su automatais ir viena priekyje, kita iš užpakalio mašinos. Tikriausiai aukų būtų buvę ir daugiau. Tardomas kun. Algirdas buvo labai tvirtas ir atkaklus. Tardytojui jis pareiškė ultimatumą – nenaudoti prievartos, kitaip visai nekalbėsias.

Prabuvęs dvi paras ant bažnyčios lubų, perėjau pas Pukinus. Ten kiek pabuvęs, prasidėjus vežimams, nakčia nuėjau pas Jurkus prie Viduklės. Jie gyveno gan neturtingai, šeima buvo gausi. Du tėvai ir trys sūnūs: Antanas, Juozas ir Bronius. Labai puikūs žmonės. Mane laikė savo šeimos nariu. Vėliau persikeliau arčiau Lydžio rinktinės centro – į Eržvilką. Gyvendamas Viduklėje, mokytojavau Viduklės pradžios mokykloje ir suaugusiųjų progimnazijoje.

Pirmą kartą brolio Algirdo teismas buvo Abezėje, Komijos respublikoje, nes, nesugebėję sudaryti bylos, į Abezės lagerį jį išvežė be teismo, o teismo komediją surengė ten. Kai buvo paskelbtas nuosprendis 10 metų, jis pareiškė, jog esąs nusivylęs – "būčiau buvęs daug laimingesnis gavęs mirties bausmę". 1954m. pabaigoje, atbuvęs 19 su puse metų (6 mėnesius turėjo užsidirbęs užskaitų), grįžo į Lietuvą, bet po poros metų iš Raseinių raj. Mišaičių parapijos vėl buvo suimtas. Tardymas vyko Kaune. Tardytojui pakartojo savo ultimatumą: nesikeikti, nenaudoti prievartos ir nieko neklausinėti apie trečią asmenį, kitaip – nekalbėsias. Tardytojas iškvietė prokurorą. Iš pradžių bandė palaužti brutalia jėga – pistoletu sudaužė veidą, bet įsitikinę, kad nieko neišpeš, nusileido. Vienas iš tardytojų buvo plk. Galicinas, bet jis fizinės jėgos nenaudojo.

Lydžio rinktinės vadovybės nurodymu kita pavarde pradėjau dirbti Eržvilko mokesčių inspektorium, o gyvenau pas ūkininką Toliušį. Dar gyvendamas

Viduklėje, ne kartą gabenau pagrindžio spaudą į Eržvilką ir į Fermų kaimą pas Kubilių. Nuo to laiko daugiausia man teko bendrauti ir dirbti su Jonu Žičkumi-Žiogu, vargonininku, vėliau jis buvo Lydžio rinktinės OS viršininkas, slapyvardžiu Viksva.

1946m. vasario mėnesį buvau paskirtas Pavidaujo rinkiminės komisijos sekretoriumi, pirmininku buvo mažaraštis Eržvilko milicijos viršininkas Butkevičius. Balsavo visiškai mažai, maždaug 15 proc. su visu garnizonu ir komisijos nariais, o jų buvo apie 20 žmonių. Kai 14 val. atvažiavo pulkininkas su sargyba tikrinti rezultatų, Butkevičius atraportavo, jog balsavo 150 proc. Mat jis nesuprato mano parašyto skaičiaus, vietoj 5 proc. pasakė 150 proc. Pulkininkas išplėtė akis, bet taip ir buvo užfiksuota. Jam išvažiavus, Butkevičius paėmė po gerą pundą kiekvieno kandidato biuletenių ir sukimšo į balsadėžę. Kai pradėjome skaičiuoti, balsadėžėje radome daug daugiau biuletenių negu sąrašuose rinkėjų. Tuomet užkūrė krosnį ir, kas buvo per daug, sudegino. O kokių užrašų radome!? "Aš balsuoju už Nepriklausomą Lietuvą", "Už Marijos žemę", "Už Žaliąją armiją" ir t.t. O protokole buvo užrašyta, kad balsavo visi vieningai 95 proc. ar 99 proc. Tad štai kaip mes balsavome!

Rinkdamas mokesčius, stengdavaisi kiek galėdamas padėti ūkininkams. Ant to kvito egzemplioriaus, kuris įteikiamas mokėtojui, rašydavau sumą, kurią privalo sumokėti, o ant šaknelės dvigubai ar trigubai mažesnę, tiek ir sumokėdavo. O kai visiškai išėjau į mišką, su savimi išsinešiau aštuonias kvitų knygeles, antspaudus ir dar pusmetį "priiminėjau" mokesčius, atsisėdęs miške ant kelmo.

1946m. gegužės ar balandžio mėnesį teko dalyvauti kelių rinktinių atstovų susitikime (Paupio, Raseinių ir Šimkaičių). Kaip prisimenu, jame dalyvavo kpt. Čėponis, kpt. Žemaitis, H.Danilevičius, Vasaris (pavardės nežinau), Kasperavičius-Šilas, Angis, Visvydas. Buvo tartasi dėl pavadinimo. Pagrindinis klausimas – apygardos organizavimas. Buvo susitarta sujungti kelias rinktines ir sudaryti Kęstučio apygardą, kurios vadu išrenkamas aviacijos leitenantas J.Kasperavičius-Angis. Tuo metu ašėjau Lydžio rinktinės štabo ūkio skyriaus viršininko pareigas. Daug malonių prisiminimų išliko apie bendrą darbą su Kasperavičiumi-Šilu, Angiu. Tame susitikime man patikėtos aukštesnės pareigos. Lydžio rinktinės vado H.Danilevičiaus įsakymu buvau paskirtas Lydžio rinktinės štabo viršininku. Pareigos labai atsakingos. Reikėjo

koordinuoti visų skyrių veiklą, palaikant glaudų ryšį su rinktinės vadu ir visais vadovybės skyriais. Tuomet rinktinės vadu ir operatyvinio skyriaus viršininku, Kasperavičiui išėjus į Apygardą, buvo Danilevičius, OS – Žičkus-Viksva, ūkio ir propagandos skyriaus – buvęs mokytojas (labai aktyvus ir drąsus, pavardės neprisimenu), jam padėjo Jonas Mačiulis-Vilnis. Ryšių poskyriui vadovavo J.Rimša. Man daugiausia teko bendrauti ir kartu dirbti su Žiogu ir Šilu-Angimi. J.Žičkus buvo nepaprastai tyros jaunuoliškos širdies, jautrus ir skaudžiai išgyvendavo įvairius nepasisekimus, o ypač netektis. Tai buvo partizano etalonas. Keletą mėnesių su pertraukomis dar Rinktinės štabe teko dirbti su Kasperavičiumi-Šilu. Tai žmogus plataus akiračio, giliai mąstantis, apsisprendęs ir pasiryžęs visas jėgas atiduoti kovai už Tėvynės laisvę.

Lydžio rinktinės štabas buvo neblogai apsirūpinęs spausdinimo priemonėmis. Turėjome tris radijo imtuvus, šešias spausdinimo mašinėles, šapirografą, rankinį rotatorių, dauginimo įrenginį (matricomis) spaudai dauginti, apie šimtą įvairių antspaudų bei štampos, įvairių dokumentų blankų. Keletą mėnesių mes su Šilu redagavome ir spausdinome "Laisvės Varpą". Tada mūsų spaustuvė buvo Lenkčių kaimė pas Butkus. Spausdinimo darbams bei platinimui aktyviai talkininkaudavo Bronė Kačiušytė-Rūta iš Lenkčių km., vėliau jos sesuo Antanina-Snieguolė. Jos abi buvo Lydžio štabo ryšininkės. "Laisvės Varpas" išeidavo 500-600 egz. tiražu. Platinimas buvo gana gerai organizuotas, ryšininkai dirbo labai operatyviai, ir per vieną dvi dienas laikraštis pasiekdavo visus būrius ir gyventojus. Apie 1946m. geriausiai pagrindinė veikla buvo organizuota Tauragės apskrityje, o ypač Eržvilko, Tauragės, Gaurės, Batakių, Žygaičių, Laukuvos, Šilalės valsčiuose, kiek silpniau Pagėgių ir Šilutės valsčiuose. Be to, siekdavo Viduklę, Jurbarką, Šimkaičius ir t.t.

1946m. rudenį, jau būdamas Kęstučio apygardos vadu, vėl pas mane į Lydžio štabo bunkerį atvyko Angis. Papasakojo tokį epizodą. Į apygardos štabą buvo atvykęs vyriausias vadas Erelis-Juozas ir sako: "Ar aš kvailas, ar ta mūsų aukščiausia valdžia kvaila, bet taip daryti negalima." Ir smulkiai papasakojo, kaip tas Erelis laisvai vaikštinėja po kaimą, nešinas portfeliu, pilnu pagrindžio spaudos bei įvairių instrukcijų. Pagal slaptažodį visus, ką reikia susirado, Kasperavičiaus teigimu, su tokia konspiracija toli nenueisim. Ir tik tada, kai paaiškėjo Markulio-Erelio išdavystė, prisiminiau Angies pasa-

kojimą.

Du kartus man teko dalyvauti kautynėse. Vieną kartą 1946m. pavasarį pas mane atvyko Rinktinės vadas Danilevičius su štabo būriu (12 vyrų), būrio vadas (gal Raila-Stoškus) ir pasiūlė pulti Eržvilką. Su Žiogu-Žičkumi suabejojome, ar tikslinga daryti tokią operaciją, bet Danilevičius primygtinai siūlė tai daryti. Ką gi, pulti tai pulti. Jau buvo tamsu, ir mūsų 15 vyrų išsidėstome nuo miestelio apie 300 m (nuo Paupio pusės), paleidžiame ugnį. Po kelių minučių iš miestelio pasigirdo atsišaudymas ir negėstančių raketų serijos, pasirodė garnizono kareivių voros. Pasirodo, tuo metu Eržvilke buvo apie 40-50 rusų kareivių ir 15 strībų. Po trumpo apsišaudymo mes buvome priversti trauktis į sutartą vietą – Paupį. Aukų nebuvo nė iš vienos pusės. Vėliau su Vilmantu-Danilevičiumi apsvarstėme šią operaciją. Jis sutiko, kad tai buvo rizikinga.

Kitą kartą man su Rolando-Joniko būriu dienojant pamiškėje pas vieną ūkininką, pajutome, jog esame apsupti rusų. Keista, bet jie, būdami nuo mūsų už 80-100 m ir matydami, kaip mes iš namo visi bėgame į mišką, nešaudė. Tik paskui paaiškėjo kodėl. Pasirodo, jie buvo pasiuntę 5 kareivius, kad atkirstų kelią pasitraukti į mišką ir laukė, kol jie užims pozicijas. Bet mes suspėjome pasiekti mišką anksčiau. Ir čia Rolandas pradėjo komanduoti: "Pirmas kulkosvaidis -užimti pozicijas dešniau! Trumpom serijom ugnis! Antras kulkosvaidis – ugnis! Trečias kulkosvaidis – trumpom serijom ugnis!" Nors mus irgi prispaudė prie žemės, nes rusų buvo gerokai daugiau. Į mus praplupo ilgos automatų ir kulkosvaidžių serijos. Kadangi mes jau buvome miške ir buvome užsiėmę pozicijas nedidelėje dauboje, tos ilgos priešų serijos mums nebuvo pavojingos. Tačiau mes juos gerai matėme. Tuos penkis pasiūstus kareivius mūsų vyrai tuojuo privertė gulti ir nejudėti. Tada priešas iš kito šono bandė mus atkirsti nuo pagrindinio miško, bet mes, savo ugnimi juos suguldę, trumpais perbėgimais pasitraukėme į didmiškį. Visai tai operacijai labai drausmingai, drąsiai ir sumaniai, stovėdamas tai už vieno, tai už kito medžio, dažnai keisdamas vietą, labai aiškiai, kaip tikras vadas komandavo būrio vadas Rolandas-Jonikas. Tą naktį sukorę apie 15 km, pagaliau apsistojome Purviškių kaimo miške. Rolandas žuvo 1947m. berods balandžio mėn. Apie tai sužinojau per tardymą.

Grįždami po šio žygio savo būstinės link, iš ryšininkų gavome žinią, kad iš

Tauragės į Eržvilką turi vežti prekes. Mes, gal 7 vyrai (tarp jų V.Slapšinskas), sutarėme palaukti prie kelio. Vairavo trys pastotės, jose buvo keletas maišų saldinių, muilo ir degtukų. Vežėjus išlaipinome, o turtą nukreipėme į savo numatytas vietas.

1946m. gruodžio mėnesį buvo suimtas mūsų štabo ryšininkas Viktoras Gudavičius iš Varlaukio. Tuo metu mūsų štabas buvo Smaidrių km., Triše-rinės sodyboje. Suėmus Gudavičių, 2-3 savaites jokių naujų areštų nebuvo. Tada mes nutarėme trumpam sugrįžti į savo būstinę, pasiimti spausdinimo priemonės ir šią vietą palikt. Bet, pasirodo, mūsų ryšininkas, neišlaikęs kan-kinimų, mus išdavė, ir tą pačią naktį mus suėmė. Mes kovojome trise: Jonas Mačiulis (jau antrą kartą buvęs suimtas), Jonas Rimša ir aš. Operacijoje dalyvavo apie 150 kareivių. Surištomis rankomis mus varė į Varlaukį, o mus saugojo trys žiedai sargybos. Vienas žiedas – kokie 5-6 m nuo mūsų, ka-reivis prie kareivio, kitas už kokių 20 m ir trečias už 50-60 metrų.

Nuo to momento prasidėjo skausmingas kančių kelias. Tai įvyko 1947m. sausio 18d. 3 val. nakties. Kiek spėjome, stengėmės sunaikinti dokumentus, bet dalis pateko saugumui. Tai buvo antras atvejis mano gyvenime. Kol nuvežė į Tauragę, perleidau mintyse visą savo gyvenimą, stengiausi surasti savo klaidas ir karštai meldžiausi, prašydamas Aukščiausiojo ištvėmės ryž-to ir jėgų iškęsti visa tai, kas man skirta. Kaip ir aną kartą prie Sedos, prašiau vieno: "Dieve, Dieve, leisk man kuo greičiau numirti." Bet, deja, man nebuvo leista mirti.

Tardymai prasidėdavo 10 val. vakaro ir trukdavo iki 5-6 val. ryto. Taip kasdieną net po kelis kartus. Pirmas mano tardytojas buvo tardymo sky-riaus viršininkas kpt. Bernasov. Iš pirmo karto ir visą laiką jis sodindavo ant pačio kėdės kraštuko. Pasėdėjus taip bent 10-15 minučių, kildavo toks degi-nantis skausmas, o per 5-7 valandas?! Vėliau ant tos sėdimos vietos atsirado šašas, prie kurio negalėdavai net prisiliesti. Ir taip diena iš dienos – 126 kartus. Tiek kartų tardė. Kitas tardytojas versdavo stovėti iškėlus rankas. Po šešių valandų apie pėdas ir pėdų vietoje likdavo vos ne liūnas – šlapia šlapia vieta. Tokia buvo psichinė ir fizinė įtampa.

Praleidau vieną smulkmeną. Kai mane atvedė į kamerą, radau joje berods 5 jaunuolius. Aš jau žinojau, kad kiekvienoje kameroje yra šnipas. Truputį po įtampos atsigavęs, kreipiausi į visus, sakydamas: "Mano likimas aiškus –

mane sušaudys, sakykite, kuris iš jūsų esate užverbuotas šnipas, o jeigu aš pats sužinosiu, bus ir makaulė sutrupinta." Visi vienas į kitą susižvalgė, nežinodami, ką ir atsakyti. Visi vorele eina ratu. Po kelių minučių prie manęs prisiartinavo vienas ir sako: "Tai aš būsiu toks – esu užverbuotas, bet aš nieko blogo nedarau." Tai buvo Albinas Martinavičius, berods iš Laukuvos. Nežinau, ar jis kam nors padarė blogo ar ne, bet mano atžvilgiu buvo labai nuoširdus.

Sadizmu pasižymėjo Tauragės saugumo viršininkas papulkininkis Lapin. Pirmoji jo "procedūra" būdavo batais spardyti tardomajam į blauzdukalius. Sako, kad jis buvo specialiai prie batų prisikalęs metalines plokšteles, kad vienu smūgiu prakirstų iki kraujo ir sukeltų didesnę skausmą. O jo stalo stalčiuje būdavo pridėta vadinamųjų "bananų". Jais tol vaišindavo per galvą, kol apsvaigsti ir nugriūvi, po to maža pertrauka, ir vėl iš naujo. Svarbiausia, visa tai darydavo savo sūnaus jaun. leitenanto akivaizdoje – tai būdavo gyvas pavyzdys, kaip reikia tardyti.

Vieną kartą, kovo pabaigoje ar balandžio pradžioje, per tardymą man pranešė, kad likvidavo Lydžio rinktinės štabo būrį. Per kitą tardymą parodė kruviną planšetę ir Rolando nuotrauką, sakydamas, kad ir šį banditą "sutvarkiau".

Antrą dieną po arešto atvažiavo Jefimovas (atrodo, tuomet jis buvo vidaus reikalų ministras), o dar po savaitės generolas Bartašiūnas, bet jie nemušė. Bartašiūnas tik pasakė su pašaipu rusiškai: "Matai, Antanai (taip tuomet aš vadinausi), aš vis tiek už tave vyresnis, tu pulkininkas, kaip štabe viršininkas, o aš generolas." Tada iš Vilniaus jų buvo atvažiavę 5 ar 6 valdžios vyrai.

Vieną naktį apie 2 val., nors ką tik buvau grįžęs iš tardymo, vėl mane šaukia, bet, keista, ne į antrą ar trešią aukštą veda, o išvedė į kiemą. Staiga pamačiau primusinių lempų apšviestus dešimt kariškių, stovinčių ratu, o vidury jų – gulinčius du lavonus. Pirmą mintis – kad tai guli tie du bendražygiai Mačiulis ir Rimša, o dabar atėjo mano eilė. Nupurtė šaltis, bet, arčiau priėjęs, pažinau, kad tai apygardos vadas J.Kasperavičius ir štabo darbuotojas A.Biliūnas. Jokių sužeidimų nesimatė (kai kas rašė, kad jie susisprogdino granata). Jeigu ir buvo kokia žymė, nebent iš užpakalio, nes jie buvo suguldyti ant nugarų. "Štai,- sako,-paskutinius tavo draugus baigiame likviduoti." Vaizdas Šubertinėje buvo klaidus. Tardant iš gretimų kabinetų girdėjosi baisesios tirados keiksmažodžių, o kankinamųjų šauksmai bei aimanos ir šauks-

mas Dievo pagalbos. Kartą vienas tardomųjų išprotėjo (pavardės neprisimenu) ir pora dienų ir naktų šaukė taip klykdamas, kad skambėjo visas pastatas. Tuo tarpu kieme laukė dešimtys artimųjų, atnešę paduoti maisto. Galima įsivaizduoti, kokie šiurpūs buvo jų įspūdžiai!

Vieną naktį į mūsų kambarą atvedė Antaną Greičių, Žičkaus-Žiogo dėdę. Tai buvo po Žičkaus žuvimo – jis žuvo prie A.Greičiaus sodybos, rugiuose. Mano nuomone, jį įleido į mūsų kambarą, norėdami sužinoti, kaip mes su juo bendrausime, bet aš laikiausi atokiau, lyg būtume nepažįstami, ir po kiek laiko jį paleido. Taip pat pas mus buvo įmetę ir vieną iš mūsų pagrindinių ryšininkų – Antaną Čekaitį-Jaunutį. Matyt, kameros šnipui buvo duota užduotis atidžiai sekti, kokie mūsų santykiai, bet ir jis, ačiū Dievui, buvo paleistas. Tik gerokai vėliau su visa šeima buvo išvežtas. Šiuo metu gyvena Jona-voje.

Pagaliau atėjo 1947m. gruodžio 6d. Mane iškvietė iš kameros su daiktais ir nuvedė į teismą – Karinį Tribunolą. Prasidėjo trumpa komedija, kuri užtruko kokias 40-45 min. Paskelbia, kad už Tėvynės išdavimą ir antivalstybinę veiklą skiriama aukščiausia bausmė, bet pritaikant berods 1947m. gegužės 24d. įsaką, bausmę pakeisti į 25m. ir 5 metus be teisių. Po teismo tą pačią dieną išvežė į Šilutės kalėjimą. Iš Šilutės kalėjimo 1948m. pavasarį – į Lukiškių kalėjimo mirtininkų kambarą. Kameros sienos išmargintos mirščių nuteistųjų atsisveikinimo žodžiais: "Atiduodu savo gyvybę už brangią tėvynę, mirštu už Dievą ir Marijos žemę, tęskite Laisvės kovą likusieji broliai ir sesės, atleisk jiems, Viešpatie, nes jie nežino ką daro, atleisk, Dieve, mūsų tautos nuodėmes ir t.t. ir t.t." 1948m. liepos mėn. mane perkėlė į Vilniaus persiunčiamąjį kalėjimą – buvusį vienuolyną. Kameroje buvome apie 200 kalinių ir tūkstančiai blakių. 1948m. rugsėjo mėn. "sukrovė" į prekinį traukinį, į vagoną sugrūdami po 72 žmones, ir prasidėjo kelionė į nežinią.

Važiavome 12 ar 14 parų. Kasdien darėsi vis šalčiau – iš to supratome, jog mus veža į Šiaurę. Ir pagaliau, 1948m. rugsėjo mėn. 29d., mus atvežė į Intą (Komija). Truputį buvo pasnigę ir stiprus gruodas, ant vandens ledas. Patekau į 5-ąjį olpą. Lagerį dar tebestatė, tad mus suvarė į nebaigtą statyti baraką apie 400 kalinių. Gultų dar nebuvo, naktį suguldavome ant grindų, kad nelikdavo nė laisvos pėdos. Greit susipažinome su anksčiau atvežtais lietuviais, o kas savaitę atveždavo naujų. Mano etape buvo teisininkas Ani-



J.Mocius šachtų fone

cetas Kalytis. Vėliau kartu teko vežti vandenį (didelę medinę statinę ant dviejų ratų) su vysk. Ramanausku. O 1949m. šv.Velykas taip pat teko kartu švęsti su vysk. Ramanausku. Daug buvo įžymių žmonių tuomet lageryje. Artimiau buvau pažįstamas su Jonu Vilučiu, inž. Juodele, M.Matuzevičium ir t.t. Buvo gyd. Molis. Kartu buvo buvęs Lenino sekretorius Dudvinskij, rusų admiras Jaltos konferencijos dalyvis, Rumunijos karaliaus adjutantas Negro-Paules, vokiečių saugumo generolas Smidtas ir daugelis kitų. Vienoje brigadoje su manim buvo tokios šviesios asmenybės, kaip Vincas Seliokas, Jonas Boruta, Antanas Milašius ir kt. Greta mūsų brigados buvo japonų karininkų brigada, brigadininkas (mokėjo truputį rusų kalbą) leitenantas Koi-kė, du pulkininkai. Jie buvo labai drausmingi, draugiški ir aukštos kultūros žmonės. 1949m. vasarą patekau į etapą, ir mus perkėlė į 6-ąją lagpunktą prie medžio apdirbimo kombinato – LOK. Kaliniai dirbo plytinėje, medžio apdirbimo kombinate, o dalis buvo siunčiama dirbti į I-II ir III anglies kasyklas paviršiaus darbams. Į tuos darbus ir aš patekau, bet mano dešinė ranka

kažkada buvo lūžusi, tad sunkiau padirbus, ji visai pablogėjo. 1949m. rudenį mane kaip netinkamą sunkiam darbui išvežė į Abežę. Ten sutikau daug naujų iškilių asmenybių. Tai generolai Žilys ir Juodišius, kurie kalėjo nuo 1940-1941 metų, prof. Karsavinas. Viename lageryje kartu teko būti su mokytoju Jonu Kudžma iš Šiaulių gimnazijos, teisininku Povilu Šilu, kun. Vėlavičiumi. P.Šilas jau 1944m. buvo "mažojo VLIKo" vicepirmininkas, bet 1945m. sausio mėnesį buvo suimtas, 1956m. grįžo į Lietuvą. Iš pradžių mane nuvežė į I lagerį, kuriame buvo ligoninė. Kiekvieną dieną matydavau, kaip išveždavo į tundrą laidoti po kelis ar net aštuonis karstus. Taip mūsų ir daugelio kitų tautų sūnūs ir dukterys atgulė amžinam poilsiui nesvetingoje amžino įšalo žemėje.

1950m. vasarą gydytojų komisija pradėjo rinkti stipresnius kalinius darbus šachtose, tarp kurių buvau ir aš. Patekau į trečią olpą, kuris aptarnavo 9-ą ir 13-14 šachtas. Mane paskyrė į 9-ą šachtą požemio darbams. Padirbus 10 dienų kirtavietėje, mano žeistoji ranka vėl atsisakė. Nebegalėjau nei ištiesiti, nei sulenkti. Kreipiausi į gydytoją. Patikrinę nustatė, kad sunkaus darbo dirbti negaliu, ir mane perkėlė į šachtos paviršių prie uolienos ir anglies atrinkimo. Po poros mėnesių vėl perkėlė į požemį, bet prie daug lengvesnio darbo. Taip požemyje pradirbau 17 metų, nes, paleistas iš lagerio, dar 10 metų dirbau požemyje.

Trečiame lageryje buvo 4000 su trupučiu kalinių, iš jų apie 600 lietuvių. Tarp jų nemažai buvo iškilių asmenybių. Pirmiausia norėčiau paminėti kun. Kazimierą Vasiliauską, mokytoją Joną Kudžmą, mokytoją Kazimierą Banį, Algį Čeponį, Leonardą Matuzevičių, Joną Matulevičių, Juozą Valinską, Jurgį Račiūną, Alfonsą Bikavičių, Klemensą Gudžiūną, Praną Medeišą, Joną Šileikį. Jau anksčiau mano buvo minėtas inžinierius Vincas Seliokas, teisininkas Valentinas Jasėnas ir daugelis puikių dorų lietuvių. Susibūrę artimiausi draugai laisvalaikį skirdavome savišvietai. Ypač įdomu buvo klausytis kun. K.Vasiliausko ir Jono Kudžmos. Vyko tiesiog studijos. Nagrinėjome Lietuvos istoriją (pagal A.Šapoką), A.Maceinos "Tautinį auklėjimą", Belinskį, Dostojevskį, L.Tolstojų, Ž.Ruso, D.Londoną, Ibseną ir t.t. Daug demesio buvo skiriama lietuvių literatūrai, šia tema daugiausia žinių suteikdavo J.Kudžma (jis iš pirmų klasių buvo puikus literatūros žinovas ir geras oratorius). Šešias savaites jis mums pasakojo apie lietuvių literatūrą. Nuo pirmosios lietuviškos knygos iki

jaunųjų rašytojų kaip Justinas Marcinkevičius, Baltakis ir kt. Studijuojant Lietuvos istoriją, darydavom taip. Kiekvienam iš klausytojų buvo pavesta gerai išmokti tam tikrą istorijos laikotarpį. Paskui privalėjai papasakoti visam klausytojų būriui. Prisimenu man teko pasakoti apie LDK kunigaikštį Kęstutį.

Režimas tuo metu lageriuose buvo gana griežtas. Numeriai ant nugarų,

ant langų grotos, barakai nakčiai užrakinami, indas gamtiniams reikalams pačiame barake. Pagaliau -1953-ųjų kovas, pasibaigė baisiausias XX amžiaus tironas -Stalinas. Po jo mirties daug kas pasikeitė, bet persekiojimai tęsėsi. Vieną dieną sužinojome, kad kai kuriems lietuviams teks palikti įprastus darbus ir "kūmo" nurodymu eiti dirbti kitur. Aš su Meideiša buvome išvaryti prie statybų, o žiemą kasti tranšėjas tokiame šaltyje menkas malonumas. 8 kg kūjis ir metalinis pleištas per visą dieną. Mano sužeista ranka



Prisikėlimo apygardos partizanai, dešinėje - Stasys Mocius-Klevelis (žuvo 1951 ar 1955m.)

vėl sustreikavo. Mes su Pranu Medeiša atsisakėme to darbo dėl silpnos sveikatos ir parašėme pareiškimus. Rytą prie vachtos perskaitė lagerio viršininko įsakymą, kad už atsisakymą dirbti esame baudžiami 7 paroms "būro". Mes vėl pareiškimus prokurorui, kad dirbti neatsisakome, sutinkame dirbti pagal specialybę -elektrovežio mašinistais, nes turėjome teises (buvome baigę kursų). Vėl skaito įsakymą, jog mūsų "pasigailėjo" ir siunčia mus į 13-ą šachtą dirbti elektrovežio mašinistais. Padirbę ten apie mėnesį, gerų tautiečių padedami, grįžome vėl į 9-ą kasyklą. Lietuviai buvo vieningi ir tautiškai susipratę, vieni kitiems padėdavo įgyti daugiau žinių. Kun. Kazimiero Vasiliausko iniciatyva buvo nuspręsta rinkti partizanų, kalinių, tremtinių dainas, eilėraščius ir išleisti atskiromis knygutėmis. Prie to darbo daug prisidėjo Vytautas Vielavičius nuo Laukuvos, Jonas Domkus, Algis Tamašauskas, pagal galimybes ir aš. Tiesa, nemažai padėjo ir Algis Čeponis, Kazimieras Banys ir kt. Pagaliau pasirodė ir pirmieji periodiniai leidiniai "Žiburėlis tundroje", "Po šimts kalakutų" ir kt. Lietuviai tarp savęs organizavo savišalpą. Kiekvieną mėnesį, kai pradėjo mokėti pinigus, buvo daromos rinkliavos. Organizuoti šį darbą buvo pavesta man. Kiekviename barake buvo įgalioti žmonės, kurie aplankydavo kiekvieną lietuvių, o surinktą sumą atiduodavo man, o aš savo ruožtu kun. Kazimierui. Pinigai buvo skiriami penktame lageryje besigydančių lietuvių gydymui – vaistams. Parašiau laišką savo broliui kun. Algirdui, tada buvusiam Milašaičiuose, kad atsiųstų vaistų. Po trijų savaičių laisvųjų adresu gavome siuntinį antibiotikų ir vitaminų. Viskas buvo perduota į ligoninių miestelį – 5-ąjį lagerį. Iš viso aukų buvo surinkta apie 54000 Rb. Penktame lageryje tuo metu buvo kun. Alfonsas Svarinskas, kuris vaistus ir pinigus skirstė reikalingiausiems pagalbos.

Po Stalino mirties tuos, kurie turėjo mažesnes bausmes, pradėjo paleisti. Vieni pirmųjų išėjo Povilas Ligeika, vėliau Jonas Kudžma, Vytautas Grigonis ir kt. Nutarėme, kad reikia mums turėti radijo imtuvą. Sumanyta – padaryta. Susimetėme po kažkiek rublių, Ligeika nupirko, bet kaip įvežti į šachtos teritoriją – nežinome. Šią užduotį sutiko atlikti Ligeika. Kad nebūtų didelė dėžė, korpusą nuėmė ir, paslėpęs prie garvežio įrankių, laimingai įvežė. Aš tada dirbau OTK, o Ligeika – geležinkelyje sąstatų formuotoju ir veždavo iš visų šachtų anglį. Radijo aparatas buvo perduotas elektrikui Antanui Stačkai, jis padarė nešiojamą dėžutę, kad būtų galima pagal reikalą nešiotis. Pavir-

šiuje surasti saugią vietą buvo sunku, todėl nutarėme nuolatinę vietą įrengti požemyje. Bet vėl kliūtis, požemyje aparatas neveikia, reikia anteną išvesti į paviršių. Pirmiausia įrengiame slėptuvę pačiam aparatui, bet požemyje drėgna. Parinkome kuo sausiausią vietą. Aparatą įdėjome į kitą, storu sluoksniu izoliuotą dėžę, anteną – suvirinę kabelį, išvedėme į paviršių. Žinoma, jis visą laiką nebuvo sujungtas su aparatu. Sujungdavome, kai klausydavomės. Nuo to laiko reguliariai pradėjome klausytis žinių iš Vakarų pasaulio. Kai kada iškildavo pavojus, ir reikėdavo pakeisti vietą. Tuomet Stučka pernešdavo aparatą į kitą vietą. /.../

DVASIOS PALAUŽTI NEPAJĖGS...

Joana Dijokaitė-Kerėžienė

Daug laiko praėjo nuo karo pabaigos, bet, kai pagalvoji, tiesiog šurpas nukrečia, prisimini, ką reikėjo išgyventi karo ir pokario metais.

1941-ųjų biržely tas siaubingas žodis karas nuskriejo per visą Lietuvą. Pasigirdo patrankų griaudimas, pasirodė vokiečių žvalgyba, ir lėktuvai juodais kryžiais gąsdino žmones. Prasidėjo nuolatine baimė dėl gyvybės, dėl duonos ir dėl ateities...

Mūsų sodyba buvo prie mažo miškelio, pakrūmėje. Ten buvo ir gyvulių ganyklos. Namai buvo prieinami visiems – ir geriems, ir blogiems žmonėms. Taip ir prasidėjo netikras gyvenimas. Tėvas iš miesto parveždavo tik blogų žinių: kaip vokiečiai varo žydus iš miesto sušaudyti, kaip jiems spygliuota viela atitveriamas getas ir kaip tie vargšai turi eiti su šešiakampėmis žvaigždėmis ant krūtinių ir nugarų gatvės viduriu.

Kartą naktį sulėjo šunys, ir į langą pasibeldė rusų kareivis – apžėlęs, suvargęs, bet jaunas toks. Įsileidome, davėme pavalgyti ir paklojome miegoti. Rytą pakilo išeiti, sako – draugai laukia. Įdėjo mama lašinių bryzą, puskepalį duonos, ir jis išėjo. O tėvas su šake išnešė patalynę, kurioje miegojo kareivis, nes apstulbome, pamatę tokį utėlyną.

Ateidavo retkarčiais du trys uniformuoti rusų kareiviai. Neklausdavome, nei kur, nei iš kur eina.



Kęstučio apygardos partizanai: K.Labanauskas-Justas, J.Dijokaitė, J.Petraitis-Našlaitis

Bačiūnuose pastatė barakus, aptvėrė spygliuota viela ir apgyvendino žydus. Gaila buvo tų žydų! Ir pažįstamų tarp jų buvo. Prikepdavome su mama duonos, supjaustydavome gabalais. Važiuodami su tėčiu į miestą, tą duoną pasikišdavome po gūnia. Prie geto tėvas pristabdydavo arklį, o aš apsižvalgiusi sumėtydavau duoną per tvorą. Žydai jos laukdavo prie tvoros. Kartą vos nepakliuvome vokiečiams.

Vieną vakarą parvažiavo tėvas iš miesto ir sako: "Kalbėjaisi su Noike Izraeliu. Jis verkia ir prašosi, kad jį priimčiau su šeima, kol baigsis karas, nes vokiečiai netrukus išves juos sušaudyti." Tie žydai mums buvo pažįstami. Susikvietė tėvas visą šeimą: mamą, brolių ir mane. Sako: "Spręskime, ką daryti, priimti ar ne. Jei kas sužinos ir įskųs, tai, aišku, sušaudys visus – ir žydus, ir mus." Mama apsiverkė ir pasakė, jog baisu, bet jeigu mano vaikams šitaip būtų ir niekas jiems nepadėtų!.. Nusprendėme: kaip bus, taip – reikia

žmonėms gyvybę gelbėti.

Bačiūnuose gyveno geras tėvo pažįstamas kalvis Petras Kabaila. Pasikalbėjęs su juo, tėvas susitarė, kad kalvis padės žydams pabėgti, o tetis lauks jų naktį prie kapinaičių. Kalvis prigirdė sargybą degtine. Po to išpjovė tvoroje skylę, pro kurią pabego belaisvių Noikų šeimyna: tėvas Izraelis, motina Roza, sūnus Leiškis ir duktė Zlatkė. Tą lietingą, tamsią naktį parvažiavęs tėvas parsivežė ir keturis žydus.

Pradžioje apgyvendinome juos ant aukšto. Po kelių dienų apsipratome, o be to, atšalo, todėl perkėlėme žydus gyventi į antrąjį trobos galą, kur buvo du kambariai. Apgyvendinome tą šeimyną nuošaliame kambaryje, kur buvo vienas langas ir kampe atitverta tamsi kambarėlė mėšai vasarą nuo musių slėpti. Kambarėlę paskyrėme jiems, kilus pavojui, pasislėpti. Sulįsdavo jie į tą kambarėlę ir taip tyliai tūnodavo, kad nesigirdėjo kvėpavimo. Vakarais, jau visiškai sutemus, išleisdavome juos į lauką pasivaikščioti, o patys saugodavome, kad kas nepamatytų.

Šaltą žiemos pavakarę tėvas nuėjo pirties pakūrenti. Žiūri – pėdos į pirtį, ir durų atidaryti negali. Tėtis, priėjęs prie langelio, pabeldė ir sako: "Kas esate, atsiliepkite, noriu pirtį pakūrenti." Duris atidarė barzdotas vyras: "Šeimninke, mes rusai belaisviai, mes čia, toje pirtyje, kelias dienas pabūsime." Tėvas sako: "Jei jau reikia, tai būkite, o valgyti ar turite?" Jie paprašė maisto. Išvirėme sriubos, mėsos, ir tėvas jiems išnešė valgį į krepšį sudėjęs. Taip pragyvenome keturias dienas: vieniems nešėme valgį į pirtį, kitiems – į kambarėlę. Patys valgėme kaip anksčiau virtuvėje, tik mėsos porcijos mūsų šeimai sumažėjo.

Praėjus kokiam savaitei, kai svečius iš pirtelės išleidome, atvažiavo vokiečių mašina. Kaip žmonės sako, mums visos blusos iš baimės apmirė. Tėvas išbėgo į kiemą jų pasitikti. Jie teiravosi, ar nebuvo kas užėjęs, ar nematėme praeinant. Tėtis sakė, kad mūsų šunys labai pikti, baisiai loja, tai visi bijo ir pro šalį praeiti. Tai patvirtino ir patys šunys, nes lojo, daužė grandines kaip pasiutę. Vokiečiai į trobą nėjo ir apsisukę nuvažiavo sau. O mes namuose buvome nei gyvi, nei mirę. Vokiečiams išvažiavus, įbėgome pas savo žydus, o šie tirta iš baimės. Sako: "Dabar jūs mus jau išvarysite." Tėtis atsakė, kad ne – kaip bus, taip ir tegul būna.

Tą žiemą buvo dar vienas įvykis, daug baimės mums visiems įvaręs. Mes

su mama tą dieną skalbėme baltinius. Buvo jų daug, dideliame puode juos šutinome. Aš nuėjau į netoli namų esančią pelkę, kurioje buvo didžiulė duobė, o ten tyras vanduo, tinkamas baltiniams skalbti. Pasiėmiau kirvuką eketei išsikirsti ir kultuvę, tėtis išvarė arklius iš tvarto į lauką, o pats tvarte darbavosi. Iškirtusi eketę, grįžtu į trobą ir matau: į kiemą prigužęję vokiečių, o kiti jau eina pro duris į trobą.

Aš įbėgau į tvartą, pas tėtį, sakau, kad vokiečių pilna, kuo greičiau bėk pas kaimynus ir žiūrėk, kas čia bus. Jei viskas gerai, grįžk, o jei ne, tai jau keliauk toliau sveikas. Aš, kaip bus, taip bus, eisiu į trobą žiūrėti, ko jiems reikia. Grįžtu – troba pilna garų iš katilo, vokiečiai stovi viduryje kambario, o prieš juos išsigandusi mama. Įbėgusi prašau svečius sėstis, pasišildyti. "Gal išalkote? – paklausiu. – Tuoj valgyti padarysime." Tarp jų buvo ir lietuvių, apsirengusių vokiškomis uniformomis. Vienas jų sako: "Aš tai nenoriu, bet mano draugai tai išalko." Paklausė, kur šeimnininkas. Atsakėme, kad kažkur išėjęs. Sakau: "Pabūkite, tuoj pareis."

Aš tuojau nubėgau į antrą trobos galą pas žydėlius. Jie išsigandę, prašo išleisti pro langą. Sakau: "Niekur neisite, nes kieme stovi sargyba." Užrakinsiu jus kamaroje, ir jei reikalaus atrakinti, sakysiu, jog neturiu rakto, nes brolis išsinešęs, tai jo kambariukas. Užrakinau duris, ant jų pakabinau ritinį kabelio, nes rengėmės elektrą įsivesti. Prie pat durų pastačiau didžiulį stiklinį 50 litrų indą su naminiu obuolių vynu.

Greit nubėgau į virtuvę. Pripjaustėme naminės dešros, lašinių, padėjome sviesto ant stalo. Paprašiau: "Valgykite ir gerkite, nes sušalote." Vokiečių akys net sublizgėjo, ir jie puolė taršyti visų gėrybių. Gerti kažkodėl nelabai drįso, vos pusę litro nugėrė ir vis šeimnininko reikalavo.

Mama ėmėsi baltinius griebti iš katilo, gryčia dar daugiau prigaravo, o aš, visą drąsą sukaupusi, vis raginu gerti ir valgyti.

Pagaliau jie pakilo eiti pas kaimynus, kurie gyveno netoliese. Tėvas, pamatęs, kad vokiečiai išėjo, parėjo į namus. Vos tik spėjome jam papasakoti, kaip buvo, vokiečiai vėl sugrįžo. Nudžiugo, kad jau ir šeimnininko sulaukė. Tėtis už stalo taip drąsiai laikėsi, kad ir man, rodos, dalis jo drąsos prisidėjo. Jo paklausė, ar pažįsta kalvį Kabailą iš Bačiūnų. Tėvas pasakė: "Pažįstu." Tai va, sako, prapuolė kažkokia labai reikalinga geležis, mes įtariame, kad jis tau ją pardavė, todėl darysime kratą. Tėtis atsakė: "Darykite, aš jokios geležies

neparsivežiau, kiek savo turiu, tai ir parodysiu." Paklausė dar: "Nuo ko kratą pradėsime? "Galite nuo daržinės," – atsakė tėtis. Išėjo tėvas pirma, o vokiečiai iš paskos. Parodė jiems viską, ką reikėjo, paskui nuvedė į tvartą, ant tvarto. Pagaliau atėjo į gryčią. Tada mintyse kartojo: "Marija neperstojančios pagalbos, tik tu mus visus išgelbėsi, nes kitaip jau mes pražuvę."

Tėvas su vienu vokiečiu užlipo ant aukšto, o kiti suvirto į tą trobos galą, kur buvo mūsų žydai. Vienas vokietis priėjo prie durų, už kurių slėpėsi žydai, ir klausia: "Iš kur gavote kabelio? Sakau: "Pirkome mieste, o čia, sakau, geras vynas, gal paragausite?" Vienas vokiecis norėjo tą butelį su vynu pakelti, bet aš sušukau: "Oi, oi, ką jūs darote – sudaužysite, reikia su žarnele vyną į stiklainį leisti!" Tuoju paėmiau stiklainį ir žarnele, ėmiau leisti vyną ir "svečius" vaišinti. Jie pradėjo vyną ragauti ir nepaprašė tų durų atrakinti. "Na, viskas, – pasakė, – nieko čia nėra!"

Sugrįžome į aną kambarį, susėdo visi už stalo, surašė kratos protokolą, kad nieko nerasta, ir liepė pasirašyti. Iš to džiaugsmo dar pavaišino "brangius svetelius" vynu, jie išgėrė ir likusių degtinę. Vienas vokiecis tarė: "Gyrėme, kad šeimininkės geros, kad skanios dešros ir duona, o dabar pagirsim, kad tvarte gražios kiaulės, bet jūs nebijokit – mes niekam nepasakysim." Atsisveikino ir išėjo patenkinti. O mes iš džiaugsmo verkėme...

Nubėgome pas savo "belaisvius," atrakinome duris. Tie vargšeliai puolė man po kojomis verkdami. Sako: "Tu mūsų Angelas Sargas, mus išgelbėjai, gerai, kad mūsų neišleidai, būtume visi pražuvę." Mes dar ilgai negalėjome atsipeikėti, ar tai buvo iš tiesų, ar sapne. Po to ėmėme svarstyti, kodėl tą kratą pas mus darė. Vienas kaimynas, kuris gyveno netoliese, buvo labai plepus ir smalsus, – gal jis ką nujautė, gal užmatė. Jis, nuėjęs pas kitus kaimynus, plepėjo, kad pas Dijoką pirtis dažnai kūrenasi ir nežinomų žmonių kartais matyti.

Mes jo pradėjome bijoti, galvojome: paeis kalbos plačiau, ir vėl bus krata. Ką daryti?

Taip slinko dienos, viena į kitą panašios, kupinos baimės ir nerimo. Nežinojome, ką atneš rytoj – gal mirtį, gal kalėjimą. Tokioje baimėje teko gyventi pusantrų metų. Kai sužinojome, kad vokiečiai traukiasi, lyg smagiau tapo. Kad pas mus slėpėsi žydai, niekas ir nesužinojo. Sesuo buvo ištėkėjusi ir gyveno atskirai. Jai nesakėme, bijojome, kad kam nors neprasitartų.

Artėjo frontas. Pradėjo bombarduoti Šiaulius, kurie buvo už 15km nuo mūsų. Naktimis žiūrėdavome, kaip virš miesto ore pakabina šviesulius, po to meta bombas. Visas kaimas vakarais užsidangstydamo langus, kad nė mažiausias šviesos ruoželis neprasisiskverbtų.

Artėjant frontui, sesuo su šeima sugrįžo pas mus gyventi. Buvo jau šilta, ant tvarto savo "belaisviams" įrengėme slėptuvę ir juos ten iškeldinome. O tuos kambarius užleidome sesers šeimai. Ji turėjo tris vaikus. Reikėjo daug viralo, kad pavalgytume: mūsų šeima – keturi žmonės, sesers – penki ir keturi mūsų "belaisviai." Teko nusipirkti didelį puodą. Kai visa šeima susėda valgyti, tuomet aš pilu ir dedu valgius į indus, po to – į krepšį ar kibirą, uždangščiusi, kad niekas nematytų, einu į tvartą. Sukosėdavau tris kartus-tai buvo sutartinis ženklas; tada mūsų "belaisviai" atidarydavo angą, iškišdavo kartelę, o aš užkabindavau krepšį ant vinies, ir jie įsitraukdavo maistą į savo slėptuvę. Ir taip tris kartus per dieną. Kai manęs nebūdavo namuose, tą padarydavo tėvas ar mama.

Prieš vokiečiams pasitraukiant, iš Šiaulių pradėjo trauktis civiliai pabėgėliai. Jų nestigo ir pas mus. Tai buvo dar viena bėda, nes reikėjo būti itin atsargiems.

Laikraščiai rašė, kad ateina rusai, – bėkite, slėpkitės, nes visus iššaudys, supūdydys kalėjimuose, išveš pas baltas meškas. Tiek baimės buvo įvarę, kad nežinojome, nei ko laukti, nei ko tikėtis.

Vieną gražią 1944 metų liepos mėnesio dieną pasirodė rusų žvalgyba – apie 10 kareivių. Suėję į kiemą, jie žvalgėsi, o mes sėdėjome troboje ir bijojome pasirodyti. Pagaliau tėvas išėjo, nes jis iš mūsų geriausiai mokėjo rusų kalbą. Kažką pakalbėję, suėjo visi į trobą. Pasitaikė, kad pietūs buvo ką tik išvirti, dar nebuvo spėję pavalgyti. Buvo privirta virtinių. Atnešėme juos ant stalo, padėjome grietinės ir rūkyto kumpio. O kareiviai ėmė virtinius rankomis ir dažė į bendrą grietinės indą. Valgė, net ausys linko. Paskui ėmė kumpio gabaliukus, dėjo ant stalo ir pjaustė savo lenktiniais peiliais. Nereikėjo jiems nei mūsų lėkštučių, nei šakučių su peiliais. O mes tik džiaugėmės, kad jie mums nieko nedaro. Rytojaus dieną prigužėjo pilnas kiemas rusų kariuomenės ir netoli mūsų sodybos išsikasė apkasus. Pasakė, kad čia eina trečia fronto linija. Paaiškino, jog pirmoji linija – prie Dubysos.

Po keleto dienų, kai viskas aplink nurimo, išleidome savo "belaisvius" iš

slėptuvės, palydėjome per krūmus iki miškelio ir atsisveikinome. Jie mums dėkojo už dovanotą gyvybę.

Visą rugpjūčio mėnesį pas mus stovėjo rusų kariškiai, penkiolika ryšininkų. Jie neturėjo ko valgyti, ir mes juos maitinome. Tai buvo neblogi žmonės.

Rugsėjo mėnesį mūsų sodybą užplūdo kariuomenė su tankais, sunkvežimiais ir arkliais. Nors iš pagrindinio kelio buvo geras kelias, bet jie važiuo tiesiai per daržus, traiskė didžiulius burokus, morkas ir viską, kas pateko po ratais. Į mūsų sodybą padarė net keturis kelius. O apsistoję miškelyje, grobė viską, kas po ranka pateko. Gerai, kad pas mus gyveno ryšininkai, tai jie mums padėjo apsiginti.

Po tokio antplūdžio nejučia prisimenu vokiečius, kurie užėjo sausą vasarą. Atjojo 30 raitelių pagirdyti arklių. Prajojo viena vaga per ką tik pasodintus burokus ir nė vieno daigelio nenumynė!

Rusams sugrįžus, išėjo mūsų broliai į mišką. 1944m. gruodžio mėnesį pirmąkart susidūrėme su partizanis. Tėvas pastebėjo pėdas į pirtį. Nuėjęs rado pažįstamų: D.Kraujalį, J.Beloglovą, A.Arbūzą, L.Putramentą ir kitus. Tą kartą jie pagyveno mūsų globojami keletą dienų. Nuo to karto dažnai užsukdavo.

1945 metais Dukto miške buvo didelė stovykla, kurioje buvo daug partizanų. Vėliau jie susiskirstė į mažesnius būrius, nes vienoje vietoje visiems buvo sunku išsilaikyti. Mūsų apylinkėse buvo Algio būrys, vadovaujamas Jono Beloglovo, Kraujalio būrys, Vaikaičių būrys, kuriam vadovavo Antanas Arbūzas; Vilko būriui, kuris laikėsi prie Kurtuvėnų, vadovavo Navickas.

1945 metų rudenį žuvo būrys partizanų, vadovaujamų Levicko. Tarp žuvusių buvo L.Putramentas, V.Goferis, Levickas, Norkevičius ir kiti. 1946m. sausio 15d. žuvo Vaikaičių būrys. 1947m. vasario 16d. žuvo Birutės rinktinės štabas ir jo vadas Jonas Beloglovas-Algis.

1946 metais rugsėjo mėnesį pas mus daržinėje įvyko partizanų susitikimas. Buvo atvykęs iš Žemaitijos Petras Bartkus-Dargis. Žuvus Algio būriui, jis persikėlė į mūsų kraštą ir įsteigė Prisiškėlimo apygardą.

* * *

Mūsų namuose, Šiaulių rajono Einoraičių kaime, buvo įsteigtas Prisiškėlimo apygardos ryšių punktas. Vadas buvo Petras Bartkus. Mano slapyvardis

buvo Žara.

1948m. žuvo Kraujalio būrys. Sužeistuosius sribai paėmė. Tai buvo viena moteris – Juškienė, Vincas Sinkus-Sakalas ir Gintaras. Po to pasipylė areštai. Suėmė daug ryšininkų: A.Kriščiūnaitę, B.Račkauską, P.Feiferį, S.Kerėžį. Artėjo ir mano eilė, nes vasario 25 dieną per apsirikimą areštavo tolimą mano giminaitį, tokia pat pavarde kaip mano. Petras Bartkus, tai sužinojęs, atsiuntė ryšininką man pranešti, kad pasitraukčiau iš namų.

Ilgai galvoti nebuvo kada, nes sutartoje vietoje manęs laukė partizanai. Pasižadinau tėvelį, pasakiau, kokie reikalai, ir paprašiau patarimo, nes jis jau buvo ragavęs arešto "malonumų." Jis man patarė išeiti: jei suras, tai vis mažiau teks kentėti. Pasakiau tečiui, kad pasakotų versiją, jog esu susipykusi su šeima ir išėjusi iš namų nežinia kur. Vėliau tai mums visiems labai padėjo.

Nuėjusi į sutartą vietą, radau draugus belaukiančius. Jie mane palydėjo pas gerus žmones, ten laikinai ir apsistočiau. Praėjus trims savaitėms, paprašiau Petrą Bartkų mane išsiųsti toliau nuo šių vietų. Čia likti buvo pavojinga, bet kartu norėjau likti naudinga ir dirbti toliau. Jis parašė rekomendacinį laišką, ir aš išvažiavau į Žemaitiją, į Jungtinę Kęstučio apygardą. Jai vadovavo Edmondas Kurtinaitis; paskutinis jo slapyvardis buvo Vainius. Štabe buvo Robertas Gedvilas, slapyvardžiu Kastytis. Jis spausdino rašomąją mašinėlę. Tada neįtarėme, kad jis yra provokatorius. Vėliau jis perėjo į Žemaičių apygardą. Gedvilo vietoje pradėjo dirbti Romas Vaitkus-Dangutis.

E.Kurtinaitis buvo labai geras žmogus, mokantis bendrauti. Prisimenu žodžius, kuriuos, važiuojant į užduotį, mane palydėjęs, jis dažnai tardavo: "Išleidžiame tave, Reda, pas liūtus ir plėšriuosius vilkus ir laukiame grįžtant nugalėtoja."

Dažnai tekdavo važiuoti traukiniu iš Kutiškių stotelės į Radviliškio pusę. Traukinys stabtelėdavo tik vieną minutę, o tamsią naktį dažnai pralėkdavo nesustojęs. Teko imtis gudrybės. Ant ilgo pagalio užvyniodavau pakulų, pamirkydavau į žibalą ir, išgirdusi netolimą traukinio bildėjimą, uždegdavau. Traukinys sustodavo.

Tekdavo naktį, nuvažiavus į Polekėlės ar Jonaitiško stotelę, eiti į susitikimus su Prisikėlimo apygardos partizanais. Kartą, važiuojant iš Tauragės, pastebėjau, jog esu sekama. Traukiniui sustojus Varlaukio stotelėje, perlipau į kitą

vagoną. Tą patį padarė ir mano sekliai. Tuomet, privažiavusi iki Lybiškių, palaukiau, kol traukinys pajudės, ir iššokau iš vagono. Buvo labai tamsi naktis. Pasislėpiau krūmuose ir, prabuvusi porą valandų, pėsčia nuėjau iki Kutiškių, aplenkdamą Viduklę.

1948 metais net du kartus buvau patekusi sribams į rankas.

Pirmą kartą tai įvyko pavasarį prie Kražių. Buvau nuvykusi pas vieną ryšininką, slapyvardžiu Vanagas, ir ten nakvojau. Anksti rytą sribai apsupo sodybą. Aš dar spėjau pasakyti šeimnininkui savo vardą, pavardę ir kur gyvenu. Liepiau sakyti, kad esu jo giminaitė, atvažiavusi į svečius. Sribai mane išsivarė į Kražius. Ten tardė, o aš sakiau, kad atvažiavau pas gimines į svečius ir nieko daugiau nežinau. Palaikę dvi dienas jie, neišsiaiškinę, mane paleido.

Antras kartas buvo Kelmėje. Atvažiavau dviračiu nuo Šiaulių pusės su pilnu krepšiu odų vyriškiems batams. Dar turėjau reikalų Kelmėje, todėl palikau dviratį pas žmones. Du vyrai, einantys iš paskos šaligatviu, pradėjo mane kalbinti. Atsisukusi pasižiūrėjau, bet nieko neatsakiau. Tada jie prisiartinino iš dviejų pusių, parodė pažymėjimus ir pasakė: esi areštuota, eisi su mumis.

Nusivarę į miliciją, iškratė ir ėmė klausinėti, kur "banditai" ir t.t. O aš papasakoju, kad važiuoju iš Kauno, buvau pas gimines. Turguje nusipirkau medžiagos batams ir, važiuodama į Šiaulius, sugalvojau išlipti Kelmėje apžiūrėti miestelio. Sako: "Skambinsime į Šiaulius ir vešime tave ten." "Vežkite, – sakau, – man dar geriau – ten turiu draugų, o jūs gausite papeikimą." Išlaikę iki vakaro, paleido. Liepė daugiau Kelmėje nesirodyti. O krepšį atidavė tuščią. Nieko aš jiems nesakiau, nes žinojau, kad teisybės nerasiu. Išėjusi apžiūrėjau, ar kas neseka iš paskos. Nuėjau prie dviračio ir laimingai parvažiavau. Manau, kad mane įskundė ryšininkas iš Kelmės, kurį tąkart mačiau ir su juo pasisveikinau; nepraėjus nei pusvalandžiui, buvau suimta.

1949 metų sausio pabaigoje lydėjau Pietų srities vadą A.Ramanauską-Vanagą, Tauro apygardos vadą Grybiną-Faustą ir Demoną į vadų pasitarimą, kuris įvyko tarp Radviliškio ir Baisogalos. Naktį važiavome arkliais pakinkytomis rogėmis. Buvo labai šalta žiema, daug snigo. Dieną važiuodavau traukiniu ar pėsčiomis keliaudavau pas partizanus, kurie buvo pakeliui į susitikimą. Vieni pasitikdavo, kiti palydėdavo.

Prisimenu epizodą netoli Polekelės pas partizanus, kurių vadas buvo Pum-



Pietų Lietuvos partizanų vadai Žemaitijoje: stovi -A.Ramanauskas-Vanagas, J.Urbšaitis-Žilius, Vl.Mišcikis-Tarzanas, sivalkiečiai Demonas, Faustas, Tauras

putis-Galijotas. Susėdus vakarieniauti, ant stalo jis pastatė penkių litrų butelį naminės. Pats Pumputis išgėrė pilną stiklinę į atvykusių vadų sveikatą. Tačiau svečiai negėrė. Pumputis pasijuto nepatogiai. Žemaitijoje nė vienas iš partizanų, su kuriais man teko bendrauti, negėrė alkoholio. Tai buvo šviesūs ir gražūs žmonės.

Vadų susitikimas įvyko vasario pradžioje. Po susitikimo padėjau jiems grįžti.

To nelegalaus gyvenimo metu man neteko nuobodžiauti, visą laiką buvo ką veikti. Kai nereikėdavo keliauti, aš skalbdavau baltinius, uniformoms apykakles pakeisdavau, mezgiau pirštines, adžiau kojines. Mūsų štabo partizanai buvo švarūs ir tvarkingi. Kai Dangutis spausdindavo rašomąją mašinėlę, jam diktuočiau.

1949 metų birželio mėnesį grįžome iš susitikimo nuo Raseinių. Apsistojome netoli Viduklės ant Šešuvies upės kranto prieš rytą. Apie pietus mums pranešė, kad esame apsupti stribų. Bandėme pasitraukti, bet jau buvo neį-

manoma. Prasadėjo kautynės. Partizanas Stasys nuo Kražių stovėdamas šovė. Pasakė: "Vieną jau nušoviau." Bet su tais žodžiais nušovė ir jį, o jo draugą sužeidė į ranką. Ašėjau paskui Edmundą Kurtinaitį. Ketinome prasiveržti per upę, bet mus pasitiko šūviai. Kurtinaitis žuvo šalia manęs. Aš nešina ant pečių rašomąją mašinėlę. Vienos kulkos atsimušė į ją, o kitos – į žemę prie pat kojų, bet pasitraukiau laimingai ir prisijungiau prie kitų partizanų. Du žmonės iš devynių žuvo, vienas buvo sužeistas į ranką, kiti pasitraukė į miškus. Po šių kautynių gavau apdovanojimą – trečiojo laipsnio Lietuvos Laisvės kovos Kryžių su kardais. Apdovanojimą perskaitė K.Labanauskas-Justas, kuris perėmė vado pareigas.

1949 metų liepos pabaigoje žuvo išėję į žygį Raseinių link Vaitkus-Danгутis, Papartis ir trečiasis, kurio nebeprisimenu.

1949 rugpjūčio 16d. Paupių miške iš pat ryto mus apsupo kariuomenė. Bandėme išėiti, bet visur buvo daugybė rusų kareivių. Apšaudė tris kartus. Išėitis buvo tik žūti arba sulaukus nakties, bandyti dar kartą prasiveržti. Susiradome jauną tankų eglėnį, sugulėme vienas nuo kito per du metrus. Stebėjome, kas vyksta toliau, ir laukėme. Užė mašinos, lojo šunys, pam-iškėje – didžiausias triukšmas. Apie pietus viskas nutilo, aprimo, o mes vis laukėme. Į pavakarę vėl pasigirdo mašinų ūžesys ir šunų lojimas. Išgirdome šakų traškėjimą. Tiesiai į mus, atkišę šautuvus,ėjo kareivis prie kareivio. Prisileidome juos labai arti, ir kada sutraškėjo pusautomatių spynos, išgirdome žodžius: "Blat, bandity."

Staiga, kaip buvome sutarę, mūsiškiai paleido šūvių serijas į kareivius. Pasigirdo klyksmas, o mes pakilome – ir bėgte pirmyn. Tada jie ėmė į mus šaudyti. Šaudė iš šautuvų, kulkosvaidžių; sproginėjo granatos, o mes bėgome per kirtimus, per šakas, per kelmus, kol įlėkėme į tankesnį mišką.

Rytą buvome per susišaudymą įvartyti į pelkę, po to nusiavusi džiovinau batus, bet nebespėjau jų apsiauti ir bėgau basa. Pamatėme, kad su mumis nėra dviejų draugų – Stasės Narbutienės ir Ullono. O ten vis be perstojo šaudė.

Ėjome per balas, kol priėjome iškirstą liniją. Ten stovėjo užmaskuoti kulkosvaidžiai. Mes po vieną bėgome per liniją, į mus šaudė, bet nepataikė. Po to apšaudė dar prie vienos miško linijos.

Norėjome išsiveržti iš Paupio miško, todėl dar liko įveikti kelią nuo Viduklės.

Ėmė temti, mes laimingai perėjome kelią ir patraukėme į mažesnius miškelius. Pailsėjome, palaukėme vidurnakčio. Šūviai nutilo. Vienas partizanas nuėjo į sodybą pasiteirauti, ar nėra rusų. Sužinojo, kad kareiviai pasitraukė. Nuėjome visi į sodybą, gavome pavalgyti. Man dar ir apavą davė.

Pasilikome lūkuruoti krūmuose prie kelio. Matėme, kaip važiavo mašinos su kareiviais Raseinių link. Po to žmonės pasakojo, kad kareiviai, šukuodami mišką, rado naminės daryklas, nusigėrė ir šaudė vieni į kitus. Buvo nušautų ir sužeistų.

Atsirado ir du dingę mūsų draugai, laimingai išlikę sveiki. Ulonas išsigelbėjo įlipęs į medį, o Stasė praėjo pro sargybą miško takeliu, nusimetusi švarką ir basa. Sakė, jog sargybinis, pasislėpęs už medžio, ją matęs, bet turbūt palaikęs pašaliniu žmogumi. Po to pasislėpusi daržinėje pas ūkininką.

1949m. lapkričio pabaigoje, kai oras atšalo, buvo nuspręsta išsiskirstyti po bunkerius. Mane priglaudė Šadulskių šeima. Dominykas Šadulskis ir jo žmona Bronė buvo labai geri žmonės. Slėptuvėje jų namuose gyvenau iki 1950 metų balandžio pabaigos. Vėliau persikėliau pas Povilą Andriulį, kur po dešimties dienų mane areštavo. Buvau išduota. Išdaviką žinau, bet tai tegul lieka paslapyje.

Nuo tada prasidėjo mano kančių keliai. Tai įvyko 1950 metų gegužės 11 dieną. Kaip didžiausiai nusikaltėlei surišo rankas ir su virve nusivedė. Mušė ir spardė, reikalaudami pasakyti, kur "banditai," kur ryšininkai. Norėjau laimėti laiko, todėl pasakiau, jog papasakosiu, kai būsiu nuvesta į vietą. Jie liovėsi mušę ir nebeleido kareiviams iš manęs tyčiotis. Aš mintyse meldžiau Dievą ir Švenčiausią Mariją, kad duotų man jėgų ir kantrybės; kad nieko neišduočiau. Nujaučiau, kas manęs laukia ir ko iš manęs reikalauja.

Pavakare mane nuvedė į Viduklę ir ten pradėjo tardyti: "Pasakyk, kur "banditai," kur visi ryšininkai?" Kai pasakiau, kad nežinau, tuomet gavau mušti kaip pridera. Po kiekvieno "nežinau" taip kartojo daug kartų.

Viduklėje per naktį bijojo laikyti, todėl išvežė į Raseinius. Ten taip tardė, kad visa buvau kruvina, ir ant grindų buvo kraujo klanai. Paskui liepė nusišluostyti kraujus, bet atsisakiau. Tada, už durų užkišę, valė nuo manęs kraują ir šluostė grindis su laikraščiais. Penkias dienas nevedė į kamerą, neleido akių užmerkti ir nedavė gerti. Tardytojai keitėsi, dieną ir naktį kankino. Pramuša, prispardo, pakelia nuo grindų, vėl sakyk, ką žinai. Išgirdė "nieko nežinau," vėl

muša.

Priėjau išvadą, kad mano tylėjimas ir sakymas "nieko nežinau" nieko gero nežada. Mane parodė vienai moteriškei, pas kurią užeidavau, ir ji pasakė: "Ta pati." Ji buvo suimta anksčiau. Aš sakiau jos nepažįstanti. O mintyse ėmiau kurti istoriją, kurioje nebūtų nei vieno kaimo pavadinimo, nei vieno žmogaus pavardės. Kūriau ir daug sykių kartojau, kad išmokčiau žodis žodinė ir sakydama nesuklyščiau. Tą istoriją teko daug kartų jiems pasakoti. Laimė, nesukydau, ir nieko naujo iš manęs jie neišgirdo. Nors manim jie netikėjo, bet buvo priversti rašyti.

Po penkių parų nuvedė į kamerą, o ten buvo tik plikos lentos ant grindų padėtos. Atsiguliau ir, nors visą kūną skaudėjo, užmigau. Rytą atnešė vandens nusiprausti. Tada vandenyje pamačiau savo atvaizdą: visas veidas ir kūnas buvo mėlyni, nes mušė, kaip kas išmanė. Tardytojų buvo daug, o aš viena. Nemaniau, kad išliksiu gyva, bet Dievas man padėjo, davė jėgų. Tada supratau, kad kūną jie gali kankinti, o dvasios palaužti negalės. Suvokiau, kad žmogaus dvasia galingesnė už kūno kančias. Buvau rami, nes žinojau, kad žmonės, kurie darė gera man ir kitiems, nė vienas nuo manęs nenukentės.

Tardydami jie man žadėjo aukso kalnus, o supykę – nušauti ir pakarti, o aš jiems sakydavau: "Greičiau tai darykite – man bus geriau." Tada sakydavo: "Gausi 25 metus kalėjimo," – o aš atsakydavau: "Nors 50 metų – man vis tiek." Su Dievo pagalba žmogus gali viską iškentėti. Nors yra juoda, sakai, kad balta, ir jie nieko negali padaryti.

Po penkių parų paskyrė areštą. Tardė vienas tardytojas, pavarde Pačitajevas. Negaliu sakyti, kad mano daliai jis buvo žiaurus. Blogiausi buvo vertėjai lietuviai. Kai tik tardytojas užrinka ant manęs, taip tie parankiniai puola mušti. Labai žiaurus tardytojas buvo Viktoras Rakauskas. Po savaitės, nieko iš manęs neišpešę, pagrasino: "Važiuosi ten, kur viską pasakysi."

Pasodino į sunkvežimį, aplink susėdo sargyba su automatais, uždengė mane brezentu ir nuvežė į Tauragės saugumo komitetą. Nuvedė Pačitajevas pas Tauragės tardytojus ir pasakė, kad aš nieko nepasakojau. Tada jie išjuokė jį, pareiškė, kad pas mus jį prakalbės, nes mes ne tokius vyrus prakalbiname.

Pirmiausia turėjau pakartoti tą savo istoriją (kurią buvau susigalvojusi), o paskui paklausė, ar pažįstu Robertą Gedvilą. Atsakiau, kad nepažįstu. Įėjo tas

Gedvilas, buvęs partizanas ir dirbęs štabe. Tardytojas paklausė, ar dabar pažįstu. Ne, sakau, kad matau pirmą kartą. Laimė, Gedvilas težinojo mano slapyvardį, bet ne vardą ir pavardę. Jis nusistebėjo: "Reda, kaipgi tu manęs nepažįsti? Pasakyk jiems viską, ir išleis tave, kaip mane paleido. Aš daug bloga padariau, o tu nieko, pasakyk, ką žinai apie kitus, ir būsi laisva, galėsi kur nori gyventi." Aš jam atsakiau: "Tavęs aš nepažįstu, pirmą kartą matau, gal tu į mane panašią esi matęs, bet ne mane." Tuomet jis tardytojams paaiškino, kad aš daug žinanti, daugiau už jį – žinanti visas vietas, kur gyvena "banditai" ir ryšininkai. Pasakiau, kad jis meluoja. Gedvilas dar labiau užsiuto.

Aš rusiškai kalbėti šiek tiek mokėjau, bet sakiau tardytojui, kad nieko nesuprantu. Tai man padėjo geriau orientuotis.

Tą dieną žiauriai tardė, o vakare uždarė į karcerį rūsyje. Sienos ir lubos akmeninės, o ant grindų – vanduo, varvantis nuo lubų. Visur šlapia – nei prisiglausi, nei atsiremsi. Rytą atnešė puodelį vandens ir gabalą duonos, bet nieko neėmiau.

Išbuvau karcerijoje tris paras. Dienomis vis tą Gedvilą rodė ir reikalavo prisipažinti, kad jį pažįstu. Ir pats provokatorius mane visokiais būdais įkalbinėjo. Kai išėjo vertėjas ir nebuvo lietuvių tardytojų, aš jam pasakiau: "Niekšė tu, išdavike, anksčiau bijojai, kad aš pakliuvusi išduosiu, o dabar verti mane išduoti!" "Nesulauksi, – sakau, – man Lietuva brangesnė už gyvybę, o tave per maža pakarti; bus laikas, kai nieko nebežinosi ir pats saugumas tave sunaikins." Tardytojas Gedvilą paklausė, ką aš jam sakiau. Jis atsakė, kad aš nusišnekanti. Ką sakiau, taip ir neišvertė.

Paskutinę tardymo dieną vėl buvo akistata su Gedvilu. Ir kai manęs paklausė, ar pažįstu Gedvilą, pasakiau, kad jis man nusibodo, žiūrėjimas į jį mane verčia verti, jo nepažįstu ir matyti nenoriu. Tardytojas Pačitajevas liepė Gedvilui išeiti, pareiškęs: "Jūs man nieko nepadėjote. O tave, – pasakė man, – vešiu į Raseinius ir tenai gyvai kailį lupsiu, kol visko nepasakysi."

Ir vėl su sargyba nuvežė į Raseinius. Iki vakaro laikė kameroje, o vakare išvedė į tardymą. Šį kartą vertėjo nebebuvo. Pačitajevas kalbėjo rusiškai, o aš jam atsakinėjau lietuviškai. Sako: "Matei Gedvilą, girdėjai, ką jis kalbėjo, o dabar – tavo eilė. Jei nekalbėsi, bus blogai." Aš vis kartočiau, kad nieko nežinau, Gedvilas viską melavo. Tardytojas pastatė mane į kampa, o pats nuėjo į kitą kabinetą. Ten kažką vis barškino, žvangino, o aš galvoju: ką dar

man darys? Atėjęs vėl to paties klausia ir vėl eina į kitą kabinetą. Taip kartojo keturis sykius. Paskui liepė sėstis. Priėjo, uždėjo ranką man ant peties ir pasakė: "Gaila man tavęs, viską tu žinai, bet kenti todėl, kad nenori žmonių išduoti." Šiandien daugiau tavęs neklausinėsiu, eik ilsėtis. Naktį, 12 valandą, nuvedė mane į kamerą.

Praėjus trims savaitėms nuo arešto, išvežė mane į Vilnių. Vėl sunkvežimyje, apstatytą sargyba ir uždengtą brezentu. Lydėjo tardytojas Pačitajevas. Po ilgos ir sunkios kelionės, naktį, atvežė į Vilnių, Saugumo ministeriją. Nuvedė į 306 kabinetą ir pristatė tardytojui Kardanovskiui, pasakė tą patį, ką Tau-ragėje, jog aš nieko nepasakaju. Mano naujasis tardytojas su šypsena at-sakė: "Kol visko nepasakys, iš čia neišeis."

Ir vėl kartoju tą pačią istoriją, kurią buvau susikūrusi. Prieš rytą nuvedė į kamerą rūsiuose. Vedė ir vedė, suko ir suko, visur sargyba, vartai už vartų. Kameroje buvo trys moterys, aš ketvirta. Režimas labai griežtas: 6val. keltis, 8val. pusryčiai, 9 – į tardymą iki 16val. Po pertraukos, 19val., vėl į tardymą iki 4 val. ryto. Ir taip kasdien, išskyrus sekmadienius. Kameroje negalima nusi-gręžti nuo durų, nei užsimerkti.

Tarp mūsų buvo šnipė, kilusi nuo Ariogalos. Dėjosi labai draugiška, gera, stengėsi ką nors sužinoti. Bet aš jai pasakiau: nesistenkite man padėti, jūsų pagalbos nereikia, o jie tegul užmuša, bet nieko iš manęs neišgaus. Netrukus ją iš mūsų kameros išsivedė.

Vilniuje turėjau dvi akistatas ir tris parodymus. Viską paneigiau. Čia manęs labai nemušė. Kankino kampe, iškelus rankas iki nugriuvimo. Paspardymai, patrankymai per sprandą, pirštų spaudimas – tokius išbandymus perėjau. Prieš tardytoją reikėjo sėdėti ant kėdės, kuri buvo be dugno, tik rėmai, o naktimis į akis nukreipdavo prožektorių. Kartais uždarydavo į "boksą", kurio visos sienos buvo atvirkščiomis vinimis iškaltos.

Tardytojas buvo juodaplaukis ir juodaakis. Jis liepdavo žiūrėti jam į akis ir hipnotizuodavo. Aš mintyse kalbėdavau: "Tu manęs neužhipnotizuosi; tu kvailas; tu man nieko nepadarysi, nieko iš manęs neišgausi; tu priešas, aš tavęs neapkenčiu." Ir tikrai aš jo nekęsdavau. Jis mane išvadindavo visokiais žodžiais. Sakydavo – tu bandite, tavo akyse nė ašaros, ir pridėdavo visokių nešvankių žodžių. Taip tęsėsi iki liepos pradžios.

Kartą atėjusi į tardymą, radau savo seserį. Pamaniau, kad ji areštuota.

Tardytojas sako: "Ar pažįsti?" Matyt, galvojo, kad ir sesers išsiginsiu. Atsakiau, kad pažįstu. Sesuo papasakojo, kad aš iš namų išėjau susipykusi su tėvu ir niekuomet ten neužeidavau. Žiūrėjau į seserį, galvojau apie visus namiškius, o širdis plyšo iš skausmo. Nors ir labai stengiausi, negalėjau su laikyti ašarų; tada mane išvedė į kamerą. Kameroje verkiau kokią valandą be perstojo. Visos moterys apstojusios mane klausinėjo, kas atsitiko, ką jie man padarė. "Visuomet grįždavai su nuotaika, o dabar tavęs neatpažįstame," – sakė jos.

Po šito pasimatymo tardymai greit pasibaigė. Liepos 11 dieną liepė pasirašyti, kad tardymas baigtas. Man tai buvo didelė šventė. Žinojau, kad tai, kas baisiausia, praėjo sėkmingai.

Po kelių dienų nuvežė į Lukiškių kalėjimą, į vienutę, ir atidavė blakėms kankinti. Tiek daug jų buvo, kad ėjo be perstojo per sienas ir lubas, o guolyje jų buvo visa divizija. Na, ir atsigėrė jos mano kraujo!

Poilsio nebuvo ir čia. Išmokau Morzės abėcėlę, radau ženklų ant sienos surašytų. Po trijų savaičių mane perkėlė į bendrą kamerą. Buvome keturios kalinės. Kitoje kameroje už sienos buvo vyrai. Jie beldė Morzės abėcėlę, ieškojo pažįstamų. Moterys nemokėjo tos kalbos, tai prašydavo, kad aš už jas pakalbėčiau. Kitos surado pažįstamų, o mano – nebuvo.

Kartą tai pastebėjo prižiūrėtojas. Taip užsidirbau penkias paras karcerio. O ten – nei gulto, nei kėdės, ant grindų – plikos lentos. Per patalpą ėjo vamzdžiai. Tarškinau ir kalbėjau su kitais kaliniais, nes nebijojau, žinodama, kad kitos bausmės nebus. Valgyti duodavo kartą per dieną 200g duonos ir šilto vandens puodelį, bet aš maisto neėmiau, todėl po trijų parų mane nuvedė į bendrą kamerą.

Lapkričio 11 dieną nuvedė pas kažkokį valdininką, kuris paskaitė man nuosprendį, atsiųstą iš Maskvos. Pasakė, kad esu nuteista 10 metų laisvės atėmimo. Aš paklausiau: "Ar tik tiek?" O jis nustebo: "Ar mažai?" Aš sakau: "Visą laiką žadėjo 25 metus. Jis, pažiūrėjęs į mane, palingavo galvą. Pagalvojo turbūt, kad išprotėjau. O išprotėjusių buvo daug. Taip klaičiai naktimis šaukdavo, net siaubas imdavo.

Lapkričio pabaigoje išvežė mane į Maskvos persiuntimo punktą, vėliau į Čeliabinsko, Kuibyševo punktus. Kuibyševe man įstrigo vaizdas, kaip ant viršutinių gultų sėdėjo kriminalinės kalinės ir su garsu traiškė utėles. Tame

punkte susitikome su Elvyra Tugaudyte. Ji padovanojo man vilnones kojines, nes aš neturėjau šiltai apsirengti. Toliau išvežė į Novosibirską, iš ten gruodžio pabaigoje – į Irkutsko srities Taišeto lagerius.

Paskutinę kelionės dieną buvo Kūčios. Vagonuose buvo labai šalta, duonos neturėjome. Naktį nuvedė į lagerį, kur nebuvo elektros. Visur tamsu. Įvedė į kažkokį pastatą, ant grindų pilna žmonių prigulę. Jie ėmė šaukti: "Nelipkit ant mūsų, garsiai nekalbėkit, mums rytoj į darbą reikės eiti!" Susiradusios laisvą kampelį, prasėdėjome iki pat ryto. Rytą užsižiebė lemputės: pasirodo, mus į pirtį atvedė, ir čia jau buvo atvežtas visas kalinių etapas. Visus išrikiavę, suskaičiavo ir nuvedė į valgyklą. Davė 200 g duonos ir sriubos, kurios nė sriuba pavadinti negalima, – iš kukurūzų, neišvirta ir sprangi.

Kalėdų rytą išvarė malkų pjauti. Neturėjau nei pirštinių, nei šiltai apsirengti. Paprašėme viršininką pirštinių, o tas atsakė: "Aš per karą fronte sniege gulėjau ir nesušalau, tai ir jūs nesusalsite." Gerai, kad paltas buvo su kišenėmis: viena ranka laikiau pjūklą, o kitą – kišenėje, kai sušąla, tada pakeičiu.

Kitą dieną, nuvedę į baraką, apgyvendino. Gavau vietą ant viršutinių gultų miegoti ir laisvalaikį leisti. Apsirengti davė 42 numerio batus, bušlatą ir vatinės kelnes, kurios buvo labai suplyšusios, ir seną vyrišką kepurę su ausinėmis.

Įdarbino žėručio fabrike. Dirbome po 12 valandų, pamainomis. Darbas nebuvo sunkus, tik į drabužius įsiėsdavo žėručio dulkės ir net juos išskalbus pasilikdavo. Daug kas susigadino plaučius, ir man paraudo ir skaudėjo akys. Normos buvo didelės. Kas neišdirbdavo 50 procentų, tegaudavo 200 g duonos per dieną ir sriubos iš vieno vandens ir keleto kruopų. O įvykdžiusiems – 600 g duonos, 3 kartus sriubos ir pietums samtį košės.

Rytą, 6 valandą, pakeldavo į patikrinimą lauke rikiuotis. Kol visas suskaičiuodavo, praeidavo visa valanda. O jei kas sušnekdavo, tai tuoj: "Razgavorčiki, lažys!" Ir guldavome į sniegą 50 laipsnių šaltyje. O jei kas nepaklūsta – tuoj su bizūnu per nugarą ar galvą tvoja. Šaltis persmelkdavo kūną iki pat kaulų. Vakare ta procedūra kartodavosi.

Lageryje buvo daug moterų: lietuvių, ukrainiečių, latvių ir eščių.

Ten teko išbūti dešimt mėnesių. Ir vėl išvežė etapu nežinoma kryptimi. Niekas mums nesakydavo, kur veža. Atvažiuoja "pirkliai," kviečia po vieną pagal bylas ir, kai surenka reikiamą žmonių skaičių, pasako: "S vieščiame!" Ir

važiuojame.

Ten suradau draugę Marytę Blažytę iš Šiaulių. Mes abi patekome į tą etapą. Vežė ilgai, dvi savaites teko vagone prabūti.

Nuvežė į Karagandos lagerį, Karabaso akmenų skaldyklą. Ten buvo aukšti akmenų kalnai. Vienos moterys viršuje gręžė ir skaldė tuos akmenis, jie krito į apačią, o kitos krovė juos į vagonėlius, ne viena ten susižeidė ir žuvo. Man teko iš vakaro krauti vagonus. Barakas stovėjo ant kalno, maistas buvo blogas, o vanduo šulinyje per dieną išsisemdavo. Vakare nebūdavo nei kuo nusiprausti, nei ko atsigerti.

Ten išbuvome vienerius metus. Po to išvežė į plytinę. Darbas buvo sunkus, naktinis. Dieną dirbo vyrai, o mes – nuo 24 val. iki 8 val. ryto.

Su Maryte viena kitą palaikėme, kartu valgydavome. Susipjaustydavome duoną riekutėmis. Kai lieka paskutinė riekutė, viena kitai siūlome, nenorime viena kitos nuskriausti. Paskui pradėjome susipjaustyti po lygiai, susidėti į krūveles, kad nebūtų ginčų.

Maisto trūko, bet retkarčiais gaudavau siuntinius. Paskui sugalvojau megzti. Už mezginį man užmokėdavo 6 "paikėmis" duonos po 400 g. Megzdavau laisvalaikio ir miego sąskaita, bet tai buvo vis šiočia tokia parama.

Plytinėje dirbau pusantrų metų. Teko išmėginti visus darbus. Ten susirgau, buvo kraujo užkrėtimas, padarė operaciją. Po to prasidėjo bendras susirgimas, širdies liga. Du mėnesius išgulėjau ligoninėje. Ambulatorijos gydytoja buvo negailestinga, o padėjo ligoninės gydytoja, viršininko žmona. Išėjau iš ligoninės šešioms mėnesiams gavusi invalidumą. Atvažiavusi gydytojų komisija patikrino sveikatą ir išsiuntė į invalidų lagerį Spaske. Ten nereikėjo sunkiai dirbti, ir sriuba buvo tirštesnė, ir duonos daugiau. Sutikau daug lietuvių, tarp jų Zofiją Sebastijoniene, Liną Saukaitę, Janiną Terminaitę.

Kai šiek tiek pasitaisė sveikata, išvežė į Dolenką. Ten dirbau vežike kiaulių fermose. Gavau baltą arklį, pakinkytą lanku, sugriuvusius ratus, sutrūkinėjusius pakinktus. Kartais važiuojant su vežimu, prikrautu bulvių ar pašarų, žiūrek, ir nukrinta ratas. Tekdavo pačiai uždėti. Darbas trukdavo nuo 6 val. ryto iki 22 vakaro. Per dieną reikėdavo dukart iš pieninės parvežti kiaulėms pieno, po du vežimus bulvių, pašarų ir mėšlą iš fermos į laukus pačiai sukrovus nuvežti ir ten iškrauti.

Po metų mane išsiuntė į Džiumabeką. Ten taip pat dirbau fermose. Su

pora gerų arklių iš Karagandos parveždavome anglies kurui. Tekdavo ir kitokių užduočių. Ten pakildavo dideli vėjai ir žiemą taip pustydavo sniegą, kad per žingsnį nieko nesimatydavo. Kartą, grįžtant iš Karagandos, mūsų kolonos vos neužpustė. Tik iš paskos važiavusi vyrų kolona padėjo mums išsikapstyti.

Po to mane paskyrė dirbti melžėja. Reikėjo rankomis pamelžti 25 karves. Kol įpratau, buvo labai sunku, skaudėjo rankas, bet iki soties atsigerdavau pieno ir draugėms pasislėpusi parnešdavau.

1956 metais iš Maskvos atvažiavo komisija peržiūrėti mūsų bylą. Išsikvietę mane šiek tiek paklausinėjo. Paklausė, ar jaučiuosi kalta. Pasakiau, kad ne. Man pranešė, kad būsiu laisva. Gegužės pabaigoje mane išleido į laisvę.

Per tą sunkų laikotarpį sutikau daug gerų žmonių, kurie man padėjo. Prisimenu Rinkšelių šeimą iš Tyrulių apylinkės; Tautavičius, gyvenusius Kelmės rajone, Padvarininkų kaime; Šadulskius iš Viduklės apylinkės; Marcinienės šeimą; Jokubauskų šeimą. Kai kurių pavardžių nebeprisimenu, o kai kurių ir nežinojau. Pas tuos žmones užeidavau ir jausdavausi kaip sava tarp savų. Prisimindama juos, visada mintyse jiems dėkoju už paramą ir geraširdiškus jausmus.

PARTIZANŲ VADAS JONAS ŽEMAITIS

(1909 03 15 - 1954 11 26)

Nijolė Gaškaitė

Partizaninis karas nestokojo talentingų ir pasiaukojusių laisvės kovos vadų, tačiau Jonas Žemaitis nuveikė bene daugiausiai. Svarbiausia, jis siekė, kad partizaninis judėjimas taptų organizuotu kariniu politiniu pasipriešinimu Lietuvos okupacijai. Nebuvęs garsus pogrindžio veikėjas pirmaisiais okupacijos metais J.Žemaitis dėl savo sąžiningumo, darbštumo, karininko talento ir pasišventimo laisvės kovai žingsnis po žingsnio pradėjo eiti vis atsakingesnes pareigas. Pagaliau buvo išrinktas visos Lietuvos partizanų vadu. Paaiškėjus, kad okupacija bus labai ilga ir sunki, o partizanų likimas – nulemtas, liko ištikimas priesaikai ir atidavė



J.Žemaitis-Vytautas (paskutinioji nuotrauka)

visas jėgas, kad pasipriešinimas netaptų desperatiškomis konvulsijomis.

Būsimasis LLKS Tarybos prezidento pirmininkas Jonas Žemaitis gimęs 1909m. kovo 15d. Palangoje Jono ir Petronėlės Žemaičių šeimoje. Tėvas tuo metu dirbo grafo Tiškevičiaus ūkyje pienininkystės meistru. Motina augino tris vaikus, iš kurių vienas anksti mirė.

Netrukus po Jonuko gimimo šeima persikėlė į Lenkiją, kur Lomžos mie-

ste gyveno motinos Petronėlės Daukšaitės tėvai ir brolis. Motinos brolis A. Daukša turėjo nuosavą pieninę, kurią pavedė prižiūrėti svainiui. 1917m. Žemaičių šeima grįžo į Lietuvą ir apsistojo Raseinių apskrityje – iš pradžių tėviškėje, Kiaulininkų km., o vėliau pačiuose Raseiniuose. Tėvas dar ne kartą keitė gyvenamąją vietą ir profesiją: prekiavo, buvo Tauragės prieglaudos ūkvedžiu, pienininkystės meistru, paskui Kretingos apskr. Jokūbavoje įsigijo nuosavą pieninę, o vėliau Kretingoje atidarė arbatinę. Tačiau 1935m. metė prekybą ir galutinai sugrįžo gyventi į Kiaulininkų km., pas savo brolių Antaną. Buvo apsišvietęs žmogus – draugavo su J. Šliūpu, skaitė ir platino brošiūras gyvulininkystės klausimais. Savo vaikus – dukrą Kotryną ir sūnų Joną leido į Raseinių gimnaziją. Dukra vėliau tapo mokytoja, o sūnus Jonas, 1926m. baigęs 6 Raseinių gimnazijos klases, įstoja į Kauno karo mokyklą. 1929m., ją baigęs, pradeda tarnybą 2-ame artilerijos pulke kuopos vadu. Vėliau tarnauja įvairiose Lietuvos vietose. Gabų karininką vadovybė netrukus pasiūnčia mokytis į užsienį. 1936 – 1938m. J. Žemaitis mokosi Prancūzijos Fonteneblo artilerijos mokykloje, kurią baigęs ir gavęs kapitono laipsnį, vadovauja Lietuvos kariuomenės 4-ojo artilerijos pulko mokomajai baterijai. Mokslas Vakarų Europoje ne tik suteikė specialybės žinių, bet praplėtė jaunojo karininko akiratį, padėjo susipažinti su kultūra, pramokti kalbų. J. Žemaitis išmoko prancūzų ir vokiečių kalbas.

1940m. okupavus Lietuvą, J. Žemaitis lieka tarnauti 617 artilerijos pulko mokyklos viršininku. Tada J. Žemaitis jau buvo vedęs Knygų rūmuose dirbusią Eleną Valionytę. 1941m. į Komiją išstremiama J. Žemaičio sesers Juškienės šeima.

Karo pradžia artilerijos pulką užklumpa Varėnos poligone, iš kur įsakyta trauktis kartu su Raudonąja armija į Rytus. Tačiau, jau patyrę raudonosios okupacijos "skonį", Lietuvos kariai nė nemano trauktis: ties Valkininkais kpt. J. Žemaitis kartu su grupele karininkų atsilieka nuo pulko ir pasiduoda vokiečiams. Vokiečiai siūlo lietuviams stoti į savisaugos batalioną ir vykti į Baltarusiją kovai su raudonaisiais partizanais. Be abejo, toks pasiūlymas nepriimtinas. J. Žemaitis išsaina į atsargą ir išvyksta pas žmoną, tuo metu gyvenusią Lentvaryje. 1941m. rugpjūčio mėn. jie persikelia į Kauną. J. Žemaitis įsidarbina Energetikos valdyboje durpių gavybos techniku. Gruodžio mėn. jų šeimoje gimsta sūnus Jonas Laimutis. Mieste sunku gyventi, todėl netrukus

Žemaitis su šeima išvyksta į tėviškę – Šiluvos valsč. Kiaulininkų km. Įsidarbina Šiluvos ž.ū. kooperatyvo vedėju.

J.Žemaitis buvo plačios erudicijos, aukštos moralės, tvirtų patriotinių nuostatų asmenybė. Kartą, dar prieš karą tarnaudamas Klaipėdos įguloje, J. Žemaitis gatvėje sutinka du jaunus vokiečius. Praeidami šie burbteli Lietuvos karininko garbę įžeidžiančius žodžius. J.Žemaitis, mokėdamas vokiečių kalbą, skelia įžeidėjui antausį. Antrasis vokiečių šauna į J.Žemaitį, tačiau Lietuvos karininko garbę apgina.

Atvykęs į Šiluvą, J.Žemaitis jau 1943m. įsitraukia į kun. Kazlausko įkurtą valsčiaus komiteto veiklą, platina pagrindinę spaudą. 1944m. pradžioje susisiečia su gen. S.Zaskevičiumi, Raseinių apskr. viršininku Gužaičiu. Gen. P.Plechavičiui pradėjus formuoti Vietinę rinktinę, suorganizuoja į ją apie 150 Šiluvos ir Tytuvėnų valsč. vyrų. Kovo mėn. pats tampa Vietinės rinktinės 310 bataliono vadu.

1944m. gegužės mėn., sužinojęs, kad už atsisakymą išvežti Rinktinę kovai už Lietuvos sienų vokiečiai suėmė gen. P.Plechavičiaus štabą, J.Žemaitis pasitraukia iš tarnybos vietos, grįžta į Kiaulininkų kaimą. Čia ir sulaukia antrosios sovietinės okupacijos. Užėjus rusams, kurį laiką slapstosi aplinkiniuose miškuose, o 1945m. žiemą – tėvų namuose. 1945m. kovo mėn. pas jį užėina kariuomenės laikų pažįstamas, gen. S.Zaskevičiaus sūnus Algirdas ir pasiūlo J.Žemaičiui stoti į LLA. Davęs priesaiką, birželio mėn. J.Žemaitis išėina į kpt. J.Čeponio-Budrio vadovaujamą partizanų būrį, kuris laikėsi Raseinių raj. Bedančių miške. J.Žemaitis paskiriamas Žebenkštis rinktinės štabo viršininku ir pasirenka Dariaus slapyvardį. Tą patį mėnesį partizanai įvykdo rizikingą akciją: iš Biliūnų dvare įkurtos ligoninės išvaduoja du sužeistus partizanus. Vienas iš jų-aviacijos kpt., būsimas Kęstučio apyg. vadas J.Kasperavičius-Visvydas (Angis). Netrukus, 1945m. liepos 22d., netoli nuo Lyduvėnų gel. stoties esančiame Virtukų miške įvyksta didelės kautynės su gausiomis NKVD kariuomenės pajėgomis. Apie 30 partizanų būrys, vadovaujamas J.Žemaičio, sėkmingai pasitraukia.

Taip prasideda partizaniško gyvenimo kasdienybė. J.Kasperavičius, J.Čeponis ir J.Žemaitis stengiasi suvienyti partizanų būrius, ruošia kovotojų rezervą būsimai mobilizacijai, rašo straipsnius į rinktinės laikraštį "Laisvės Varpas", platina spaudą, priima partizanų ryšininkų bei rėmėjų priesaikas.

1945-1946m. žiemą praleidžia Šiluvos valsč. Sandraviškių miške, pelkės saloje įrengtoje stovykloje. 1946m. vasario mėn. 10d. numatyti rinkimai į okupacinę SSRS Aukščiausiąją Tarybą. Partizanai agituoja žmones boikotuoti rinkimus. Prieš rinkimus užpuola Rimkiškių, Ginčaičių, Alėjų rinkimines būstines, nu-traukia telefono ryšį, sunaikina balsavimo biuletenius.

Jau nuo 1945m. gegužės mėn. MGB seka Žebenkšties rinktinę. 1946m. liepos 5d. suimtas partizanas J.Povilionis parodo enkavedistams partizanų stovyklą Pyragių miške, ties Šiluvos-Lyduvėnų keliu. Liepos 6d. stovyklą atakuoja 62 kareivių ir 15 stribų būrys. Stovykla įrengta dviejuose lygiuose ir įtvirtinta, pasak enkavedistų, pagal paskutinį karinės technikos žodį¹. Žemutinė stovykla yra kalno papėdėje, joje – 14 bunkerių, apsuptų žmogaus ūgio gylio apkasais su kulkosvaidžių lizdais. Aukštesnė stovykla įrengta pačioje kalno viršūnėje, apaugusioje tankiu eglynu; jame yra 13 bunkerių, apjuostų apkasais su 11 kulkosvaidžių lizdų. Visi takai, vedantys į stovyklą, yra apšaudomi iš kulkosvaidžių.

Priartėjus enkavedistams, per keletą minučių partizanai paliko žemutinę stovyklą ir įsitvirtino viršutinėje. Mūšis truko nuo 12 iki 15 val. Po to, dengiami dviejų kulkosvaidžių ugnies, partizanai pralaužė apsupimo žiedą, nukaudami vieną karininką ir 5 MVD kareivius. Žuvo tik vienas partizanas, dengęs kovos draugas – Alfonsas Jokubauskas-Šuva. Išėję iš apsupimo, partizanai išsisklaidė mažomis grupelėmis ir persikėlė į kitą mišką.

Keturias dienas po kautynių čekistai "šukoja" miškus, šiai operacijai sutelkę 108, 32, 273-ojo šaulių pulkų 700 kareivių, tačiau siautimas jokių rezultatų neduoda². Rugsjūčio mėn. siuntimai tęsiami Sandraviškių miške, tačiau enkavedistai konstatuoja, kad partizanai turi daug patirties slėptis per miškų šukavimus.

Tuo metu J.Žemaičio žmona kartu su Virtukų mūšyje žuvusios Janinos Čepaitės seserimi Antanina gyvena Kaune. Čia ji vykdo partizanų užduotis: parūpina tuščių dokumentų blankų fiktyviems dokumentams. 1946m. liepos 13d. ji staiga miršta (MGB dokumentuose net yra versija, kad Pyragių kautynių metu ji buvusi pas vyrą ir ten sužeista)³. Nuomojamame kambarėlyje lieka lagaminas su dokumentų blankais ir 5-erių metų berniukas. J.Žemaitis siunčia į Kauną mokytoją K.Teišerskienę surasti jo sūnų, tačiau po to, kai MGB suima Teišerskienės vyrą, ji pati ateina į MGB ir viską papasakoja

čekistams. J.Žemaitis vieną po kitos siunčia į Kauną ryšininkes ir ieško sūnaus bei jam tinkamos globėjos. Tuo tarpu vaiko ieško ir MGB, norėdama per sūnų surasti ryšį su J.Žemaičiu.

Prasidėjus siautimams, 1946 08 02 Žebenkšties rinktinė pakeičia pavadinimą ir tampa Šerno rinktinė. Rugpjūčio 20d. J.Čeponis dėl jam pareikšto nepasitikėjimo rinktinės vado pareigas perduoda J.Žemaičiui, o pats pradeda vadovauti Žuvėdros rinktinėi⁴. Būdamas be galo konspiratyvus, J.Žemaitis keičia savo slapyvardį: vietoj Dariaus pasirašinėja Adomu, o žodinį slapyvardį pakeičia į sl. Mockus. Dar po poros mėn. Mockus tampa Matu, o Adomas-Ilgūnu. J.Žemaitis yra vadinęsis Jociumi, Tyliumi, Žalčiu, Tomu, Luku, Žiliumi, Skirgaila, kol pagaliau 1948m. jis tampa Vytautu.

1946m. rugpjūčio mėn. įkuriama Kęstučio apygarda. Rengiant apygardos organizacijos ir veiklos nuostatus, aktyviai dalyvauja Savanorio rinktinė. J.Žemaitis ypač prisideda rengiant OS veiklos ir organizavimo nuostatus bei instrukcijas ir įgyvendina jas praktikoje. Rezervinės kovotojų grupės, numatytos mobilizuoti reikalui esant, pagal 32 val. programą apmokomos naudotis ginklais⁵.

Tuo metu per A.Zaskevičių Kęstučio apygardą pasiekia J.Markulio inspiruoti siūlymai partizanams demobilizuotis. Apygardos atsakymas toks: "(...) Demobilizaciją laikyti partizaninės kovos gėda. (...) Dokumentai gali būti tik kovos priemonė, tinkanti taktiniams pokyčiams. Centrinė vadovybė turi būti iš apačios rinkimų būdu sudaryta, tik taip atstovaus lietuvių tautai⁶." Laikydamasis principo (rinkimų), J.Žemaitis kilo į vis atsakingesnes pagrindžio pareigas.

1946m. gruodžio 12d. Savanorio rinktinės įsakyme Nr.8, sveikindamas kovotojus su šv. Kalėdomis ir Naujaisiais Metais, J.Žemaitis perspėja apie priešų žiaurumą ir klastą, ypač švenčių metu. Jis rašo, kad partizanai ir rezervas turi "saugotis spiritinių gėrimų, kurie gali atnešti didelę žalą bendram reikalui ir darbui. Meskite okupantų atneštą ir mums sąmoningai diegiamą besaikio girtavimo įprotį. Toks įprotis veda mūsų tautą į bedugnę. Mokėkite būti linksmi ir be degtinės, švenčių metu nepragerkite savęs, taip pat Lietuvos ir jos vardo⁷."

Vadai suprato, kad prieš okupantų smurtą nepakanka kovoti tik ginklu. Štai 1946 12 05 Kęstučio apygardos įsakyme Nr.6 rašoma: "Ypač turi būti

baudžiami nusižengimai, žeminantys partizano garbę⁸." Lietuvos partizanai "turi atminti, kad jie įkūnija visų dorų lietuvių viltis. Partizanai turi saugoti tas viltis. Visi jų veiksmai turi būti garbingi ir kartu griežti mūsų tautos priešų atžvilgiu⁹."

Savanorio rinktinės veikla vis labiau jaučiama Raseinių apskrityje, todėl jai persekioti 1947m. sausio mėn. MGB sudaro nuolatinę operatyvinę grupę iš 12 enkavedistų, vadovaujamų apskr. MVD viršininko pavaduotojo G.Perekriostovo¹⁰. Štai kokios priemonės numatytos 1947m. Raseinių MGB agentūriniame-opratyviniame plane¹¹:

- slapta sulaikyti Viduklės valsč. valstietį Truskauską, kurio namuose buvo Žemaičio štabas ir kur Žemaitis su Zaskevičiumi fotografavosi. Truskauską užverbuoti;

- slapta sulaikyti ir verbuoti šeštadieniais važiuojančą dviračiu namo į Liolių kaimą Mačianskaitę;

- užverbuoti raidžių rinkėją Jankų, šantažuojant jį tuo, kad Pergalės dieną primušė gimnazistą(ši priemonė numatyta todėl, kad MGB turi žinių, jog Žemaitis planuoja iš "Staliniečio" laikraščio redakcijos gauti spaustuvinį šriftą);

- per mokytoją Teišerskienę nusiųsti Žemaičiui laišką, siūlant derybas ir legalizaciją;

- nustatyti, kur yra Žemaičio 6m. amžiaus sūnus ir per jį užmegzti ryšį su Žemaičiu (MGB iki 1947m. gruodžio mėn. nesuranda Žemaičio sūnaus);

- užverbuoti Akstenu km. gyventoją, partizanų ryšininką Dapkų;

- dešiniajame Dubysos krante, kur gali būti Žemaičio rinktinės bunkerų, suruošti karinę-čekistinę operaciją.

Persekiojimas labai stiprus. Nuolat suimtinėjami OS nariai. Jau yra žuvę 19 rinktinės partizanų. Tačiau jų gretas papildo nauji žmonės. Vien 1947m. lapkričio mėn. į 2-ąją kuopą ateina 8 nauji partizanai. Daugiausia tai kaimo vaikinai. Iš viso rinktinėje yra trejetas mokytojų, vienas studentas, vienas buhalteris, ketvertas buvusių policininkų. Nors išdavikams skelbiami mirties nuosprendžiai, apie kuriuos pranešama visuomenei, tačiau MGB pavyksta užverbuoti kai kuriuos silpnesnius žmones. 1947m. rinktinę seka 8 agentai (palyginus su vėlesniais metais, kai vieną partizaną persekiojo keliolika šnipų,

tai yra be galo mažas skaičius).

Tačiau partizanai, nepaisydami pavojų, toliau vykdo savo pagrindinę pareigą: trukdo įtvirtinti okupaciją. 1947 02 09 Lietuvoje numatyti rinkimai į LSSR Aukščiausiąją Tarybą. 1947 01 17 Savanorio rinktinės įsakyme rašoma¹²:

"Bolševikai neriasi iš kailio, noredami gauti savo grobikiško užpuolimo patvirtinimą (...). Vienas iš mėgstamiausių jų pasaulinės propagandos žingsnių – jiems palankių rinkimų rezultatų paskelbimas užgrobtuose kraštuose (...) Visa Lietuvos vyriausybė nutarė rinkimuose nedalyvauti. Mūsų pareiga – savo veikla palaikyti šį mūsų valstybės sprendimą."

Partizanų užduotis – "boikotuoti, paralyžiuoti ir dezorganizuoti pasirusimą rinkimams ir pačius rinkimus, turint tikslą pademonstruoti civilizuo tam pasauliui mūsų tėvynės požiūrį, pasipriešinimą bolševikiniam okupantams ir jų rinkimams." Šis įsakymas dideliu tiražu išplatinamas Raseinių apskrityje.

1947m. vasario 16d. Kęstučio apygardos įsakymu Nr.45, pasirašytu J.Kasperavičiaus-Visvydo, Savanorio rinktinės vadas J.Žemaitis apdovanojamas pasižymėjimo ženklu "Už ypatingus nuopelnus organizavimo srityje ir už išmintingą vadovavimą."

Vėliau, pats tapęs vyriausiuoju partizanų vadu, J.Žemaitis apdovanojimus skyrė kitiems, dažniausiai – po žūties. Pats savęs neapdovanojo niekuo – tik sunkiu darbu ir galimybe žūti. Nepaliko net partizaninių nuotraukų: būdamas be galo konspiratyvus, nenorėdamas pakenkti judėjimui, tapęs vyr. vadu, nesifotografavo.

1947 metams būdinga – nuolatinės pastangos suvienyti partizaninį judėjimą ir vis stiprėjantis persekiojimas. 1947 04 09 žūva Kęstučio apygardos vadas J.Kasperavičius. Gegužės 16d. kautynėse, pelkėse tarp Šiluvos ir Grinkiškio valsčių, žūva 4 partizanai. Liepos 15-18d. Viduklės valsč. 250 MVD kareivių ir stribų vykdo didelius siautimus, tada suima Savanorio rinktinės informacinio skyr. viršininko mokytojo Kurtinaičio-Kalniaus žmoną ir du vaikus, kurie išsiunčiami į vaikų namus. Suima ryšininką Vizgirdą, kurio namuose buvo centrinės LLA ryšininkės R.Jankevičiūtės-Jurgio susitikimų vieta su Kęstučio apygarda. Spalio 6d. slapta sulaikoma ryšininkė, partizano žmona Juškienė, kuri MGB perduoda OS organizavimo ir veikimo schemas, instrukcijas ir kt. dokumentus.

1947m. gegužės mėn. Kęstučio apygardos vadu išrenkamas J.Žemaitis (sl. Žaltys, Tomas), kuriuo išbūna iki 1948m. pavasario. Eidamas šias pareigas, suaktyvina "Laisvės varpą" leidimą. Laikraščio tiražas pasiekia 800 egz. 1948m. rinkimų į vietines tarybas metu spaustuviniu būdu išleidžia atsisaukimą 1000 egz. tiražu. Agituoja valstiečius nevežti nepakeliamų pyliavų.

Nuo 1947m. Kęstučio apygarda užmezga nuolatinį ryšį su Tauro apygardos vadu A.Žveju-Baltūsiu ir svarsto vyriausiosios partizanų vadovybės kūrimo klausimus. Įsikūrus Jūros sričiai, J.Žemaitis ima jai vadovauti. J.Žemaitis-Tylius, Žaltys 1948m. gegužės 5d. įsakyme Nr.1 rašo: "Nuo 1948 05 01 aš paskirtas šio krašto vadu." Šis organizacinis vienetas pavadinamas Jūros sritimi¹³.

1948m. partizanavimo sąlygos dar labiau pasunkėja: vien per 8 mėnesius Tauro, Kęstučio, Vyčio ir Žemaičių apygardose žūva 483 partizanai, iš jų 82 – vadai. Suimti 1502 partizanai ir jų rėmėjai¹⁴.

Gavęs žinių apie vadų žuvimus Tauro apygardoje, J.Žemaitis perduoda Jūros srities vadovavimą A.Milaševičiui ir išvyksta organizuoti vyriausiosios pogrindžio vadovybės: "Atsisveikindami su mūsų gerbiamu ir mylimu Jūros vadu, kuris, Tėvynei pašaukus, išvyko į aukštesnes pareigas, aš visų jūriečių vardu pasižadėjau drąsiai žengti jo nurodytu keliu taip, kaip to reikalauja priesaika¹⁵."

Gerbiamas ir mylimas – tokius žodžius girdėjo ne kiekvienas vadas. Partizanas V.Šniuolis-Vitvytis pasakoja, kad, jam susirgus ir karščiuojant, vadas atidavė jaunam partizanui savo paskutinius marškinius. Ryšininkė R.Jankevičiūtė-Jurgis prisimena, kaip, kartą, grįžusi iš Suvalkijos, ji visam būreliui pasakojo įspūdžius. Vadas nesikišo, rodos, visai negirdėjo, kaip ji pasakoja apie suvalkiečių gyrimąsi: "Kokie mūsiškiai. Pas jus turbūt tokių nėra. Kiek daug pas mus išdavysčių, pas jus turbūt nėra?" Vyras kvatojo, ryšininkė buvo patenkinta. O vadas kitą dieną jai draugiškai pasakė: "Nereikia šitaip šaipytis, jie turi gerbti vieni kitus". Pastabas mokėjo pasakyti taip švelniai, neužgaunamai, kad niekas jo nesivaržė, bet visi gerbė¹⁶."

Būdamas vyresnis už daugumą partizanų, su skaudama širdimi siųsdavo vyrus į sudėtingus uždavinius: "Kaip gaila pačius geriausius žmones pasmerkti didžiausiam pavojui, o reikia. Reikia spaudos, reikia platintojų, reikia, kad žmonės suprastų ir visokiais laikais, visokiomis sąlygomis pajęgtų būti žmo-

nėmis."

1948m. liepos 10-12d. J.Žemaitis išleidžia įsakymą Nr.1, kuriuo paskelbia apie Vieningos Laisvės Kovos Sąjūdžio organizacijos įkūrimą¹⁷. Nuo tos datos jis tampa Vytautu, vyriausiuoju partizanų vadu. Vyr. vadovybės bazė numatyta 10 km nuo Radviliškio, Dukto miškuose, Prisikėlimo apygardos štabo dislokacijos rajone, kur J.Žemaitis atvyksta 1948 07 27. Prasideda pasitarimai su visos Lietuvos partizanų vadais dėl pagrindžio centralizacijos ir ryšių palaikymo. Į susitikimus vyksta pats J.Žemaitis. Žygiai pavojingi, tačiau J.Žemaitis nestokoja įžvalgumo. Pavyzdžiui, rugpjūčio mėn. Šeduvos raj. Radvilonių miške, susitikime su Žaliosios rinktinės vadovybe, J.Žemaitis pastebi įtartiną partizaną J.Rudžionį (kuris iš tikrųjų buvo MGB agentas). Spalio mėn. Dukto miške susitinka su Rytų Lietuvos partizanų vadais J.Kimštu-Žalgiriu ir J.Šibaila-Merainiu., svarsto vyr. vadovybės klausimus. J.Žemaitis paskirsto vadams programinių dokumentų rengimą. Radviliškio-Šiaulių apylinkėse yra įrengta keletas bunkerių. J.Žemaitis apsistoja slėptuvėje netoli Dvarininkų gel. stoties. Dukto miške J.Žemaitis 1948m. rudenį susitinka su savo sūnaus globėja mokytoja Ona Liubinavičiene. Ryšininkės liudijimu, po šio pasimatymo vadas pasako: "Koks aš jau pasenęs! Reikėjo čiupti ją į glėbį ir išbučiuoti už tai, kad ji gera motina mano sūnui." Nuolat siunčia vaiko išlaikymui lėšų, rašo laiškus, kuriuos vaikas galėtų perskaityti suaugęs (tai rodo, kad jis labai realiai žiūrėjo į galimybę išlikti).

Tada suimama viena ryšininkė, o ūkininkas, pas kurį ketinta įrengti dar vieną slėptuvę, apie tai praneša MGB. "Sąryšyje su visu tuo, mes ne tik turėjome palikti Kairių apylinkę, o Žygūną-Kimštą skubiai grąžinti į RL, davę jam uždavinį surasti ir paruošti rajoną, tinkamą BDPS vyr. vadovybei apsigyventi ir veikti, bet ir savo (ypač ryšininkų) judėjimą smarkiai apriboti¹⁸."

Žiemoti 1948-1949m. žiemą J.Žemaitis drauge su P.Bartkumi-Žadgaila ir Cibulskiu-Našlaičiu pasilieka slėptuvėje Einoraičių km. Vėliau daugiau laikosi Maironio rinktinės veiklos rajone (Tytuvėnų, Dotnuvos, Radviliškio, Ariogalos raj.)

1948m. lapkričio mėn. sričių posėdyje paskelbiama, kad atkuriama Lietuvos rezistencijos vyr. vadovybė. J.Žemaitis įtemptai dirba, ruošiasi partizanų vadų suvažiavimui ir rengia vieningos organizacijos dokumentų projektus. 1949m. vasario mėn. vadų suvažiavime patvirtinamas naujas organizacijos

pavadinimas: Lietuvos Laisvės Kovos Sąjūdis (LLKS).

Ryšininė M.Pranevičiūtė, vėliau užverbuota MGB, savo parodymuose rašo, jog vykstant į tą garsųjį vadų suvažiavimą 1949m. sausio pabaigoje, jai teko vesti J.Žemaitį-Vytautą iš Šiaulių valsč. ūkininko P.Tomkaus sodybos į Radviliškio valsč. Jaugėlų km., ūkininko Kemeklio namus. J.Žemaitis sirgęs, ejęs labai lėtai ir per vieną naktį iki Jaugėlų kaimo nepriejęs, tekę pusiaukeleyje apsisototi Štankelio partyje¹⁹.

LLKS įkūrimas pabaigė Lietuvos partizanų centralizaciją. Buvo priimti visi esminiai programiniai partizanų veiklos dokumentai. 1949m. vasario 16d. LLKS Taryba suteikė J.Žemaičiui-Vytautui laisvės kovotojo partizanų generolo laipsnį. Vienbalsiai jis buvo išrinktas LLKS tarybos Prezidiumo Pirmininku ir i.e. ginkluotųjų pajėgų vado pareigas (1949m. rugsėjo mėn. šios pareigos buvo pavestos A.Ramanauskui, o nuo 1950 05 10 karinės veiklos vadovu vėl tapo J.Žemaitis).

1949m. vasario 16d. LLKS Tarybos deklaracijos 8-ame punkte numatoma, kad "atstačius Lietuvos nepriklausomybę ligi susirenkant Seimui, Lietuvos Respublikos Prezidento pareigas eina LLKS Tarybos Prezidiumo Pirmininkas". Jis asmeniškai atsako už Sąjūdžio parengimą laisvės kovai ir išsilaisvinus sudaro Laikinąją Lietuvos vyriausybę.

Taigi, susiklosčius palankiomis sąlygomis, J.Žemaitis būtų tapęs penktuoju Lietuvos prezidentu.

Nors Deklaracijoje įrašyti tie patys politiniai organizaciniai tikslai – laisvos demokratinės Lietuvos respublikos atkūrimas, tačiau partizanų veikimo taktika pasikeitė. Nutarta neplėsti nelegaliai gyvenančių partizanų būrių, o organizuoti legalius potencialius kovotojus. Šią taktiką J.Žemaitis propagavo nuo pat 1945 metų. Iki 3-8 valsčių buvo padidinti tėvūnių plotai, sustiprinti štabai, priimtas nutarimas kovoti su girtavimu pasirašant blaivybės pasižadėjimą ir kt.

1949m. kovo mėn. vyksta dideli Lietuvos žmonių trėmimai (MVD duomenimis ištremta 1747 "banditų" ir 7886 "buožių, banditų" pagalbininkų šeimos). Intensyviai, smurtu ir klasta kuriami kolūkiai. Vis sunkesnės partizanų veikimo sąlygos, vis sparčiau tirpsta jų gretos. Pavyzdžiui, 1949m. balandžio mėn. Dainavos apygardoje buvo 218, Tauro apygardoje – 118 kovotojų, o po metų jų liko atitinkamai 174 ir 70²⁰. Per 1949 metus sunaikinti du apygardų

štabai, žuvo 5 rinktinių vadai, 10 tėvūnijų vadų ir t.t.

MGB kaip įmanydama stengiasi sekėti partizanų vyr. vadovybę. Tam tikslui rašomos trys agentūrinės bylos: "Smaigalys"-Rytų Lietuvos partizanų vadų sekimui, "Mazgas" – Pietų Lietuvos vadovybei ir "Voratinklis" – J.Žemaičio ryšių sekimui. Pastarojoje suregistruoti visi, bent kiek su J.Žemaičiu susiję asmenys. Senukai J.Žemaičio tėvai, seniai išvaryti iš namų Kiaulininkų km., atsiduria Klaipėdos krašte, Laugalių senelių prieglaudoje. Agentas Mikutaitis, gerai pažįstantis J.Žemaičio šeimą, siunčiamas pas senuką tėvą, tačiau tėvas pasako neturįs jokių žinių apie sūnų. Sesuo Kotryna Juškienė 1941m. ištremta į Komiją, tačiau ir ten prisistatę emgebistai reikalauja žinių apie brolių, už pagalbą žadėdami gražinti į Tėvynę. Tačiau iš šių artimųjų mažai naudos, todėl MGB sutelkia visą dėmesį J.Žemaičio sūnaus sekimui.

Suėmus Kęstučio apygardos partizaną Gedvilą, paaiškėja, kad berniuką augina Kaune gyvenanti Ona Liubinavičienė-Žiaunytė. Tauragės apskr. Batakiuose gyvena jos brolis A.Žiaunys ir tėvai. Kartas nuo karto Liubinavičienė ar jos sesuo Danutė parveža Laimutį pas senelius į Batakį, kur jį aplanko tėvas. MGB tuose pat namuose Kaune, kur gyvena Liubinavičienė, gretima-me kambaryje, apgyvendina žydaite Mimi, buvusią Tomsko tremtinę, savo agentę, slapyvardžiu Oleg. Ši agentė įgyja Liubinavičienės pasitikėlimą ir praneša MGB, kad Liubinavičienė vežioja berniuką į susitikimus su tėvu Vilkijos, Radviliškio, Raseinių apskr. Be to, agentė sužino, kad Liubinavičienė nuolat gauna partizanų spaudos ir net turėjo užduotį Kaune išspausdinti partizanų padėkos dokumentų blankus, tačiau dėl areštų spaustuvių nespėjo to padaryti.

1949m. pabaigoje Liubinavičienė, nepasitikėdama ryšininke, į susitikimą su J.Žemaičiu nenuvyko, ir ryšys su juo nutrūko. Tad 1950 04 06 MGB užverbuoja Liubinavičienės brolių Andrių Žiaunį. Žiaunys, tardomas specgrupėje, viską išsipasakoja apie J.Žemaitį. Išsigandusi, manydama, kad tik dabar MGB sužinojo apie Žemaičio sūnų, Liubinavičienė slapsto vaiką pas kaimynę, moko sakyti, kad jo tėvelis miręs ir jis atmena, kaip jį su muzika laidojo, net ketina bėgti iš Kauno. Po kiek laiko Kaune sutinka Žemaičio ryšininę Laimutę ir viliasi atstatyti ryšį su Žemaičiu – susitikti su juo per Jonines. Kartu Raseinių agentė Ksavera Butkutė-Vaidilutė praneša MGB, kad J.Žemaitis ketina mašina, kurią vairuos Petraitis, atvažiuoti į Kauną. Nors šis pranešimas buvo

melagingas, tačiau visi čekistai buvo sukelti ant kojų ir ieškojo bei tikrino visus vairuotojus Petraičius. Pakeliui buvo išstatytos pasalos.

MGB kuria planus, kaip iš Liubinavičienės paimti berniuką ir atiduoti agentui Mikutaičiui, kad Žemaitis būtų priverstas užmegzti naujus ryšius. Šiuo reikalu pas Liubinavičienę lankosi agentė Rožė, skrybėlaičių ateljė savininkė, pas kurios seseris po J.Žemaičio motinos mirties kurį laiką buvo prisiglaudęs berniukas. Ag.Rožė pasiūlo išsiųsti Laimutį su savo vaikais į kaimą, tačiau Liubinavičienė, nepasitikėdama agente, kategoriškai atsisako. Ji pasiryžusi net sutikti užverbuojama, o po to pabėgti su vaiku į kitą miestą. Ir iš tikrųjų 1951m. pabaigoje Liubinavičienė išvyksta mokytojauti į Ramygalą, o vėliau – į Radviliškį. Vienam iš agentų, kurie ją nuolat lydėjo, ji pasisako esanti užverbuota, tačiau niekad neišduosianti J.Žemaičio.

1952m. rugpjūtyje suimtas ir užverbuotas Šiaurės Rytų Lietuvos partizanų vadas J.Kimštas pranešė MGB, kad Žemaitis jam sakęs neturįs jokių ryšių su sūnumi ir laiką jį mirusiu. Taigi visos agentūrinės kombinacijos su Žemaičio sūnumi nepavyko. Liubinavičienė daugiau nebesistengė atstatyti ryšių su vaiko tėvu, nes tai buvo per daug pavojinga, be to, 1950-1951 metai buvo nuolatinį Žemaičio žygių ir kelionių metai, susitikimai su sričių ir apygardų vadais, siekiant įgyvendinti programinius LLKS dokumentus. Pavyzdžiui, 1951m. balandžio 20-24d. Prezidiumo Pirmininkas susitinka su Karaliaus Mindaugo (taip J.Žemaičio iniciatyva buvo pavadinta Kalnų-Šiaurės Lietuvos sritis) vadu J.Kimštu-Žygūnu, Vyčio apyg. vadu Algimantu, o birželio mėn. jau susitinka su Vakarų (Jūros) srities vadu A.Bakšiu-Germantu, Kęstučio ir Prisikėlimo apygardų vadais. Su jais sprendžia pareigų pasiskirstymo ir, žuvus pareigūnams, naujų vadovybių ir štabų formavimo klausimus. Ne lengviau įgyvendinti ir paprastesnius 1949m. vasario mėn. suvažiavimo nutarimus. Pavyzdžiui, tuoj po suvažiavimo, daugumai vadų ir eilinių partizanų pasirašius pasižadėjimus, girtavimas buvo gerokai sumažėjęs, tačiau, kaip konstatuojama 1950 07 L Tarybos biuletenyje Nr.2, "1949m. pabaigoje vėl 80-90 proc. partizanų gėrė²¹".

Dėl nutrūkusių ryšių su Pietų Lietuva ir desantininkų žūties J.Žemaičiui nepavyksta susitikti su grįžusiais iš užsienio K.Pypliu-Mažyčiu ir J.Lukša-Skrajūnu, tačiau jis gauna VLIKo protokolą, J.Lukšos ataskaitą apie kelionę į užsienį bei užsienio paramą Sąjūdžiui – 500 JAV dolerių. Suemus J.Žemaitį,

doleriai baudžiamojoje byloje figūruoja kaip tarnavimo "imperialistinėms žvalgyboms" įrodymas. J.Žemaitis parašo laišką VLIKo pirmininkui Krupavičiui, o 1951m. rugpjūčio mėn. jam pavyksta iš Tauro apygardos iškviešti į susitikimą desantininką K.Širvį-Sakalą, kuris tuo metu neturi jokio ryšio su užsieniu. J.Žemaitis imasi iniciatyvos atkurti ryšį ir ieško radijo siųstuvo.

Visos partizanų vado kelionės be galo rizikingos. Štai 1951 08 01 laiške A.Ramanauskui-Vanagai J.Žemaitis guodžiasi, jog 1951 03 03 "mūšio metu, pereinant į naują vietą, priešui pakliuvo visa mano kanceliarija" (tai įvyko Dotnuvos raj. Pilsupių km.²²). Beje, šis laiškas lapkričio pabaigoje irgi patenka į MGB rankas. Apibūdindamas to meto padėtį Žemaičių apygardoje, Germantas rašė: "1.Štabuose trūko intelektualinių pajėgų; 2.Dėl mažo partizanų skaičiaus ištisi rajonai buvo tušti; 3.Aplink veikė provokatoriai²³." Tokia situacija buvo visoje Lietuvoje. "Kaip paprastai, anksčiau kiekvieną pavasarį lietuvis imdavo į rankas plūgą ir eidavo versti ilgas, sodrias savo žemės vagas, ir jis jausdavosi laimingas, džiaugdavosi pavasariu bei jo gražumu. Taip slinkdavo pavasaris po pavasario, bet vieną kartą su pavasariu atėjo žiema, kuri sukaustė tėviškės žemę ir jos vaikus. Kad ir išaušdavo pavasaris, bet ne džiaugsmu nešinas, o vargais, ašarom ir krauju paplūdęs," – buvo rašoma 1950 05 15 LLKS LV Nr.5²⁴.

Nepaisant sunkumų, keliaudamas J.Žemaitis toliau tobulina partizaninius dokumentus, rengia sričių baudžiamąjį statutą, sričių teismų proceso taisykles ir kt.

Iš paimtų partizaninių dokumentų MGB 2N valdyba padaro išvadą, kad J.Žemaitis aktyviai veikia, instruodamas apygardas. Sužino, kad jis daugiausia laikosi Priskėlimo apygardoje, kuriai tuo metu vadovauja J.Paliūnas-Rytas. Kadangi vyr. vadovybės ryšys su Dainavos apygarda nutrūkęs (vienu tarpu A.Ramanauskas net mano J.Žemaitį žuvus), MGB planuoja tuo pasinaudoti. Dviem kanalais – per "tamsoje" naudojamą A.Kimštienę, kuri pasitiki agentu Vilniumi, ir per (taip pat "tamsoje" panaudotiną) žuvusio kpt. I.Pucevičiaus-Radvilos žmoną, kuri yra agento Žinomo įtakoje, ketinama perduoti J.Žemaičiui laiškus, parašytus neva Pietų Lietuvoje išmestų desantininkų, ieškančių ryšio su partizanų vyr. vadovybe²⁵. Laimei, 1951m. birželio mėn. ryšys su Pietų Lietuva atstatomas, ir MGB nebespėja įgyvendinti savo planų. MGB duomenimis, 1951m. rugsėjo mėn. Lietuvoje dar veikia 6 partiza-

nų apygardos, susidedančios iš 10 rinktinių ir maždaug 120 partizanų būrių. Juose kovoja 874 partizanai. Be to, dar slapstosi 57 pavieniai vyrai.

Artėja 1951-1952m. žiema, kai ypač pasunkėja gyvenimo sąlygos ir nutrūksta ryšiai. J.Žemaitis ketina žiemoti Vakarų srityje, tačiau Kęstučio apygarda patiria daug išdavysčių ir suėmimų. Kadangi visą laiką labai sunku palaikyti ryšį su Pietų Lietuva, nutariama Prezidiumo Pirmininką įkurdinti Tauro apygardoje. Lapkričio mėn. šiuo klausimu paskiriamas susitikimas prie Nemuno su Tauro vyrais. Vakarų sr. vadas A.Bakšys-Germantas ragina paspartinti susitikimą, kol neužklupo sniegas, ir siūlo dvi datas: lapkričio 20 ir 25d. J.Žemaitis ketina susitikti pora dienų vėliau: 22 ir 25-ąją. Paskirtu laiku visą naktį išlaukus, Tauro vyrai į susitikimą neatvyksta. Pasirodo, kad įvyko nelemta klaida: Tauro apygardos vadui A.Jankauskui-Demonui buvo nurodytos klaidingos 22 ir 25d. datos, kai tuo tarpu J.Žemaitis su J.Vilčinsku-Algirdu atvyko į susitikimą 20 ir 23d.²⁶

Kęstučio apygardos vado pavaduotojo, Vaidoto rinktinės vado J.Vilčinsko-Algirdo palydėtas, J.Žemaitis nuvedamas žiemoti pas Mindaugo būrio vadą Juozą Palubecką-Simą. Bunkeris įrengtas po lazdynais pelkėje, Jurbarko raj. Šimkaičių miške, maždaug 1 km nuotolyje nuo Pavidaujo km. Bunkeryje žiemoja J.Palubecko sesuo Elena, slapyvardžiu Liudas, J.Palubeckas-Simas ir J.Žemaitis-Vytautas. Bunkeris nedidelis: 2x3 m, jame yra tik gultai, kopėčios ir šulinėlis subėgti pelkės vandeniui. Ant dangčio pasodinta nuolat keičiama eglutė.

Šaltis, nuovargis, nervinė įtampa, nežinia dėl neįvykusio susitikimo su Tauro apygardos vyrais padaro savo: 1951 12 04 J.Žemaitį išrinka mikroinsultas ir jis paralyžiuoja.

Prasideda nevilties dienos. Užsnigus sniegui, nesant galimybių išeiti, J.Žemaitis guli drėgname bunkeryje be jokios medicininės pagalbos. Germanto liudijimu, J.Žemaitis norėjęs nusišauti. 1952 01 30 parašo raštą: "Šiandien dėl ligos nustojau vykdyti pareigas." Pavaduotojais skiria A.Bakšį-Germantą ir S.Staniškį-Viltį. Vėliau, šiek tiek pagerėjus sveikatai, atgyja viltis.

1952m. balandžio mėn., kai miške nebebuvo sniego ir pražydo baltažiedės, Simas labai konspiratyviai atveda į bunkerį medicinos seserį Marytę Žiliūtę-Eglutę. Ji imasi gydyti vadą. Pamažu jis pradeda taisytis. Slenka monotoniškos dienos: naktį partizanai išlipa iš bunkerio pakvėpuoti grynu oru ir verda

valgį, dieną snūduriuoja. Maisto į Pavidaujo kaimą dažniausiai eina J.Palubeckas, jis palaiko ir ryšį su Kęstučio apyg. vado pavaduotoju J.Vilčinsku, kuris vienintelis žino bunkerio vietą. Ilgas valandas J.Žemaitis šnekasi su M.Žiliūte apie prieškarinį gyvenimą, Vakarų Europą (nes abiem teko mokytis užsienyje), kultūrą. Prisimena civilį gyvenimą, trumpo šeimyninio gyvenimo akimirkas ir savo sūnų. Vienintelis monotoniškos praskaidrinimas yra pavasarį į lazdyną atskrendantis Strazdas, kurį partizanai pramina "koncertmeisteriu." Vado sveikata gerėja, naktimis išlipdamas iš bunkerio, jis džiaugiasi, kad jau mažai šlubuoja ir netrukus eidamas nebepaliks pėdsakų.

1952m. kovo mėn. Vytautas įgalioja Germantą konsultuotis dėl naujo pirmininko kandidatūros. Šiame poste jis norėtų matyti Vanagą. Tačiau šiai kandidatūrai nepitaria S.Staniškis-Viltis, motyvuodamas tuo, kad kartą Ramanuskas pats yra atsisakęs net-



Kęstučio apygardos partizanai: J.Pocius-Puškinas, A.Bakšys-Germantas, adj. V.Kedys-Jaunius

gi žemesnių pareigų – karinės veiklos vadovo, kad neturi ir neieško ryšių su kitomis apygardomis, nėra parengęs jokių karinės politinės veiklos instrukcijų, gyvena su šeima, kuri pogrindžio sąlygomis yra didelė našta²⁷. 1952m. gegužės mėn. Germantas įgalioja Vanagą šias pareigas eiti laikinai. Po metų, 1953m. balandžio mėn., šiek tiek pagerėjęs J.Žemaičio sveikatai, pakviestam į bunkerį J.Vilčinskui Vytautas pasisako ketinąs vėl imtis vadovavimo LLKS. Gegužės mėn. jis vėl tampa LLKS Tarybos Prezidiumo Pirmininku ir svarsto galimybę atstatyti ryšį su užsieniu, pasiunčiant 2-3 žmones per Kareliją į Suomiją.

Gegužės 6d. per ryšininkę A.Marcinkevičienę-Arūnę susisiekęs su anapus Nemuno veikusia Tauro vadovybe, J.Vilčinskas pasiūlo K.Širviui-Sakalui Žemaičio pavedimu ruošti pereiti sieną. Atsakymą K.Širvys turi duoti kitame susitikime, kuris numatytas birželio 15d. Tada K.Širvys-Sakalas jau yra MGB užverbuotas ir vaikšto su agentų smogikų, persirengusių partizanais, grupe.

Tuo tarpu 1953m. vasario-kovo mėn. Jurbarko ir Raseinių rajonuose MGB suima partizanų ryšininkus K.Skricką, Jokūbaitį, Bakštaitį, Dabkienę ir kt. Iš jų sužino, kad Žemaitis slapstosi Palubecko bunkeryje. Iš suimtųjų MGB užverbuoja du agentus: Karpį ir Požerų km. gyventoją Luką. Šių agentų sodybose išstato pasalas, tikėdamiesi, kad J.Palubeckas-Simas ateis maisto. Kartu MGB numato dar kelis operatyvinius variantus, vienas iš jų -- jau minėta kombinacija su K.Širviu. Be to, MGB seka (Viešvilės?) gydytoją Joną Nikšą, apie kurį turi duomenų, jog jis gydąs Žemaitį²⁸. Dar vienas MGB variantas toks: operatyviai naudojant suimtą partizaną V.Šniuolį-Vitvytį, iškviešti į susitikimą apygardos vadą P.Morkūną-Rimantą ir per jį surasti Žemaitį (vykdant šią kombinaciją, agentas smogikas Granitas, buvęs partizanas J.Valantinas, P.Morkūną nušovė)²⁹.

Žemaitis yra pajuokavęs, kad jei emgebistai žinotų, kur jis slepiasi, jie miške išrautų visas samanas...

1953 04 13 agento Karpio sodyboje išstatyta pasala slapta suima Vaidoto rinktinės ūkio dalies viršininką Praną Narbutą-Rolandą. Už pagalbą suimant Žemaitį jam pažadama paleisti iš kalėjimo dešimčiai metų nuteistą jo sužadėtinę Adolfiną Dimšaitę. Gegužės mėn. pradžioje Rolandas, tapęs agentu Vaidila, susitinka J.Palubecką-Simą. Kitą susitikimą paskiria gegužės 23d. Rolandas kartu su smogikais Kazėnu, Aru ir Smelij permetamas į Šimkaičių

mišką, ten 2 val. nakties suima J.Palubecką. Netoliese lūkuriavusi čekistų grupė pradeda juodą darbą: reikalauja išduoti bunkerį, kuriame slapstosi J.Žemaitis.

Mušamas ir kankinamas Simas atsilaiiko septynias paras. Tuo tarpu bunkeryje tvyro nerimas. Galioja nerašyta taisyklė: jei partizanas nustatytu laiku negrįžta, jis suimtas arba žuvęs, tad likusieji turi persikelti į kitą vietą. Marytė Žiliūtė pasakoja, kaip kartą, išėjusi į kaimą, ji paklydo ir keletą valandų braidžiojo pelkėje, nerasdama bunkerio. Artėjo laikas, kada likusieji jame pagalvos, jog ji suimta. Visa peršlapusi, nevilty prisėdo ant kelmo ir meldė Dievą pagalbos. Bunkeryje likę Elena Palubeckytė ir Jonas Žemaitis įsitempę klausėsi keletą valandų trukusio šlumščiojimo aplink bunkerį. Pagaliau Elena, truputį atkėlusį dangtį, pamatė netoliese boluojantį Marytės ryšuliuką...

Tokia buvo bunkerių kasdienybė. Simu J.Žemaitis visiškai pasitikėjo. Ir vien dėl to taip ilgai nesulaukus jo pareinant, buvo nutarta kitą naktį išsikelti į atsarginį bunkerį.

Deja, sprendimas buvo pavėluotas: gegužės 30d. 11val. čekistai per vedinimo angą įmetė į bunkerį specgranatą. M.Žiliūtės pasakojimu, jie akimirksniu neteko sąmonės. E.Palubeckytės teigimu, per tas kelias akimirkas ji pagalvojusi nušauti Žemaitį (taip buvo susitarę, jei kuris pats to negalėtų padaryti), tačiau Žemaitis ištaręs: gal pavyks prasiveržti... Vis dėlto, matyt, dujų užtaisas buvo labai stiprus, nes suimtieji ilgai buvo apsvaigę, o tardytojas teisinosi Žiliūtei neva nežinojęs, kad bunkeryje yra moterų



Partizanų gailastingoji sesuo Marija Žiliūtė

ir padidinęs dujų dozę.

Šiai akcijai čekistai ruošėsi labai kruopščiai ir visus veiksmus derino su Maskva. Paskutinę minutę buvo gauta L.Berijos šifrotelegrama, perspėjanti dar kartą viską apgalvoti ir neskubėti vykdyti opercijos. Emgebistų svarbiausias tikslas buvo paimti Žemaitį gyvą; turėję patirties, kad gali palaužti bet kokį žmogų, jie tikėjosi, Žemaičiui padedant, sunaikinti visą pagrindį. Be to, Žemaičio palaužimas būtų buvęs stambus propagandinis triukas.

Tačiau Berijos telegrama pavėlavo, ir tuo metu Žemaitis jau buvo suimtas. Operacijai vadovavo pats MVD ministro pavaduotojas L.Martavičius ir visa šutvė žinomų enkavedistų: N.Dušanskis, J.Sincyn, B.Žilinskas ir kt., kurie už sėkmingą jos įgyvendinimą gavo apdovanojimus.

Tuoj po specgranatos sprogimo suimtieji buvo ištraukti iš bunkerio ir intensyviai gaivinami. Čekistų teigimu, po 15min. partizanai atgavę sąmonę, tačiau jų būklė buvusi sunki. Tuoj pat visi suimtieji išvežti į Vilnių.

Prasideda paskutinis partizanų Vado gyvenimo etapas-tardymas. MGB konstatuoja, kad pirmosiomis dienomis jis "vaizdavo idėjinį didvyrį" ir duoti konkrečius parodymus apie savo praktinę veiklą, ryšių punktus, Sąjūdžio rėmėjus atsisakė, teigdamas, kad nenori pakenkti žmonėms. Be to, tardymą apsunkino Žemaičio sveikatos būklė: jis buvo paralyžiuotas. MVD uždaro Žemaitį į sausą patalpą ir gydo³⁰.

Birželio 9d. raporte Berijai MVD ministras Vildžiūnas rašo, kad po ilgo J.Žemaičio "apdorojimo", o ypač po pokalbio su užverbuotu ir tapusio smogiku J.Žemaičio pavaduotoju J.Kimštu-Žalgiriu (agento slapyvardis Jurginas), Žemaičio elgesyje įvyksta lūžis, ir yra vilčių jį užverbuoti. Kadangi jis pusiau paralyžiuotas, tai gali tik rašyti čekistų diktuojamus laiškus. Tokie laišškai numatyti trys: vienu jis privalo skirti Ramanauską vietoj žuvusio S.Staniškio Pietų Lietuvos vadu (Vildžiūnas nurodo, kad Žemaitis šį paskyrimą parašė); antras ir trečias laišškai turi būti parašyti Žemaičių apygardos vadui Montvydui ir Kęstučio apygardos vadui P.Morkūnui, kuriuose Žemaitis privalo pranešti, jog savo pavaduotoju skiria J.Kimštą. Šitai čekistai per užverbuotą J.Kimštą valdytų ryšius su šiomis apygardomis.

Tačiau Žemaitis, pats nevaikščioldamas ir neturėdamas ryšių kanalų, visus laiškus gali siųsti tik per J.Palubecką-Simą. Ir čia čekistams iškyla nenumatyta kliūtis: išdavęs bunkerį, Simas neapsakomai gailisi ir aiškina šį poelgį

padaręs kažkokių medicininių preparatų paveiktas. Jis nori atitaisyti savo klaidą ir kategoriškai atsisako dirbti MVD naudai. Simui įtikinti pasitelkiami jo pažįstami užverbuoti partizanai K.Širvys-Sakalas bei J.Jankauskas-Demonas, tačiau viskas veltui. Pakėlęs bairius kankinimus, pajuodęs nuo sumušimų, Simas suteikia galimybę savo vadui iki tam tikros ribos žaisti su budiiais žaidimą ir išvengti kankinimų. Čekistai nori palenkti Žemaitį gudrumu, pademonstruoti humanizmą, atveda jam slaugyti Eleną ir, pristatę Simą, nukrauna stalą vaisėmis. Simas, bijodamas kad Žemaičio nepavaišintų preparatais, paralyžiuojančiais valią, čiumpa ir pats vietoj vado išgeria siūlomą stiklelį...



Partizanė Elena Palubeckaitė-Liudas

Kad užšifruotų Žemaičio suėmimą, čekistai nuveža į Šimkaičius Eleną Palubeckytę ir liepia pavaikščioti pas ryšininkus, bet kadangi dauguma ryšių buvo palaikoma per Simą, iš šios akcijos maža naudos.

Tuose žaidimuose nedalyvauja tik seselė Marytė Žiliūtė. Ji iš pat karto pareiškia savo nusistatymą ir, apšaukta kvaile, kai "tavo generolas jau viską prisipažino, jau vaikšto laisvas, tik tu spyriojiesi", tardoma įprastais metodais³¹.

Tuo tarpu Žemaitis parašo "Apybraižą apie pagrindžio organizaciją nuo BDPS sužlugimo iki pastarojo meto." Šiame rašinyje minimi jau žuvę ar suimti asmenys, matyt, todėl kagebistams jis praktinės naudos nedavė. Šis dokumentas yra be pabaigos ir panaudotas tik kaip rankraščio pavyzdys grafologinei ekspertizei.

Sunku dabar spręsti, ar Žemaitis buvo iš tikrųjų palūžęs, ar gudravo prieš KGB, vengdamas kankinimų, kol tai buvo galima, nepakenkiant žmonėms. Savo paskutinėje kalboje teisme jis pareiškė: "Aš atsisakau parodymų, duotų per tardymą, kaip nuo neteisingų ir neobjektyvių. Jie tokie, nes mane ilgai tardydavo (...) tardymo metu aš negalėjau išsimiegoti ir todėl man buvo vis tiek, ką rašė į protokolus.(...) Mano teisės buvo pažeistos dėl rusų kalbos nemokėjimo (...). Šiame teismo posėdyje man teko matyti žmonių, kurie naudojami galimybe eiti lengvu keliu. Būdamas nenormalioje dvasinėje būsenoje, aš taip pat iš pradžių ėjau šiuo keliu ir padariau didelę kvailystę, ko pasekoje atnešiau žalą judėjimui. Todėl aš pasmerkiu save aukščiausiai bausmei. Aš džiaugiuosi, kad vėliau man pavyko atsikvošėti ir grįžti į teisingą kelią³²."

Po Stalino mirties atėjęs į valdžią L.Berija irgi turi savų planų – žaidžia flirtą su SSRS respublikų "nacionaliniais kadrais". J.Žemaitis yra stambi figūra Lietuvos politiniame gyvenime, tad birželio mėn. specialiu lėktuvu jis nuskraidinamas į Maskvą, kur tęsiamas jo tardymas. Vieną valandą jį tardė asmeniškai pats L.Berija, tačiau šio protokolo (greičiausiai tai buvo ne tardymas, o tam tikri siūlymai) byloje nėra.

Maskvoje įvyksta lūžis – prieinama riba, už kurios bendravimas su čekistais taptų išdavyste. Jau Lietuvoje, negalėdamas pasikalbėti su savo bendražygiais, per teismo posėdžio pertrauką J.Žemaitis garsiai pasakoja sargybiniams, kad jį vežė į Maskvą lėktuvu kaip kokį poną, o sugrąžino kalinio vagonė. Kaip teigia M.Žiliūtė, iš Maskvos jis "grįžo pakelta galva". Sugrįžęs iš Maskvos, Žemaitis nebeapasirašo nė vieno tardymo protokolo, motyvuodamas, kad jo parašas gali būti čekistų panaudotas prieš Sąjūdį. Ši pastaba kartoja ma kiekviename bylos lape.

Tuo laiku suimamas L.Berija, ir kagebistai nebeįgyvendina savo planų. O gal tvirtas Žemaičio nusistatymas nepaliko iliuzijų jį panaudoti savo tikslams. Yra netiesioginių įrodymų, kad L.Berija norėjo panaudoti J.Žemaitį ryšiams su VLIKu, gal būtų organizavę jo išsiuntimą į užsienį. 1969m. panašias užuominas siūlė atvykęs iš Vilniaus kagebistas J.Žemaičio sūnui, kuriam įteikė paskutinę tėvo nuotrauką ir knygą "Kruvinos žudikų pėdos". 1953m. spalio 24d. vienas KGB agentas, sekęs centrinės specgrupės smogikus, praneša, kad girtas smogikas Šiaurys (J.Nuobaras) pasakoja važiuavęs su kitais smogi-

kais į komandiruotę, o tada majoras sakęs, kad gyvas suimtas partizanų vadas J.Žemaitis ilgai buvo laikomas Maskvoje ir vis tiek nesutiko dirbti KGB naudai. Kitas smogikas – Liūtas pasakojo agentui, kad MGB leitenantas Guževičius irgi sakęs, jog Žemaitis nesutiko dirbti "organams"³³. MGB majoras Semionovas drauge su Liūtu ir kt. smogikais važinėjęs į Rietavo rajoną ruošti desanto, kurį turėjęs iškviešti J.Žemaitis, priėmimui, tačiau "jei Žemaitis atsisakė dirbti organams, vadinasi, ir desanto nebus."

1954m. birželio mėn. įvyksta J.Žemaičio, J.Palubecko, E.Palubeckytės ir M.Žiliūtės teismas. Teismo posėdis buvo uždaras, jie nesitikėjo būti išgirsti. Dabar, po keturiasdešimties metų, įsiklausykime į jų žodžius. Marytė Žiliūtė: "Aš prieš sovietų valdžią ne todėl, kad ji nacionalizavo nuosavybę. Prieš ją aš nusiteikusi todėl, kad Sovietų Sąjunga okupavo mano kraštą ir neteisėtai jame įvedė sovietinę valdžią. Aš kovojau prieš šią valdžią ir laikau, kad kaip lietuvė turėjau tai daryti."

Juozas Palubeckas: "Kiti teisiemieji suimti dėl mano kaltės, ir aš taip pat jaučiuosi kaltas ir asmeniškai prieš juos. Prašau teismą sušvelninti jiems bausmę ir už juos nubausti mane."

Jonas Žemaitis: "Aš, kaip ir kiti mano bendraminčiai, laikau, kad Sovietų Sąjunga ginkluotomis pajėgomis įsiveržė į mūsų šalį (pirmininkaujantis pareikalavo paskutinio žodžio nenaudoti antisovietinei agitacijai). Ši sovietų vyriausybės žingsnį laikau neteisėtu (...) Visus pagrindžio veiksmus, kurio dalyviu aš buvau, nukreiptus prieš sovietų valdžią, aš laikau teisingais ir nelaikau nusikalstamais. Tik noriu pabrėžti, kad, kiek man teko vadovauti Lietuvos kovotojų už laisvę kovai, aš stengiausi, kad ši kova laikytųsi humanizmo principų. Jokių žvėriškumų aš neleidau. Koks bus teismo sprendimas – man žinoma. Aš vis tiek laikau, kad kova, kurią aš vedžiau devynerius metus, turės savo rezultatus³⁴."

J.Žemaitis ir J.Palubeckas buvo nuteisti mirties bausme. Rašyti siūlomą malonės prašymą J.Žemaitis atsisakė. Pageidavo tik pasimatymo su sūnumi, tačiau vietoj pasimatymo čekistai įsakė O.Liubiničienei nufotografuoti berniuką su pionieriaus kaklaraiščiu ir ženkliuku. Matyt, ši nuotrauka turėjo parodyti J.Žemaičiui visišką socializmo idėjų triumfą.

Jonas Žemaitis buvo sušaudytas 1954m. lapkričio 26d. Maskvos Butyrkų kalėjime. Po savaitės, gruodžio 2-ąją, ten pat buvo sušaudytas ir Juozas

Palubeckas.

"Sąjūdis tapo nenugalimu dėl to, kad jo galia glūdi iš sveiko tautos kamieno kilusio net paskiro laisvės kovotojo partizano ir iš jų pačių tarpo kovos sukuriuose užgrūdinto vado, sąjūdžio nario ir bičiulio besąlyginiame pasiaukojime Lietuvos laisvinimo reikalui", – rašė 1950m. partizanai³⁵.

Nors pavėluotai, tačiau tebūnie prikelti iš užmaršties jų vardai, kad geriau suprastume tą sunkų metą ir susimąstyume, kokia kaina mokama už laisvę.

Šaltiniai

1. Buv. LTSR VSK arch.(toliau VSKA) Operat. b.f. B.7714. T.2 L.11.
2. Ten pat L.55.
3. Ten pat. L.177.
4. VSKA. Baudž.b.f. B.41180/3. T.3. L.111.
5. Ten pat. Operat.b.f. B.7714. T.1. L.36-37.
6. Ten pat. T.3. L.17.
7. VSKA. Operat.b.f. B.7714. T.3. L.160.
8. VSKA. Baudž.b.f. B.41180/3. T.3. L.73.
9. Ten pat. Baudž.b.f. B.41180/3. T.3. L.54.
10. Ten pat. F.3. B.20/75. L.42.
11. Ten pat. Operat.b.f. B.7714. T.2. L.128-130.
12. Ten pat. Baudž.b.f. B.41180/3. T.3. L.99-100.
13. Ten pat. F.10. B.5/9. T.6. L.256.
14. Ten pat.
15. Ten pat. F.10. B.5/9. T.1. L.257.
16. Žaltvykslė. 1991. Nr.7-8. L.80.
17. Laisvės kovų archyvas (toliau LKA). 1992. Nr.3-4. L.52.
18. LKA. 1993. Nr.7. L.83.
19. VSKA. Baudž.b.f. B.P-9402. L.5-6.
20. Ten pat. Baudž.b.f. B.33960/3. T.11. L.155.
21. Ten pat. Baudž.b.f. B.33960/3. T.11. L.244.
22. Ten pat. Operat.b.f. B.477. L.222-224.
23. Ten pat. Baudž.b.f. B.33960/3. T.11. L.184.
24. Ten pat. Baudž.b.f. T.12. L.79.
25. Ten pat. Operat.b.f. B.477. L.251-255.
26. Ten pat. Operat.b.f. B.6911. T.3. L.119.
27. Ten pat. Baudž.b.f. B.33960/3. T.10. L.45.
28. Ten pat. F.3. B.56/45. L.40-41, 203-204.
29. Ten pat. F.3. B.60/7. L.21-52.

30. Ten pat F.3. B.56/43. T.1. L.114.
31. Caritas. 1990. Nr.11. L.21.
32. VSKA. Baudž.b.f. B.33960/3. T.13. L.419-422.
33. VSKA. Inspekcijos b.f. B.10/4. L.35.
34. Ten pat Baudž.b.f. B.33960/3. T.13. L.419-422.

1. LTSR MVD 2-os N valdybos viršininko pulkininko A.Župikovo 1953m. gegužės 15d. pažyma apie nacionalistinio ginkluoto pogrindžio vadą J.Žemaitį-Vytautą

Visiškai slaptai

Pažyma

apie nacionalistinio ginkluoto pogrindžio vadą Žemaitį-Vytautą

Žemaitis Jonas, Jono, g. 1909m. Klaipėdos apskr., Kretingos rajone, Palangoje, iš tarnautojų, su aukštuoju išsilavinimu, Lietuvos buržuazinės armijos kapitonas, lietuvis, gaujoje nuo 1944m.

Nuo 1910 iki 1917 metų Žemaitis kartu su tėvais gyveno Lomžoje (Lenkija), į Lietuvą grįžo pas savo dėdę, gyvenusį Šiauliu apskr., Tytuvėnų rajone, Kiaulininkų kaime.

Baigęs gimnaziją buvo pašauktas į buržuazinės Lietuvos armiją, o po to pasiūstas į karininkų mokyklą, kurią baigęs 1933-37m. tarnavos antrajame artilerijos pulke leitenanto laipsniu. 1937m. Lietuvos kariuomenės generalinio štabo buvo pasiūstas mokytis į Paryžių, kur baigė akademią ir 1939m. grįžo į Lietuvą. Tais pačiais metais buvo išvažiavęs į Italiją, bet greit grįžo ir tęsė tarnybą armijoje.

Įvedus Lietuvoje Tarybų valdžią (1940m.), Žemaitis buvo paliktas tarnyboje. Pirmomis Didžiojo Tėvynės karo dienomis Žemaitis dezertyravo iš raudonosios armijos ir apsigyveno kaime, kur turėjo didelį ūkį, įgytą karinės tarnybos metu.

Vokiečių okupacijos metu Žemaitis dirbo Šiluvos kooperatyvo pirmininku, o išvadavus Lietuvą, pasislėpė, perėjo į nelegalią padėtį ir 1944m. pabaigoje įstojo į ginkluotą nacionalistinę gaują Žebenkštis, veikiančią Raseinių apskrityje.

1947m. rugpjūčio mėn. Žebenkšties gauja buvo performuota į Šerno rinktinę, o Žemaitis paskirtas štabo viršininku. Vėliau rinktinė buvo pavadinta Savanoriu, o jai vadovauti liko Žemaitis. Būdamas rinktinės vadu Žemaitis sukūrė platų ryšininkų ir pagalbininkų tinklą, kuriuos dažniausiai verbuodavo pats. Be to, sudarė rezervą iš legaliai gyvenančių nacionalistinio pogrindžio narių, kurie turėjo rinkti žvalgybos žinias, teikti materialinę pagalbą, o karo atveju kartu su banditais kovoti prieš tarybų valdžią. Rezervo verbavimu ir apmokymu užsiiminėjo t.p. jo pavaduotojas Povilas Morkūnas, slapyvardžiu

Rimantas.

1946m. rugsėjo mėn. atskirų grupių, veikusių Tauragės, Jurbarko, Raseinių, Kelmės, Radviliškio ir dal. Kauno, Šiaulių ir Kėdainių apskrityse pagrindu buvo sudaryta taip vadinamoji Jungtinė Kęstučio apygarda, kuriai ėmė vadovauti Valiukas (?) - Angis, buv. Lietuvos kariuomenės karininkas. 1947m. likvidavus Angį, apygardos vadu tapo Žemaitis.

1947m. ir 1948m. kartu su kitais apygardos štabo nariais Žemaitis slapstėsi specialiai įrengtuose bunkeriuose Kelmės ir Tauragės apskrityse.

MGB organams 1948m. pradžioje likvidavus trečią BDPS sąstatą, ginkluotas nacionalistinis pagrindis liko be centralizuotos vadovybės.

Naudodamasis autoritetu, Žemaitis 1948m. lapkričio mėn. sukvietė t.v. sričių vadų suvažiavimą, kuriame buvo išrinktas banditinio pagrindžio vadu ir laikinai einančiu "BDPS pirmininko" pareigas.

Tapęs pagrindžio vadu Žemaitis perėjo į Maironio rinktinės (Tytuvėnų, Dotnuvos, Radviliškio, Ariogalos raj.) veiklos rajoną, į Kvedaro-Tautvydo būrio priedangą.

1949m. vasario mėn. savo iniciatyva Žemaitis vėl sušaukė nacion. pagrindžio vadų pasitarimą, kuriame buvo nutarta BDPS pavadinti LLKS. Tame pasitarime buvo priimtas naujas nac. pagrindžio statusas, sudarytas Žemaičio, o taip pat įkurtas ginkluoto pagrindžio vadovaujantis organas LLKS Taryba ir Prezidiumas. LLKS Tarybos Prezidiumo Pirmininku buvo išrinktas Žemaitis, slaptyvardžiu Vytautas. Tada jam buvo suteiktas generolo laipsnis.

Žemaičio pavaduotojais išrinkti: Ramanauskas-Vanagas, Kimštas-Žalgiris, Šibaila-Diedukas ir LLKS Tarybos Prezidiumo sekretoriumi Žadgaila.

1950m. pabaigoje Šiaulių MGB sučiupo banditą Vygandą, kuris papasakojo, kad band. pagrindžio vadovas, sutartinai vadinamas Jonu-Petkumi (t.y. Žemaitis) slapstosi Tautvydo būryje, veikiančiame Ariogalos ir Dotnuvos rajonuose. Todėl veiksmai prieš šią gaują buvo suaktyvinti.

1951m. kovo 3d. operatyvinė-kovinė grupė Dotnuvos raj. Pilsupių km. susidūrė su trimis banditais, kurie pasislėpė, palikę didelį kiekį dokumentų, priklausiusių asmeniškai Žemaičiui. Iš dokumentų nustatyta, kad asmeninis Žemaičio įgaliotinis - Maironio rinktinės vadas Paliūnas-Rytas, kuris užtikrindavo ryšį su gaujomis (Paliūnas likviduotas 1952m. rugsėjo mėn.)

1952m. gegužės 18d. Tytuvėnų raj. likviduota Budgino gauja Tytuvėnų raj. Iš paimtų dokumentų paaiškėjo, kad Žemaitis turėjo ryšį su savo pavaduotoju Kimštu.

1952m. liepos 1-oje pusėje Dotnuvos MGB sučiupo Maironio rinktinės gaujos vadą Stoškų, anksčiau besislapsčiusį kartu su Žemaičiu. Stoškus papasakojo, kad jis su Žemaičiu buvo susitikęs 1951m. ir su savo gauja lydėjo jį Tauragės kryptimi.

Liepos pabaigoje perimtas dokumentas Vanago vardu, rašytas Žemaičio pavaduotojo Germanto (likviduotas). Germantas rašo, kad jis su Žemaičiu

paskutinį kartą susitiko 1951m. rugsėjo mėn., kurį laiką buvo kartu Kęstučio apygardos, Vaidoto rinktinės bunkeryje. Per šios gaujos narius Žemaitis užmezgė ryšius su Tauro apygardos vadu Jankausku-Demonu ir Amerikos šnipu Sirviu-Sakalu (sučiuptas), su kuriais ruošėsi susitikti. Tame laiške kalbama, kad Žemaitis atsisakė einamų LLKS Prezidiumo pirmininko pareigų dėl ligos ir įgaliojimus oficialiai aktu perdavė Vanagui. Be to, Germantas praneša, kad Žemaitis, sirgdamas iš jo išėjo ir jo buvimo vieta nežinoma.

1952m. pradžioje agentūriniu ir tardymo būdu nustatyta, kad Žemaitis slapstėsi Palubeckio gaujoje (Vaidoto rinktinė), veikiančioje Raseinių ir Jurbarko rajonų sankirtoje. Prieš ją suaktyvinti čekistiniai veiksmai.

Tiriant buvo išaiškinta ir susekta Žemaičio ryšininkė, pas kurią gyveno jo sūnus Laimutis.

Per operatyviai panaudojamą banditą Vytytį iš Morkūno gautas laiškas, kuriame jis ieško susitikimo su Vytyčiu.

Organizuojamas šis susitikimas, siekiant sučiupti Morkūną ir per jį prieiti prie Žemaičio.

Žemaičio tėvai: tėvas Jonas Žemaitis, Andriaus, gimęs 1872m. ir motina Petronėlė Žemaitienė, Antano, gimusi 1885m., gyvena Gargždų invalidų namuose, Klaipėdos rajone. Žemaičio paieškose nepastebėta, kad jie turėtų ryšį su savo sūnumi.

Žemaičio atžvilgiu vykdomos šios priemonės:

a) Per sučiuptą amerikiečių žvalgybos agentą Sakalą ieškoma ryšio su Vakarų Lietuvoje veikiančiais grupių vadais. Panaudojant ryšininkes Gudaitytę ir Arūnę (joms to nežinant), gegužės 6d. Sakalas asmeniškai susitiko su Vaidoto rinktinės vadu Vilčinsku-Algirdu. Vilčinskas papasakojo, kad jis su Žemaičio užduotimi ruošiasi į užsienį ir prašė Sakalo pagalbos.

Kitas Sakalo ir Vilčinsko susitikimas sutartas birželio 15d. Jo metu bus bandoma paimti Vilčinską ir per jį pasiekti Žemaitį.

b) Balandžio 13d. slapta suimtas Vaidoto rinkt. štabo narys Rolandas, kuris užverbuotas agentu Vaidilos slapyvardžiu.

Vaidila iš Palubecko gavo laišką, kuriame pastarasis prašė susitikimo su agentu. Tas susitikimas bus panaudotas Palubecko areštui, o per jį išeinantį Žemaitį.

c) Kęstučio apygardos vadas Morkūnas-Rimantas asmeniškai pažįstamas su Žemaičiu.

Per operatyviai panaudojamą sučiuptą agentą Vytytį iš Morkūno gautas laiškas, kuriame pastarasis prašo susitikti. Susitikimas organizuojamas.

LTSR MVD 2-N valdybos viršininko pavaduotojas
papulks. A.Župikov

1953m. gegužės 15d.

/Buv. LTSR VSKA. F.3. B.60/7. L.29-33./

**2. LTSR MVD 4-os valdybos skyriaus viršininko pavaduotojo
majoro Dušanskio pažyma apie Palubecko-Žemaičio operaciją.
/priedas - J.Palubecko-Simo laiškas/**

Visiškai slaptai

Pažyma

Dirbant su banditu Juozu Palubecku-Simu, pastarasis pareiškė, kad jei jis bus įsitikinęs, kad bus išlaisvintas, tai parodys Peterio (Peteris J.Žemaičio, kaip tyrimo objekto slapyvardis - red. past.) bunkerį.

Norint tuo įtikinti Palubecką, jam buvo išduotas atspausdintas ir LTSR MVD Ministro pasirašytas laiškas, kuriame nurodoma, kad Palubeckas bus paleistas, jei parodys Peterio bunkerį.

1953m. gegužės 29-30d. naktį, prieš Peterio bunkerio ėmimo operaciją, banditas Palubeckas pareiškė, norįs atiduoti laišką saugoti Šimkaičių klebonui Stasiui Tvarijonui, Mykolo.

Palubecko noras buvo įvykdytas. Įteikiant laišką Tvarijonui, dalyvavo LTSR MVD ministro pavaduotojas Martavičius ir Raseinių MVD viršininkas papulk. Isaičev.

Palubeckas prašė klebono atleisti jam "nuodėmes" ir atidavė užklijuotą laišką. Tvarijonas domėjosi, ar jo "žygdarbis" nesukels kraujo praliejimo. Išgirdęs neigiamą atsakymą, palaimino Palubecką.

Po to Palubeckas parodė operatyvinei grupei Peterio bunkerį ir esantys jame banditai buvo paimti gyvi.

Laišką klebonas Tvarijonas tą pačią dieną atidavė papulkininkui dr. Isaičev. Rimtų, kompromituojančių Tvarijoną duomenų nerasta.

Tvarijonas pasirašė, kad nekalbės apie tai.

LTSR MVD 4-os valdybos sk. viršininko pavaduotojas
majoras Dušanskis.

/Buv. LTSR VSKA. Op.b.f. B.6126. T.1. L.79-80./

**3. LTSR MVD raštas TSRS MVD vadams L.Berijai, S.Kruglovui
apie operacijos, suimant J.Žemaitį, rezultatus**

Visiškai slaptai

Perduoti per "VČ"

TSRS Vidaus reikalų ministerija

draugams: L.P.Berijai

S.N.Kruglovui

Maskva

Š.m. gegužės 23d. po agentūrinės kombinacijos, įvykdytos panaudojant agentą Vaidilą, konspiratyviai sučiuptas banditas Juozas Palubeckas-Simas,

8V

Višiškai slaptai.

LTSR VRM išklausius pil. PALUBECKO Juoso, Rapolo s., gim. 1915 metais, neturinčio pastovios gyvenamos vietos, pareiškimą apie tai, kad jis - PALUBECKAS J.R. ^{viesišiai} ~~laisvą valią~~ ^{įstatymu} įsipareigoja padėti LTSR VRM organams suvalkyti:

1. Buv. Lietuvos buržuazinės kariuomenės kapitoną ŽEMAITĮ / slapyvardė "VYTAUTAS" /, vykdanį taip vadinamo LIKS Prezidiumo prezidento pareigas.
2. VILČINSKĄ Joną / slapyvardė "ALGIEDAS" / taip vadinamosios "KĖSTUČIO" apygardos štabo dalyvį.
3. Piletį, besislapstantį po slapyvardė "ARAS", einantį "VALDOTO" rinktinės vado pavaduotojo pareigas.
4. Piletį BALAŠAITĮ / pavardė netikslai /, slapyvardė "TOMAS".

Savo ruoštu LTSR VRM pil. PALUBECKUI garantuoja, kad grąžinsianti jam pilną laisvą, aprūpinsianti jį dokumentais ir darbu, o taip pat laisvą jo giminėms: GIEDRAIČIUI Jonui, buv. Butkaičių km. gyventojui su šeima, PALUBECKUI Stasiui, buv. Viesvilės mst. gyventojui su šeima, PALUBECKUI Izidoriiui, buv. Alinavo km. gyventojui su šeima, PALUBECKAITEI Julijai, esančiai kalėjime ir juos visus grąžinsianti iš ištėrimo iš Tolinųjų Rytų į Lietuvą, į pasirinktas gyvenamas vietas.

LTSR VRM garantuoja gyvybės išsaugojimą, pilną laisvą ir aprūpinimą darbu taipogi ir tiems asmenims, kurie bus sulaikyti su pillečio PALUBECKO J.R. pagalba su ta sąlyga, jeigu jie padės išvesti iš miško ir legalizuoti ir kitus besislapstančius ginkluotos nacionalistinės palėpės dalyvius.

Šis raštas yra visiškai slaptas, surašytas dviejuose egzemplioriuose vienodo turinio.

Pil. PALUBECKAS įsipareigoja šio rašto turinį laikyti paslapyje ir be LTSR VRM žinios niekam neskelbti.



LIETUVIŠKŲ REIKALŲ MINISTERAS
PAPULKININKAS -

[Signature]
/ VILDŽIUNAS /

PIL. PALUBECKAS Juosas, s. Rapolo

[Signature]

*Šis raštas ištrauktas iš Lietuvos archyvo
tikslai 7. 1940 m. 11. 11. 1940 m.*

Vilnius

1953 m. 5-29 d.

g. 1915m., valstietis-buožė, pagrindyje nuo 1945 metų.

Buvo žinoma, kad Palubeckas slapstosi kartu su ginkluoto nacionalistinio pagrindžio vadu Peteriu.

Tardymo metu, gegužės 29d., Palubeckas patvirtino tuos duomenis ir parodė, kad bunkeris, kuriame jis slapstėsi, yra Šimkaičių miške 46 kvartale, netoli Pavidaujo kaimo, Jurbarko rajone. Palubeckas pasakė, kad tame bunke-ryje slapstosi Peteris, banditė Palubeckaitė /Simo sesuo/ ir Žiliūtė.

Palubeckas sutiko parodyti tą bunkerį su sąlyga, kad bus išsaugota laisvė, iš tremties sugrąžinti giminės. Jeigu jam padedant sučiupti banditai išliks gyvi, padės organams legalizuoti likusius banditus.

Tokia garantija jam buvo duota.

Peterio arešto čekistinei operacijai buvo sudaryta operatyvinė grupė, va-dovaujama LTSR VR Ministro pavaduotojo pulkininko Martavičiaus.

Vykstant į operacijos vietą Palubeckas vėl ėmė spyriotis, pareikalavo mūsų garantijų įsipareigojimą perduoti saugoti kitiems asmenims, kurie turės su dokumentu susipažinti, kad vėliau galėtų paliudyti, jog Simas išdavė Peterį ne savo valia.

Neįvykdžius šio reikalavimo, jis atsisakė išduoti Peterio slaptavietę. Nu-matant, kad nuo Simo arešto praėjo 6 paros ir Peteris gali sunerimti dėl pastaro-jo dingimo ir pereiti slėptis į kitą vietą, buvo nutarta, priešpastatant Simo pasiū-lytom kandidatūrom, pasiūlyti dokumento saugotoju ir liudytoju Šimkaičių kle-boną kun. Tvarijoną, kuris savęs nesusikomprotavo, charakterizuojamas tik teigiamai.

Simas sutiko, kad klebonui savęs neįvardins ir nepasakos apie operacijos esmę, laišką perduos užklijuotą su sąlyga, kad susipažins su turiniu po dviejų mėnesių.

Tvarijoną reikiamai parengus, jis priėmė Palubecką, paėmė iš jo mūsų įsi-pareigojimą ir palaimino jį užduoties vykdymui. Tvarijonui nebuvo atskleista reikalo esmė ir Palubecko pavardė, laiškas tuoj pat atimtas ir liepta pasirašyti, kad negarsins.

Gegužės 30d. 11val. operatyvinė grupė su vedliu Palubecku be garso bloka-vo bunkerį. Pastarajam padedant, pagalba buvo atidarytas bunkerio liukas ir įmesta specgranata, kuri suveikė sėkmingai.

Iš bunkerio ištraukti gyvi, bet be sąmonės:

[Lietuvos nacionalistinio ginkluoto pagrindžio vadas, save vadinąs LLKS Tary-bos Prezidiumo pirmininku] /originale išbraukta, red.past./ Peteris, banditės:

Palubeckytė Elena, Rapolo-Liudas, g. 1916m., iš valstiečių-buožių, gaujoje nuo 1950m.

Žiliūtė Marijona, Juozo-Morta, g.1907m., pagrindyje med. sesuo, gaujoje nuo 1951m.

Suteikus med. pagalbą, visi po 15 minučių atsigavo.

Bunkeryje paimta: automatas, 3 pistoletai, granata, 150 šovinių ir banditų korespondencija.

Po operacijos buvo užšifruotas banditų areštas: bunkeris ir priegios buvo užmaskuota taip kruopščiai, kaip buvo, bunkeryje panaikinti arešto pėdsakai.

Agentas Vaidila toliau slapstosi pas ryšininkus Simo gaujos veiklos rajone.

1953m. gegužės 31d. naktį Vilčinskui žinomame bunkeryje paliktas laiškas nuo Simo agentui Vaidilai, kuriame prašoma susitikti ir pranešama, kad jie su Peteriu perėjo slapstytis į naują vietą. Patikrinęs Vilčinskas bus įsitikinęs, kad Peteris ir Simas slapstosi naujojoje vietoje.

Tęsiame darbą su Simu. Ruošiamo jo išėjimą pas ryšininkus, kadangi pastarieji, operatyviniais duomenimis, susirūpinę Simo dingimu. Simas kol kas nenori vykdyti mūsų užduočių ir toliau kelia įvairias sąlygas.

Pirmuose tardymuose Peteris papasakojo, kad 1952m. pradžioje, po to, kai susirgo, buvo numatęs atsisakyti savo posto ir siūlė į jį /.../ Ramanauską.

Prieš Ramanausko skyrimą griežtai prieštaravo Staniškis, buv. Pietų Lietuvos sr. vadas (užmuštas 1953m. vasario mėn.). Staniškio laiškas, kuriame reiškiamas nepasitikėjimas Ramanausku ir siūloma į pirmininko postą skirti mūsų agentą Jurginą, MGB buvo perimtas ir kontroliuojamais ryšio kanalais pasiūstas Peteriui.

Antrasis pretendentas į pirmininko postą buv. Vakarų sr. vadas Bakšys (žuvo 1953m. sausio mėn.) paskyrimo taip pat negavo.

1953m. sveikdamas Peteris bandė užmegzti naujus ryšius, bet nieko realaus padaryti nesugebėjo ir faktiškai liko "prezidiumo" pirmininko poste, visą laiką būdamas išlaikomas Kęstučio apygardos štabo.

Per Simą 1953m. balandžio mėn. Peteriui pavyko tik su Kęstučio apygardos vado pavaduotoju Vilčinsku-Algirdu, kuris pasiūlė siųsti banditų grupę į užsienį. Peteris tam pritarė. Gegužės mėn. Vilčinskas, susitikęs su mūsų agentūrine Sakalo grupe, tą faktą patvirtino.

Peteris mano, kad Ramanauskas ir Staniškis /vaizduojama, kad pastarasis gyvas/ gyvi ir turėtų slapstytis Pietų Lietuvoje, tačiau ryšio su jais neturi, taip pat nežino, kur slapstosi Žemaičių apygardos vadas Montvydas ir jo spaustuvė, kuri yra pastarojo bunkeryje.

Peterio ryšius, kaip jis sakė, organizuoja Simas, kurio bunkeryje ir slėpėsi. Simas gi turi ryšį tik su Vilčinsku ir jam pavaldžiais Vasariu ir Aru.

Parodymų apie konkrečius veiksmus, ryšio punktus, asmenis, veikiančius pogrindyje, o taip pat apie desanto išsiuntimą į Vakarus Peteris neduoda, motyvuodamas tuo, kad nenori pakenkti žmonėms.

Dirbame su Peteriu jam įteigiant, kad ginkluotos kovos tęsimas neperspektyvus ir kad norint išvengti aukų, jis turi kreiptis į likusius banditus su pasiūlymu legalizuotis. Konkretūs veiksmai ta kryptimi dar neaptarti.

Peterio sveikatos būklė bloga, jis paralyžiuotas, o tai trukdo tardyti.

Dabar jis patalpintas į sausą kamerą ir aktyviai gydomas.

Norint išsiaiškinti Ramanausko ir kt. pagrindžio vadovų slapstymosi vietas, imtasi šių veiksmų.

Ryšiai, per kuriuos galima paimti Ramanauską, žinomi tik Unguriui. Bandymas paimti Ungurį per banditų vadus, perverbuotus mūsų agentus Vacj, Teisutį ir kt., kurie remiasi Staniškiu, buvo nesėkmingas.

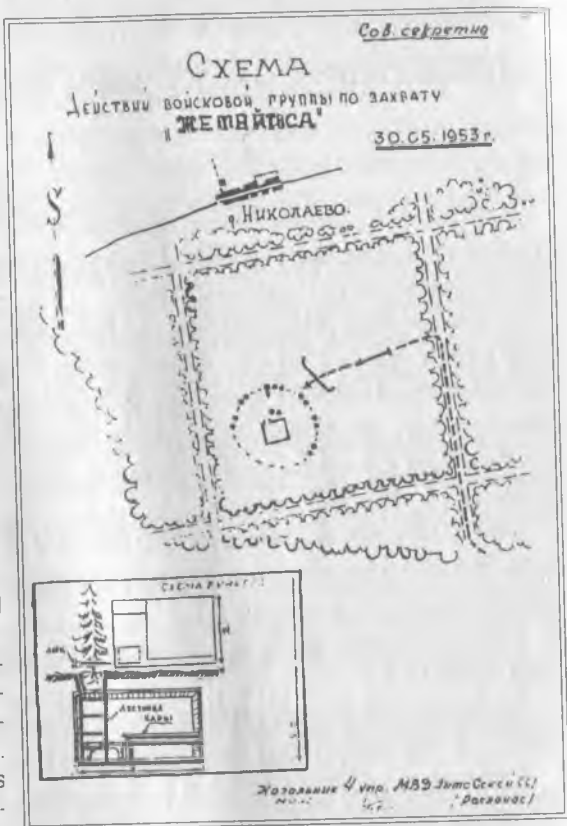
Į mūsų parengtus Staniškio laiškus Unguriui pastarasis atsakė šifruotu laišku, kurio MGB kol kas nepavyko iššifruoti.

Iš susirašinėjimo atitraukiant Staniškį, rodomas jo išvykimas pas Peterį (maždaug 150 km.). Apie tai Peteris patvirtins laišku, nurodydamas nedelsiant susirišti su Ramanausku ir surasti jį su mūsų agentūrinėmis grupėmis.

Anksčiau buvo pranešta, kad Kęstučio apygardos vado pavaduotojas Vilčinskas jau buvo susitikęs su mūsų agentūrine Sakalo grupe ir numatė kitą susitikimą birželio 15d. Šiame susitikime Vilčinskas bus paimtas ir panaudotas Kęstučio apygardos vado Morkūno areštui. Tuo pat metu, siekiant sunaikinti Morkūną, vykdomi veiksmai per anksčiau paimtus gaujų vadus Vytytį, Granitą ir agentą Teisuolį, užverbuotą tos apygardos banditą.

Montvydo paieškai sudaryta operatyvinė grupė /.../

/Buv. LTSR VSKA. F.3. B.56/43. T.1. P.110-114./



LIETUVOS OKUPACIJA: SUĖMIMAI IR KALĖJIMAI

Nijolė Gaškaitė

Prieš 50 metų, 1944m. vasarą, prasidėjo antroji sovietinė okupacija. Dar vyko karas, frontas buvo padalijęs Lietuvą į dvi dalis. Rytinėje Lietuvos dalyje jau šeimininkavo Raudonoji armija.

"Gauname daug piliečių skundų, kad praeinantys kariuomenės daliniai be jokio leidimo atima iš žmonių karves, arklius, kiaules, net grasina ginklu", rašė Marijampolės NKVD viršininkas SSRS komisaro pavaduotojui Serovui. Šilavoto valsč. 3-ojo Baltarusijos fronto hidrotechninės kuopos seržantas D.A.Vaniuškin ir raudonarmietis Kumancev V.P. nužudė du eigulius: Juozą Juodsnuokį ir Vincą Račiušką.

1944 09 29 girti raudonarmiečiai P.Demidov ir V.Runkin iš 11 tankų armijos dalinio norėjo atimti iš mokytojo Alfonso Palioko laikrodį. Jam nepaklusus, nušovė jį iš automato.

Vilniuje, Katedros aikštėje, 7 girti karininkai nušovė 6 metų berniuką ir sužeidė senutę.

Šiauliuose, gatvėje, rusų kariškiai nušovė B.Kavestoką ir Grigaliūną. Šiauliu apskr. į pil. Morkucko namą kariškiai įmetė granatą ir užmušė šeimininką.

"Didelė dalis karininkų, seržantų ir eilinių beveik visuose daliniuose sistemingai girtuokliauja, plėšia, žudo gyventojus," – konstatavo NKVD-NKGB įgaliotinis Lietuvai generolas Tkačenka².

1944m. liepos 26d. paskelbiamas vyrų nuo 19 iki 55-erių metų mobilizacija į Raudonąją armiją. Okupacinė valdžia supranta, kad šis įsakas nerealus, todėl rugpjūčio 1d. įsakoma šaukti vyrus tik iki 35-erių metų. Penkiose apskrityse į surinkimo punktus atvyksta iš numatytų 35 tūkst. šauktinių tik 5 tūkst. vyrų³. Per Vilniaus bombardavimą liepos 28d. dalis šauktinių pabėga.

Prasideda vyrų gaudymas. Miestuose vyksta siautimai, ieškoma neužsiregistravusių vyrų. Rugpjūčio 13d. Vilniuje tikrinami dokumentai, sulaikoma 430 vengiančių kariuomenės asmenų⁴.

Spalio 11d. skelbiama antroji mobilizacija.

Iki 1945m. pradžios sulaikoma 23 tūkst. asmenų, vengiančių tarnybos

Raudonojoje armijoje⁵. Lietuvos SSR NKGB-NKVD komisarai Bartašiūnas ir Guzevičius giriasi Maskvai, kad per 1944m. suėmę 12 tūkst. asmenų⁶. 35 proc. suimtųjų yra vengiantys tarnybos Raudonojoje armijoje⁷.

Paklusių šaukimui jaunuolių likimas ne ką geresnis. Štai 1944m. gruodžio mėn. šešiolika Molėtų valsč. jaunuolių keliavo į Vilniaus mobilizacinį punktą. Ties Giedraičiais juos sulaukė sutiktas raudonarmiečių dalinys ir visus juos žiauriai nukankino⁸.

Lietuvoje prasidėjo partizaninis judėjimas. Seinų NKGB-NKVD viršininkai pranešime Bartašiūnui rašo, kad, paskelbus mobilizaciją, besislapstančiųjų skaičius padidėjo iki 1000. Be operatyvinių priemonių, besislapstančiųjų mobilizavimui taikomos ir tokios: per giminaičius siunčiami laišakai, kviečiantys registruotis; šeimos nariai paimami įkaitais ir pan.⁹

(...) "Iš kiekvieno valsčiaus paimti po dvi aktyvių banditų šeimas. Prieš tai mes krepsimės į šiuos asmenis, kad jie pasiduotų sovietų valdžios organams. Jei jie per dvi dienas nepasiduos, jų šeimos bus represuotos, o turtas konfiskuotas¹⁰.

NKVD komisaro pavaduotojas Kapralov ir įgaliotinis Lietuvai Tkačenko 1944m. lapkričio mėn. nurodo apskričių NKVD skyriams: "Turto konfiskaciją vykdyti, tik neakivaizdžiai nuteisus tribunolui arba ypatingajam pasitarimui¹¹."

Štai pranešimas iš Panevėžio NKVD:

"Asmeniškai grįžau iš dviejų valsčių, kuriuose neva buvo gaujų užpuolimų. Niekio nenustačiau. Valsčiuose eina normalus gyvenimas.

Suėmiau dvi vadų šeimas, bylos bus užbaigtos per dvi dienas ir perduotos tribunolui.

Tiri asmenis, kurie skleidė paniką sukeliančius gandus, kad patraukčiau juos atsakomybėn¹²."

2. Tardymai

Greitesniam bylų įforminimui 1945m. sausio 10d. LSSR NKVD suorganizuojami tardymo skyriai¹³. Jų darbo "objektai" yra ne vien suimti partizanai ar besislapstantys nuo kariuomenės.

Vienas pirmųjų NKVD žingsnių Lietuvoje buvo archyvų perėmimas. Naudojantis valstybinio archyvo fondais, sudaromos įtartinų asmenų – politinių

partijų, organizacijų narių bei valstybės veikėjų kartotekos, jiems pradeda-
mos operatyvinės bylos, kurios paprastai baigiamos areštu.

Daugumai įtariamųjų stengiamasi sufabrikuoti kaltinimus pagal Rusijos
58-ąjį straipsnį (kontrrevoliuciniai nusikaltimai). Populiarūs ir kiti straipsniai:
59-as (nusikaltimas valdymo tvarkai), 193-as (kariniai nusikaltimai). Pagal šį
straipsnį buvo kaltinami Raudonosios armijos dezertyrai ir nepaklusę šauki-
mui. Paprastai dauguma asmenų buvo sulaikoma, neturint jokių konkrečių
įkalčių. Tardymo tikslas yra sukurti įkalčius.

1948 06 27 Tardymo skyr. viršininko raporte LSSR MGB ministro pa-
vaduotojui rašoma, kad "įsitvirtino praktika iš pradžių sulaikyti, o po to rinkti
duomenis apie sulaikytųjų nusikaltimus¹⁴". Vadinasi, galiojo tarsi prevencinio
sulaikymo įstatymas. Pažeidžiant BK numatytus sulaikymo terminus, areš-
tas būdavo įforminamas tik po mėnesio ir vėliau¹⁵. Nors LSSR MGB vadovy-
bės 1944 01 27 rašte Nr.17/45 nurodoma laikytis kaltinimo pateikimo ter-
minų, tačiau šie terminai būdavo pažeidžiami iki Stalino mirties ir vėliau.
1953m. ataskaitoje rašoma: "Keletą metų LSSR MGB buvo klaidinga prakti-
ka – suiminėti žmones ne po nuodugnaus agentūrinio tyrimo, surinkus pa-
kankamai įkalčių, bet iš anksto sulaikant, o tik paskui tardyti įtariamuosius ir
išgauti prisipažinimus, kaip pagrindą areštui¹⁶". Jei sulaikytieji nieko neprisi-
pažindavo, juos tekdavo paleisti, todėl tardytojai bet kokiomis priemonėmis
stengėsi išpešti prisipažinimą, o tai galėjo padaryti tik sadistiškais kankini-
mais.

Ne visi sulaikytieji kankinami ką nors prisipažindavo. Pavyzdžiui, 1949m.
rugsėjo mėn. Kazlų Rūdoje tardytojai mušė Oną Jakevičienę; Aldoną
Jakevičiūtę ir Marcelę Sinkevičiūtę išrengė, kankino ir tyčiojosi, kaip tik no-
rėjo budeliai. Po to buvo priversti paleisti, nes nebuvo "nusikaltimo sudė-
ties".

Ypač tragiškas buvo suimtų moterų ir mergaičių likimas. Štai keletas
faktų: 1945m. liepos 4d. Eržvilko valsč. NKVD viršininkas nukankino 4-os
klasės moksleivę Onutę Preilauskaitę¹⁷, 1949m. Šiauliuose čekistas F.Krečetov
bandė išprievartauti suimtą Petkevičiūtę¹⁸. Ramygalos čekistas Makoveckas
– suimtąją Lukoševičiūtę¹⁹ ir t.t. Tai tik keli faktai, atsispindėję čekistų doku-
mentuose, o kiek jų niekam, be aukų ir budelių, nežinoma! Štai ką apie
suimtas mergaites ryšininkes iš Rodų dvaro (Panevėžio apskr.) rašė dienoraš-

tyje partizanas Mykolas Krikščiūnas: "Jų pasakojimu iš kalėjimo slapta išnešiotuose laiškeliuose, tiesiog baisu, kaip su jomis elgiasi. "Nėr blogiau, – rašo jos, – kai lieki tarp tardytojo ir keturių sienų"²⁰." 1945m. gruodžio pradžioje buvo suimta mūšyje sužeista Genutė Stulgaitytė. Ją kankino vietoje: nukirto rankų pirštus. Nuvežta į Biliūnų ligoninę, partizanė mirė.

Vadovybės priekaištai dėl kaltinimo pateikimo terminų nesilaikymo buvo daromi todėl, kad, negavus įkalčių ir nesufabrikavus bylos, tekdavo sulaikytąjį paleisti, išaiškėdavo sadistiniai tardymo metodai. Net 1953m. kovo 13d. Kupiškio MGB, kankindama sulaikytąjį Skemundrį, sulaužė jam du šonkaulius, tačiau negavę "nusikaltimo" įrodymų, buvo priversti jį paleisti²¹.

Dalis suimtųjų, neatlaikę žvėriškų kankinimų, prisipažindavo nebūtus dalykus, kurių stengdavosi išsižadėti, kai pasiekdavo karinį tribunolą. Tačiau dauguma bylų, kuriose įrodymai būdavo išgauti kankinimais, patekdavo ypatingajam pasitarimui, kur nuosprendis būdavo priimamas "už akių", o suimtieji apkaltinami viskuo, ką surašė į protokolą tardytojas. Labai retai MGB inspekcija "patikrindavo" tardymo skyrių darbą ir nelaimingieji galėdavo pasiskųsti apie patirtus kankinimus. Tačiau skundai būdavo be rezultatų, o dažnai ir turėdavo atvirkštinį efektą; kalinys būdavo apkaltinamas "sovietinės tikrovės šmeižimu". Enkavedistai, kankinę suimtuosius, dažniausiai būdavo baudžiami ne už kankinimą, o už tai, kad šis faktas paaiškėjo.

Štai 1948m., MGB inspekcijai patikrinus Panevėžio MGB tardymo skyriaus darbą, net 5 tardomieji išdrįso pasiskųsti, kad juos kankino²². Inspekcija padarė priekaištų, kad net 21 iš 38 sulaikytųjų buvo paleistas, neradus nusikaltimo sudėties²³. 1948m. kovo mėn. suimtąjį Kairį laikė keletą dienų rūsyje be maisto, o kai jis pradėjo protestuoti, ant jo išliejo dvi statines vandens ir po to, įsakius Panevėžio apskr. MGB viršininkui Čachavai, pradėjo jį šaudyti. Sužeistą Kairį surišo ir nometė MGB koridoriuje. Surištas žmogus išgulėjo ten, kol neteko sąmonės. Tada jį nuvežė į ligoninę, kur dėl prasidėjusios gangrenos amputavo rankas. Po to Kairys mirė.

Nors inspektoriai rašo, kad "neaišku", kaip po to drg.Čachava gali įgyvendinti mūsų partijos politiką", tačiau už tokį elgesį emgebistai atsipirkdavo vien įspėjimais. Pavyzdžiui, 1952m. už įvairias pražangas buvo nubausti 657 čekistai, tarp jų 75 už sovietinių įstatymų pažeidimus (taip švelniai buvo pavadinami kankinimai, kurių neįmanoma būdavo nuslėpti). Ir tik 2 proc.

čekistų buvo patraukta baudžiamojon atsakomybėn²⁴.

Tuo tarpu kankinimai tęsėsi. 1949m. Marijampolėje buvo suimta Teofilė Gavėnaitė. Naktį į Vasario 16-ąją ją tardė ir kankino iki trečios valandos nakties 4 emgebistai. Sunku dabar pasakyti, ar jie ją užmušė, ar nebe- galėdama išverti kančių, Gavėnaitė kalėjimo kameroje nusižudė. Marijam- polės teismo ekspertas nustatė, kad ji buvo mušta kietu daiktu ir buvo pažeisti visi vidaus organai: kepenys, kasa ir kt. Norėdami nuslėpti šį faktą, emgebistai iškvietė iš Vilkaviškio kitą ekspertą, kuris "nematė" sužalojimų ir "nustatė", kad Gavėnaitė pasikorė²⁵.

Marijampolės MGB 1949m. buvo žiauriai kankinti Mažeikienė, Cikanas, Sartanavičius. Suimtajai Runkevičienei po kankinimo pakilo aukšta temperatūra, ir ją teko paguldyti į ligoninę. Miesto ligoninėje ji parodė gydytojams kankinimo pėdsakus ir sumušimus. Tačiau kankintojai atsipirko tik partko- mo įspėjimu.

1952m. Raseinių kalėjime kalinti Antanavičius, Mažintas ir Petroškus, išvežti į lagerį, parašė skundą, kad jie "prisipažinę" kaltę tik neišsverdami kankinimų. MGB inspekcija, tirdama skundą, apklausė Raseinių kalėjimo gydytoją Kašinę, kuri atsakė, jog suimtųjų sveikata buvusi periodiškai tikrinama ir jokių sumuši- mo pėdsakų nebuvo pastebėta. Pasak gydytojos, suimtieji kreipdavosi pa- galbos tik "peršalę ar skaudant dantims."²⁶

Mirus Stalinui ir sušaudžius Beriją, pasipylė kalinių skundai apie tai, kad tardymų metu juos kankino ir jie pasirašydavo protokolus su nebūtais kal- tinimais. MGB inspekcija ir toliau vengė žodžio "kankinimas" – tai buvo vadi- nama "fizinio poveikio priemonėmis", "nejstatyminiais metodais", "sovietinių įstatymų pažeidimu." Nors kiekvienas skundas buvo tiriamas, tačiau 1953m. lapkričio mėn. iš 32 tirtų skundų nė vienas nebuvo patenkintas²⁷.

Skundai nebuvo patenkinti ir chruščiovinio "atšilimo" metu. Pavyzdžiui, 1959m. pavadintas nepagrįstu pil. Petro Beišio skundas. Kilęs iš Raseinių, tardytas 1945m. Ariogaloje, P.Beišys rašė apie pasigėrusio tardytojo elgesį (...)"Staigiai užmesdavo man ant galvos kailinius, versdavo ant žemės, vienas sėsdavo ant galvos, kitas ant kojų ir mušdavo iki sąmonės netekimo. Atsi- busdavau ant kėdės visas šlapias (...), spardė mane kojomis. Kartą taip spyrė, kad sprogo pleura ir susidarė dvipusė išvarža. Lageryje operavo (...) Veidas buvo mėlynas ir ištinęs, akys pasruvusios krauju. (...) Bevardis kairės rankos

pirštas sulaužytas durimis. (...) Pistoletu rankena sudaužytas pakaušis. (...) Tardant buvo galima atsakyti tik teigiamai, t.y., tardytojo naudai. Jei atsakymas būdavo neigiamas, tai po jo kankindavo tol, kol nepataisydavo atsakymo. (...) Pasiskundus perėmė kitas tardytojas, kuris pasakė: "Jei tu pasakysi prokurorui, kad aš tave mušiau ar atsisakysi nuo to, kas parašyta, naktį tave nušausiu"²⁸."

Pagal tokiu būdu sufabrikuotą bylą P.Beišys, J.Liaukas ir K.Girinskas gavo po 10 metų lagerio.

Ištyrusi skundą, MGB inspekcija nustatė, kad jo autoriui tik vieną kartą "sušėrė per petį". Skundas atmestas, nes tuo metu suimtasis nesiskundė būęs kankinamas.

A.Ramanauską žvėriškai kankino jau 1957 metais, nepaisant to, kad taip staigiai išgauti iš jo kokias nors žinias nebuvo jokio reikalo. Tiesiog čekistai negalėjo atsisakyti savo sadistinio pomėgio. Tuoj po suėmimo, maždaug per 4 val., partizanų vadui buvo padaryta begalė žaizdų, po to surašytas aktas, jog jis mėgino nusižudyti lango kabliuku.

Kalėjimai

Lietuvos kalėjimus pradėjo statyti Jekaterina II. Sovietinė valdžia tęsė šią tradiciją. 1940m. spalio mėn. Lietuvoje jau buvo 12 NKVD kalėjimų (žr.1 lentelę), kurių "limitas" buvo beveik 8 tūkst. kalinių. Be šių NKVD kalėjimų, labai sparčiai įrengiamas NKGB vidaus kalėjimas Vilniuje, NKGB pastato rūsyje. 1941m. birželio pradžioje numatoma šiuose kalėjimuose sutalpinti papildomai dar 15,4 tūkst. kalinių.

Prasidėjus antrajai sovietinei okupacijai, Lietuva apraizgoma kalėjimų, kolonijų ir stovyklų tinklu. Be 1940-1941m. veikusių kalėjimų, beveik visose apskrityse atidaromi NKVD vidaus kalėjimai (žr. 2 ir 3 lenteles)^{29,30}. Be to, daugelyje miestelių veikia pirminio sulaikymo kameros (KPZ) bei sribynai, kuriuose prasideda sulaikytųjų golgotos.

1944m. pabaigoje Lietuvoje dar yra trys karo belaisvių lageriai (Vilniuje – Nr.195 su 12 tūkst. belaisvių "limitu"; Kaune – Nr.296 (4 tūkst. belaisvių), Šiauliuose – Nr.294 (3,5 tūkst. belaisvių))³¹. Be to, veikia "pataisos darbų kolonijos: Vilniuje Nr.1 (1 tūkst. kalinių), Pravieniškėse – Nr.2 (1 tūkst. kalinių).

| Kalėjimas | Kalinių limitas | Buvo kalinių | | Numatyta papildomai sutalpinti kalinių (41 06 08 NKVD duomenimis) |
|----------------------|-----------------|--------------|------------|--|
| | | 1940 10 0 | 1940 06 08 | |
| 1. Kauno Nr.1 | 1850 | 1506 | 1970 | 2000 |
| 2. Vilniaus Nr.2 | 2300 | 937 | 1500 | 6000 |
| 3. Vilniaus Nr.3 | 500 | 113 | 633 | 400 |
| 4. Panevėžio Nr.4 | 650 | 235 | 230 | 1000 |
| 5. Šiaulių Nr.5 | 850 | 572 | 360 | 2000 |
| 6. Marijapolės Nr.6 | 500 | 437 | 321 | 800 |
| 7. Ukmergės Nr.7 | 300 | 112 | 150 | 400 |
| 8. Tauragės Nr.8 | 100 | 77 | 62 | 400 |
| 9. Raseinių Nr.9 | 360 | 112 | 145 | 100 |
| 10. Ūtenos Nr.10 | 150 | 84 | 92 | 800 |
| 11. Telšių Nr.11 | 150 | 119 | 170 | 300 |
| 12. Švenčionių Nr.12 | 200 | - | 110 | 130 |
| Iš viso: | 7910 | 4304 | 5743 | 300 |

Vėliau įkuriama Šilutės kolonija Nr.3 (Macikų lageris), taip pat kolonijos Kaune, Akmenėje, Prienuose, Tilžėje, Klaipėdoje ir Šiaudinėje. Tačiau šios kolonijos buvo skirtos teistiems mažomis bausmėmis kriminaliniams nusikaltėliams. Pirmi pokario metais į jų tarpą pateko ir nuteisti politiniais motyvais pagal Rusijos BK 60-108 str. (mokesčių nemokėjimas, pyliavų nepristatymas, valdžios atstovų įžeidimas, netikrų dokumentų gaminimas ir kt.). 1945m. pradžioje komisaras Bartašiūnas su apgailėstaviu konstatuoja, kad Lietuvos kalėjimuose nėra "kolonijinio kontingento kalinių". Mat visi nuteistieji už "kontrevoliucinius" nusikaltimus turėjo būti išvežti į ypatingus griežto režimo Sibiro lagerius. Lietuvos kolonijoms irgi buvo nustatyti darbo planai. Už darbą, įvykdžius normas, buvo nustatytas pagal 1939 05 30 SSRS MVD nutarimą dienos užmokestis nuo 0,75 iki 1 rublio³². Šis užmokestis buvo sunaudojamas lagerio išlaikymui. Tad neturint "kolonijų kontingento" kalinių, 1945m. į jas patekdavo ir vienas kitas "tėvynės išdavikas". Taip Rusų lageryje teko kalėti poetui Kaziuui Borutai, o Macikų lageryje – poetui Pranui Geniui, kuris ten ir žuvo.

Kapų pėdsakai, išlikę ties Šilutės Macikų lageriu, liudija, kad ten kalinimo

Duomenys apie Lietuvos SSR MVD ir MGB kalėjimus
(1953 10 15)

| Kalėjimas | Kalinių limitas | Vidut. buvo kalinių | Kamery iš viso: | Bendrų Vienučių | Kalėjimo tamsuotojų iš jų pri- žiūretojų | Lietuvių proc. | Kamery agentų ir informatorių |
|---------------------------------------|--------------------|------------------------|--------------------|--------------------|--|-------------------|-------------------------------------|
| 1. Vilniaus Nr.1 | 2 800 | 865 | 456 | 71 | 385 | 23,8 | 74 |
| 2. Klaipėdos Nr.2 | 1 040 | 375 | 122 | 75 | 47 | 38,6 | 42 |
| 3. Kauno Nr.3 | 1 460 | 678 | 120 | 82 | 38 | 38,3 | 82 |
| 4. Panevėžio Nr.4 | 590 | 171 | 51 | 36 | 15 | 40,1 | 19 |
| 5. Šiaulių Nr.5 | 560 | 235 | 52 | 29 | 23 | 42,3 | 28 |
| 6. Marijampolės Nr.6 | 440 | 117 | 46 | 17 | 29 | 51,5 | 15 |
| 7. Švenčionių (užkonsevuotas) Nr.7 | 130 | 49 | 20 | 12 | 8 | 25 | - |
| 8. Šilutės Nr.8 | 200 | 109 | 31 | 15 | 16 | 44,9 | 10 |
| 9. Utenos Nr.10 | 150 | 76 | 18 | 5 | 13 | 26,2 | 8 |
| Iš viso: | 7 370 | 2 675 | 916 | 342 | 574 | 330,7 | 278 |
| 1. Vilniaus MGB vidaus | 300 | 80 | 50 | 37 | 13 | 44 | Nėra duomenų |
| 2. Kauno MGB vidaus | 100 | 35 | 17 | 8 | 9 | 20 | Nėra duomenų |
| 3. Šiaulių MGB vidaus | 50 | 21 | 11 | 8 | 3 | 18 | Nėra duomenų |
| 4. Klaipėdos MGB vidaus | 50 | 22 | 12 | 3 | 9 | 18 | Nėra duomenų |
| Iš viso: | 500 | 158 | 90 | 56 | 34 | 100 | 41,0 |
| Iš viso: | 7 870 | 2833 | 1 006 | 398 | 608 | 1 161 | 771,7 |

4834 (1952m.)

| Kalėjimas | Kalinių limitas | Buvo kalinių 1948m. | | |
|---------------------|-----------------|---------------------|--------|-------------------|
| | | 1948m. | 1949m. | 1950m. sausio Id. |
| 1. MGB ministerijos | 300 | 23 | 146 | 236 |
| 2. Alytaus | 300 | 34 | 11 | 33 |
| 3. Anykščių | 40 | | | 45 |
| 4. Biržų | 40 | 27 | 11 | 11 |
| 5. Vilkaviškio | 40 | 62 | 32 | 22 |
| 6. Zarasų | 50 | | | 10 |
| 7. Kauno | 40 | 87 | 100 | 95 |
| 8. Klaipėdos | 100 | 35 | 46 | 45 |
| 9. Kretingos | 100 | 20 | 22 | 33 |
| 10. Kuršėnų | 40 | | | 4 |
| 11. Kupiškio | 40 | | | 18 |
| 12. Lazdijų | 50 | | 37 | 7 |
| 13. Mažeikių | 40 | 30 | 18 | 42 |
| 14. Marijampolės | 50 | | 13 | 11 |
| 15. Panevėžio | 40 | 26 | 24 | 40 |
| 16. Prienų | 40 | | 6 | 17 |
| 17. Tauragės | 50 | 86 | 40 | 50 |
| 18. Telšių | 50 | | 29 | 27 |
| 19. Ukmergės | 50 | | 30 | 25 |
| 20. Šakių | 40 | 29 | 12 | 10 |
| 21. Šiaulių | 50 | | 34 | 39 |
| 22. Jurbarko | 40 | | | 12 |
| 23. Trakų | | 12 | | |
| Iš viso: | 1320 | | | 832 |

Pastaba: praleistos grafos, kurioms nėra duomenų.

sąlygos nebuvo geresnės nei Sibiro gulaguose. Štai 1945m. Bartašiūnas praneša Suslovui, kad "karo belaisviai normaliai aprūpinami maistu". Ir čia pat priduria, jog 18 iš jų mirė nuo distrofijos³³.

Tačiau iki išsiuntimo į lagerį reikėjo daug mėnesių praleisti kalėjimuose. Sąlygos čia buvo baisios, ypač pirminio sulaikymo kameroje ir stribynuose. Dažnai kalėjimai būdavo rūsiuose, užlieti vandeniu, neapkūrenami, nevedinami. Nors pagal normą vienam kaliniui priklausė 2,5m ploto, tačiau štai

garsiojoje Tauragės Šubertinėje 1948m. vietoj 40 kalinių buvo sutalpinti 86, 1952m. Panevėžio kalėjime 9m kameroje – 9 kaliniai³⁴ ir pan. Ataskaitose ciniškai nurodoma, kad normose numatytas antklodės išsidalijo kalėjimo darbuotojai. 1953m. ataskaitoje konstatuojama, kad kalėjimai metai iš metų neap rūpinami kuru. Maisto beveik neduodavo. Šaltis, badas, oro stoka, naktiniai tardymai ir kankinimai – viskas buvo skirta žmogaus valiai palaužti. Tai pranoko kalinių fizines galias, skatino išprotėjimą, išdavystę ar savižudybę. Vienoje kalėjimo ataskaitoje nurodoma, kad 1950m. po 6 dienų tardymo Mažeikių kalėjimo kameroje iš skarelės, kurioje buvo atneštas siuntinys, pasidaręs raištį, ant lango grotų pasikorė Bronius Giedraitis³⁵. 1953m. Kauno kalėjime nusizudė dar vienas kalinys. Nukankinti mirė kalėjimuose ar buvo užmušti: 1945m. Alytuje – Konstantinas Bajerčius, 1949m. Kretingoje-Antanas Raštikis, Telšiuose – Antanas Gajauskas. 1950m. Vilniaus MGB kalėjime Romas Petravičius ir daugelis, daugelis kitų. Mirties priežastis paprastai būdavo suklastojama, Vilniaus MGB vidaus kalėjimo gydytoja, konfliktuojanti su kalėjimo viršininku, skunde parašė: "Kartą pasodino į karcerį suimtą moterį. Tai buvo žiemą, ir visą naktį langelis buvo atviras. Rytą budintis sako: pažiūrėk ją. Atveda man kalinę, ji visa mėlyna ir dreba. Aš pažiūrėjau į ją, nuėjau pas Samsonovą (kalėjimo viršininkas.-N.G.) ir sakau: man rodos, nėra tokio įsako, kad orlaidė žiemą per naktį būtų karceryje atidaryta. Jis atsakė, kad jai taip ir reikia³⁶."

Tačiau daug dėmesio būdavo skiriama kalėjimų kadrams, jų partiškumui, apmokymui. 1948m. net 10 prižiūrėtojų Kūno kultūros institute apmokomi ištiso sambo kurso³⁷. Iš 1587 kalėjimų tarnautojų tik trečdalis yra lietuvių. 40 proc. disciplinos pažeidimų tarp prižiūrėtojų sudaro girtuokliavimas. Visi kalėjimai aprūpinti pasiklausymo technika bei kamerų agentūra. Pavyzdžiui, 1949m. kamerų agentai buvo sekę 1219 suimtųjų, iš jų gauta 3845 pranešimai, suteikta žinių apie 416 partizanų, 401 ryšininką, išduota 18 bunkerių. Agentams padedant, suimti 695 žmonės. 1953m. kalinius sekė 278 kamerų agentai, tarp prižiūrėtojų buvo užverbuoti 78 asmenys³⁸. Daugelyje kalėjimų yra pasiklausymo aparatūra. Kauno MGB vidaus kalėjime "technika" aprūpintos 9 kameros. 1954m. Daugų raj. buvo kurioziškas atvejis. Vienam kaliniui į lentų plyšį įkrito mundštukas. Atplėšę lentas, kaliniai po gultais aptiko generatorių "Serna-T" ir maitinimo elementus. Aparatūrą kaliniai sudaužė, o operatyvininkas

gavo perspėjimą, kad prastai įrengė pasiklausymą³⁹.

Kamerų agentūra bei pasiklausymo įrenginiai turėjo tikslą ne tik gauti naujų įkalčių, bet ir išaiškinti bandymus nusizudyti ar pabėgti. Štai 1952m. ataskaitoje nurodoma, kad kamerų agentūra sutrukdė 28 bandymus nusizudyti ir nustatė 266 ketinimus pabėgti. Vis dėlto pabėgimų, ypač pirmaisiais pokario metais, pasitaikė. Garsus pabėgimas iš Alytaus kalėjimo, kai, po grindimis išsikasę olą, pabėgo 40 kalinių. Iš viso 1945-1947m. iš vidaus kalėjimų pabėgo 80 kalinių⁴⁰. Memažai pabėgimų buvo suorganizuota iš miesto ligoninių, į kurias nuveždavo sužeistus partizanus. 1945m. Raseinių apskr. iš Biliūnų ligoninės seselės Janinos Čepaitės dėka pavyko pabėgti dviem suimtiesiems, tarp jų lakūnui J.Kasperavičiui-Visvydui, vėliau tapusiam Kęstučio apygardos partizanų vadu. Deja, pabėgimų organizatoriams tai dažnai kainuodavo gyvybę. Pasitraukusi pas partizanus, drąsioji seselė kautynėse su NKVD kariuomene 1945m. liepos 22d. buvo mirtinai sužeista. 1945m. iš Panevėžio ligoninės pabėgo sužeistas partizanas Juozas Kučys. Jį vaduodamas, paaukojo gyvybę kitas partizanas – Antanas Barauskas. 1947m. iš tos pačios ligoninės, Jadvygai Žardinskaitei padedant, pabėgo dar vienas partizanas – Povilas Smilga. Šį kartą seselei teko pasitraukti pas partizanus, o 1951m. ji buvo suimta ir iškalėjo 15 metų. Ir vis dėlto laimingiausia diena savo gyvenime ji laikė tą, kai padėjo pabėgti sužeistam partizanui.

1953m. iš Šilutės ligoninės pabėgo suimtasis Zaranka. 1953m. dar tebeieškoma 2013 pabėgusio tremtinio (2510 tuo metu jau yra surasti) ir 129 pabėgusių iš lagerių ir kalėjimų (43 yra sulaikyti). Be to, tebeieškomi kaliniai, pabėgę 1945m. ir 1948m. iš Ūkmergės kalėjimo, 2 pabėgę 1947m. iš Vilniaus kalėjimo Nr.1 (Lukiškių). 1953m., bandant sulaikyti pabėgusį kalinį Šimkūną, jis nušautas⁴¹.

Iki 1947m. ir po 1950m. už kontrrevoliucinius nusikaltimus buvo numatyta mirties bausmė. Kiek žmonių buvo sušaudyta, tiksliai atsakyti kol kas negalima. 1953 01 15 nurodyta, kad MGB archyve yra 579 asmenų, nubaustų mirties bausme, bylos⁴². Manoma, kad iš viso buvo nužudyta apie 700 asmenų. Sovietinė imperija kruopščiai slėpė nusikaltimo pėdsakus. Katynė, Červenė, Rainiai, Tuskulėnai – tai vis šurpius nusikaltimus slepiantys pavadinimai.

Archyvuose beveik neliko duomenų apie patį mirties bausmės vykdymą.

Budeliai tyli, o aukos jau niekad neprabils. Iš išlikusios vienos bylos dokumentų sudarėme nepilną nubaustųjų myriop 1950 10-1953 06 sąrašą⁴³. Jame 250 pavardžių. Tuo laiku pasmerktieji buvo šaudomi Vilniaus MGB vidaus kalėjime, o nuo 1952m. rugpjūčio pradėta vežti sušaudymui į Maskvos Butyrkų kalėjimą. Tačiau yra žinoma, kad trys nuteistieji – A.Žemaitis, J.Rimaitis ir Pr.Razgaitis 1952 10 26 buvo pakarti Šiaulių mieste⁴⁴.

Mirtininkams buvo uždedami antrankiai, Vilniaus MGB vidaus kalėjime pasmerktųjų etapui buvo skirta 15 porų antrankių. Iki vagono lydėdavo stipri sargyba, turėjusi užtikrinti visišką kalinių izoliaciją ir tarpusavyje, ir nuo kitų kalinių. Lydėdavo pats asmeniškai ir MGB "A", o vėliau -1-ojo spec. skyriaus viršininkas. Šis viršininkas prižiūrėjo ir Lietuvoje sušaudytųjų užkasimo vietas. Keičiantis skyriaus viršininkams, tas vietas asmeniškai parodydavo naujam viršininkui "tolimesniam stebėjimui"⁴⁵. Buvo bijomasi, kad visuomenė nerastų nusikaltimų pėdsakų. Lenkų karininkų, sušaudytų Katynėje, istorija rodo, kad KGB turi tiek nužudytųjų sąrašus, tiek gerai žino užkasimo vietas.

1952m. sausio 15-osios naktį iš Raseinių kalėjimo išvedamas į etapą mirtininkas Stasys Narbutas – Dubysos tėvūnijos partizanų vadas. Vedamas koridoriumi, jis sušuko savo žmonai Stasei Rutkauskaitei, kalinamai vienoje kameroje, atsisveikinimo žodžius: "Sudiev, Stasele, mus veda šaudyti!" Kalėjimas nemiegojo, kalėjimas kiekvieną naktį klausydavosi, ką išveda mirti. Sukilo visos kameros, protestuodami kaliniai pradėjo daužyti kamerų duris. Įsiutę budeliai užgniauzė burną po Narbuto vedamam mirtininkui Broniui Životkauskui – jo šaukiamų žodžių niekas nebesuprato. Jie abu buvo sušaudyti 1952 06 20 Vilniaus MGB vidaus kalėjime. Paskutinis B.Životkausko prašymas kalėjimo viršininkui buvo toks: "(...) Iš mano atliekamų produktų prašau perduoti kalinei Apolonijai Šimkevičiūtei 1kg lašinių, 3kg duonos bei džiovėsių, 25 gabalus cukraus⁴⁶."

Dar tada, kai jie buvo laisvi, Stasys Narbutas savo žmonai, labai susirūpinusiai dėl jų dviejų dukrelės likimo, pasakė: "Nesirūpink, vaikas išaugs, jį užaugins geri žmonės."

Savo pačių likimą jie žinojo jau tada, kai vietoj nuolankios tarnystės atėjūnui pasirinko kovą. Paskutinę gyvenimo valandą jie galvojo apie kitus.

Pabaigai noriu papasakoti apie vieną paprastą Lietuvos kaimo vaiką – partizaną Juozą Žagarą.

1952m. vasarą vienas MGB agentas pranešė, kad į dviejų gyventojų – Rudaitienės ir Kaščiukaičio sodybas ties Jurbarko-Raseinių apskričių riba užaina partizanas.

MGB pradėjo sekti sodybas. Rugsėjūčio 1d. sribai pastebėjo du vyrus, kurie, pamatę pasalą, leidosi bėgti. Sribas sužeidė vieną bėgantįjį į koją ir pradėjo jį persekioti. Jėgos buvo nelygios, ir, kai sribas buvo jau už poros metrų, partizanas išsitraukė iš kišenės pistoletą ir šovė sau į galvą. Deja, šūvis nebuvo mirtinas. Po pusvalandžio partizanas atgavo sąmonę. Prasidėjo tardymas.

Cituoju Jurbarko MGB pranešimą: "Kadangi banditas Žagaras sunkiai sužeistas į galvą ir jam sunku kalbėti, tai, kad suprastum vieną žodį, reikia eikvoti keletą minučių. Be to, jis pareiškė, kad jam žinomų banditų ir ryšininkų jis neišdavinės. Todėl iš bandito Žagaro duomenų apie Mindaugo grupės gaują ir dislokacijos vietą negauta. (...) Žagaras buvo pristatytas į rajono MGB, kur perrištas. Rajono ligoninės gydytojai pasakė, kad nei gydymu, nei operacija jo gyvybės išgelbėti negalima, nes viršutinėje galvos dalyje, kur išėjo kulka, išlindę smegenys. (...) Banditą Žagarą laikėme MGB ir, kai atgavdavome sąmonę, tardydavome. Tardant jis daug kartų pareiškė, kad banditų jis negali išduoti ir neišduos, nes vis tiek mirs⁴⁷."

Juozas Žagaras – partizanas Gardenis mirė kitą dieną.

Prieš pusantrų metų, 1951m. sausyje, žiemodamas partizanų bunkeryje, rašė dienoraštį. Jame yra tokie žodžiai:

"Ir vėl juodo vargo bunkeryje, ir vėl prasidėjo įkyrus dienų skaičiavimas ir sunkus požeminio oro kvapo gėrimas. Sulaukę nakties, sugulę ant narų, traukiame daineles, tai kažkaip toje valandoje liūdesys bei ilgesys šventosios laisvės visiškai pamiršamas. Lengviau tada kentėt jaunoms, prislėgtoms mūsų sieloms, kažkaip jauties atpalaiduotas nuo kažkokių geležinių pančių ar paleistas nuo lenciūgo. Dainuojant prieš mane stojasi laisvė Angelo pavidale ir kviečia mane kartu. O aš ant tų pačių kietųjų narų traukiu partizanines arba meilės daineles, tik mano siela it koks didžiulis erelis kartu su laisvės Angelu skraido aukštai virš gražiosios mūsų tėvynės miestų, man rodosi, kad aš laimingiausias žmogus pasaulyje⁴⁸."

Ar galėjo jį palaužti tardytojai?!

**Pabaltijo karinio tribunolo nuosprendžiu sušaudytųjų
1950-1953m. sąrašas (duomenys nepilni)**

| Eil. Nr. | Pavardė, vardas, tėvo vardas | Gimio metai | Kur vyko tardymas ir kada pranešta apie sušaudymą |
|----------|---|-------------|---|
| 1 | 2 | 3 | 4 |
| 1. | Kavaliauskas Vytautas Antanas, Jokūbo | | Kaunas, 1950 10 |
| 2. | Jucius Leonas, Leono | | – " – |
| 3. | Dagys Aleksandras, Jono | | Kaunas, 1951 04 03 |
| 4. | Kuzmickas Pranas, Jurgio | | Vilnius, 1951 04 03 |
| 5. | Butkus Liudas, Liudo | | Klaipėda, 1951 04 03 |
| 6. | Kačerauskas Antanas, Severino | | – " – |
| 7. | Vitkauskas Jonas, Petro | | – " – |
| 8. | Rauka Pranas, Kosto | | – " – |
| 9. | Gurbinas Antanas, Izidoriaus | | Šiauliai, 1951 04 03 |
| 10. | Janušauskas Juozas, Antano | | – " – |
| 11. | Nekrašas Stanislovas, Vinco | | Šiauliai, 1951 04 25 |
| 12. | Kurliauskas Ignas, Domo | | – " – |
| 13. | Judikevičius Jurgis, Jono | | – " – |
| 14. | Gairienis-Lapinskas Leonas, Augusto | | – " – |
| 15. | Butkus Vytautas, Juozo (Šimkus Juozas, Antano) | | Vilnius, 1951 01 12 – " – |
| 16. | Bagdžiūnas Jonas, Vlodo | | Vilnius, 1951 01 12; neaišku, ar bausmė įvykdyta |
| 17. | Baudzinas Antanas, Martyno | | Klaipėda, 1951 04 25 |
| 18. | Sadykovas Šakiras Gasrat Ogly | | Kaunas, 1950 12 12 neaišku, ar bausmė įvykdyta |
| 19. | Bagaslauskas Antanas, Stasio | | Kaunas, – " – |
| 20. | Mažutis Petras, Petro (Matutis) | | Kaunas, 1951 04 26 |
| 21. | Čiapas Zigmas, Jono | | – " – |
| 22. | Kudelis Juozas, Broniaus | | – " – |
| 23. | Bartošius Juozas, Mykolo | | – " – |
| 24. | Petraitis Juozas, Anupro | | – " – |
| 25. | Žitkevičius Viktoras, Kasparo | | – " – |
| 26. | Voinič Stepan Florijonovič | | – " – |
| 27. | Macijauskas Vaclovas, Leono | | – " – |
| 28. | Kulėta Vincas, Vinco | | – " – |
| 29. | Kleiza Pranas, Jurgio | | – " – |
| 30. | Žapkus Steponas, Petro | | – " – |

| 1 | 2 | 3 | 4 |
|-----|---------------------------------------|---------|------------|
| 31. | Paulikas Zenonas, Antano | Kaunas, | 1951 04 26 |
| 32. | Marčiulinas Stasys, Stasio | – " – | |
| 33. | Mockapetris Petras, Simono | – " – | |
| 34. | Urbanavičius Kazys, Jurgio | – " – | |
| 35. | Rympa Stanislovas, Kazimiero | – " – | |
| 36. | Danta Jonas, Dominyko | – " – | |
| 37. | Girdžius Kazys, Kazio | – " – | |
| 38. | Urbanas Juozas, Vinco | – " – | |
| 39. | Treinyš-Trijonis Pranas, Juozo | – " – | |
| 40. | Sliaužys Antanas, Antano | – " – | |
| 41. | Maleckas Albinas, Tomo | Kaunas, | 1951 05 18 |
| 42. | Lasevičius Vincas, Kazio | – " – | |
| 43. | Pavlenko Vladimir Vladomirovič | – " – | |
| 44. | Narbutas Bronius, Jono | – " – | |
| 45. | Suraučius Pranas, Jurgio | – " – | |
| 46. | Česnulevičius Ipolitas, Tomo | – " – | |
| 47. | Česnulevičius Juozas, Alekso | – " – | |
| 48. | Javaitis-Jovaišis Stasys, Jurgio | – " – | |
| 49. | Jurgelevičius Petras, Domo | – " – | |
| 50. | Savytis Anicetas, Feliciono | | 1951 07 03 |
| 51. | Žentelis Juozas, Mykolo | | 1951 10 11 |
| 52. | Dirgėlas Jurgis, Jurgio | – " – | |
| 53. | Dirgėlas Jurgis, Jono | – " – | |
| 54. | Frainas Zenonas, Liudo | – " – | |
| 55. | Mačiulis Antanas, Gabrio | | 1951 10 31 |
| 56. | Urbanavičius Juozas, Juozo | | 1951 09 05 |
| 57. | Livčinas Stasys, Kazio | | 1951 08 29 |
| 58. | Kvedaravičius I. V. | | 1952 01 11 |
| 59. | Stravinskas Z. V. | – " – | |
| 60. | Simanavičius P.A. | – " – | |
| 61. | Bunevičiūtė Albina, Vinco | | 1952 04 24 |
| 62. | Vienožindis Vaclovas, Prano | – " – | |
| 63. | Sidoras Povilas, Antano | – " – | |
| 64. | Serfir Nachim Edmundovič | – " – | |
| 65. | Baranauskas Pranas, Jono | – " – | |
| 66. | Bukšienė Ona, Juozo | – " – | |
| 67. | Macijauskas Pranas, Leono | – " – | |
| 68. | Vitkus Vincas, Vinco | – " – | |
| 69. | Valančiūnas-Vaitiekūnas Vincas, Juozo | – " – | |
| 70. | Vilčinskas Jonas, Antano | – " – | |

| 1 | 2 | 3 | 4 |
|------|------------------------------------|-----------------------------|------------|
| 71. | Bogdanas Pranas, Andriaus | Kaunas, | 1952 04 24 |
| 72. | Pečeliūnas Jonas, Mato | — " — | |
| 73. | Gadliauskas Petras, Prano | — " — | |
| 74. | Martynavičius Alfonsas, Juozo | — " — | |
| 75. | Tamašauskas Augustas, Tado | — " — | |
| 76. | Bubelis-Uosis Jonas, Mykolo | — " — | |
| 77. | Maršalka Romanas, Vinco | — " — | |
| 78. | Mockūnas-Miškūnas Stasys, Igno | — " — | |
| 79. | Graužinis Vaclovas, Kazimiero | — " — | |
| 80. | Graužinis Pranas, Kazio | — " — | |
| 81. | Juškauskas Juozas, Vlado | — " — | |
| 82. | Naudžius Julius, Petro | — " — | |
| 83. | Gimbutis Stasys, Rapolo | — " — | |
| 84. | Sakalauskas Vytautas, Felikso | — " — | |
| 85. | Bingelis Eduardas, Motiejaus | — " — | |
| 86. | Stanys Vytautas, Jono | — " — | |
| 87. | Germanavičius Jonas, | — " — | |
| 88. | Mato Venckaitis Petras, Jono | | 1952 06 20 |
| 89. | Tujėnas (ar Gujėnas) Juozas, Prano | — " — | |
| 90. | Egliniskas Antanas, Antano | | 1952 07 17 |
| 91. | Untanas Bronislovas, Romualdo | Vilnius, | 1951 06 09 |
| 92. | Basys Juozas, Viktoro | — " — | |
| 93. | Gruodis Juozas, Kosto | Kaunas, | 1951 02 13 |
| | | neaišku, ar bausmė įvykdyta | |
| 94. | Steponkus Vaitiekus, Andriaus | — " — | |
| 95. | Skridaila Cipras, Jono | Klaipėda, | 1951 06 09 |
| 96. | Einikis Adomas, Adomo | — " — | |
| 97. | Eišmontas Stasys, Petro | — " — | |
| 98. | Rukneckis Feliksas, Vlado | — " — | |
| 99. | Brinkys Jonas, Juozo | — " — | |
| 100. | Vaitiekūnas Stasys, Stasio | Šiauliai, | 1951 06 09 |
| 101. | Žiogas Antanas, Dominyko | — " — | |
| 102. | Žiogas Adolis, Dominyko | — " — | |
| 103. | Sušinskas Jonas, Antano | — " — | |
| 104. | Leškauskas (Liauškys) Jonas, Jono | — " — | |
| 105. | Lukšys Izidorius, Vlado | — " — | |
| 106. | Ivanauskas Jonas, Jono | — " — | |
| 107. | Skominas Zigmąs, Stasio | Kaunas, | 1951 07 07 |
| 108. | Nicius Alfonsas, Kosto | Klaipėda, | 1951 07 07 |
| 109. | Miceika Adomas, Vinco | — " — | |

| 1 | 2 | 3 | 4 |
|------|-------------------------------------|------|---|
| 110. | Dijokas Kazys, Antano | | Šiauliai, 1951 07 07 |
| 111. | Burneckis Antanas, Apolinaro | | Klaipėda, 1951 07 07 |
| 112. | Sereika Kostas, Vinco | | — " — |
| 113. | Baltrūnas Bronius, Juozo | | Šiauliai, 1951 08 14 |
| 114. | Kuliešius Ignas, Vinco | | Vilnius, 1951 08 14 |
| 115. | Varnas Juozas, Jono | | Vilnius, 1951 10 17 |
| 116. | Alekna Domas, Jono | | Klaipėda, 1951 10 17 |
| 117. | Žabinskas Ignas, Juozo | | — " — |
| 118. | Martinkus Zigmas, Vaclovo | | — " — |
| 119. | Raimontas Stasys, Stasio | | — " — |
| 120. | Pabiržys Pranas, Andriaus | | Kaunas, 1951 10 17 neaišku, ar bausmė įvykdyta |
| 121. | Petrušonis Stasys, Kazimiero | | — " — |
| 122. | Mančevičius Stanislovas, Stanislovo | 1916 | Vilnius, 1951 11 12 |
| 123. | Girc Ivan Konstantinovič | 1901 | Vilnius, 1951 11 02 |
| 124. | Kačarauskas Steponas, | 1926 | Klaipėda, 1951 11 02 |
| 125. | Jono Steckas Antanas, Domo | 1920 | — " — |
| 126. | Vaičkus Robertas, Domo | 1920 | — " — |
| 127. | Radvilavičius Stasys, Petro | 1899 | Kaunas, 1951 11 02 |
| 128. | Vitkauskas Antanas, Petro | 1902 | Klaipėda, 1951 11 02 |
| 129. | Valeika Juozas, Jurgio | | Klaipėda 1951 11 19 |
| 130. | Ložys Stanislovas, Onos | | — " — |
| 131. | Barauskas Petras, Stasio | | — " — |
| 132. | Geštautas Steponas, Antano | | — " — |
| 133. | Mačiulis Antanas, Gabrio | 1908 | neaišku, ar bausmė įvykdyta |
| 134. | Rumbaitis Antanas, Antano | 1917 | Šiauliai, 1951 11 02 |
| 135. | Žemaitis Andrius, Jono | 1929 | — " — |
| 136. | Rimaitis Jonas, Juozo | 1909 | — " — |
| 137. | Razgaitis Pranas, Jurgio | 1912 | — " — |
| 138. | Pliučas Jonas, Petro | 1913 | Šiauliai, 1951 12 12 |
| 139. | Maselis Rapolas, Jono | | — " — |
| 140. | Vaičekonis Antanas, Antano | | — " — |
| 141. | Bartušas Adomas, Jono | 1916 | Klaipėda, 1952 04 22 |
| 142. | Steponavičius Antanas, Jono | 1920 | — " — |
| 143. | Bartušas Teodoras, Jono | 1921 | — " — |
| 144. | Steponavičius Jonas, Jono | 1922 | — " — |
| 145. | Paulauskas Antanas, Stasio | 1912 | — " — |
| 146. | Rimus Augustas, Augusto | | Vilnius, 1951 12 12 |
| 147. | Sereiva Justinas, Juozo | | Šiauliai, 1952 04 18 |
| 148. | Lasavickienė Petronėlė, Augusto | | Kaunas, 1952 04 18 |

| 1 | 2 | 3 | 4 |
|------|---------------------------------|------|--|
| 149. | Rossman Henrikas, Adomo | | Kaunas, 1952 04 18 |
| 150. | Toliušis Vytautas-Stasys, Kazio | | Klaipėda, 1952 04 22 |
| 151. | Spurgonas Vytautas, Igno | | — " — |
| 152. | Šablovskis Haris, Elenos | | — " — |
| 153. | Jurkevičius Vytautas, Antano | | Vilnius, 1952 04 22 |
| 154. | Guja Aleksas, Prano | | — " — |
| 155. | Gudelis Bronius, Juozo | 1929 | Šiauliai, 1952 04 14 |
| 156. | Kačerauskas Antanas, Severino | 1924 | 1952 05; neaišku ar bausmė įvykdyta |
| 157. | Mažukas Vladas, Antano | | Vilnius, 1952 05 07 |
| 158. | Remeika Stasys, Jono | | — " — |
| 159. | Žukas Juozas, Antano | 1929 | Neaišku, ar bausmė įvykdyta |
| 160. | Lukošius Kazys, Stasio | 1915 | — " — |
| 161. | Šmigelskis Bonifacas, Antano | 1925 | — " — |
| 162. | Augustinaitis Bronius, Karolio | 1914 | — " — |
| 163. | Valančius Vincas, Antano | | — " — |
| 164. | Januškauskas Juozas, Antano | | — " — |
| 165. | Bagdonas Pranas, Andriaus | | — " — |
| 166. | Vengraitis Petras, Jono | 1909 | — " — |
| 167. | Kvedaravičius Jonas, Vaclovo | 1928 | — " — |
| 168. | Matulis Juozas, Jono | 1916 | — " — |
| 169. | Jovaišis Stasys, Jurgio | | — " — |
| 170. | Aksamitauskas Juozas, Juozo | | Kaunas, 1952 05 07 |
| 171. | Suškovas Sergejus, Semiono | | — " — |
| 172. | Dirda Jonas, Antano | | — " — |
| 173. | Žužinys Edvardas, Antano | | — " — |
| 174. | Narbutas Stasys, Povilo | | Kaunas, 1952 07 09 |
| 175. | Životkauskas Bronius, Juozo | | — " — |
| 176. | Dilionas Petras, Kazio | | — " — |
| 177. | Bačinskis Antanas, Antano | | — " — |
| 178. | Sidekerskis Pranas, Stasio | | — " — |
| 179. | Janulevičius Juozas, Jono | | — " — |
| 180. | Šmuilevičius Antanas, Stasio | | Klaipėda, 1952 07 09 |
| 181. | Bartaševičius Aleksandras, Jono | | Šiauliai, 1952 07 09 |
| 182. | Plakys Kostas, Domo | | — " — |
| 183. | Malinauskas Vaclovas, Petro | 1894 | Vilnius, 1952 07 09 |
| 184. | Stankevičius Petras, Kazio | 1915 | — " — |
| 185. | Rūkas Steponas, Simo | | Klaipėda, 1952 07 09 |
| 186. | Globis Vladas, Nikodemo | | — " — |
| 187. | Razgaitis Donatas, Povilo | | — " — |

| 1 | 2 | 3 | 4 |
|------|--------------------------------------|------|----------------------|
| 188. | Grišmanauskas Stasys, Jurgio | | Klaipėda, 1952 07 09 |
| 189. | Sakuotis Juozas, Kotrynos | 1927 | Klaipėda, 1952 07 15 |
| 190. | Viskontas Juozas, Antano | 1922 | – " – |
| 191. | Stanišauskas Jonas, Andriaus | 1919 | Kaunas, 1952 07 15 |
| 192. | Junevičius Kazys, Zigmo | 1916 | Šiauliai, 1952 07 15 |
| 193. | Kalpokas Kazys, Jurgio | 1907 | – " – |
| 194. | Kapačinskas Vladas, Izidoriaus | 1933 | Kaunas, 1952 08 18 |
| 195. | Rimka Aleksas, Jurgio | 1917 | – " – |
| 196. | Gritėnas Jonas, Simono | 1914 | Šiauliai, 1952 08 18 |
| 197. | Mickūnas Juozas, Kazio | 1922 | – " – |
| 198. | Kumpis Juozas, Kazio | 1917 | – " – |
| 199. | Astravas Stasys, Juozo | 1930 | – " – |
| 200. | Pivoravičius Linas, Mykolo | 1924 | – " – |
| 201. | Petronis Romas, Romo | 1912 | – " – |
| 202. | Mikonis Bronius, Povilo | 1926 | – " – |
| 203. | Laucius Petras, Povilo | | – " – |
| 204. | Valentėlis Vytautas, Stasio | 1929 | – " – |
| 205. | Kalvis Martynas, Martyno | 1928 | Klaipėda, 1952 08 18 |
| 206. | Savickas Tadas, Tado | | – " – 1952 11 04 |
| 207. | Jasulaitis Vytautas, Stasio | 1927 | – " – |
| 208. | Pašylis Pranas, Petro | 1918 | – " – |
| 209. | Kovaliauskas Vytas, Miko | 1930 | – " – |
| 210. | Šilinas Vincentas, Vincento | 1919 | – " – |
| 211. | Šilinas Albertas, Jono | 1930 | – " – |
| 212. | Stanis Jurgis, Jurgio | 1926 | – " – |
| 213. | Žitkus Vladas, Antano | 1928 | – " – |
| 214. | Rutkauskas Ignas-Algimantas, Viktoro | 1927 | Kaunas, 1952 11 23 |
| 215. | Sasnauskas Juozas, Simo | 1928 | – " – |
| 216. | Kviklys Teodoras, Kazio | 1926 | – " – |
| 217. | Ivanauskas Kazys, Juozo | 1927 | – " – |
| 218. | Ruškulis Henrikas, Liudviko | 1927 | Vilnius, 1953 06 05 |
| 219. | Apacianka Justinas, Kazio | 1928 | Vilnius, 1952 09 05 |
| 220. | Maksiala Ignas, Petro | 1928 | – " – |
| 221. | Kisielius Jonas, Michalinos | 1908 | – " – |
| 222. | Pankin Ipolit Aleksandrovič | 1924 | – " – |
| 223. | Jakimavičius Jonas, Juozo | 1933 | Vilnius, 1952 09 17 |
| 224. | Lukaševičius Bronius, Jono | 1928 | Kaunas, 1952 09 17 |
| 225. | Karčiauskas Vytautas-Juozas, Igno | 1930 | – " – |
| 226. | Jankauskas Sigitas-Vytolis, Andriaus | 1927 | – " – |
| 227. | Sidoravičius-Sidoras Bronius, Petro | 1922 | Kaunas, 1953 06 05 |

| 1 | 2 | 3 | 4 |
|------|--|------|---|
| 228. | Monkus Petras, Prano | 1921 | Klaipėda, 1953 06 05 |
| 229. | Pocius Ignas, Igno | 1928 | – " – |
| 230. | Šlušnys Vincas, Vinco | 1926 | – " – |
| 231. | Meilus Ignas, Simono | 1911 | 1952 08 08; neaišku, ar bausmė įvykdyta |
| 232. | Markūnas Juozas, Adomo | 1918 | – " – |
| 233. | Savickas Tadas, Tado | 1928 | Klaipėda, 1952 08 12 neaišku, ar bausmė įvykdyta |
| 234. | Laucius Petras, Povilo | 1929 | Šiauliai; – " – |
| 235. | Dūdėnas Jonas, Antano | 1914 | – " – |
| 236. | Juodvalkis Eduardas, Kazio | 1927 | – " – |
| 237. | Rusakevičius Vytautas, Jono | 1928 | – " – |
| 238. | Tumėnas Zigmas, Antano | 1927 | – " – |
| 239. | Tubis Kazys, Povilo | 1924 | 1952 08 23 |
| 240. | Sabaliauskas Steponas, Jokūbo | 1920 | |
| 241. | Pakalnis Pranas, Adolfo | 1923 | |
| 242. | Putrimas Boleslovas, Antano | 1920 | Neaišku, ar bausmė įvykdyta |
| 243. | Oškinis Jonas, Mykolo | 1911 | – " – |
| 244. | Jucaitis Vincas, Juozo | 1918 | – " – |
| 245. | Kozirev (Bogdanov, Petrov, Kuznecov) David Gavrilovič | 1914 | – " – 1953 02 23 |
| 246. | Ašmenskas Petras, Simono | 1923 | – " – 1953 04 05 |
| 247. | Urbonas Mykolas, Justino | 1919 | – " – |
| 248. | Vaitkus Petras, Dominyko | 1910 | – " – 1953 06 27 |
| 249. | Meškauskas Vincas, Zakaro | 1922 | – " – |
| 250. | Staškevičius Albertas, Kazimiero | 1920 | – " – |

Šaltiniai

1. Marijampolės NKVD 1944 08 09 Pranešimas SSRS NKVD komisaro pavaduotojui Sero-
vui// Buv. LTSR VSK archyvas (toliau – VSKA) F.3. B.6/12. L.3-9-67.
2. Ten pat F.3. B.19/108. L.146.
3. LSSR NKVD operatyvinė suvestinė apie mobilizacijos eigą// VSKA. F.3. B.15/7. L.52.
4. Ten pat F.3. B.16/9. L.29.
5. LSSR NKVD komisaro Bartašiūno 1945 01 25 pranešimas Nr.1/065 Suslovui// VSKA.
F.3. B.16/9. L.82.
6. LSSR NKVD komisaro Bartašiūno ir NKGB komisaro Guzevičiaus 1945 01 02 praneši-
mas Nr.3/5 L.Berijai// VSKA. F.3. B.16/96. L.15.
7. LSSR NKVD Tardymo skyr. viršininko Ostrovskio pažyma apie tardymo darbą// VSKA.
F.3. B.16/96. L.21.

8. Ten pat. F.3. B.6/2. T.1. L.225.
9. Marijampolės NKVD Pranešimas (1945m. 3 ketvirtis) LSSR NKVD kovos su bantitzizmu skyr. viršinininkui Buriliniui// VSKA. F.3. B.6/12. L.197.
10. 1944 II 24 Seinų NKGB ir NKVD viršinininkų Pavelkovo ir Seinino pranešimas Nr.177 NKGB kom. Guzevičiui ir NKVD kom. Bartašiūnui// VSKA. F.3. B.6/5. L.156.
11. Ten pat. F.3. B.6/15. L.105.
12. Ten pat. F.3. B.6/6. L.90.
13. LSSR NKVD direktyva Nr.0010/004// VSKA. F./B.16/75. L.23.
14. Ten pat. Inspekcijos bylų fondas. B.6/7. L.108-124.
15. Ten pat. B.6/7. L.108-124.
16. Ten pat. F.10. B.13/25. T.1. L.11.
17. Ten pat. F.18. Ap.3/3, 12. L.33.
18. Genocido aukų muziejaus fondas, kalėjimo skyr. B.2/10. L.24-39.
19. VSKA. F.10. B.13/27. L.28.
20. Ten pat. Baudž. b. f. B.34086/3.
21. Ten pat. F.10. B.13/25. T.1. L.11.
22. Ten pat. Insp.b.f. B.6/7. L.121-123.
23. Ten pat. Insp.b.f. B.13/27. L.28.
24. Ten pat. F.10. B.13/27. L.21-28.
25. Ten pat. Insp.b.f. B.6/6. L.180.
26. Ten pat. Insp.b.f. B.10/4. L.92.
27. Ten pat. F.10. B.13/39. L.12-20.
28. Ten pat. F. B.39/5.
29. Ten pat. F.10. B.13/39. L.211-229.
30. Genocido aukų muziejaus fondas, kalėjimo skyr. B.2/12. L.2.
31. VSKA. F.3. B.16/9. L.88-112.
32. Ten pat. Insp.b.f. B.9/4. L.121.
33. Ten pat. F.3. B.16/9. L.89.
34. Ten pat. Insp.b.f. B.6/7. L.101.
35. Genocido aukų muziejaus fondas, kalėjimo skyr. B.2/10. L.24-39.
36. VSKA. Insp.b.f. B.10/4. L.72.
37. Ten pat. Insp.b.f. B.4/18. L.165.
38. Ten pat. F.10. B.5/6. T.1. L.18.
39. Ten pat. Insp.b.f. B.10/5. L.86-87.
40. Ten pat. Insp.b.f. B.4/18. L.165.
41. Ten pat. F.10. B.5/9. T.1. L.180.
42. Ten pat. F.6. B.20/2. T.1. L.179.
43. Ten pat. 2 skyr. Ypatingasis aplankas.
44. Ten pat. F.16. B.211/64. L.4.
45. Ten pat. F.6. B.62/1.
46. Ten pat. F.3. B.6/6. L.90.

AGENTAS KIRVIS-BALANDIS

Juozas Starkauskas

Tai, ką atskleidė viena KGB pirmojo (žvalgybos) skyriaus keturių tomų byla Nr.281, su užrašu Balandis, galėtų būti puiki medžiaga filmui. Šio filmo pagrindinis veikėjas – Rudolfas Ottingas, Lietuvoje žinomas kaip Rudolfas Ostinas "iš Klaipėdos krašto", vienas įžymesnių čekistų parankinių, sėjęs išdavystes ir mirtį.

Vokiečių puskarininkis R.Otting, Antrojo pasaulinio karo metais likęs Lietuvoje, tapo partizanų. Patekęs į čekistų nelaisvę, išdavė partizanus ir nuėjo tarnauti čekistams, tapdamas SG nariu, o vėliau ir antros grupės vadu. SG – tai specialios KGB organizuotos grupės, veikusios tarsi partizanų būrys. Šių grupių tikslas buvo sunaikinti partizaninį pasipriešinimą, išžudant ar gyvus paimant partizanus bei juos remiančius žmones. Kartais, nenorėdami palikti liudytojų, jie žudydavo civilius gyventojus, kaltę primesdami partizanams. Pasibaigus partizanų ginkluotam pasipriešinimui, R.Ottingas buvo rengiamas permesti į užsienį, iš MVD 4-os valdybos perduotas 1-ajam skyriui ir 1956 metais išsiųstas į Vakarų Vokietiją. Po kiek laiko ten prisipažįsta esąs KGB agentu. Rusai, per, matyt, puikiai dirbusią Rytų Vokietijos žvalgybą apie tai sužinoję, R.Ottingui nežinant, panaudoja jį įžymaus Lietuvos veikėjo Vaclovo Sidzikausko kompromitacijai. Ryšiui atkurti pas R.Ottingą į Vakarų Vokietiją siunčiamas vienas žinomiausių KGB agentų – Bagdonas-A.Zaskevičius.

Iš kai kurių dokumentų apie V.Sidzikausko kompromitaciją, iš agentūrinį-opertyvinių veiksmų plano ir kt. daug ką sužinome. Todėl juos arba didesnes jų ištraukas pateiksiu ištaisai.

Kas buvo R.Ottingas-Kirvis

R.Ottingas, būdamas spec. grupės agentu smogiku, turėjo savo darbo ir asmens bylas. Jų neliko, jos sunaikintos ar išvežtos, o ši opertyvinių tyrimo

byla, iš kurios imu duomenis, sudaryta jau I (žvalgybos) skyriaus čekistų. Kadangi išsamių duomenų apie Kirvio darbą SG nėra, o kai kurie net prieštaringi, todėl ypač sunku įvertinti, kokie Kirvio "nuopelnai" žudant partizanus. Tačiau vaizdą susidaryti galima. Daugiausia duomenų apie R.Ottingą teikia gausios pažymos ir atestacijos, kurias kagebistai jam rašė, bei "kovos draugų" – spec. grupės agentų smogikų agentūriniai pranešimai.

Iš pažymų¹ atsiskleidžia tokia R.Ottingo-Kirvio gyvenimo istorija. Jis gimė 1923m. (kitur nurodoma kiti metai) Saaro srityje, Saar-Dauteri miestelyje, kuriame gyveno su tėvais ir trimis seserimis bei dviem broliais iki 1941 metų. Tais metais baigė gimnaziją ir buvo paimtas į kariuomenę. Karo metais tarnavo pagalbinių dalinių puskarininkiu vokiečių armijoje. Frontui slenkant per Lietuvą, susirgo ir liko gydytis pas lietuvių valstietį Suvalkijoje. Pagijęs dirbo kaime, o 1946 liepos mėn. įstojo į Tauro apygardos Geležinio Vilko rinktinės, veikusios Marijampolės apskrityje, Sakalo kuopą. 1947 balandžio mėn. per karinę-čekistinę operaciją pateko į nelaisvę. Suimamas nespriešino ir tuoj pat išdavė jam žinomus bunkerius, kuriuos šturmuojant, žuvo 4 partizanai, o vienas buvo paimtas gyvas. Išdavė 6 ryšininkus. Prie savęs "pririšę" ("zakreplenie" dažniausiai vykdavo gyvybės kaina – priverčiant ką nors prie liudytojų nužudyti), tą patį metų gegužės mėn. jį užverbuoja spec. grupių ideologas ir juodžiausių darbų sumanytojas MGB 2-N valdybos 2 skyr. 5 poskyrio viršin. pavaduotojas mjr. Sokolovas. Taip R.Ottingas tampa spec. grupės agentu smogiku, pasirinkęs slapyvardį Kirvis.

1948 metais jis tampa pirmos, o vėliau antros spec. grupės vadu ir būna juo iki pabaigos. Ši grupė, jam vadovaujant, nužudė per 150 partizanų. Jis pats nužudė per 20 (kitose pažymose apie 50 ir net 67) partizanų. Iš žymesnių jo "darbų" minimi tokie: 1951 sausio mėn. dalyvavo sunaikinant du Maironio rinktinės būrius Ariogalos rajone. Tą patį metų sausio-kovo mėnesiais dalyvavo sudėtingoje kombinacijoje, per ryšininkus išaiškinant Vytauto apygardos štabo bunkerį. Šiame bunkeryje aptikus štabo dokumentus, buvo nužudyti 25 partizanai. Kovo mėn. dalyvavo paimant gyvą partizaną Povą, kuris išdavė daug partizanų ir bunkerių. Tą patį mėnesį dalyvavo nužudant užsienio atvykusį Trumpį ir suimant Gardenį. Vėliau dalyvavo nužudant J.Lukšą-Skirmantą-Daumantą. Liepos-rugpjūčio mėn. Skaudvilės-Tauragės rajonuose išžudė Žalgirio grupės partizanus. Kaip Kirvio išradingumo ir drą-

sos pavyzdys pateikiamas 1951 metais didelėmis MGB pastangomis įvykęs "legendinis" (t.y. fiktyvus, sušauktas MGB organizuoto štabo) Dainavos apygardos partizanų vadų pasitarimas. Tokių ir panašių Kirvio darbų išvardijama daug.

Rašydami apie žmogiškas Kirvio savybes, čekistai naudoja sovietinėje rašliavoje įsigalėjusius šampus – "drąsus, ryžtingas, išradingas, teisingai orientuojasi tarptautinėje padėtyje" ir t.t. Yra ir kitokių. Viename 1947 05 16 dienos raporte mjr. Sokolovas rašo, kad R.Ottingas tinka dirbti pavieniu teroristu. Tai jau iš tikro aukštas įvertinimas, nes kagebistai nepasitikėjo net savaisiais kruvinais agentais smogikais – miške jie nuolat turėdavo būti drauge. Beje, čekistai iš agentų pranešimų galėjo susidaryti ir kitokį "teigiamą" Kirvio charakterio bei veiklos vaizdą. Vienas agentų Šalna 1950 kovo mėn. rašytame agentūriniame pranešime² teigia, kad prieš Kirvį buvęs SG vadeiva Barzda buvęs kur kas geresnis, o Kirvio niekas iš smogikų neklauso ir negerbia.

Rašoma, kad moka jis vokiškai, lietuviškai, rusiškai ir truputį prancūziškai (mat kilęs iš Saaro srities). Matyt, lietuviškai kalbėjo be akcento, nes kitaip jam būtų buvę sunku vaizduoti Lietuvos partizaną. Nežinia, kaip rašė, nes yra tik rusiškai ir vokiškai jo ranka rašyti raštai. Rusiškai rašydavo su klaidomis.

1954 01 05 dienos raporte Kirvis aprašo savo nuopelnus, suimant iš užsienio grįžtančius Lietuvos partizanus arba užsienio šalių desantininkus³. Atrodo, kad jis dalyvavo visose garsiose čekistų operacijose. 1950 balandžio mėn., apsimitę Lietuvos partizanis, prie Palangos sutiko ir išardė latvių desantininką, kuris pasakė, kad jo draugas esąs MGB agentas. Inscenizavus susišaudymą, latvis paimamas, žiauriai tardomas ir perduodamas enkavedistams.

Už tokius "darbus" Kirvis 1947-1950 metais yra gavęs 87 piniginius apdovanojimus ir paskatinimus, iš viso per 50 tūkst. rublių⁴. Beje, šį galvažudį 1950m. J.Paleckio Aukščiausiosios tarybos prezidentas apdovanojo garbės raštu⁵. Nežinia, kokį nuolatinį atlyginimą gaudavo. Pagal 1950 06 01 dienos pažymą⁶ agentas smogikas Kirvis gaudavo 2 tūkst. mėnesinį atlyginimą. Gyveno kurį laiką smogikų bendrabutyje N.Vilnioje, vėliau, vedęs, 1953 metais – Žuvėdrų 12-4, o 1955 metais – Nemenčinės plente 26b-2. Ilgą laiką turėjo ryšių valdybos techniko pažymėjimą, vėliau, 1955 metais, neva dirbęs portretistu Lietuvos teatro draugijoje. Agentų pateikiamais jo žmonos liudijimais⁷,

pinigų visuomet turėjęs daug, bet buvęs labai šykštus, skaičiuodavęs kiekvieną kapeiką. Rengdavosi ištaigingai, bet žmonos drabužiams gailėjęs, nors dovanų iš "žygių" parveždavo dažnai. Aišku, ne viskuo, ką antroji žmona sakė, galima tikėti. (Pirmoji žmona buvo vokietė iš jo gimtojo miestelio, vedęs karo metais, turėjo sūnų.) Alina Klimovič pagimdė jam dvi dukras, bet buvo laisvoko elgesio, netvarkinga moteris. Apie 1954 metus su savo vyru ji gyveno kaip katė su šunimi, kol pagaliau iš jo būsto Nemenčinės plente išsikraustė, ir jie išsiskyrė. Jos plepumas, ypač nuo 1953 metų, pradėjus Kirvį rengti šnipinėjimui Vakaruose, čekistams labai trukdė.

Iš R.Ottingo nuotraukos žvelgia europietiškos išvaizdos žmogus. Tokios išvaizdos žmonių Lietuvoje, nors ir negausiai, bet pasitaiko. Mėgo žaisti šachmatais ir, matyt, neblogai. Kodėl čekistai R.Ottingą, nelietuvį, abejotinos reputacijos tarp savo "kovos draugų", kurių dauguma buvo lietuviai, ilgai laikė vienos iš dviejų SG grupuočių vadu? Gal tai suprasti padės keli dokumentai, kurių antrąjį – agento Gegutės pranešimą – pateiksiu ištisai.

Kai R.Ottingas jau buvo baigiamas rengti šnipu į Vakarų Vokietiją, KGB, nesitenkindama agentų pranešimais apie R.Ottingo elgesį ir nuotaikas, įtraukė į šį darbą ir 7-ąjį KGB skyrių. Tai žvalgų skyrius, veikęs iki pat KGB Lietuvoje žlugimo. Dažniausiai jis gaudavo užsakymus surinkti duomenis apie konkrečius asmenis, nenurodant, kam tie duomenys reikalingi. Šio skyriaus 1955 07 17 dienos rašte⁸, kurį pasirašė 7 skyr. viršininkas plk. Gorbunovas ir 2 posk. viršininko pavaduotojas vyr. leitenantas Igorkinas, aprašomas pokalbis su R.Ottingo žmona A.Klimovič. Pateikimi tokie jos žodžiai: "Aš jokių būdu ten negyvensiu, aš bijau jo, t.y., Ostino, jis mane pasmaugs, jis toks žmogus, kad jam ranka nesudrebės."

Dar geriau R.Ottingo žiaurumas nusakomas 1950 rugpjūčio mėn. rašytame agento smogiko Gegutės agentūriniame pranešime⁹.

Lietuvos TSR MGB

2-N valdyba
----- -skyrius
Visiškai slaptai
Agentūrinis pranešimas
1950 rugpjūčio
Pranešėjas ("istočnik") Gegutė
Priėmė Medvedovskij

Pranešėjas praneša, kad gegužės mėn., naktį iš 24 į 25-ąją, grupė smogikų, perrengtų banditų apranga, nuėjo pas ryšininką Praną. Neradusi jo namuose, grupė smogikų, tarp kurių buvo ir pranešėjas, paprašė jo tėvą, kad jis atsiųstų Praną 9 val. ryto į susitikimą su Jūra į sutartą vietą vienkiemyje, miško pakraštyje, kur gyvena dvi merginos. Gegužės 25d. rytą pranešėjas prašė Kirvį 9 val. nueiti į sutartą vietą susitikti su Pranu. Kirvis į sutartą vietą nueiti nebuvo nusiteikęs ir pranešėjui pasakė, kad šis nesikištų į šį reikalą ir šiuo ryšininku tegul nesidomi. Šį pokalbį girdėjo smogikai Beržas, Tigras ir kt.

Į susitikimą išėjo ne 9.00, kaip buvo numatyta, o tik 11.30. Pažeidžiant kapitono Sokolovo nurodymą eiti visiems kartu, Kirvis sustabdė smogikus, einančius į susitikimą su Pranu už 100 m nuo vienkiemio, kuriame gyvena tos merginos, banditų ryšininkės. Pats Kirvis su Jūra ir pranešėjas nuėjo pakviesti tų merginų. Viena išėjo ir pasakė, kad Pranas buvo ir vaikščiojo čia daugiau kaip valandą. Jūrai paprašius gerti, mergina atnešė pieno. Pirmas gėrė Jūra, po to Kirvis, o paskutinis - pranešėjas.

Kai pranešėjas baigė gerti ir padavė puodelį ryšininkei, Jūra pasisėmė iš kišenės smėlio, žėrė į veidą pranešėjui ir užteršė jam kairę akį. Šalia Jūros stovėjęs Kirvis, užuot griebęs už rankos, atšoko nuo jo per du metrus į šoną. Tuo pasinaudojęs Jūra pradėjo bėgti. Pranešėjas, pastebėjęs, kad Jūra bėga į mišką, suriko "stok!" Kadangi Jūra nesustojo ir buvo pasiryžęs dingti, pranešėjas automato serija sužeidė Jūrą į šoną. Šis, būdamas sužeistas, atsiklaupė ir pakėlė rankas į viršų. Tuo momentu atbėgo Kirvis ir automato serija į viršutinę kūno dalį ir galvą Jūrą mirtinai sužeidė. Po kelių minučių atbėgo smogikai Beržas ir Tigras, kurie sulaukė ryšininkę. Ši paklausė, kodėl užmušėm Jūrą. Norėdamas "sumėtyti pėdas", pranešėjas pasakė, kad Jūra užverbuotas NKVD kaip provokatorius, todėl jis buvo sulaukytas, kad būtų perduotas į apygardą, bet Jūra, nenorėdamas patekti apygardos viršininkams, nutarė bėgti, todėl ir nušovėme.

Norėdami toliau užšifruoti grupės darbą, inscenizavome, kad mus užpuolė kariuomenė, kuri ir pagrobė ryšininkę.

Grįžę prie palapinės, Kirvis su Matrosu pradėjo reikalauti grįžti į Vilnių poilsui. Ten buvęs kpt. Sokolovas leido pailsėti vieną dieną ten pat miške.

Nepaisant Sokolovo nurodymų, Kirvis ir Matrosas primygtinai reikalavo grįžti į Vilnių, sakydami, kad "poilsis turi būti lovoje, o ne miške".

Informacija: pranešėjas Gegutė dirba pranešdamas apie smogikų nuotaikas. Užduotis: Gegutėi - besikalbant su Kirviu ir Matrosu, sužinoti jų nuotaikas. Norint turėti geresnę informaciją, Kirvio ir Matroso gyvenamose vietose užverbuoti informatorių iš kaimynų.

Tikra: 2-N Valdybos 2 skyriaus 3 poskyrio operatyvininkas mjr. Mėdvedovski.

2 egz. Nr.1 - į Kirvio bylą, Nr.2 - į Matroso bylą.

Beje, su Kirviu, be minėtų dviejų Sokolovų ir Medvedovskio, dirbo dar šie čekistai: Butovas, Čurakovas, Rimkievičius, Nikonovas, Jermolajevas ir vienas lietuvis – Staškevičius.

Nesugebėjome išsiaiškinti, kas buvo tas Jūra. Iš jo veiksmų neatrodo, kad jis būtų turėję didelę patirtį, nors, kita vertus, ypatingose aplinkybėse suklumpa dauguma. KGB archyvų dokumentuose minimas vienas Jūra – agentas smogikas, g. 1930m. Tauragės raj. Lomių km., nuo 1948m. buvęs Tauragėje stribu, nuo 1950m. – SG, bet vargu, ar tai tas pats, kurį nužudė Kirvis.

Agentūrinio pranešimo autorius Gegutė – Petras Jankutis, g. 1925m. Panevėžyje, turėjęs fiktyvią Žemaičio pavardę, SG buvęs nuo 1948 metų.

Matrosas – Jonas Janušaitis, g. 1921m. Šakių apskr. Butiškių km., turėjęs fiktyvias Minkevičiaus, Lozoraičio pavardes, buvęs Tauro apyg. Žalgirio rinktinės Vyčių kuopos partizanas, slapyvardžiu Rimantas, SG nuo 1948 metų, 1952-1954m. buvo vienos iš SG grupių vadu.

Tigrai ir Beržai buvo keli. Kurie iš jų minimi pranešime – neaišku.

Vokiškai mjr. Jermolajevui rašytame pranešime¹⁰ Kirvis rašo apie kitą sėkmingai pabėgusį agentą smogiką Margį. Bet pats pranešimas skirtas agentui smogikui Obelinskiui, kuris, pasak Kirvio, savo antitarybinėmis ir tvirkinančiomis kalbomis Margį ir pastūmėjo tokiam žingsniui.

Taigi net tarp tų, atrodo, beviltiškai smukusių žmonių – agentų smogikų atsirasdavo tokių, kurie dar bandydavo išsitiesti, kaip kad agentūriniame pranešime aprašytasis Jūra. Matyt, susitikus su dorai kovojančiais Lietuvos žmonėmis, prabildavo jų sąžinė. Susidarius tokiai situacijai, ją sukontroliuoti turėdavo beatodairiško žiaurumo žmonės, tokie kaip R.Ottingas, kuris, be kita ko, visiškai neturėjo patriotinių jausmų, nes buvo nelietuvis. Beje, tarp agentų smogikų būta dar vieno vokiečio, slapyvardžiu Liūtas. Apie jį – vėliau.

Kaip Kirvis tampa Balandžiu

Ginkluotam pasipriešinimui einant į pabaigą, apie 1953 metų vidurį, čekistai pradeda rengti R.Ottingą permesti į Vakarų Vokietiją kaip teroristą prieš Sovietų priešus.

Pirmą kartą buvo pasiūlyta Maskvai panaudoti R.Ottingą terorui Vakarų

Vokietijoje 1953 kovo mėn.¹¹. Tada buvo sudarytas ir veiksmų planas, kuris toliau pateikiamas¹². Planas pavadintas taip: "Aktyvių agentūrinių-operatyvinių priemonių, kurias numato Lietuvos TSR MGB įsigyjant vertingą agentūrą tarp Vokietijos lietuviškų nacionalistų ir likviduojant nacionalistus, kurie dirba užsienio žvalgyboms, planas." Šį planą 1953 kovo mėn. turėjo patvirtinti marionetinės Lietuvos saugumo ministras P.Kondakovas, bet, matyt, Stalino mirtis, o po to Berijos saugumo imperijos apgriovimas pakoregavo šio šurpauš plano vykdymą. Juo labiau kad ir R.Ottingas numatytu laiku į Vakarų Vokietiją nebuvo išsiųstas. Pats planas, kurį sudarė, matyt, MGB GRU (karinės žvalgybos I valdybos saugumo vyr. leitenantas Kirjakovas (vienintelis po šiuo planu pasirašęs), buvo ypač čekistinis, sunkte persunktas jų dvasios. Kai ką perpasakodamas, kai ką cituodamas, supažindinsiu su šiuo planu.

Plano esmė yra tokia. Išvykęs į Rytų Vokietiją R.Ottingas, plane dar turintis Kirvio slapyvardį, vėliau Balandis, kartkartėmis vyksta į Vakarų Berlyną bei Vakarų Vokietiją ir ten bando verbuoti kai kuriuos lietuvių veikėjus, o šiems nesutikus – juos likviduoja, t.y. nužudo. Toks likimas buvo numatytas Jonui Kupstui, Vazeliui ir tėvui Kippui. Visi jie įtariami bendradarbiaują su užsienio šalių žvalgybomis. Jėzuitas tėvas Kippas laikomas Vatikano agentu. Kaip įrodymas pateikiamas toks faktas: per MGB agentą 1947 metais jis vyskupui Gruodžiui perdavęs popiežiaus bulę.

Atskirai kalbama apie VLIKo ir LCK (Centrinis Lietuvos Komitetas) veikėjus kun. Krupavičių, Prapuolenį, gen. Raštikį ir Zundę. Apie juos sakoma: "Krupavičius, Prapuolenis, Raštikis, Zundė (žr.pažymą) yra įsitikinę sovietų valdžios priešai, vadovauja nacionalistinei lietuvių emigrantų veiklai, inspiruoja įvairias provokacijas prieš Sovietų Sąjungą ir jos atstovus užsienyje, siunčia į SSRS teritoriją savo emisarus su teroristinėmis užduotimis.

Turint galvoje tai, kas išdėstyta, norint laiku demaskuoti amerikiečių ir anglų agentus, kuriuos numatoma nusiųsti į SSRS, ir norint nutraukti lietuviškų nacionalistų antisovietinę veiklą užsienyje, manome esant būtina pradėti aktyvias priemones įsigyjant vertingą agentūrą ir likviduojant įsitikinusius nacionalistus, kurie vadovauja ardomajai veiklai prieš SSRS."

Kad tai pavyktų, be Kirvio, prie šio darbo turi prisidėti dar du agentai-Sedmoj ir Bagdonas. Jie trise pirmiausia turėtų nužudyti Kupstą (tuo metu gyvenusį Karklinio pavarde). Visi trys – Kupstas, Vazelis ir tėvas Kippas

turėjo būti nužudyti greitai vienas po kito, kad nespėtų kilti panika tarp emigrantų. Sedmoj tuo metu gyveno Rytų Vokietijoje, Bagdonas turėjo atvykti iš Lietuvos.

Toliau rašoma: "Kad mūsų vykdomas aktyvias priemones vakarų valstybėms nebūtų leista panaudoti antisovietinei propagandai, o atvirkščiai, siekiant pakreipti tai prieš amerikiečių ir anglų vykdomą politiką Vokietijos klausimu, manome esant tikslinga po galimo likvidavimo 3-jų anksčiau minėtų amerikiečių agentų-lietuviškų nacionalistų įvykdyti tokius veiksmus:

a) kadangi agentas Sedmoj turi vokiečių pilietybę ir gyvena VDR kaip vokietis Noiman, jis su mūsų užduotimi ir paruoštu planu ateis prisipažinti kaltės į VDR policiją ir papasakos apie tai, kad jį verbavo amerikiečių žvalgybininkai Cholborn, Karklinis ir Vazelis, kuriems jį, kaip tikintį kataliką, rekomendavo kunigas Kippas. Nurodyti žvalgybininkai jam skiepijo neapykantą demokratinei VDR santvarkai, propagavo karo neišvengiamumą ir reikalavo iš jo šnipinėjimo duomenų. Sedmoj, matydamas naujo demokratinio Vokietijos vystymosi kelio pranašumą, atsisakydavo vykdyti nurodymus, kadangi jie kirtosi su jo įsitikinimais ir vokiečių tautos interesais. Todėl amerikiečių žvalgybininkai grasino atiduoti jį VDR organams. Apgalvojęs savo padėtį, Sedmoj nutarė pats atvykti pas VDR valdžios organus ir, norėdamas įrodyti nuoširdžią atgailą, pats savo iniciatyva likvidavo amerikiečių agentus, su kuriais jis buvo susijęs;

(Detalus Sedmojo pareiškimas VDR valdžiai ir jo elgesys bus pateiktas papildomai.)

b) publikuoti Sedmojo pareiškimą VDR spaudai. Esant reikalui, surengti Sedmojo interviu su VDR ir kitų šalių korespondentais."

Toliau plane numatoma, kad po šių žudynių Kirvis apsigyvens Roitingene (ten buvo VLIKo būstinė) ir "nustatys lietuviškų nacionalistų vadeivas Krupavičių, Prapuolenį, Raštikį ir kitus, išnagrinės galimybę juos užverbuoti arba likviduoti, turint galvoje tai, kad kiekvienu konkrečiu atveju agentas gaus mūsų nurodymus. Be to, Kirviui gali būti pavesta atkurti ryšį su mūsų užkonservuota agentūra V.Vokietijoje."

Į pagalbą Kirviui gali būti pasiūstas dar vienas vokietis – Liūtas, Lietuvoje buvęs agentu smogiku, taip pat pasižymėjęs retu žiaurumu-talkininkaujant ar net jo paties nužudyta per 70 partizanų, iš jų nemaža vadų.

Taigi GRU leitenanto žudynių planas buvo grandiozinis, ačiū Dievui, kad jis sužlugo. Bet tai nereiškia, kad nieko panašaus rusai nėra darę. Prisiminkim gen. Kubiliūno, kitų lietuvių pagrobimus iš Vokietijos, įsiveržimus į VLIKo būstinę. 1955-1956 metais KGB parengtuose Balandžio planuose žudynės nedeklaruojamos, bet tai vėlgi nereiškia, kad jų visiškai nebuvo. Po Stalino mirties čekistai žudė atsargiau, dažnai tai daryti pavesdami savo satelitams, sakysim, bulgarų saugumiečiams.

Taigi, vykstant tokiems dalykams, R.Ottingas nuo 1954m. kovo 1 dienos atleidžiamas iš antros spec. grupės vado pareigų¹³, o nuo 1955m. gegužės 15 dienos perduodamas I (žvalgybos) skyriui¹⁴.

Galutinai sprendžiant, ar siųsti į Vakarų Vokietiją, R.Ottingą įvairiais būdais tikrina, vėliau jam kuriamos įvairios "legendos", t.y. melaginga jo biografija. Jo charakteristikose nurodomos silpnos vietos: tarp smogikų neturi autoriteto ir yra per plepus¹⁵. Bet, matyt, kitos jo savybės užgožė šias, ir jis toliau rengiamas permesti į Vakarų Vokietiją, nors dar 1953m. rugsėjo 19d. savo rašte 2-ai vyriausiai SSRS valdybai marionetinės Lietuvos vidaus reikalų ministras Vildžiūnas abejoja¹⁶, ar tikslinga siųsti Kirvį į Vakarų Vokietiją, nes jis gali išduoti dideles MVD darbo paslaptis, pavyzdžiui, jam žinoma apie gyvus paimtus amerikiečių žvalgybininkus, kurie naudojami radijo žaidimuose. (Radijo žaidimai – kai paimtas gyvas priešininko žvalgas verčiamas skaityti pranešimus kaip savo; rusai šiems radijo žaidimams naudojo nemažai iš Vakarų atvykusių žvalgybininkų arba asmenų, atvykusių užmegzti ryšių su partizanais.) Toliau Vildžiūnas rašo, kad, be to, jam, Kirviui, žinoma daug spec. agentų, kurie buvo naudojami nužudant partizanus. Galbūt tokios abejonės ir uždelsė Kirvio virtimą Balandžiu, bet visiškai jo parengimo nesutrūkdė.

Kelis kartus keičiama Kirvio legenda, t.y. melaginga biografija. Marionetinės Lietuvos KGB I skyrius iš pradžių buvo parengęs versiją, tarsi Kirvis ilgą laiką būtų gyvenęs Rytų Vokietijoje. Maskvos GRU, o ir pačiam Kirviui kėlė nerimą tai, kad pokaryje iš Lietuvos jis buvo išsiuntęs keletą laišku namiškiams į Saarą, o be to, abejojama, ar jis sugebės įrodyti savo ilgą buvimą Rytų Vokietijoje. PGU 1955 metais rekomendavo Kirvį išsiųsti kartu su vokiečių karo nusikaltėliais¹⁷, kurių daugumas tada jau buvo iš sovietinių lagerių paleidžiami. Tačiau su tokia karo nusikaltėlio "autobiografija" pabijojo išvykti pats Kirvis, o ir pabūgo čekistai Lietuvoje, nes ir tokią versiją būtų

buvę labai lengva demaskuoti-neatsirastų nė vieno liudytojo, kuris patvirtintų sėdėjęs viename lageryje su Kirviu. Tada buvo sukurta dar viena biografijos versija, kuri tiko ir vėliau Kirviui, jau tapusiam Balandžiu, padėjo nesunkiai apgauti Vakarų Vokietijos saugumo organus ir net įsitaisyti dirbti policijoje. Buvo sugalvota taip: Kirvis po karo lieka Lietuvoje, įsitraukia į partizanų judėjimą, suimamas, teisiamas kaip partizanas lietuvis. Tik po to, kai Adenaueris atvyksta į Maskvą, jis prisipažįsta esąs vokiečių ir prašosi paleidžiamas iš lagerio, o po to prašo išvažiuoti į Vakarų Vokietiją. Sukūrus tokią versiją, ieškomas lageris, kuriame nebūtų kalėjė vokiečiai belaisviai. Toks randamas Gorkio srityje, ir ten nuvykęs Kirvis pusę mėnesio pagyvena, susipažindamas su lagerio tvarka, kalinių elgesiu, maitinimu, darbu ir t.t. Jam paruošiama 10 psl. brošiūrėlė, pavadinta "Pažyma apie kalinių režimą ir laikymo sąlygas Liet. TSR MVD kalėjime Nr.1 ir jų pervežimas kalinių vagonė (1947 metai)". Įdomu, kad aprašomi idealūs čekistų elgesio ir kalinio laikymo variantai. Tik vienoje vietoje nurodoma, kad, nors tardomosios kameros skirtos keturiems, neretai jose būna laikomi 5-6 žmonės. Balandis lanko ir Lukiškių kalėjimą, Stolyfino vagoną, kuriuo būdavo vežami kaliniai į lagerius, susipažįsta su kita kalinių aplinka.

1955m. vasario mėn. Kirvis sudarinėja savo "kovos draugų" sąrašus¹⁸. Pirmame jis išvardija tuos – lygiai 20, kurie ir tada dar buvo SG, ir 16 tų, su kuriais jis yra "dirbęs" anksčiau. Teigia, kad jie visi žinoję, jog jis yra vokiečių iš Vokietijos, bet nė vienas nežino jo tikros pavardės.

Antras Balandžio parengimo plano punktas buvo apie ryšius. Štai kas apie tai rašoma¹⁹: "Sudarant ir tikslinant visą legendą ir jos detales, kartu su agentu buvo tikrinami agento ryšiai su centru, šiam išvykus į Vokietiją."

Tai darydami, tiek operatyviniai darbuotojai, tiek agentas turėjo galvoje, kad iš pradžių VFR trumpiau ar ilgiau agentą tyrinės ir tikrins kontržvalgyba. Kadangi agentas neturi giminių VDR ir nėra reikalo ten vykti, pagrindinis ryšio būdas šiuo laikotarpiu turi būti susirašinėjimas slaptaraščiu fiktyviais adresais. Numatoma, kad tik kraštutiniu atveju VFR jį aplankys ryšininkas ir prisistatys, pateikęs slaptąžodį. Tuo tikslu agentas buvo išmokytas rašyti slaptaraščiu ir jį išaiškinti.

Fiktyvūs adresatai Lietuvoje buvo parinkti du – abu Vilniaus raj., vienas Zveriliškių, kitas Viršuliškių kaimuose, abu KGB agentai.

Kad ryšys nesutriktų, parengiamos kelios ryšio instrukcijos²⁰, kurias išmokęs, Balandis pasirašo. Be susirašinėjimo laiškais ir kraštutiniu atveju be susitikimo su ryšininku, yra numatomas ir ryšys per slaptavietes. Kad jas tinkamai pasirinktų, Balandis Vilniuje yra treniruojamas, nurodomos jo klaidos, parenkant vieną ar kitą vietą. Kaip patogus ir sunkiai pastebimas, nurodomas toks būdas – žalios spalvos plastilinu aplipdytas pranešimas prispaudžiamas prie žalio suoliuko iš apačios, o juodu plastilinu-prilipdomas prie kelmo. Per tokias slaptavietes Balandis turėjo perdavinėti informaciją ir dokumentus, o jam turėjo būti palikti pinigai ir nurodymai.

Trečias Balandžio parengimo punktas vadinosi "Supažindinimas su buržuazinių valstybių policininkų ir kontržvalgybos organų darbo metodais". Balandis buvo mokomas pats rinkti žvalgybos duomenis per žmones, dirbančius rusų žvalgybai svarbiuose objektuose, šiems nežinant, kad jie šį bei tą išduoda (čekistų terminu – "dirbti tamsoje"). Balandžiui buvo nurodoma, kad norint surinkti žvalgybinius duomenis, patogiausia tai daryti pačiam įsikūriant žvalgybai svarbioje įstaigoje ar organizacijoje. Norint įgyti pasitikėjimą, patariama įstoti į bet kokią buržuazinę partiją.

Visą Balandžio apmokymą vainikavo susitikimas su marionetinės Lietuvos KGB pirmininko pavad. plk. Sinycinu, kuris palaimino sėkmingam darbui. Deja, Maskva Vilniaus čekistų darbą įvertino prastai. Ir anksčiau, 1955 metų rudenį, Maskva yra pareiškusi savo nepasitenkinimą per lėtu ir neryžtingu Vilniaus čekistų darbu rengiant Balandį darbui užsienyje²¹. Kadangi tas dokumentas įdomus, pateiksiu jį ištiesai²².

I Vyriausioji Valdyba
1956m. vasario 21d.
Nr. 1C/12/271
Maskva

Valstybės saugumo komiteto prie
Lietuvos TSR Ministrų Tarybos
pirmininkui generolui majorui
drg. K.F.Liaudžiui
Vilnius

Į 55.XII.12 dienos Nr.1-1505

Agentas Balandis š.m. sausio 12d. su grupe amnestuotų vokiečių karo belaisvių buvo išsiųstas į Vokietiją.

Dirbant su Balandžiu Maskvoje, išaiškėjo, kad jis Lietuvos KGB I skyriaus darbuotojų buvo parengtas blogai. Jis yra visiškai neapmokytas, kaip atsikratyti sekimo ir net paprasčiausių būdų, kaip save apsaugoti. Apie slaptą ryšį, apie slaptaviečių parinkimą ir naudojimąsi jomis, apie paprasčiausius konteinerius

agentas turi gana menką supratimą, kurį jis įgijo ne rengiamas pirmo skyriaus darbuotojų, bet iš ankstesnio savo darbo, kovodamas su nacionalistinėmis gaujomis.

Pirmas skyrius agento legendą ne iki galo parengė, ir joje yra nemažai vietų, apie kurias užsienyje kalbant, agentas galėtų save pastatyti į keblią padėtį.

Ryšio būdus su Balandžiu pirmas skyrius taip pat parengė prastai. Ypačingai nevykusiai buvo parinkta slaptaraščio priemonių maskuotė - knyga vokiečių kalba, išleista VDR 1955m. Tokią knygą turėti žmogui, grįžtančiam iš pataisos darbų lagerio, yra nenormalu ir gali atkreipti nereikalingą policijos dėmesį. Be to, pervažiuojant demarkacinę liniją, šią knygą paprasčiausiai gali atimti pasieniečiai.

Ekipiruodamas Balandį, pirmas skyrius padarė klaidą, aprengdamas jį visiškai naujais drabužiais. Agento išpuoselėtos rankos taip pat niekaip netiko prie jam parengtos legendos.

Mes turėjome iš pagrindų pakeisti legendą ir ryšio sąlygas su Balandžiu ir iš naujo jį supažindinti su pagrindinėms asmeninio saugumo taisyklėmis, tačiau dėl laiko stokos visų spragų, kurias padarė agentą rengdami Lietuvos KGB prie MT pirmas skyrius, užpildyti negalėjome. Todėl agentui buvo duotos ribotos užduotys įsikurti šalyje, susipažinti su aplinka ir sukurti galimybes žvalgybiniam darbui. Konkretios užduotys bus duotos, jam prisistačius į VDR.

Kadangi slaptaraščio receptas, pagal kurį pirmas skyrius rengėsi Balandžiui siųsti savo nurodymus, visiškai netiko, mes išmokysime agentą surasti ir skaityti mikrofotogramas.

Išvykdamas iš Maskvos, Balandis staiga pasakė, kad jis jaučiasi įžeistas Lietuvos KGB pirmo skyriaus vadovaujančių darbuotojų, kurie žadėjo jam sovietinę pilietybę ir dargi žadėjo priimti į partiją, bet savo pažadų neįvykdė. Be to, Balandis pareiškė, kad jam, išvykstant iš Vilniaus į Maskvą, buvo pasakyta, jog sovietinę pilietybę įformins opertyvinis darbuotojas Maskvoje, išsiunčiant į užsienį.

Siųsdami sutartą su Balandžiu naują legendą, užduotį ir ryšio sąlygas, prašome atkreipti vadovybės ir atitinkamų pirmo skyriaus darbuotojų dėmesį į jų lengvabūdiškumą Balandį auklėjant ir parengiant.

Priedai: 17 lapų ir 3 vokai
Valstybės saugumo komiteto prie SSRS MT
I Vyriausios Valdybos viršininko pavaduotojas
generolas-leitenantas (parašas)
(A.Sacharnovsi)

Šiuo raštu, atrodo, Maskva nori apsidrausti nesėkmės atveju. Kita vertus, akivaizdus Vilniaus čekistų brokas, kurį galima pateisinti tik jų manymu, kad toks galvažudys, kaip Kirvis, mokės ir apsisaugoti, ir reikiamai dirbti.

Taigi, nors ir su kliuviniais, Kirvis tampa Balandžiu ir 1956m. sausio mėn. išvyksta vykdyti naujos čekistinės užduoties. Tuo tarpu 1958m. rugsėjo 22d. Vilniaus III notarinėje kontoroje buvusios žmonos prašymu pil. Rudolfas Ostinas pripažįstamas nežinia kur esančiu²³. Visus dokumentus su taupomąja knygele, kurioje didelė pinigų suma, Balandis paliko čekistams (kaip užstatą?), ir dabar jie yra jo byloje.

Provokacijos prieš V.Sidzikauską. Dviejų galvažudžių keliai

Matyt, patekęs į savo buvusią šeimą, labai iškilmingai sutiktas savo miestelio gyventojų (grįžo iš SSRS vienas iš paskutiniųjų), gerai įsitaisęs, pradėjęs dirbti policininku, R.Ottingas nutarė neberizikuoti. Būdamas smogiku Lietuvoje, jis rašė gaudulingus raštus, prašydamas KGB suteikti jam SSRS pilietybę, o vėliau – ir priimti į partiją. Nei viena, nei kita jis negavo. Tiesa, jam buvo išrašytas pasas Rudolfu Ostino, gimusio 1924 metais Klaipėdos raj. Rudaičių kaime, vardu, išduotas Kauno 4 milicijos skyriaus 1950 11 1 diena²⁴. Į partiją priimti jo taip pat nesiryžo – net čekistų akimis žiūrint, Kirvis, matyt, buvo per daug odiozinė asmenybė. Taigi tokio sukirpimo žmogus, suvokiantis, kurioje pusėje yra jėga ir tą jėgą garbinantis, dar kartą, gal jau ketvirtą, persiverčia per galvą – Vokietijoje vėl grįžta prie "savų", prisipažinęs esąs KGB agentu, tampa garbingu biurgeriu. (Pirmą kartą ištikimai kariavęs už fiurerį, po to įstojęs į Lietuvos partizanų gretas, paskui partizanus išdavęs ir tapęs šlykščiausiu čekistų įrankiu – agentu smogiku.) Norėdami jį "pažadinti", o gal ir priversti vykdyti įsipareigojimus, KGB į Vakarų Vokietiją siunčia patyrusį I skyriaus agentą Bagdoną, kuris kelis kartus aplanko R.Ottingą.

Įvykiai klostėsi taip. Kad sovietų agentas, dirbantis policininku Saaro Saaro žemėje, prisipažino vokiečių saugumo tarnyboms esąs KGB agentu, PGU sužinojo 1960 10 19²⁵ (GPU – pirmoje glavnijoje upravljenje – pirma vyriausioji valdyba – KGB žvalgybos padalinys, turėjęs didelę autonomiją KGB sistemoje; jo filialas Lietuvoje – I skyrius, kuriame 1989 metais dirbo apie 40 čekistų ir kuris susidėjo iš keturių poskyrių: du iš jų moksliniam-techniniam šnipinėjimui, kiti du – politiniam šnipinėjimui ir lietuvių emigrantų verbavimui). Kad Balandis nenori dirbti čekistams, šie jautė iš pat pradžių. Vokietijos žvalgybininkams jis, matyt, prisipažino ne iš karto, nes šie, reikia manyti,

būtų pasidomėję agentu Bagdonu, kuris Balandį aplankė du kartus ir laimingai grįžo į Lietuvą. Antrą kartą 1959 07 13, atvežęs R.Ottingui padirbtą pasą Kellner pavarde, su kuriuo jis galėtų keliauti į pasimatymus su KGB rezidentais²⁶, Bagdonas primygtinai prašė Balandžio atvykti į Berlyną, tačiau šis neatvyko. 1960 gegužės mėn. į Rytų Vokietiją vykti atsisakė kategoriškai, o 1960 09 28, kai jam buvo pasiūstas prašymas atvykti į Vieną – ir vėl neatvyko, motyvuodamas, kad nėra gavęs atostogų. Tada, 1960 metais, R.Ottingas jau buvo prisistatęs vokiečių žvalgybininkams ir šie, galima spėti, dėl ne itin aukšto Balandžio intelekto nutarė į sudėtingus žaidimus su rusų žvalgyba nesivelti. Tiesiog patarė jam nutraukti ryšius su KGB. Bet ir anksčiau, kaip minėta, R.Ottingas dirbo vangiai ir nenoromis. Per antrą susitikimą su Bagdonu jis pateikia šiokių tokių žinių apie Vokietijos policijos struktūrą, neva sutinka pereiti dirbti pas amerikiečius, kurių karinės bazės buvo greta, bet po to vengia bet kokių susitikimų²⁷. Rusai apie R.Ottingo perbėgimą sužino greitai ir, atvirksčiai negu vokiečių žvalgyba, nutaria jį išnaudoti iki galo. Jie apsimeta, tarsi tiki R.Ottingu ir per jį skleidžia melagingas žinias, kurios, pasiekusios Vakarų, galėjo sukompromituoti ne vieną emigracijos veikėją. Kaip tai buvo daroma, neblogai atskleidžia toliau pateikiamas dokumentas²⁸.

1961 m. gruodžio 25 d.

Visiškai slaptai

Egz. Nr.2

KGB prie SSRS MT I Vyriausios Valdybos

9 skyriaus viršininkui pulkininkui

drg. G.A.Iščenkai

Maskva

Į 1961 rugsėjo 5 dienos Nr 1/881

Sutinkamai su Jums žinomo agento Balandžio darbo planu, mes vykdome priemones, kaip sukompromituoti vieną iš JAV reakcinės lietuvių emigracijos lyderių Vaclovą Sidzikauską.

Šiuo tikslu buvo panaudota Sidzikausko 1961 m. rugsėjo kelionė į "Europos pavergtų tautų asamblėjos", kurios pirmininku yra Sidzikauskas, sesiją, ir jo apsilankymas Bonoje.

Norėdami pasiekti savo tikslus, Balandžiui nusiuntėme nurodymą, iš kurio matyti, kad Sidzikauskas yra mūsų agentas, pavadėme, būnant Bonoje, su juo užmegzti ryšį ir perduoti mūsų nurodymą nevykti į Berlyną dėl sudėtingos situacijos.

Balandis patvirtino gavęs šią užduotį, tačiau, kai buvo gauti papildomi duomenys apie tai, kad Sidzikauskas vyksta į Boną per Berlyną, Balandis buvo

informuotas, kad jam susitikti su Sidzikausku nereikia.

Iš "Eltos" biuletenių (1961 10 14, Nr.14 ir 1961 10 21, Nr.42), kuri spausdino pranešimus iš "Pavergtų Europos tautų asamblėjos" sesijos, žinoma, kad Sidzikauskas nebuvo išrinktas šios asamblėjos pirmininku.

Toliau su Sidzikausku dirbti reikia, mūsų nuomone, atsižvelgiant į šias aplinkybes. Be jo kompromitavimo, imtasi priemonių jį paveikti per čia esantį brolių.

Pagal turimus duomenis, pastaruoju metu Sidzikauskas, susirašinėdamas su broliu, nerodo ankstesnio antisovietinės veiklos aktyvumo, kai kur svyruoja, įvertindamas sovietinę tikrovę.

Reikia manyti, kad mūsų užduotys Balandžiui dėl Sidzikausko tapo žinomos VFR saugumui, o per juos ir amerikiečiams.

Todėl, norėdami sukurti regimybę, kad mes Balandį pradėjome naudoti siekdami atkurti prarastus ryšius su mūsų agentūra, būtina vykdyti plane numatytą priemonę per Balandį nustatyti ryšį su mus išdavusiu agentu Volfu.

Volfas yra vokietis, nusiųstas į VFR 1955 metais kaip repatrijantas.

Iš agentūrinių šaltinių mums tapo žinoma, kad Volfas iš karto, atvykęs į Vokietiją, nuėjo atgailauti į VFR saugumą ir papasakojo apie ryšius su mumis.

Kadangi kontržvalgyba propagandos tikslams Volfo nenaudojo ir oficialiai apie jo atgailą niekur neskelbta, tai ir Volfas, ir saugumas mano, kad apie jo išdavystę mes nežinome.

Turint galvoje tai, kad išvykęs į Vakarų Vokietiją Volfas su mumis ryšio nepalaikė, reikia nurodyti Balandžiui jį surasti ir mūsų vardu užmegzti ryšį, naudojant mūsų jam duotas ryšio sąlygas.

Kadangi VFR organai žino, kad Volfas mūsų agentas, mūsų pastangos užmegzti ryšį su juo įtikins juos, kad mes per Balandį iš tikro palaikome ryšį su mūsų užsienio agentūra. Tai privers VFR kontržvalgybą norima mums kryptimi žiūrėti ir į mūsų užduotį Balandžiui dėl Sidzikausko.

Visa tai, turint galvoje ir Sidzikausko politinio aktyvumo sumažėjimą, gali sukelti vokiečių ir amerikiečių saugumo organų abejonę jo santykių su jais nuoširdumu ir įtarti turint ryšius su mumis.

Prašom toliau leisti dirbti su Balandžiu nurodyta kryptimi.

Valstybės saugumo komiteto prie Lietuvos TSR
Ministrų Tarybos pirmininkas pulkininkas
(A.Randakevičius)

Tikra: KGB I skyriaus vyr. operatyvininkas
mjr.(parašas neįskaitomas) 61.XII.25.

R.Ottingo-Kirvio-Balandžio istoriją galima būtų ir baigti. Jeigu jis dar yra gyvas (dabar jam būtų apie 70 metų), nemažai galėtų papasakoti tardytojams apie čekistų veiklą. Nors, tiesą sakant, tokių Kirvių Lietuvoje vaikščioja

dar dešimtys.

Taigi su R.Ottingu išsiskiriame, peržvelgę jo šurpų gyvenimą ir truputėlį kilstelėję KGB veiklos skraistę. Čekistams, išleidusiems Balandį į užsienį, tik iš dalies nepavyko, – agento praradimą jie kompensavo dezinformacijos skleidimu. Bet ne visi šnipai elgėsi taip, kaip R.Ottingas. Rusai turėjo nemažai tokių, kurie dėl įvairių priežasčių dirbo jiems ištikimai visą laiką. Toks buvo jau ne kartą minėtas Bagdonas, kuris, nors ir ne Markulio svarbos provokatorius, šnipas, bet ir ne Kirvis, tebuvęs budelis vykdytojas. Bagdonas "dirbo" agentu verbuotoju, taigi buvo žmogus, turintis įtaigos galią. Bet tegul kalba dokumentas – pažyma²⁹, iš kurios matyti, kad Bagdono veikla verta dėmesio.

Visiškai slaptai
Egz. Nr. 1

Pažyma

apie Valstybės saugumo komiteto prie Lietuvos TSR Ministrų Tarybos I skyriaus agentą Bagdoną Zaskėvičius Algimantas, Stasio, gimęs 1917m. Selicėje, Ašmenos apskr., Baltarusijos TSR, lietuvis, kilęs iš caro, vėliau Lietuvos kariuomenės kadrinio karininko šeimos, su aukštuoju išsilavinimu, dirba Vilniaus universitete dėstytoju, moka lietuvių, lenkų, rusų, vokiečių ir prancūzų kalbas.

Bagdonas nuo 1927 iki 1937 metų mokėsi I Kauno gimnazijoje. 1937m. pradėjo mokytis Kauno universitete slavų kalbų ir literatūros skyriuje. 1938-1939m. mokėsi Kauno karo mokykloje. Išėjo į atsargą, turėdamas jaun. leitenanto laipsnį. 1940 metų vasarą įstojo į Vilniaus universitetą, kurį baigė 1942m. Baigęs universitetą, dirbo Trakų apskr. savivaldybėje vertėju.

1943m. įstojo į LLA (Lietuvos Laisvės Armija) ir buvo Utenos apskr. po-
grindžio štabo nariu.

Išlaisvinus Lietuvą iš vokiečių okupantų, nuo 1944m. rugsėjo iki gruodžio mėn. dirbo Vilniaus universitete dėstytoju. 1945 sausio mėn. perėjo į pagrindį, bijodamas arešto už savo veiklą LLA. Tų pat metų balandžio mėn. įstojo į gaują, kurioje buvo iki savo arešto 1947 kovo mėn.

Tardomas Bagdonas iš karto viską prisipažino, ir jo dėka buvo likviduotas Kęstučio apygardos štabas, paimta spaustuvė, kuri spausdino antisovietinius laikraščius, areštuota per 300 ginkluotų nacionalistų ir jų ryšininkų.

1948m. Bagdonas buvo užverbuotas MGB agentu ir panaudotas apdorojant Žemaitijos banditų apygardą. Agento dėka buvo areštuoti 144 žmonės ir

likviduota (sušaudyta) per 30 banditų, jų ryšininkų ir šios apygardos rėmėjų.

1948 rugsėjo mėn. Bagdonas buvo įterptas į Didžiosios kovos apygardos gaują, kuri, Bagdono vadovaujamai agentų smogikų grupei padedant, buvo visiškai likviduota.

1948 spalio mėn. Bagdonas vadovauja sunaikinant antrą 9 žmonių gaują-Didžiosios kovos apygardos 6-ąjį batalioną.

1949 vasario mėn. Bagdonas dalyvauja kombinacijoje atskleidžiant ir suimant anglų agentą Bardauską.

1949 gegužės mėnesį Bagdonas su savo spec. grupe gaudė grupę amerikiečių ir švedų agentų, išsikėlusių Baltijos pajūryje. Šioje operacijoje paimti 4 šnipai su desanto vadu Deksniu.

1949 liepos mėn., dalyvaujant Bagdonui, likviduotas Dainavos apyg. Vytauto rinktinės štabas.

1950-1951m. dalyvavo agentūrinėse kombinacijose paimant ir likviduojant įvairias banditų grupes.

Be to, 1950m. Bagdonas dalyvavo verbuojant vieną iš Anglijos žvalgybos Maskvoje oficialių bendradarbių, čia agentas buvo verbuotoju. Darbą įvykdė sėkmingai.

1956m. kovo mėn. Bagdonas išvyko į Berlyną, turėdamas KGB PGU prie SSRS MT užduotį, ir dalyvavo verbuojant amerikiečių žvalgą Kupstą, kuris agento sumanių ir ryžtingų veiksmų dėka buvo nuvežtas į KGB prie SSRS MT Vyriausio Patarėjo būstinę VDR.

Pastaruoju metu Bagdonas buvo aktyviai naudojamas operatyviniams darbams tikrinant agentūrą, padėjo išardyti lietuviškų nacionalistų antisovietines organizacijas užsienyje.

Bendradarbiaudamas su mūsų organais, Bagdonas užsirekomendavo kaip drąsus, ryžtingas ir ištikimas agentas. Vykdydamas užduotis, yra išradingas, ištvermingas, šaltakraujis, gali savarankiškai spręsti sudėtingus agentūrinio darbo klausimus, visapusiškai išsilavinęs, politiškai raštingas. 1951m. baigė marksizmo-leninizmo universitetą.

Už aktyvų dalyvavimą kovoje su banditizmu Bagdonas ne vieną kartą buvo premijuotas vertingomis dovanomis ir pinigais. 1950m. Liet. TSR Aukščiausios Tarybos Prezidiumo apdovanotas Garbės raštu.

Likviduojant ginkluotą nacionalistinį pagrindį 1944-1949m., Bagdonas gerai pažino agentus smogikus, tarp jų ir grupės vadą Balandį, kuris tuo metu turėjo Kirvio slapyvardį.

Savo ruožtu Balandis buvo pažįstamas su Bagdonu, kurio nurodymu agentas užmegzdavo ryšį su pagrindžiu, o vėliau kartu likviduodavo banditus.

Reikia pažymėti, kad amerikiečių žvalgyba žino Bagdoną kaip sovietinį žvalgą. Bagdonas pagal mūsų užduotį 1954m. Berlyne apdorėjo Kupstą, kuris po šio darbo papasakojo apie tai amerikiečiams.

Turint tai galvoje, Bagdoną galima panaudoti su kitais dokumentais vykdant

kai kurias užduotis užsienyje.

Bagdonas sutiko vykdyti užduotį Vakarų Vokietijoje.

(Toliau giminių aprašymai. Minimas ir Bagdono tėvas Stasys Zaskevičius, Lietuvos kariuomenės generolas, atbuvęs 9-erių metų katorgą Sibire, garbingai gyvenęs, miręs Kaune).

Valstybės saugumo komiteto prie Liet. TSR
Ministrų Tarybos I skyriaus viršininkas pulkininkas
(A.Zeniakin parašas)

Šaltiniai

1. Buv. LTSR VSK archyvas. I-o sk. arch. B.280. T.1. L.89-91, 99-101, 111-114 ir kt. (toliau VSKA).
2. Ten pat. L.54.
3. Ten pat. L.106.
4. Ten pat. L.141.
5. Ten pat. L.116.
6. Ten pat. L.58.
7. Ten pat. L.231, 363.
8. Ten pat. L.231-234.
9. Ten pat. L.60.
10. Ten pat. L.56.
11. Ten pat. L.176.
12. Ten pat. L.147-155.
13. Ten pat. L.115.
14. Ten pat. L.177.
15. Ten pat. L.116.
16. Ten pat. L.157.
17. Ten pat. L.279.
18. Ten pat. L.205-207.
19. Ten pat. L.369.
20. Ten pat. L.223, 350.
21. Ten pat. L.279.
22. Ten pat. L.360.
23. Ten pat. T.2. L.173.
24. Ten pat. T.1. L.231.
25. Ten pat. T.3. L.59.
26. Ten pat. L.58.
27. Ten pat. L.160-162.
28. Ten pat. L.47.
29. Ten pat. T.4. L.30-34.

ANTINACINĖ REZISTENCIJA

1994m. rugpjūčio mėn. JAV, Kalifornijoje, mirė Lietuvos laisvės karys Algirdas Vokietaitis. Prieš jo mirtį, tarpininkaujant p.A.Dundzilai, mūsų redakcija gavo a.a. A.Vokietaičio leidimą publikuoti kai kuriuos jo archyve esančius dokumentus, kaip antai apžvalgą "Lietuviškoji rezistencija".

Gavome taip pat paties a.a. A.Vokietaičio rašytą autobiografiją, kurią pateikiame skaitytojui.

Apžvalgoje "Lietuviškoji rezistencija" nagrinėjamos antinacinės rezistencijos problemos - kalbama ne vien faktais, bet analizuojama patirtis, žvelgiama į ateitį.

Lietuvoje medžiaga publikuojama pirmą kartą.

Dėl kai kurių autorius samprotavimų galima būtų ginčytis, nesutikti, tačiau viena neabejotina - išėjo dar vienas žmogus, gyvenęs Lietuva ir Lietuvai.

Apžvalgos "Lietuviškoji rezistencija" tekstas publikuojamas pataisius kai kurias stiliaus klaidas, t.p. terminiją, derinant su dabartiniais norminiais lietuvių kalbos reikalavimais. Originale pasitaikę neaiškumai ar nutrūkusi mintis žymima tritaškiu laužtiniuose skliaustuose.



Algirdas Vokietaitis

Redakcija

AUTOBIOGRAFIJA

Algirdas Vokietaitis

Svarbiausi duomenys

Gimęs 1909m. vasario 23d. (senuoju kalendoriumi) Kaune, pedagogo Juozo Vokietaičio ir Magdalenos Tekoriūtės šeimoje. Pirmojo karo metu, 1915-1918m., su šeima pasitraukiau į Rusijos gilumą (Voronežą). 1918m. grįžau į Lietuvą.

1940-1941m. išgyvenau pirmąją bolševikų okupaciją ir 1941-1943m. vokiečių okupaciją Lietuvoje. Tada įsijungiau į antinacinę rezistenciją (LLKS organizaciją). 1943m. vasarą lietuviškos pogrindžio vadovybės buvau slapta siųstas į Švediją užmegzti ryšių su Vakarais. 1944m. vasarą, vykdydamas slaptą misiją į Lietuvą, buvau vokiečių paimtas jūroje ir kalinamas-pradžioje Liepojos kalėjime, o vėliau Štuthofo (Vokietijoje) koncentracijos stovykloje.

Po išsivadavimo, 1945-1946m., slapsčiausi Lenkijoje, kol 1946m. pradžioje pasisekė grįžti Švedijon.

1949m. pavasarį, gavęs vizą, emigravau į JAV.

Išsimokslinimas

1926m. baigęs "Aušros" gimnaziją Kaune, įstojau į V.D. universitetą, kur pradžioje studijavau agronomiją, o vėliau istoriją ir pedagogiką.

1927m. baigiau vasaros kursus kūno kultūros mokytojams A.Panemunėje.

1929m., išlaikęs kūno kultūros mokytojo teisėms įgyti egzaminus prie Švietimo Ministerijos komisijos Kaune, įgijau kūno kultūros mokytojo teises.

1930m. gavau valstybinę stipendiją studijuoti fizinį auklėjimą Vienos universitete pas žinomus austrų fizinio auklėjimo teoretikus dr. Karl Gaulhofer ir dr. Margarete Streicher.

1934m. baigiau Vienos universitetą, įgydamas kartu ir plaukymo trenerio diplomą.

1937-1939m. gilinausi fizinio auklėjimo teorijose Marburgo universitete Vokietijoje, įgydamas fil.dr. laipsnį.

1937m. vasarą lankiau vasaros semestrą kūno kultūros mokytojams Carnegie Physioel Training kolegijoje Leeds, Anglijoje.

1950m. lankiau semestrą baigiantiems studentams Kalifornijos universitete, Barkeley, Kalifornija, JAV (fizinis auklėjimas ir psichologija).

Darbas ir veikla fizinio auklėjimo srityje Lietuvoje ir svetur

1927-1930m. mokytojau pradžios mokykloje Kaune.

1934-1936m. lektoriavau Aukštuosiuose kūno kultūros kursuose Kaune. Dėščiau: fizinio auklėjimo istoriją, pagrindinę mankštą, slidinėjimą ir plaukymą.

1931-1939m. dėščiau fizinio auklėjimo dalykus vasaros stovyklos kūno kultūros mokytojams A.Panemunėje, Juodkrantėje, Rambyne ir Palangoje; vadovavau vasaros k.k. kursams Vidiškyje ir 1943m. Marijampolėje.

1939-1941m. dirbau vyr. asistentu prie fizinio auklėjimo katedros V.D. universitete Kaune. Dėščiau bendrąją fiz. auklėjimo teoriją (remdamasis Dr. K. Gaulhofer/ Dr. M.Streicher moksliniais darbais), metodiką, pagrindinę mankštą ir plaukymą.

1939-1943m. Lietuvos plaukymo rinktinės treneris.

1941-1943m. docentas ir fiz. auklėjimo katedros vedėjas prie humanitarinių mokslų fakulteto Vilniaus Universitete.

1937m. esu prisidėjęs prie Tautinių Šokių Sąjungos įsteigimo ir buvęs jos pirmininku. Esu suorganizavęs Kūno Kultūros Mokytojų Sąjungą ir buvęs jos pirmininku.

1941m. buvau paskirtas Kūno Kultūros Rūmų direktoriumi ir ėjau tas pareigas ligi 1943m. vasaros.

1936 ir 1939m. atstovavau Lietuvai tarptautiniuose fizinio auklėjimo kongresuose Berlyne ir Stockholme.

1937-1939m. žaidžiau krepšinį Marburgo (Vokietijoje) komandoje ir atstovavau tam universitetui plaukymo varžybose.

1943-1947m. buvau steigėjas ir aktyvus krepšinio ir tinklinio komandų narys Baltijos Sporto ir Vyties klubuose Stockholme.

1943-1949m. prisidėjau prie krepšinio ir tinklinio įvedimo Švedijoje, mokydamas ir išversdamas šių žaidimų taisykles į švedų kalbą.

1948-1949m. dirbau instruktoriumi Švedijos Sporto Įstite (Idrottsinstitutet) Lidingoe.

1950-1956m. buvau slidinėjimo instruktoriumi Sugar Bowl ir Dodge Ridge, Kalifornijoje.

1951-1955m. – plaukymo mokytojas ir treneris Kalifornijoje.

Politinė ir visuomeninė veikla

1927-1931m. Korp. Neo-Lituania narys.

Nuo 1942m. Lietuvos Laisvės Kovotojų Sąjungos pagrindžio veikėjas.

1942-1943m. Savitarpinės Pagalbos Komiteto narys.

1944-1946m. VLIKo atstovas Švedijoje ir BALFo pirmininkas Stockholme.

Publikacijos

Bendradarbiauau "Fizinio Auklėjimo" žurnale, kurio 1937-1938m. laidose paskelbiau išsamią kritišką studiją apie dr. A.Jurgelionio fizinio auklėjimo teorijas.

1939m. parašiau ir išleidau disertaciją "Problem der Systematik und der nationalen Form im heutigen Schulturnen der fuhrenden europaischen Landern". Marburg, Vokietija. (Sistematikos ir tautinės formos problema vadovaujamuose Europos kraštuose).

Didele dalimi prisidėjau prie knygos "Plaukymas" paruošimo (Kaunas). Bendradarbiauau pagrindžio spaudoje Lietuvoje ("Laisvės Kovotojas" ir "Nepriklausoma Lietuva").

Rašinėjau išeivijos spaudoje JAV.

(Suredagavo ir didelę dalį parašė 1983m. Čikagoje išleistos 407 psl. knygos "Laisvės besiekiant" – Antano Dundzilos pastaba.)

Algirdas Vokietaitis

LIETUVIŠKOJI REZISTENCIJA

Pirmieji žingsniai

Lietuvos Laisvės kovotojų Sąjunga (toliau LKS) pirmuosius savo žingsnius pradėjo 1940m. gruodžio 26d. Tai buvo pirmosios bolševikų okupacijos metu, kai būrelis jaunesnio amžiaus žmonių sutarė pradėti organizuotos re-

zistencijos darbą ir konkrečiai ruošti bolševikinio jungo numetimui. Tam palanki aplinkybė buvo įžiūrima ar bent nujaučiama, kilus laukiamam sovietų-vokiečių karui.

Tuo metu pogrindyje susikūrusi LKS nekėlė sau kitų politinių uždavinių, kaip tik tą, visų lietuvių vieningai trokštamą tikslą – bolševikinės okupacijos pašalinimą ir Lietuvos valstybinės nepriklausomybės atstatymą.

Rezistencinė veikla

Svetimžodis "rezistencija" reiškia pasipriešinimo veiksmą arba ištiesą tokių veiksmų grandinę. Šio Antrojo pasaulinio karo metu rezistencijos sąvoka įgijo tam tikros konkrečios, politinės prasmės. Jis ėmė reikšti pavergtos tautos visokeriopą pasipriešinimą pavergėjui, okupantui. Kartu jis ėmė reikšti aktyvią valią vėl išsikovoti prarastą laisvę, tiek įvairiais būdais paralyžiuojant okupanto pastangas politinėje, ūkinėje ir kultūrinėje srityje, tiek ginklu pogrindžio ar atviroje kovoje su juo rungiantis. Tas prarastos laisvės atgavimo troškimas ir kova dėl laisvės tuo pat metu ugdė valią ir ilgesį, okupaciją pašalinus, naujais teisingesniais ir geresniais pagrindais perorganizuoti savo tėvynainių politines ir socialines santvarkas.

Rezistencijos sąvoka pasidarė visuotina ir madinga, ypač vakarų ir rytų bei pietryčių Europoje, kur vokiečių nacizmo 1940 metais ir vėliau pavergtos tautos pradėjo visuotiną ir atkalią išsilaisvinimo akciją. Aktyvūs pasipriešinimo sąjūdžiai rytų Europoje užvirė pirmiausia Lenkijoje. Tik rytų Europoje rezistencija įgijo kitokį pobūdį, nes rytų Europos tautos turėjo kovoti ne prieš vieną, bet prieš du priešus – prieš nacinį ir bolševikinį imperializmą.

Lietuva, kaip ir kitos Baltijos valstybės, 1940 metais buvo bolševikų okupuota. Sveikai politiškai mąstanti ir patriotiška mūsų visuomenė, iš karto parmušta ir parblokšta, netrukus pradėjo atsigauti. Kilo lietuviško rezistencijos prieš bolševikinę okupaciją sąjūdis. 1940m. gruodžio 26d. gali būti laikoma tik formalia LKS atsiradimo data. Pasiryžimas pačioje tėvynėje organizuoti laisvės kovos akciją kilo ir prasidėjo anksčiau, netrukus po okupantų įsibrovimo.

Ruošimasis partizaniniams veiksams

Pirmieji LKS žingsniai nukrypo į pasiruošimą partizaniniams veiksams. Buvo aišku, kad negalima pasitenkinti priešbolševikine akcija – vien žodine ar rašytine propaganda, bet kad kartu reikia ir reikės realių, fizinių pajėgų tramdyti NKVD smurtams ir eventualiai dalyvauti tautos ginkluotame sukilime, siekiant, susidarius palankioms aplinkybėms, išvyti iš Lietuvos okupantą.

Tam tikslui ypatingai slaptai buvo pradėtas organizuoti platesnis narių tinklas, o jų konkrečiam instruktavimui pradėtas leisti "Lietuvos Laisvės Kovotojų Sąjungos Instrukcijų biuletėnis". To hektografuoto biuletėnio tiražas pradžioje siekė tik 100 egzempliorių, nes buvo skiriamas ne platesnei visuomenei, o tik patikimiausiems ir vadovaujantiems asmenims. Biuletėnis vėliau padaugėjo iki 300 egzempliorių. Jo turinį sudarė priešbolševikiniai straipsniai, užsienio įvykių informacija bei komentavimas. Be to, – tikslios, konkrečios instrukcijos partizaninės kovos pasiruošimams ir atskirų, specialių uždavinių vykdymui.

Tinklas plėtėja

Organizacijos narių tinklas ėmė plėstis taip sėkmingai, kad iki 1941m. kovo mėn. pradžios jau buvo suorganizuotas stiprus branduolys Vilniuje ir Kaune bei apylinkėse, Kazlų-Rūdės rajone, Šiaulių-Radviliškio rajone, išilgai Kauno-Zarasų magistralės ir Kaišiadorių-Žaslių rajone.

Sudaryti stipresnius branduolius laukiamiems partizaniniams veiksams šiuose punktuose pirmiausia skatino militariniai samprotavimai. Kaunas buvo svarbus židinys visam antibolševikiniam sukilimui ir kaip strateginių magistralių kryžkelė.

Kazlų-Rūdės rajonas turėjo būti naudingas, kaip gera išėities bazė partizanų veiklai. Ypač tuo atveju, jei didžiųjų karo veiksmų frontas greitai Lietuvos neapleistų; o, be to, iš čia būtų buvę patogų blokuoti svarbų Kauno-Kybartų geležinkelį ir Kauno-Vilkaviškio penlą.

Radviliškio rajone dar ypač domino Linkaičių ginklų įmonės ir sandėliai. Čia LKS įgaliotiniams pavyko per trumpą laiką išplėsti narių tinklą tarp pačio

įmonės personalo.

Plačiau šiuo metu pavaizduoti tinklo plėtimosi sąlygų ir faktų aplinkybės dar neleidžia. Taip pat dar negalima atskleisti detalių duomenų, sudariusių sėkmingas prielaidas 1941m. birželio sukilimui: rezistencijos konkretūs uždaviniai dar nepasibaigė, dalis žmonių tebėra savo postuose. Uždangą plačiau atkelti galima bus tada, kai šio rašinio papildymui aplinką sudarys laisva Lietuva.

Lietuvių aktyvistų frontas

Lietuvių rezistencijoje tuo pat metu stipresnį vaidmenį pradėjo vaidinti kita rezistencinė organizacija – Lietuvių Aktyvistų Frontas (LAF).

LAF formaliai susikūrė emigracijoje, Vokietijoje, 1940m. lapkričio 17d. Jo branduolį sudarė steigėjas, Lietuvos pasiuntinys Berlyne gen. st. pulk. Kazys Škirpa ir dešimtys lietuvių pabėgėlių iš okupuotos Lietuvos. LAF taip pat turėjo tikslą veiksmu atkovoti Lietuvos Nepriklausomybę, išnaudojant laukiamo vokiečių-rusų karo atvejį. Emigrantinis LAF subūrė visus be išimties geros valios lietuvius, nepaisant kuriai politinei grupei anksčiau jie būtų priklausę. Tuo pat metu vyriausioji LAF vadovybė emigracijoje mėgino paruošti bendruosius to naujo sąjūdžio politinės struktūros principus, taktiniais sumetimais atsižvelgdama į įvairius veiksnius ir jų pozicijas Europos kare, o į tai šiokiu ar tokiu atveju būtų tada reikėję atsižvelgti. Tačiau apskritai emigrantinis LAF buvo tikrai nepartinė, viršpartinė arba, jei norima, nuoširdžiai koalicinė organizacija, burianti visas pozityvias pajėgas, pasiryžusias kovoti už Lietuvos Nepriklausomybės atstatymą.

Netrukus po savo įsisteigimo Berlyne LAF užmezgė ryšius su Lietuva ir čia ligi 1941m. pavasario buvo suorganizuotas taip pat gana platus jaunomenės ir karių tinklas sukilimui ruošti ir vykdyti. Į LAF eiles stjo be išimties įvairios patriotinės nuotaikos asmenys, pasiryžę kovoti už laisvės atgavimą. Bet tuo tarpu, kai vyriausioji LAF vadovybė buvo griežtai nepartinė ar plačiai koalaicinė, Lietuvoje į LAF pagrindinių padalinių vadovavimą skerbėsi asmenys, kurie, kaip vėliau paaiškėjo, turėjo tikslą ne vien vykdyti lietuvišką antibolševikinę rezistenciją, bet kartu buvo nusistatę ją panaudoti vieno siauro politiškai ideologinio – klerikalų-bloko specialiems uždaviniams

vykdyti, įsivertinus būsimoje revoliucinėje valdžioje.

LKS IR LAF susijungimas

1941m. balandžio mėn. pradžioje LKS vadovybės įgalioti asmenys suėjo į kontaktą su LAF padalinį vadovybe Lietuvoje. Po trumpų pasitarimų LKS nutarė susijungti su LAF, sustabdydama savo, kaip savarankiškos ir atskiros organizacijos darbą. Objektyvūs motyvai, apsprendusieji tokio naujo kelio pasirinkimą, buvo šie:

1. Tuo metu LAF, kaip ir LKS, prieš akis turėjo tik konkretų Lietuvos Nepriklausomybės atstatymo tikslą;

2. LAF turėjo genetiškai geresnį ryšį su galinčiu mums pagelbėti užsieniu-būtina sąlyga tam, kad rezistencinė kova turėtų platesnius sparnus; LKS tada neturėjo nei tikslo, nei prasmės siekti LAF struktūros pakeitimo užsienyje ar ginčytis dėl vardo;

3. Sėkmingas, realus ir efektyvus rezistencinis darbas turėjo būti viena ar kita forma griežtai organizuotas; LKS, neturėdama jokių ambicijų, kaip tik kovines ir valstybines patriotines, nenorėjo sudaryti nei mažiausios kliūtis visų kovinių pajėgų centralizacijai.

Taigi, tuo metu dar nesant nei principinių taktinių, nei jokių idėjinių skirtumų tarp LAF ir LKS, pastaroji minėtų motyvų akivaizdoje apsisprendė dirbti bendrą darbą už Lietuvos išlaisvinimą iš raudonosios okupacijos. Ta proga tenka pastebėti, kad iki to laiko ir po to ligi bolševikinės okupacijos pašalinimo nė viena iš buvusių mūsų politinių partijų neveikė kaip politiniai, koviniai ar kitokios akcijos organizmai. Kenčianti, kankinama ir kovojanti tauta savo sąmonėje visas buviasias politines partijas buvo palaidojusi, ir jos pačios apie savo egzistenciją jokių ryškesnių veiksmų nebeprisiminė.

Sukilimas ir laikinoji vyriausybė

Taigi nuo 1941m. balandžio mėn. LKS veiksmai ir parengiamoji akcija Lietuvos išlaisvinimui susilieja ir visur sutampa su LAF pastangomis.

Šis vieningas, nuoširdus ir besąlyginis kovotojiškų, rezistencinių lietuviškųjų pajėgų bendradarbiavimas netrukus sulaukė progos, kada jis galėjo būti

vertingai išbandytas ir pasireiškė visu savo pilnumu. Tai buvo visuotinis lietuvių tautos sukilimas siekiant nusimesti okupanto pančius; sukilimas, pradėtas, vadovautas ir įvykdytas organizuotos lietuviškos rezistencijos dėka, – 1941m. birželio mėn. 22-23 dienos sukilimas, tą patį akimirksnį, kai prie Lietuvos vakarų sienos sprogo numatytasai ir lauktasai karas tarp Vokietijos ir Sov. Rusijos.

Sukilimo tikslas buvo:

1. Suparalyžiuoti bolševikinį okupantą Lietuvoje ir perimti krašto administracijos kontrolę į lietuvių rankas anksčiau, negu čia galės ateiti vokiečių karinės jėgos;

2. Faktiškai ir formaliai atstatyti Lietuvos Valstybės organų veikimą panaikinant anksčiau Sov. Rusijos Lietuvai primestus "aktus" (kaip "liaudies seimo nutarimai", Lietuvos "prisijungimas" prie SSRS etc.) ir tuo būdu faktiškai atstatant Lietuvos Nepriklausomybę anksčiau, negu tai galėtų padaryti vokiečių įgaliotiniai iš nacių Vokietijos, kurios nusistatymai Lietuvos atžvilgiu buvo ne tik abejotini, bet ir labai įtartini;

3. Atskelbus valstybės nepriklausomybę ir sudarius laikinąją vyriausybę, žiūrėti, kokia išsikristalizuos nauja padėtis karo veiksmų eigoje, ir pagal tai orientuotis, turint prieš akis vyriausią ir pagrindinį tikslą-Lietuvos Nepriklausomybės ir tautos laisvės išlaikymą /.../

Lietuvos gyventojų baisieji trėmimai į Sibirą karo išvakarių savaitėje /.../ daugiau ar mažiau aktyviai dalyvavo apie 100 000 lietuvių, vyrų ir moterų, ypač jaunimo; Sukilime ir per karo veiksmus žuvo apie 4000 asmenų, neskaičiuojant pagrindžio veiklos veikėjų ir kitų, jau anksčiau patekusių į bolševikų kalėjimus, ten nukankintų, sušaudytų ar ištremtų į Rusijos gilumą. Aukos didelės ir labai skaudžios.

Bet tos aukos neatrodė bergždžios. Jos sudarė lietuvių tautai naują, krauju rašytą testamentą: kovoti už tautos laisvę. Sukilimas padarė tai, kad dviejų bandytų susikibimo atveju lietuvių tauta neperejo tiesiogiai iš vienos vergijos į kitą, kaip be to būtų įvykę. Naujajam, rudajam okupantui buvo nepaprastai pasunkinta jo "išvadavimo nuo bolševizmo" propaganda ir mūsų tautos apmulkinimas. Naujo antinacinės rezistencijos sąjūdžio reikalas ir prasmė buvo ypač aštriai išryškinta.

Sukilimas davė Lietuvai Laikinąją Vyriausybę, sudarytą iš pažiūros koa-

liciniais pagrindais, bet faktiškai dėl susidėjusių įvairių aplinkybių (kurių aiškinimas sudarytų atskirą temą ir paliktinas ateičiai)-dominuojamą klerikalinio bloko asmenų, suinteresuotų rezistencinės kovos vaisiais pasinaudoti senosios krikščionių demokratų partijos, taigi vienos partijos labui.

Kaip ir reikėjo laukti, nacių Reichas laikinosios vyriausybės nepripažino ir ją po mėnesio nušalino, nusistatęs Lietuvą paversti kolonizacine erdve vokiečių "Ostlando" rėmuose. Apgailėtinu būdu keletas laikinosios vyriausybės ministrų sutiko įeiti į "generalinių tarėjų" postus, Reicho okupacinių organų sukurtus, neva su "lietuviškos savivaldos" šydu.

LKS atgimimas naujai kovai

Taigi, kaip matėme, LKS veikla nuo 1941m. visiškai sutapo su LAF istorija iki sukilimo, Laikinosios Vyriausybės susidarymo ir, visai tiksliai sakant, ligi susidarymo ir visiško pasitikėjimo naujų veiksmų Lietuvos likimui nulemti. O jie tokie:

a) lietuvių politinių partijų atgijimo apraiškos ir Reicho politikos užsimojimas kolonizuoti Lietuvą. Kitais žodžiais tariant, po bolševikinio jungo nusiemetimo LKS atkūrimą paskatino ir apsprendė šios dvi priežastys ir drauge atsiradusios sąlygos:

1. Išryškėjo faktas, kad dalis LAF vadovujančių asmenų, patekusių į atsakingus postus, nesugebėjo ar nenorėjo propagandiniu atžvilgiu toliau laikytis plačios, visiems priimtinos ir konstruktyvios platformos. Toji klerikališkai nusiteikusi LAF vadovybės dalis stengėsi visą sąjūdį paversti partinės klerikalinės grupės įrankiu, išnaudodama daugumos nuoširdžiai tikėtą vienybės idėją. Tokio nusistatymo veikėjai, sėkmingai pavykusio sukilimo dėka pastatyti į aukštus ar aukštesnius postus, visur mėgino panaudoti savo padėtį siauros partinės grupės interesų tenkinimui, tiek naujos administracijos komplektavime, tiek ir visose kitose srityse.

2. Išryškėjo faktas, kad jokiomis Lietuvai teisingomis ir garbingomis sąlygomis neišvengiamas mūsų valstybės bendradarbiavimas su Trečiuoju Reichu nėra ir nebus įmanomas. Laikinoji vyriausybė ir visa tauta tuojau pajuto ir įsitikino, kad vokiečių kariuomenė ir Gestapas atnešė į Lietuvą naują ir sunkią okupaciją, – su tais pačiais tikslais ir panašiais metodais, kaip

ką tik pasibaigusioji. Tatai parode, kad rezistencija prieš naują okupaciją, kova už laisvę ir nepriklausomybę turės būti vėl tuoju pat atnaujinta ir visu atkaklumu tęsiama.

Pirmasis motyvas privertė LKS žmones pirmojo jos veiklos etapo metu ir vėliau, susijungus su LAF priešbolševikinei kovai, organizuotis antinacinės rezistencijos uždaviniams į atskirą ir visiškai savarankišką organizaciją. Įgyti patyrimai skatino apsidrausti nuo to, kad, Nepriklausomybės atstatymo var-dan įjungusi į rezistencinį sąjūdį klerikalines ar kitas partines grupes, dirbti-nai nesudarytų nenupelnytų kreditų kurios nors kraštutiniai dogmatinės srovės labui.

Antrasis motyvas kitokiomis aplinkybėmis gal nebūtų buvęs lemiamas LKS savarankiškai organizacijai atsteigti. Bet brutaliai išryškėjusių vokiečių okupacijos užmačių akivaizdoje jis pasidarė būtinas, nes kai kurių LAF va-dovų iliuzijos, paremtos Vokietijos faktoriumi ir jo "karo laimei" susvyravus, tuoju turėjo visiškai subliūkti. Taigi visa jų "konceptija", bent ligi karo pa-baigos pasirodė būsianti nebepritaikoma. Nauja antinacinė rezistencija turėjo visiškai išlaisvinti nuo kai kurių prieskonių ir nereikalingų hipotekų, Laikino-sios Vyriausybės padarytų, ir todėl buvo reikalingas ne tik LKS atgimimas, bet gal ir paties LAF palaidojimas.

Be to, LKS atsiskyrimas nuo LAF galutinai išryškino jo likučių kaip klerikalinės srovės organizacijos veidą Lietuvoje (emigracijoje, kaip sakėme, jis buvo visai ne toks!) ir LAF tapo daugiau vietinio pobūdžio. Tačiau ir tie klerikaliniai likučiai netrukus suvokė, kad LAF jiems daugeliu atžvilgių ne-betinka ir kad Lietuvoje jis buvo jau per daug atpažintas, todėl rado reikalin-ga savo naujam rezistenciniam darbui pasirinkti šiek tiek kitokį organizacijos vardą. Vietoj LAF likučių-atsirado Lietuvių Frontas.

Tas LKS ir LAF išsiskyrimas įvyko 1941m. rugpjūčio ir rugsėjo mėn.

Lietuvių nacionalistų partijos panaudojimas

Rudajam okupantui ir gestapininkui vis smarkiau gniaužiant ir giliau lei-džiant nagus į Lietuvos kūną, naujiems uždaviniams atsigavinusios LKS kelias nebuvo lengvas. Reikėjo pertvarkyti savo kadrus, perrūšiuoti narius, nustatyti naujus organizacijos ryšius ir formas, apspręsti ateities veikimo

gaires ir t.t. Visa tai reikėjo atlikti karo paliestoje Lietuvoje, okupantų slepiamoje, slaptosios policijos šukuojamoje, gestapininkų, komisarų ir žandarų terorizuojamoje.

Reorganizacijos laikotarpiui pagreitinti ir darbui palengvinti su visa energija buvo griebtasi įvairių priemonių, tarp kurių... buvo pasinaudota ir vienos neseniai susikūrusios, vokiečiams neva "palankios" Lietuvos Nacionalistų Partijos (LNP) parama ir jos turėtomis priemonėmis.

Praktiniais ir taktiniais sumetimais kai kurie LKS nariai prisidėjo prie tuo metu vienintelės legaliai galėjusios veikti partijos – LNP. Šie žingsniai buvo daromi tik tam, kad LNP priedangoje lengviau galima būtų išplėsti LKS rezistencinės veiklos ir organizacijos tinklą. Šį uždavinį lengvino LNP turimos legalios susisiekimo priemonės. LNP priedangoje buvo skubiai sudarinėjamos popieriaus, rotatorių ir kitų biuleteniams ar kitokiems leidiniams reikalingų spausdinimo priemonių atsargos. Per LNP buvo pasirūpinta visoje Lietuvoje įsteigti įvairius sporto klubus, kurie, oficialiai nesirodydami politiniame gyvenime, vėliau daug pasitarnavo LKS aparatui plėsti, LKS rezistencinei spaudai platinti, taip pat įvairiems kitiems kovos ir rezistencinės dvasios stiprinimo uždaviniams...

Iki 1941m. lapkričio mėn. vidurio LKS LNP priedangoje apsirūpino pradžia reikalingomis priemonėmis, ir jos nariai palaipsniui pasitraukė iš LNP dar prieš jos likvidavimąsi.

Nesustojant plačiau ties LNP epizodu, kas galėtų sudaryti atskirą rašinį, tenka tik konstatuoti mūsų tautos politinį subrendimą liudijantį faktą, būtent – vokiečiams niekada nepavyko, nepaisant ilgų pastangų, rasti galimybių vienokiai ar kitokiai kvilinginei organizacijai Lietuvoje sukurti, nes ir ta pati LNP, pradžioje kėlusi įvairių įtarimų, likvidavosi 1941m. gruodžio mėn. viduryje savo pačios vadovybės nutarimu.

Apytikriai tuo metu, 1941m. spalio mėn. pabaigoje, LKS pradėjo naują rezistencinės veiklos etapą – kovą su Lietuvos okupantais – naciais.

I. Rungtynės su nacių kryžiuočiais prieš "Naujosios Europos" pamišimą

Sukūrus "Reichskommissariat-Ostland", greitai paaiškėjo nacinės Vokie-

tijos okupacinės ir ekstremistinės užmačios rytų Europoje. LKS buvo pirmoji rezistencinė organizacija ne tik Lietuvoje, bet ir kitose Baltijos valstybėse, kuri pradėjo plačiose gyventojų masėse aktyviai, spausdintu žodžiu kovoti prieš nacių okupaciją ir prieš nacinę "Naujosios Europos" absurda. Ta "naujoji" vokiečiams vergaujanti Europa, apie kurią tuo metu pradėjo kalbėti Reicho propaganda, ilgainiui virto tikru pamišimu: viena vertus, visišku vokiečių politinės minties išprotėjimu, antra vertus-pasipiktinimo, pasibjaurėjimo ir kartaus humoro versme visiems kitiems. Nuo 1941m. rudens, o ypač aktyviai nuo spalio mėn., LKS pradėjo leisti įvairius antivokiškus atsišaukimus, biuletenius, vidaus ir užsienio įvykių komentarus apžvalgas su išvadomis, nurodančiomis lietuvių tautai ir Baltijos kaimynams, kaip laikytis vokiečių okupacijos atžvilgiu. Tuo metu buvo išsiuntinėti įspėjamieji laišakai "generaliniams tarėjams", įspėjant juos neprisidėti prie vokiečių pastangų nuvilioti mūsų tautą klaidingu ir pražūtingu keliu, įjungiant ją į vokiečių karo mašiną. Tie laišakai, paskleisti visuomenėje, sukėlė didelį susidomėjimą.

Visi šie leidiniai pradžioje buvo hektografuoti, taigi jų tiražas negalėjo būti didelis. Bet vis dėlto jis dažnai pasiekdavo ligi 2000 ir daugiau egzempliorių. Tačiau šis tiražas negalėjo patenkinti laisvės kovotojų augančio tinklo pareikalavimų, jau nekalbant apie masinės propagandos uždavinius.

LKS reorganizacija

Ligi 1942m. balandžio mėn. LKS vis dar nebuvo galutinai centralizuota ir gerai organizuota. Ryšiai tarp Vilniaus ir Kauno ir kitų vietovių daug kur tebebuvo palaikomi atsitiktinai.

1942m. balandžio mėn. Kaune buvo sudaryta LKS Vyriausioji Vadovybė, kuri tuojuo pradėjo rūpintis sukurti precizišką LKS sistemą. Šis darbas truko iki 1943m. vidurio, kai visoje Lietuvoje buvo galutinai užbaigtas sudaryti tos išsiplėtusios organizacijos tinklas. Kiekviename apskrities mieste atsirado LKS padalinių vadovybės, kurios organizaciniu požiūriu buvo sujungtos į keturias apygardas: Vilniaus, Kauno, Šiaulių ir Panevėžio. Apskričių vadovybės įsteigė branduolius kiekviename valsčiuje.

1943m. viduryje LKS Vyr. Vadovybė turėjo duomenis, kad LKS tuomet jungė per 3000 aktyvių prisiekusių laisvės kovotojų. Kiekvienu atveju šis

skaičius apima tik kadrinius narius, nes konspiracinėje organizacijoje, sudarytoje grandininio principu, nėra įmanoma tiksliai nustatyti, kur baigiasi pati organizacija ir kur prasideda jos geravaliai rėmėjai ar atsitiktiniai idealistai talkininkai bei simpatikai. Todėl platesniais skaičiavimais laisvės kovotojų skaičius buvo keleriopai, o gal ir keliolika kartų didesnis.

Atsiminus, kokiomis sąlygomis ir su kokia rizika vokiečių okupuotoje ir Gestapo kontroliuojamoje Lietuvoje šis darbas teko dirbti, rezultatus galima laikyti visiškai patenkinamais. Daugiau smulkmenų apie tuometinę LKS organizaciją dabar būtų netikslu ir nėra reikalo duoti. Nors vokiečių okupacija yra pasibaigusi, bet nėra pasibaigusi Lietuvos okupacija. LKS turi tuos pačius uždavinius, iš dalies tas pačias, iš dalies visiškai naujas organizacines formas, kurių aprašymas, kad ir istoriniu požiūriu, kovos tikslingumo ir apsaugos sumetimais dabar tebėra negalimas. Tad ir tolesnėje šio rankraščio eigoje pateiksime tik tokius LKS antinacinės veiklos duomenis, kurių atskleidimas šiandien nebesudaro pavojaus ir neatsilieps neigiamai dabartinei laisvės kovotojų akcijai antrą kartą bolševikų okupuotoje Lietuvoje.

150 000 lapų propagandai

Organizacijos persitvarkymas ir išsiplėtimas nepaprastai padidino LKS leidinių poreikimą. Jau 1942m. viduryje teko pradėti intensyviai ieškoti priemonių nebe hektografuotų, bet spausdintų leidinių leidimui daug didesniu tiražu. Anksčiau LNP priedangoje pasirūpintos rotatorinio spausdinimo priemonės, nors ir gausios, jau nebegalėjo patenkinti tiek LKS, tiek gyvenimo keliamų vis platesnių reikalavimų.

Bet kol tai pavyko įvykdyti, kiek galima buvo didinamas hektografuotų leidinių tiražas. Iki spausdinto LKS organo pasirodymo LKS Spaudos skyrius per 1942 metus išleido apie 70 000 egzempliorių įvairių rotatorinių leidinių. Tam tikslui Vyr. Vadovybės Spaudos skyrius sunaudojo 150 000 lapų rotatorinio popieriaus, – be tų leidinių, kuriuos Vilniuje ar kitose vietose išleido LKS vienetų vadovybės.

Tų visų duomenų šandien, ir labiausiai norint, tiksliai nebeįmanoma surinkti. Šie informaciniai ir propagandiniai leidiniai spartino ir skatino teisingą ir griežtą lietuvių tautos orientaciją vokiečių okupacijos atžvilgiu. Jie greitai pasiek-

davo pačius tolimiausius Lietuvos provincijos užkampius energingų idealistų slaptosios spaudos platintojų dėka. LKS leidiniai žadino įvairių provincijos rezistentų iniciatyvą, todėl daugelyje vietų pasirodydavo nauji leidiniai ir atsišaukimai, parengti įvairių laisvės kovotojų simpatikų ir rėmėjų, nepriklausomai nuo LKS vadovybių. Pvz., paskleidus laiškus "generaliniams tarėjams", įvairiose provincijos vietose ėmė rodytis daugiau tokių "laiškų", redaguotų, spausdintų ir išplatintų kitų asmenų, iškeliančių vis naujus klausimus. Susidarė tikra rezistencinė, pagrindinė "epistoliarinė literatūra".

"Apžvalga" ir "Laisvės kovotojas"

Nuo 1942m. sausio mėn. visi LKS Vyr. Vadovybės leidiniai turėjo "Apžvalgos" vardą. Tik specialiais atvejais (netikėti svarbūs okupacinių organų potvarkiai, mobilizacijų įsakymai ir pan.) būdavo išleidžiami specialūs, konkrečiam reikalui skirti atsišaukimai.

Kadangi "Apžvalga" būdavo daugiau brošiūrinio pobūdžio arba jos turinį sudarydavo tik vienas platus kuriam nors vienam klausimui gvildinti skirtas straipsnis, tai 1942m. rugpjūčio mėn. buvo konstatuota, kad būtina, nepametant "Apžvalgos", turėti dar vieną specialų, laikraščio tipo kovingą organą. Šis gyvenimo reikalavimas buvo realizuotas 1942m. spalio mėn., kai pradėjo eiti rotatorinis "Laisvės Kovotojas".

Rotatoriumi betgi buvo išleisti tik du numeriai. Trečias "Laisvės Kovotojo" numeris, atitinkamai didinant jo tiražą, 1942m. gruodžio mėn. buvo slaptai išspausdintas vienoje viešojo Kauno spaustuvėje. Tačiau dėl labai pavojingų tokio darbo sąlygų ir tik trumpą laiką tegalint naudotis spaustuvės mašinomis, trečio numerio buvo išspausdinta tik 3 500 egzempliorių. Šioms kliūtims pašalinti 1942m. gruodžio mėn. iš Poligrafijos tresto sandėlio Kaune, Laisvės al. 15, gerai paruošus ir įvykdžius planą, per penkias minutes (22-22,05val.) buvo pagrobtas "presas" su raidžių komplektu. Šioje operacijoje dalyvavo 11 gerai apsiginklavusių kombatantų, pasirengusių visokiems eventualumams. Su šiuo pagrobtu "pabūkle" vieno kovotojo bute buvo išspausdinti kiti – 4-as ir 5-as "Laisvės kovotojo" numeriai ir vienas "Apžvalgos" numeris.

Tačiau tas Gutenbergo laikų prietaisas pasirodė per lėtas, nes trijų parų intensyvaus darbo vaisiai teduodavo tik po 3 000 egzempliorių. Reikėjo dau-

giau ir geresnių darbo priemonių.

Kai kurie epizodai

Siekiant galų gale susidaryti parankesnes leidinių spausdinimo sąlygas, 1943m. vasario mėn. iš vienos Kauno spaustuvės Ugniagesių gatvėje buvo pagrobta tobulesnė spausdinimo mašina – "bostonkė." 1943m. birželio mėn. iš Poligrafijos tresto sandėlio Kauno senamiestyje buvo pagrobta dar viena "bostonkė." Per 1943m. antrąją pusę iš įvairių spaustuvių ar jų sandėlių buvo išgrobtos dar trys "bostonkės."

Kaip būdingą tokių veiksmų epizodą ir įdomų laisvės kovotojų darbo pavyzdį galima papasakoti vieną pagrobimą, kurį atliko laisvės kovotojas a.a. Juozas Rudokas.

Padedamas vieno kito LKS nario, dirbusio Poligrafijos treste (pastarasis išėmė iš vokiško "Treuhanderio" stalčiaus vieno Tresto sandėlio raktus ir padavė juos su J.Rudoku operacijoje dalyvavusiam), skubiai nuvažiavo į tą sandėlį ir, pačiam sandėlio sargui padedant (mat minimas kovotojas pasisakė esąs direktorius, o Rudoką pristatė inžinieriumi, tresto tarnautoju), mašina buvo įkelta į vežimą ir išvežta. Operacija buvo pradėta lygiai 9val., o jau prieš 10val. sandėlio raktai vėl gulėjo senoje vietoje, "Treuhanderio" stalčiuje... "Treuhanderis" atėjo tarnybon 10val.15min.

Apsirūpinimas minėtomis priemonėmis, taip pat šriftais, kurių prirankiojo iš įvairių spaustuvių (Žaibo, Spindulio ir Vilniaus) ten dirbusieji laisvės kovotojai, davė galimybę Vyr. Vadovybės Spaudos skyriui pakelti leidinių tiražą ligi 10 000. 1944m. vasario 16d. "Laisvės Kovotojo" numeris, dekoruotas tautine trispalve, buvo išleistas rekordiniu 14 000 tiražu. Tai skaičius, kuriuo ir normaliais Nepriklausomybės laikais galėdavo pasidžiaugti toli gražu ne kiekvienas lietuviškas periodinis leidinys!

Iš viso LKS Vyr. Vadovybės Spaudos skyrius trumpiau nei per trejus metus nuo pirmųjų spausdintų leidinių išleidimo pradžios ligi antrosios bolševikinės okupacijos užgriuvimo – išleido per 225 000 egzempliorių spausdintų leidinių, daugiausia "Laisvės Kovotojo" ir "Apžvalgos." Šie, normaliomis žurnalistinėmis sąlygomis žiūrint, kuklūs ir skurdūs puslapėliai, buvo betgi kupini lietuviškos patriotinės ugnies, ryžto ir valios, kuri uždegdavo ir įkvėp-

davo, skatindavo ir stiprindavo lietuvių tautos kovą prieš okupantus ne mažiau, o gal ir daugiau, negu kadaise panašūs lietuviški leidiniai, knygnešių atgabenti iš Prūsų, kėlę lietuvių giminės tautinį susipratimą prieš carų imperijos leteną.

Apygardų leidiniai

Be Vyr. Vadovybės Spaudos skyriaus, aktyvus informacinis bei propagandinis darbas virė ir apygardose.

LKS Vilniaus Apygardos vadovybė 1944m. pradžioje pradėjo leisti spausdintą pagrindžio laikraštį, pavadintą "Laisvas Žodis". Šis laikraštis buvo spausdinamas... viešose Vilniaus spaustuvėse. Tačiau dėl šitokios rizikos laikraštis negalėjo išeiti pakankamai dideliu tiražu. Vis dėlto "Laisvo Žodžio" 1 ir 2 numeris išėjo po 4000 egzempliorių.

Taip pat Vilniaus Apygardos vadovybė 1942m. antroje pusėje ir per 1943m. dar leido atskiras rotatorines "Apžvalgas," kurių numeracija, kad būtų galima atskirti nuo Vyr. Vadovybės leidinių, prasidėjo nuo nr.100. Tokių "Apžvalgų" Vilniuje buvo išleista apie 40 numerių, bendru 30 000 tiražu.

Šiaulių Apygarda, be smulkesnių informacijų bei propagandinių leidinių, 1944m. pavasarį, kai po didžiųjų suėmimų Vyr. Vadovybėje ir po kitų paaštrėjusių teroro veiksmų LKS kauniškės spaustuvės pateko į pavojų ir nebebuvo galima skubiai išleisti LKS organo, atėjo į talką ir išleido du tolesnius "Laisvės Kovotojo" numerius. Šis žygis po to, kai okupantas manėsi užgniauzęs laisvės kovotojų pulsą, buvo puikus atsakymas į terorą ir drauge išsklaidymas visokių Gestapo iliuzijų, jog atkaklią Lietuvos rezistencijos bangą bebūtų galima smurtu sulaukyti.

Be to, Suvalkų Kalvarijoje, Ūkmergės, Tauragės ir kai kur kitose rytų Lietuvos apskrityse bei apylinkėse buvo leidžiamai vietiniai LKS biuleteniai, kurių tiražas, kaip minėta, šiuo metu neįmanomas tiksliau nustatyti.

Okupanto persekiojimai ir įtūžimas

Nuolat gyvėnant rezistenciniam sąjūdžiui, nuolat stiprėjo ir augo rudosios okupacijos pastangos palaužti lietuvių tautos atsparumą. Vokiečių okupacinę

administraciją ir policiją Lietuvoje ypač jaudino ir erzino slaptoji rezistencinė spauda. O tos spaudos ilgainiui pradėjo vis daugiau rasti, nes įvairius laikraštelius bei proklamacijas pradėjo leisti ir kiti sambūriai, o ypač politiniam gyvenimui atkurtos maždaug visos senosios Lietuvos politinės partijos. To rezistencinio sąjūdžio laikraščiai ir atsišaukimai paverčia niekais visas okupacinės administracijos pastangas (dėl pyliavų, dėl "įsijungimo į karo ūkį", dėl "savanorių" stojimo į transporto tarnybą, darbus Vokietijoje, ypač dėl daugybės "Lietuvos Generalbezirko" komisarų raginimo ir įsakymų stoti "savanoriais" į SS dalinius bei kai kurių lietuviškų šiaudadūšių pataikavimo šiems raginimams ir t.t.). Visa tai be galo pykino ir kėlė tikrą okupanto įtūžimą dėl slaptosios lietuviškos spaudos. O toji spauda ir atsišaukimai, leidžiami tik nugalėjus didelius sunkumus ir pakeliant aukščiausią riziką, buvo tada, jei ne vienintelis, tai kiekvienu atžvilgiu pats svarbiausias lietuvių tautos rezistencinės valios pasireiškimas ir visuomet sėkminga priemonė paversti niekais visas vokiečių užmačias. Todėl ir iš mūsų pusės į tai buvo atkreiptas pirmutinis dėmesys.

Nuo 1943m., o ypač pradėdant 1944 metais, Gestapo aparatas Lietuvoje su įsiutimu griebėsi bet kokių priemonių rezistencinei lietuvių propagandai suardyti, išnaikinti jos lizdus, išgaudyti ir sulikviduoti jos bendradarbius ir platintojus. Negalėdami nieko pasiekti, vokiečiai ieškojo agentų įsibrauti į rezistencijos lizdus, ieškojo šnipų ir pasidavėlių lietuvių. Reikėjo tam pasipriešinti, apsaugoti, o kai kada net pašalinti iš kelio vieną kitą niekšą. Laisvės kovotojai, kurių spaudos platinimo tinklas Lietuvoje buvo neabejotinai geriausiai suorganizuotas, ne kartą taip pat padėdavo išskirstyti į tolimiausius užkampius ir kitų grupių spaudą. Jie buvo visada budrūs, akylūs, energingi ir, kur būdavo reikalinga, kietai ir taikliai smogdavo išdavikams.

Didėjant okupanto represijai, LKS organų veikla taip pat turėjo ieškoti vis efektyvesnių ir giliau siekiančių rezistencinės propagandos ir darbo priemonių.

"Laisvosios Lietuvos" radijas

Tuo tikslu LKS jau nuo 1943 metų pavasario pradėjo ieškoti galimybių radijo siųstuvui įsitaisyti.

Po ilgų pastangų ir atkaklaus ieškojimo 1944 metų pradžioje pradėjo veikti pirmas ir vienintelis – "Laisvosios Lietuvos radijas Vilnius"!

Šiame darbe neužmirštami nuopelnai priklauso jau minėtam Juozui Rudokui, kurio nepaprasta energija, drąsa ir darbštumas drauge su žemaitišku užsispyrimu šį visą reikalą pakėlė ant kojų.

Nelaimei, dėl radiotechninių prižasčių transliacijos buvo ne visur girdimos. Girdimumo zona prasidėjo tik nuo Palangos, tęsėsi per visą Baltijos jūrą, gerai buvo girdima Švedijoje ir toliau.

Šis LKS radijo siųstuvo įrengimo faktas ypač pabrėžtinas dar tuo atžvilgiu, kad jis sudarė ne tik galimybę plačiau į pasaulį paskleisti kovojančio Lietuvos krašto balsą, bet šis LKS siųstuvas buvo vienintelis rezistencinis foninis siųstuvas visoje Baltijos erdvėje ir vokiečių okupuotoje rytų Europos zonoje. Demokratiame užsienyje jis sukėlė didelio susidomėjimo ir, aišku, pritarimo lietuviškos rezistencijos gyvumui. Pvz., kai šis mūsų siųstuvas buvo išgirstas Švedijoje, ten esančios užsienio kraštų pasiuntinybės tuojau pasitelkė vertėjus, transliacijos buvo užrašinėjamos į plokšteles ir persiunčiamos atitinkamiems centrams. Kai kurių pasiuntinybių nariai LKS įgaliotiniams užsienyje yra pabrėžę, jog tuo metu vokiečių okupuotuose kraštuose tokios rūšies siųstuvas buvęs vienintelis Europoje.

Negirdimumo ribą buvo stengiamasi sumažinti atitinkamomis radiotechninėmis priemonėmis, bet antrosios bolševikų okupacijos atėjimas nebedavė progos tada šį reikalą tinkamai išspręsti.

Gestapo kova su siųstuvu

Radijo siųstuvo veikla Gestapo akyse, žinoma, tuojau atsistojo basliu. Kadangi iš pradžių siųstuvas savo darbui elektros srovę ėmė iš Kauno miesto elektros tinklo, Gestapas bandė nustatyti apytikrą siųstuvo buveinę, paeiliui išjunginėdamas iš elektros tinklo atskirus miesto rajonus. Nors rajonas kartais būdavo nustatomas, bet apčiuopiamų vaisių Gestapui tuo būdu nepavyko pasiekti. Mat tuoj po trumpų transliacijų siųstuvas su automobiliu būdavo perkeliamas į kitas vietas. Tuomet Gestapas patvarkė taip, kad sekma-dienių rytais, kai siųstuvas veidavo, daugumai Kauno rajonų būtų visai neduodama elektros srovė.

Ši okupanto taktika privertė LKS nedelsiant įsitaisyti nuosavą elektros stotelę. Tam tikslui iš Kauno geležinkelio stoties buvo pagrobtas atsarginis galingas elektros motoras. Operacijoje dalyvavo aštuoni laisvės kovotojai, iš kurių du buvo tikri policininkai, o kiti aprenkti policininkų uniformomis. Operacijai vadovavo tas pats Juozas Rudokas. (Kartu buvo paimta dar 500 litrų bezino.)

Apsirūpinus nuosavu elektros šaltiniu, siųstuvo funkcionavimas buvo garantuotas.

Kaip siųstuvus veikė

Beveik visos transliacijos buvo iš Kauno miesto. Siųstuvo apsauga buvo stipri, jį saugojo gerai ginkluoti vyrai. Jį sučiupti Gestapui būtų buvę įmanoma, tik gerokai iš anksto sužinojus siųstuvo buveinę ir panaudojant stiprias pajėgas bei nesigailint sunkių aukų. Bet, kadangi siųstuvo buveinė dažnai ir greitai buvo keičiama, tai Gestapui taip ir nepavyko prisikasti ligi Laisvosios Lietuvos radijo. Gestapas nevaržomai kontroliavo tik okupuotuosius radiofonus Daukanto gatvėje – Kaune ir Gedimino gatvėje Vilniuje. Bet ir ten ne viską...

Be šio siųstuvo, LKS dar statė naują trumpų bangų siųstuvą, kurio darbų pradžia LKS buvo asignavusi 50 000 markių. Šį siųstuvą turėjo gerai išgirsti visa Lietuva ir didelė dalis Europos. Deja, 1944m. vasaros karo eiga sukliudė užbaigti šį planą.

Nors veikęs siųstuvus, nepasiekdamas visų Lietuvos klausytojų, pilnai neatliko savo tiesioginio vidaus propagandos uždavinio, bet žinia apie jį greit pasklido po visą Lietuvą, labai pakeldama rezistencijos pajėgumo autoritetą ir sustiprindama visų tautiečių pasitikėjimą. Mums palankaus užsienio akyse siųstuvo egzistencijos faktas labai pasitarnavo Lietuvos rezistencijos vertinimo padidinimui.

"Nepakeičiamų" lietuvių apsauga

Be nupasakoto informacinio ir propagandinio darbo, LKS Spaudos skyriui, kaip ir visai LKS, reikėjo pasirūpinti lietuvių tautos fizinio kūno apsaugojimu

– nuo deportacijų į darbus Vokietijoje, nuo mobilizavimo į kariuomenę, nuo areštų, persekiojimų ir pan. Savaime suprantama, kad šių tikslų jau nebuvo galima pasiekti jokiais "propagandinėmis" priemonėmis. LKS neturėjo savo policijos ir kariuomenės, ir jos taktika reikalavo atvirų, mums daugiau nuostolingų kautynių su okupanto persveriančiomis jėgomis.

Bet lietuvių tautos vyrus ir moteris, ypač jaunimą, kurį okupantas godžiai kėsinosi išgrobti, reikėjo mėginti apsaugoti, suteikti pagalbą ir priemones. Tokių specialių priemonių teko griebtis, nepaisant jokios rizikos. Normalios, teisinės valstybės mastu tas priemones tektų neabejotinai laikyti nemoraliomis ir smerktinomis. Bet kovoje su okupantu, kuriam jokios moralumo, teisėtumo ir žmoniškumo normos negaliojo, mūsų vartotos priemonės atrodo greičiau be galo švelnios, ir šiandien jų niekas nepasmerks.

Pirmiausia reikėjo apsaugoti masiškai gaudomus tautiečius į Reicho kariuomenę ir darbams Vokietijon. Čia betgi ir pačios vokiečių įstaigos, būtinumo verčiamos, darė išimčių, nepakeičiamiems darbininkams ar specialistams išduodamos vadinamus UK (Unabkommlichkeitsbescheinigung), kurie suteikdavo šiokią tokią teisę išvengti kariuomenės ar darbo mobilizacijų. Tokie pažymėjimai, žandarams darant "ablavas" kinuose, gatvėse, prie bažnyčių ar kitur, paliestiems asmenims kontrolių metu padėdavo išsisukti nuo pagrobimo.

Tam tikslui LKS Spaudos skyrius per savo narius parūpino iš spaustuvių, kur UK pažymėjimai okupacinių įstaigų buvo spausdinami, taip pat nepastebimai išvogdavo iš "Arbeitsamtų" didesnius atitinkamų blankų kiekius. Reikiama vokiški antspaudai buvo slapta pagaminami tose pačiose dirbtuvėse, kurios gamindavo ir okupacinėms bei valdinėms įstaigoms. Parašų pamėgdžiojimo "specialistų" nesunkiai atsirado. Atlikus šiuos pasirengimus, LKS savo ruožtu pradėjo išdavinėti UK "pažymėjimus" visiems jų reikalingiems. Tuo būdu vien per 1943 metus LKS išdavė apie 2 500 UK pažymėjimų, kas jų turėtojus apsaugodavo įvairių kontrolių metu.

Okupantas UK pažymėjimus duodavo tik nepakeičiamiems darbininkams karo ūkyje ar svarbiose administracijos pareigose. Mums gi buvo visai kita nepakeičiamų lietuvių kategorija, visų tų lietuvių kategorija, kurie lietuvių tautos išsilaikymui ir atsparai buvo – tikrai UK.

"Naujų pasų" išdavimas

Kadangi į vokiečių kariuomenę ir į darbus buvo imami tik tam tikro nustatyto amžiaus žmonės, tai šios aplinkybės išvengimui LKS nutarė pradėti gaminti pasus, kuriuose būtų galima įrašyti kitokius gimimo metus ir apskritai įtraukti šiokių ar kitokių reikalingų "pakeitimus".

Tam tikslui iš Vidaus Reikalų Valdybos ir įvairių valsčių savivaldybių buvo išgauta ir "primeškeriota" visai tikrų tuščių pasų blankai. Reikalingi antspaudai buvo pasidaryti jau nurodytose dirbtuvėse, o parašų padėjimo "specialistai" šiam reikalui dar lengviau buvo "paruošti".

Šios pastangos leido LKS per 1943 metus ir 1944 metų pradžioje iki bolševikų atėjimo "išduoti" naujų pasų maždaug 800-ams rezistencijos dalyvių, kurie neturėjo būti trukdomi dėl to, kad gimė ne tais metais, negu reikia, ir kurių ankstyvesni ar vėlyvesni gimimo metai naujuose LKS išduotuose "pasuose" leido jiems būti žymiai saugesniems nuo nesiliaujančių okupantų gaudymų ir potvarkių. Pasai būdavo taip gerai padirbti, kad pasų biuro tarnautojai tik po kruopštaus tikrinimo galėdavo falsifikuotuosius atskirti nuo tikrųjų.

Ypatingais atsitikimais į pavojų patekusiems vyrams LKS išduodavo "pasus" su naujomis pavardėmis ir "profesijomis". Tuo būdu lengviau pavyko išgelbėti ar užmaskuoti ne vieną Gestapo gaudomą ar paieškomą asmenį.

Susisiekimo "reglamentacija"

Kadangi per visą vokiečių okupacijos laiką buvo labai suvaržytas susisiekimas traukiniais ir autobusais (be specialių komisariatų leidimų negalima būdavo važiuoti), tai LKS asmenys negalėjo trukdytis ilgai stovėdami eilėse, laukiant leidimų išdavimo arba dar rizikuojant jų visai negauti.

Lygiai tokie pat leidimai, kaip ir komisariatų, reikalingi antspaudai ir parašai atsirasdavo jau žinomu būdu. Tos pastangos sudarė sąlygas važinėti po visą Lietuvą ir net po visą Pabaltijį. LKS kelionės leidimus išdavinėdavo ne tik savo nariams, bet ir šiaip geriems vyrams bei rezistencijos dalyviams. Kiek tokių leidimų išduota, sunku pasakyti, nes niekas jų neregistravo. Kiekvienu atveju labai daug...

Kita kelionių ir svetimose vietose apsistojimų kliūtis buvo tarnybiniai pažymėjimai ir vad. komandiruotės pažymėjimai. Bet šitokių pažymėjimų LKS pačiai gamintis veik neteko. Gerai išplėsto organizacinio tinklo dėka tai buvo lengva įsigyti įvairiose įstaigose. Taigi LKS pareigūnai į Rygą ar Taliną važinėdavo kaip advokatai, kitą dieną – kaip gydytojai, trečią – kaip kriminalinės policijos valdininkai ir t.t.

Šios bei panašios pastangos bei jų rezultatai leido LKS pasiekti didelį judrumą savo akcijoje, o antra vertus – apsaugoti daug lietuvių nuo areštų, mobilizacijų ir deportacijų viena ar kita forma.

Apsiginklavimas ir kariniai pasiruošimai

Varydama gilią, slaptais metodais skleidžiamą rezistencinę propagandą bei kovojančių tautiečių apsaugos akciją, LKS taip pat dar darė nemažai kitų darbų, apie kuriuos rezistencinėje spaudoje tuo metu dar negalėjo būti kalbama.

Pora iš tokių akcijų, apie kurias šiandien šį tą jau galima būtų pasakyti, buvo kariniai LKS pasiruošimai, tinkamas kovotojų apginklavimas ir pakankamas ginklų bei amunicijos atsargų sudarymas ateities eventualumams pasirūpinti.

Realūs laisvės kovotojai niekad nemanė ir dabar nemano, kad lietuvių tauta pasieks laisvės ir nepriklausomos valstybės ir kad mintis galės virsti kūnu vien tik per laikraščių ar biuletenių kovą, vien tik per gerą informaciją ir dar geresnę propagandą ar vien tik per diplomatinės notas, memorandumus, demaršus, komitetų atsisaukimus ar protestus į tarptautines organizacijas.

LKS tvirtino, kad, be visos tos akcijos, lietuvių tauta pasieks laisvės ir galutinai atgaus valstybinę nepriklausomybę, tik jei pati savo jėgomis įrodys, kad ji nori, moka ir gali savo laisvę realiai ginti. Laisvės idealas gražiausiai išsispirsta tik tautos krauju palaistytas. Nepriklausomybių, kartą jas praradus, tautoms niekas nedovanoja, o reikia vėl pačioms per kovą ir tinkamą įnašą jų nusipelnyti. Mes visuomet manėme ir tebemanome, kad bet kuri mūsų politinė bei diplomatinė akcija užsienių atžvilgiu dar turi būti tinkamai paremta mūsų tautos galia sugebėti vietoje, savo žemėse, apsaugoti nuo chaoso.

Todėl LKS, ruošdamasi įvairiems eventualumams, organizavo karinio pobūdžio dalinius ir ruošė juos ateičiai. Ypač nuolat ir intensyviai buvo rūpinamasi jų apginklavimu.

Šiam tikslui buvo naudojamos įvairiomis priemonėmis. Didelę turimų ginklų dalį sudarė 1941 metais iš besitraukiančių bolševikų atimti ar jų išmėtyti bei sandėliuose paliktieji ginklai. Ir beveik niekas iš tų ginklų, vėliau vokiečiams griežčiausių bausmių akivaizdoje reikalaujant juos grąžinti, nebuvo atiduoti. Tatai gerokai prijaudindavo vokiečius, nes jie gerai nujautė apie esančias mūsų žmonių rankose ginklų atsargas.

Ginklų atsargos papildymą sudarė nelegalūs pirkimai iš vokiečių kareivių už pinigus, žąsis, lašinius, degtinę ir t.t. Daug ginklų parveždavo atostogoms grįžtantieji mūsų savisaugos batalionų nariai. Gerokus kiekius parūpindavo ir lietuvių kriminalinė policija, kuri, surinkusi juos iš kriminalinių nusikaltėlių, po to rasdavo būdų perduoti į laisvės kovotojų rankas. Taip pat atskirais atvejais, ypač provincijoje, būdavo jėga arba gudrumu išgrobiami rankiniai ginklai iš vokiečių karių.

Lietuvos Šaulių sąjunga ir bendros pastangos kariniame sektoriuje

Tinkamai suprantant, kad būtina suderinti ir sujungti karinio pasiruošimo pastangas ateities eventualumams, LKS drauge su keliomis kitomis pagrindžio grupėmis atkūrė pagrindinę Lietuvos Šaulių Sąjungą – 1943 metų pabaigoje. Jau iki to laiko suorganizuoti įvairiose Lietuvos vietovėse slapti LKS kariniai padaliniai, įsijungę į LŠS, ir LKS kariški nariai pradėjo aktyviai organizuoti ir dalyvauti didesnių ar mažesnių vietovių LŠS štabuose.

Drauge 1944 metų pradžioje buvo pradėtas leisti LŠS organas "Laisvės Trimitas", kurio išleidime ir platinime LKS aktyviai dalyvavo.

1944m. pradžioje prie VLIKo buvo sudarytas tam tikras karinių pajėgų štabas visų rezistencijos slaptų karinių pastangų sujungimui. Šiame štabe LKS turėjo nemažai savo atstovų.

Atskleidžiant pastangas kariniame sektoriuje, ypač organizacinėje srityje, deja, dėl suprantamų priežasčių šiuo metu tenka pasitenkinti tik sausu šių faktų paminėjimu.

Raudonojo banditizmo apmalšinimas

Vokiečių okupacijos metais LKS kariniai daliniai provincijoje pradėjo slaptą, "intymią" kovą su bolševikų desantininkais bei atskirais raudonaisiais partizanais, – ir tokiomis akcijomis prisirinkdavo ginklų.

Mastai, žinoma, labai skyrėsi, bet padėtis, kuri ėmė susidaryti Lietuvoje, kai kuriais atžvilgiais turėjo panašumų su ta padėtimi, kuri nuo 1943 metų pradėjo susidaryti Jugoslavijoje, kur generolo Michailovičiaus "cetnikai" ne kartą sueidavo į kruvinus "santykius" su Kominterno agento Broz-Tito partizanais. Už tai Michailovičius buvo sugautas, komunistų nuteistas mirti kaip "karo nusikaltėlis" ir sušaudytas. Panašius nuteisimus dabar bolševikai padaro Lietuvoje ne vienam laisvės kovotojui.

Jau 1943 metų pabaigoje LKS padaliniams provincijoje buvo duotas įsakymas, taip pat 1944 metų pradžioje per slaptus Kauno apygardos apskričių vadovybių suvažiavimus nuspręstas nusistatymas organizuoti sistemingą kovą su tuo metu dar nelabai gausiais bolševikiniais partizanais, iš lagerių pabėgusiais raudonarmiečiais belaisviais bei kitais iš vokiečių dalinių pasitraukusiais ir atviriausiu banditizmu besiverčiančiais visokiais "ukrainiečiais." Bet buvo griežtai įsakyta visa tai atlikti be vokiečių pagalbos ir žinios. Teigiami rezultatai buvo užregistruoti iš Kazlų Rūdos, Punsko, Širvintų, Giedraičių, Žaslių valsčių.

Kokia buvo karinių dalinių ir ginklavimosi organizavimo tvarka bei nauda, plačiau kalbėti galėsime tik antrajai bolševikų okupacijai pasibaigus...

Kovotojiškos "eisenmarkės"

Ginklams pirkti, žmones apsaugoti, spaudai leisti ir visokioms kitokioms operacijoms, savaime suprantama, reikėdavo nemažai lėšų. Įvairias pajamas toms išlaidoms finansuoti LKS daugiausia surinkdavo kaip slaptas aukas iš susipratusių lietuvių. Pagal pasiturėjimo lygį buvo aukojama nuo 5Rm. iki 30 000Rm. Aukų pakvitavimai, kaip "Laisvės Kovotojo" skaitytėjai atsime- na, buvo dedami laikraštyje, skelbiant pagal susitarimą inicialus. Bet dažniausiai mažesnių ar didesnių sumų aukotojai pasitenkindavo įteikdami pinigus ge- rai pažįstamiems ir patikimiems asmenims. Šitokio pobūdžio laisvės kovoto-

jo kvitai ar vekseliai nebūtinai.

LKS jaučiamai sustiprino savo išdą, kai 1944 metų pavasario pradžioje savo slaptojoje spaustuveje pradėjo spausdinti vadinamąsias "eisenmarkes." Kaip žinoma, Lietuvoje tuo metu geležį ar jos gaminius buvo galima pirkti tik pagal vokiečių okupacinių organų labai šykščiai išduodamus pirkimo ženklelius – "eisenmarkes." Kadangi jų buvo sunku gauti, tai jų spekuliacinė kaina juodojoje rinkoje buvo labai aukšta. "Gamindama" "eisenmarkes", LKS pelnė lėšų rezistencijos reikalams, taip pat sudarė sąlygas pasklisti krašte didesniems geležies kiekiams.

LKS savo "eisenmarkes" juodojon rinkon leisdavo 25 proc. pigiau, negu privatūs "vaizbūnai", daugiausia vokiečių komisariatų valdininkai. Jie greit pajuto nemalonią konkurenciją, ir dešimtys tūkstančių lietuviu prakaitu uždirbtų markių nebeišplaukdavo Vokietijon, bet, likusios savame krašte, pasitarnaudavo daug vertingesniems reikalams... Tačiau artėjantis frontas ir kai kurių LKS "spekuliantų" suėmimai neleido šio reikalo kaip reikiant išplėsti ir visiškai monopolizuoti rezistencijos tikslams geležies rinką juodojoje biržoje. Reikia tikėtis, kad už šią "spekuliaciją" kilniam tikslui lietuvių tauta ant LKS nepyks.

Kovotojų biudžetai

Dabarties lietuvių mažiau begalėtų dominti paprastai nuobodūs ir sausi biudžetinių statistikų raportai. Tačiau vaizdo paryškinimui ir akcijos "nervų" pailiustravimui keletą skaitmenų būtų galima pateikti.

Antinacinės rezistencijos metu LKS turėjo apytikriai apie 350 000Rm. Pajamų gal truputį daugiau negu išlaidų.

Laisvės kovotojai savo pajamų ateities fondu neinvestavo doleriais ar deimantais. Jie pinigą vertino tik tiek, kiek jis galėjo tuo metu teikti efekto rezistenciniams reikalams.

Beje, minėtoji išlaidų suma apima tik LKS Vyr. Vadovybės operacijas. Kiek išleido apygardų ir apskričių vadovybės, galima tik labai apytikriai apskaičiuoti. Jų išlaidų sumą labai apytiksliai būtų galima vertinti 150 000Rm. Apygardas dažnai paremdavo Vyr. Vadovybė iš savo išdo. Stambios išlaidų sumos nepereidavo per jokias kontroles ir registracijas, o būdavo atliekamos lygiagrečiai ar nepriklausomai nuo "biurokratinių" LKS organų. Specialios

aplinkybės visiškai paaikšina ir pateisina tokią "finansinę sistemą".

Paprastų išlaidų LKS Vyr. Vadovybės sąmatoje nuo 1943m. būdavo kas mėnesį apie 8000-10 000Rm. Nenumatytos ir specialios išlaidos kartais pasiekdavo iki 30 000Rm.

Spaudos reikalams kas mėnesį buvo išleidžiama 3000-5000Rm. Kaip minėta, LKS savo leidinius ne visuomet spausdindavo nuosavoje spaustuvėje, be to, tekstas dažnai būdavo renkamas viešose spaustuvėse linotipais (!). Šiems dalykams atlikti LKS lėšų negailėdavo. Pvz., už "Laisvės Kovotojo" Nr.13 atspausdinimą vienoje viešojoje spaustuvėje (žinoma, slaptai) buvo sumokėta 2000Rm. ir t.t. Nuolatiniams slaptosios spaustuvės darbuotojams buvo mokami aukšti atlyginimai. Pvz., raidžių rinkėjas už vieno nedidelio numerio surinkimą gaudavo 200Rm., kai tuo tarpu viešose spaustuvėse jis už viso mėnesio darbą galėjo gauti tik apie 120-180Rm. Taigi mes nesilaikėme nei generalkomisaro tarnybinių kategorijų Ostlando kraštams, nei jo "kainų tvarkytojo" potvarkių.

Broliška pagalba nelaimėje

Didelę išlaidų porciją sudarydavo slapta šalpa Gestapo suimtųjų LKS narių ir kitų lietuvių šeimoms.

Suėmimo atveju šeima gaudavo vienkartinę pašalpą ligi 1000Rm., o po to kas mėnesį reguliariai buvo mokama atitinkama suma, priklausomai nuo šeimos narių skaičiaus. Pvz., suimtojo žmona (be vaikų, nepaisant ar kur ji dirba, ar ne) gaudavo po 300Rm. mėnesiui. Rezistencijos akcijos bendradarbis, išvengęs suėmimo, bet priverstas slapstytis, gaudavo maždaug po 500Rm. mėnesiui. Pagal gyvenimo sąlygas tai nebuvo kažin kokie ištekliai, bet ir tokia besislapstančiojo kovotojo "alga" maždaug prilygo Rentelno "generalinių tarėjų" oficialiosioms algoms.

Tūkstantines sumas LKS yra davusi Stutthofe kentėjusių ir žudomų lietuvių neoficialiam šalpos komitetui.

Itin dideles sumas LKS yra išleidusi savo narių vadavimui iš Gestapo nagų. Ir Gestapas kartais, nors gana sunkiai, buvo paperkamas: korupcija ir nacių administracijos Lietuvoje supuvimas jau buvo ir jį pasiekęs. Kodėl nepasinaudoti? Bet išpirkti iš Gestapo nagų areštuotą kovotoją pasisekdavo

tik tada, kai jam kaltinimas nebūdavo didelis. Pvz., vieno tokio asmens vadavimui buvo išleista 10 000Rm. Sunkesniais atvejais pinigai nepadėdavo.

Nesivaržydama išlaidomis ir be šykštumo LKS galėjo pasiekti daug gerų rezultatų, įvairius reikalus organizuojant. Tatoi kartu leido pajusti jos nariams, kad nelaimės atveju tiek jie, tiek jų šeimos neliks be globos. LKS visą laiką nuoširdžiausiai siekė auklėti, palaikyti. /.../

B.d.

ŽEMAITIJOS PARTIZANO DIENORAŠTIS

(tęsinys)

Baigiasi vasaris. Jau visiškai netoli pavasaris. Atgims graži Lietuvos gamta, sužaliuos medžiai ir pražys gražiažiedžiai kaimo sodai. Bus jauku ir gera.

Kiekvieną dieną penktą valandą vakaro girdime transliaciją gražiąja lietuvių kalba iš Niujorko. Skelbia, kad su atgimstančiu pavasariu ateina Laisvė ir kad Kremliaus tironai bus sutriuškinti. Šiandien 27-oji vasario. Rytas ūkanotas ir labai šiltas, dvelkia pavasariu. Stoviu sargyboje prie savo bunkerio – niekur nieko, tylu, ramu, tik retkarčiais iš bunkerio pasigirsta linksmas vyrų juokas ir radijo muzika. "Na, mes gyvename neblogai,"-pagalvojau vaikštinėdamas kietu iš sniego sumintu į bunkerį einančiu taku. Atsklinda kažkokio paukštelio balsas, skelbiantis pavasarį. Migla krinta žemyn ir sparčiai tirpdo sniegą. Man darosi džiugu: pėdsakas sumažės, gerokai palengvės mūsų būklė. Užvakar gavau nuo savo mylimos mergaitės laišką. Ji rašė gyvenanti neblogai, tik ne kartą turėjusi pavojų, reikėję toli bėgti. Rašo ji, kad vilkų ruja užpuolusi kaimą – reikėję skubiai nešdintis tolyn. Vilkais ji vadina rusus, nes laiškas buvo gautas paštu. Juk ten neparašysi tiesiog, kad buvo rusų siautimai, nes jeigu bolševikai patikrintų laišką, tai atsidurtų pavojų mano ryšininkė ir Aldutės šeima, o kad išvengus tokio pavojaus, reikia rašyti maskuotai. Tokiu atveju, patikrinę laišką, jie vis tiek nieko nesupras.

Vakar pradėjo snigti ir truputį atšalo. Sargybą nutraukėme pusę šešių. Sueiname visi į bunkerį, užsidegame žibalinę lempą ir patenkinti šį tą linksmai šnekučiuojamės. Algirdas užsuko radiją iš Vilniaus, iš kur girdime nežabotą šlykščių bolševikų propagandą. Visokius nebūtus dalykus bolševikai pagimdo ir nori žmoniją įtikinti šlykščia savo melagyste. Kiti vyrai linksmai šaiposi iš vienas kito, o aš kažkodėl toks neramus, kad nei pats nežinau, ko man trūksta. Grumiasi manyje kažkokia neapykanta, rodosi, lyg norėčiau tuoj pat atkeršyti bolševikui už tas mūsų tėvynei padarytas žaizdas. Kalbina mane mano broliai, o aš nei kalbėti nenoriu. Dobilas klausia manęs: "Kas tau yra, kad tu toks niūrus šį vakarą? Būdavai visuomet linksmas, o šį vakarą visai

ne tas". "Nieko, – atsakiau, – taip aš jau toks rimtas nutariau būti", – lyg norėdamas paslėpti savo pasikeitimą, teisinausi.

"Na, vyrai, duosiu vakarienės, pasiruoškite," – pasakė Dobilas ir patiesė ant narų vidurio laikraštį. Mes, nusiaavę batus, sulipame ant narų ir, kaip vaikai, parietę kojas, laukiame viralo. Dobilas padėjo ant patiesto laikraščio pilną keptuvę šutintų bulvių (šutienės), o į bliūdėlį – žalių kopūstų. Valgome, linksmai juokaudami, su pasigardžiovimu, nes kitko neturime. Tai vienintelis maistas kiekvieną vakarą – šutintos bulvės ir žali kopūstai. Pavakarieniavę atsigulame. Naktį pareina iš kaimo Simas. Algirdas, pakėlęs galvą, pakalbino parėjusį Simą: "O, tai jau ir tu parėjai?" "Taip, parėjau," – atsakė ir pradėjo nusiirengti. "Fui, kad sninga, vėjas šiaurys atsisuko ir po truputį pradėjo šalti," – purtydamas sniegus nuo kepurės, aiškina Simas. "Girdeni, duok man vieną antklodę ir slinkis truputį arčiau sienos." "Gerai," – atsakiau, duodamas antklodę ir, prisispaudęs prie sienos, užmigau.

Ryte pirmutinis sargybą ėjo Zigmas, o pusę septynių jį pakeičiau aš. Rytas nešaltas, už vakarykštį šiltesnis. Eglės storai apsnigtos, labai gražu. Vaikštinėju takučiu, nei kiek nenuobodžiaudamas. Įvairiaplaukės pelės bėgioja ieškodamos sau maisto, kurio joms čia netrūksta, nes visi mūsų maisto likučiai išmetami laukan.

Mane pakeitė Simas. Įėjęs į bunkerį, pavalgiau kasdieninės bulvienės ir užsirūkėjęs, paėmiau savo dienoraštį.

Pirmomis kovo dienomis staiga atšalo oras. Vieną naktį buvo šalčio net 20 laipsnių ir vėl prasidėjo tikra žiema. Veltui mūsų džiūgavimai ankstyvu pavasariu, nors mums tas šaltis ir nėra taip svarbu. Gyvename bunkeryje, kentėti šalčio nereikia, tik blogai, kad sniego daug. Maistas jau visai baigiasi, o išeiti nelabai galima, nes jei padarysi pėdsaką, tai gali pasekti burliokai ir išvyti mus iš trobelės. Tada būtų jau žymiai blogiau gyventi. Nėjome į kaimą tol, kol suvalgėme viską, ką tik turėjome. Galų gale teko išbūti nevalgius visą dieną. Ketvirtadienio vakare, nežiūrėdami į pėdsakus, mudu su Zigmu išeiname į kaimą parsinešti maisto. Iš girios išeiname labai atsargiai, pasaugodami pėdsakus, o paskui pasileidome per laukus, kaip vėjo nešami. Mat visą dieną nevalgę, tai eiti labai lengva. Užsukame pas vieną ūkininką, kuris buvo mums žadėjęs sumalti miltus. Paklausiu, kaip reikalai. "Tvarkoj, sumaliau," – atsakė žmogus, – ir pristačiau ten, kur jūs buvot nurodę." Širdingai padėkojom

žmogui už atliktą žygį ir, atsisveikinę, išiname: "Dabar tai tikrai užeisim vakarienės. Man pilve jau visai tamsu," – sako Simas, rodydamas man ant kalno stūksantį seną ūkį. "Čia mūsų jau seniai būta. Gal pataisys neblogą vakarienę". Užiname į vidų. Šeimininkė skundžiasi smarkiai nusigandusi, tikrai pagalvojusi, kad sribai, bet kai pažinusi Zigmo balsą, tai atsipeikėjusi ir nudžiugusi mūsų atsilankymu. Seniai jau mačiusi partizanus ir labai pasiilgusi. "Kas tu toks? Eik šen į šviesą, pasirodyk," – atsigręžus į mane linksmai kalbina šeiminikė ir, delnais suspaudus mano žandus, pakreipia mano veidą į šviesą ir, žiūrėdama man į akis, kalba toliau: "Jei ateitum vienas, tai antrą kartą galėčiau tave pažinti ir nepalaikyti provokatorium", -pakraipiusi į šalis mano galvą, gerai apžiūrėjusi, paleido. "Šeimininke, gal ką nors vakarienės mudviem", – paprašė Zigmas, – esame labai išalkę. "Gerai," – atsakė šeimininkė ir nuskubėjo pagaminti. "Na, vyrai, vakarienę jau padariau. Prašau čia pas mane į virtuvę", – įbėgus už kokio pusvalandžio, pakvietė mus. Įeiname į virtuvę. Ant baltai užtiesto stalo padėta gardi kiaušiniene. Sėdame už stalo. Šeimininkė atriekė duonos ir paprašė valgyti. Pavalgę taisomės išeiti, o šeimininkė prašo, kad dar nors valandžiukę pabūtumėm, pakalbėtumėm. "Juk seniai buvot ir kažin kada vėl ateisit". "Labai skubam, neturim laiko", – teisinamės ir, išėmęs iš kasetės partizaninės spaudos, Zigmas pasiūlo šeimininkui. Šis godžiai pagriebia spaudą ir, karštai padėkojęs, įsideda į kišenę. Šeimininkė pasiūlė įsidėti ką nors iš maisto. "Labai gerai, – sakau, – jeigu dar kiek turit, jei bolševikai neatėmė, tai įdėkit ką nors." Nubėgus šeimininkė atnešė dešros. Nuoširdžiai padėkoję, išėjome.

Buvom užėję dar pas du ūkininkus ir daugiau niekur nutarėm neiti, o grįžti namo. Pareję uždegėm lempą ir džiaugiamės geru šios nakties laimikiu. "Žmonės tikrai myli Lietuvos partizanus, – kalbame, – kad vienas ūkininkas išgalėjo duoti visą kumpį". Dar atsiplovę, suvalgėm po gabalėlį dešros ir nuėjom miegoti.

Kitą vakarą ruošmės važiuoti arkliais kur nors į kolchozą paimti valdiškos kiaulės, bet nelaimei pradėjo snigti ir, nedaug pasnigus, nustojo. Važiuoti negalima – pėdsakas gan žymus. Turėsim vėl palaukti kelias dienas, kol apsivažinės keliai. Keliom dienom praėjus, mūsų parsineštieji kumpiai pasibaigė. Rytdienai nebeturime ko valgyti. Reikia būtinai vėl eiti į kaimą. Šeštadienio vakare mudu su Zigmu išiname, o Simas išeina vienas kiton pusėn.

Zigmas turėjo dar kitokių reikalų: reikėjo iš vieno ūkininko paimti mūsų pačių padėtus pas jį grūdus ir nuvežti į kitą, neįtartiną vietą, nes tas žmogus buvo jau įtariamasis. Tai Zigmas ir nutarė grūdus iš jo paimti. Pirmiausia užeiname pas vieną pakeliui gyvenantį ūkininką paimti man autų. Gavęs autus apsiaviau ir atsisveikinę išiname. Nueiname pas tą, kur yra mūsų grūdai. Paprašome, kad jis viską sutvarkytų: susemtų į maišus, sukrautų į roges ir pakinkytų arklius. Šeimininkas nelabai nori sutikti, aiškinasi, kad gali kas pamatyti ir, be to, esą "reikėjo pranešti vakar, daug darbo, tai būčiau mielai noru sutvarkęs, be jokio strioko", bet, kai mes paaiškinom, kad vakar tikrai negalėjom, tai norom nenorom šeimininkas sutiko sutvarkyti per valandą laiko ir nuėjo ruošti, o mes nuėjom į daržinę laukti, kol sutvarkys. Už valandos ateiname į kiemą, – rogės jau paruoštos, o šeimininkas baigia kinkyti arklius. Matome, kad ilgai laukti nereikes, atsitraukiam kelis žingsnius nuo liktarnos šviesos ir stūksome susirietę prie tvarto kampo. Stovėti šalta. Pradėjome gimnastikuotis ir sušilom tiek, kiek reikėjo. Baigus gimnastikuotis, šeimininkas baigė kinkyti arklius ir pristatė mums. Zigmas perėmė vadžias ir, nuoširdžiai padėkoję, sulipome į roges ir pavarėme arklius.

Netrukus privažiavome tą ūkį, kur padesime rugius. Aš pasilikau prie vežimo, o Zigmas nuėjo prisikelti šeimininkės. Po keleto minučių ateina Zigmas ir, skubiai paėmęs vadžias, apsuka arklius ir nuvažiuojam prie svirno. Sustojus šeimininkė skubiai atidarė svirno duris. Aš, nieko nelaukęs, skubiai griebiu už maišo ir einu į klėtį. Zigmas su prožektorium šviečia man kelią, o šeimininkė rodo, kur eiti. "Reikia lipti laiptais ant aukšto", – parodė man šeimininkė. "Gera!", – atsakau ir pradėdau kopti aukštyn. Laiptai labai statūs, maišas sunkus, bet Zigmas iš užpakalio truputį pastūmė, tai vargais negalais užtempiau ir nuleidau nuo nugaros. Zigmas nuėjo atnešti antro maišo, o aš pradėjau lipti žemyn. Įvyko nemalonas nuotykis: nuo pusės laiptelio nusprūdo mano koja ir aš nubildėjau žemyn. Atsikėlęs patrynčiau delnu užpakalį – truputį užsigavau į laiptus. Zigmas, leipdamas juokais, paklausė: "Na, Girdeni, kas tau pasidarė? Ko čia puldinėjai, tur būt užsigavai?" – kiek nurimęs paklausė. "Ne, nieko", – atsakiau, truputį susigėdęs, ir nuėjau paimti paskutinio maišo. Baigę darbą, padėkojom šeimininkei už priėmimą ir, įsėdę į roges, nuvažiuavome. Atvažiuvom ten, iš kur buvo paimti arkliai. Atidavę šeimininkui, atsisveikinę išėjom namo. Užeiname dar pas vieną žmogų paprašyti vakarie-

nes. Gavome tik pieno išgerti, o daugiau nieko. Šeiminkė mums pasiūlė įdėsianti kumpį, o vakarienės duoti negalėjo, nes neturėjo duonos. Padėkoję už kumpį, atsisveikinę išėjom.

Pareiname į bunkerį. Vyras saldžiai miega, tik Simas dar negrįžęs. Aš surūkau cigaretę, ir abu su Zigmu nueiname miegoti.

Pirmadienį Algirdas su Simu eina parnešti iš kaimo žinių. Pranas su mūsų virėju Dobilu išėjo maistauti. Zigmas išėjo parnešti pyrago, kur šeštadienį buvom užsakę. Namuose pasilikom tik aš ir Sakalas. Nutarėme išsivirti kavos. Užkūriau ugnį ir, išplovęs puodą, užkaičiau. Sakalas užkaitė pasišildyti vandens galvai plauti. Ugnis pradėjo smarkiai degti, ir mano kava greitai išvirė. Įdėjau tris valgomus šaukštus kavos miltelių, gerai sumaišiau ir nukėliau. Nespėjus kavai ataušti, parėjo Zigmas su pyragu. "Na, Girdeni, paimk. Aš neišlaikau," – įsivertęs pro duris, numetė man smunkantį maišą. Skubiai paėmiau iš Zigmo maišą ir tuoj pradėjau kraustyti. Radau įdėta keletą saldžių bandelių ir tris didelius pyragus. Nusirengęs Zigmas tuoj įsipylė kavos ir pradėjo valgyti. Nieko nalaukę ir mudu su Sakalu įsipylėme kavos ir, pasiėmę po vieną saldžią bandelę, su pasigardžiovimu nekalbėdami valgėme. Gardžiai pavakarieniavę, užsirūkome po pusę cigaretės ir ruošiamės miegoti.

Išaušo antradienio rytas. Iš nakties radom gerokai prisnigta. Vidurdienį išsiblaivo dangus. Saulutė tikrai pavasariškai šypsosi, žmonės malkauja miške. Pasinaudodami paskutiniu žiemos keliu, stengiasi prisivežti vasarai. Išėjau sargyboje pakeisti Zigmo. Pyška visose pusėse. "Šiandien labai daug malkauja", – sako Zigmas. "Tikrai daug", – patvirtinau. "Šiandien gerokai kelius pravažinės. Tur būt šį vakarą galėsime važiuoti į kolchozą kiaulių parsivežti", – aiškinu Zigmui. "O kas mums rūpi? Yra būrio vadas. Jo reikalas rūpintis. Jeigu sakys, tai ir važiuosiu, jeigu ne, tai ir sėdžiu namuose," – lyg juokaudamas sako Zigmas ir įeina į bunkerį. Po valandos manęs pakeist ateina Simas. "Na, Simai, šį vakarą tur būt važiuosim į kolchozą? Aš – taip šį vakarą tikrai važiuosiu, atidėlioti negalima. Pėdsakų tur būt nebus". "Atrodo, kad negalėtų būti," – pritariu lipdamas bunkerio laiptais.

Vakare Simas isako man ir Zigmui apsirengti. Visi trys važiuosim. "Gerai, tuojuo", – atsakau ir už kokių dešimties minučių mudu pasiruošę. Aš, Zigmas ir mūsų būrio vadas Simas pirmiausia einame į arklių fermą paimti vežimo. Priename ūkį. Girdim ūžiant motorą. "Kas čia yra, kad motoras

ūžia?" – paklausiau. "Blogai, negalėsime priėti. Bus svetimų žmonių. Matai, čia yra malūnas. Matyt, šį vakarą mala, nepataikėm ateiti", – paaiškino man Zigmąs. Priėjom visai netoli ūkio. Simas pastatė prie medžio kulkosvaidį ir liepė mums pasilikti, o pats nuslinko prie langų apžiūrėti. "Vis tiek aš kaip nors išsiaiškinsiu šeimnininką ir jis turės man pakinkyti arklius,"-paaiškino.

Stovime mudu su Zigmą medžių šešėlyje. Oras nešaltas, mėnulis šypso si pro rūką, apsibrežęs dideliu šviesiai pilku ratu, sparčiai kopia aukštyn, žerdamas šaltus, kas kartą vis ryškesnius savo spindulius ant suakmenėjusio sniego. "Koks didelis ratas apie mėnesį," – nusistebėjo Zigmąs. "Tur būt bus bjauraus oro, – nusprendžiame. Gerai, kad šį vakarą sutarėm važiuoti. Gal rytoj pėdsaką panaikins". Besišnekučiuojant ateina Simas ir praneša, kad gauti vežimo neįmanoma. Gerieji arkliai išvažiuoti, o likusieji visi serga. Zigmąs pasiūlė eiti į kitą bazę. "Būtų neblogai, bet jau nėra laiko, nes su Bičiuliu sutariau, kad atvažiuosiu iki aštuonių, o štai jau dabar pusė aštuonių, o kol nueisiu, pakinkysiu, – truks apie valandą. Todėl turime daryti kitaip, – paaiškino Simas. Dabar tu, Zigmąi, eik namo, o mudu su Girdeniu eisim pėsti iki Bičiulio ir mėginsim sutilpti į vieną padvadą," – pasakė Simas.

Zigmąs grįžta namo, o mudu su Simu vykstame į susitikimo vietą. Sparčiais žingsniais patraukėme per laukus ir už pusvalandžio prisistatėm Bičiuliams. Jie jau seniai belaukią mūsų. "Tai ar jūs tik šitaip?" – paklausė mūsų būrio partizanas Bičiulis. "Taip, tik šitaip. Arklių negavom. Dabar turėsime pasitenkinti tik vienu vežimu," – paaiškino Simas. "Na, gerai, tai sėskit į roges ir važiuojam, nes jau laikas," – paėmęs vadžias pasakė Bičiulis ir pavarė arklius. Arkliai geri, kelias irgi neblogas. Važiuoti vienas malonumas. Po valandos ir fermoje. Išlipę einame pas kiaulių prižiūrėtoją ir pareikalaujame pjomui peilį ir kirvį. Gavę einame į tvartą ir pradėdame darbą. Mane nusiuntė į kambarį prižiūrėti šeimnininkų, kad niekur neišeitų, o Simas su Benium tvarkosi. Viską sutvarkę, įeina abu pas mane į kambarį. Įsakom šeimnininkui, kad be ryto niekur neišeitų, o ryte galima ir pranešti. Atsisveikinę išvažiuojame. Bičiulis mudviejų kiaules atvežė netoli mūsų bunkerio, o į bunkerį parvežti pasiprašėme mūsų ryšininko. Mums laimingai pasisekė. Turime dabar šviežios mėsos, gardžiau pavalgysim. Ilgai nelaukę, einame miegoti, nes buvo jau visai prieš rytą, be to, buvome gerokai išvarę.

Dienos slenka nenuobodžiai. Radijas praneša įdomių naujienų, oras atšilo,

laukiame pavasario. Esame mūsų būryje trys vienvardžiai partizanai. Reikia ruošti vardadieniui. Vyras perkalba kasdieną po kelis kartus, kad reikėsią sveikinti. Džiūgauja, kad turi ne vieną, o tris, tai turėsią daug naudos. Simas iš būrio kasos paėmė pinigų ir įdavė nupirkti tris butelius vyno. Gyrėsi kaime užsakęs iškepti pyrago, o Sakalas prižadėjo alaus. "Bus gerai, – nutarėme, – galėsime neblogai praleisti laiką." Vieną vakarą prieš vardines einame į kaimą parsinešti lašinių, nes kolchozo kiaulės visiškai liesos, apie lašinius nėra ko ir kalbėti. Užiname pas vieną žmogų vakarienės. Šeiminkė sutinka padaryti. Pavalgę ir užsirūkę po cigaretę, padėkojam šeiminkai ir išeinam. Aplankom keletą gerų žmonių. Kiekvienam paliekam partizaninės spaudos ir einam ten, kur buvom numatę gauti lašinių. Praėjom miško kampą, įstojom į kelutį ir žygiuojam rytų kryptimi. Aplink tyla, retkarčiais pasigirsta skambus šuns balsas. Sustoję pasiklausome, apsidairome. Šuniui nustojus loti, žengiamo tolyn. Kelutis sukasi pietryčių link. Pasukame ir mes. Staigi pakalnė. Atsargiai nusileidžiame. Visa pakalnė, kuria eina kelutis, nuklota slidžiu ledu, todėl reikia labai saugotis, kad nepargriūtum. Priartėjame prie ūkio. Atrodo, viskas ramu. Užiname kieman. Mirtina tyla. Zigmas pabeldžia į langą. Iš trobos paklausia: "Kas?" Zigmas nepasisako kas esąs, bet liepia atkišti duris. Priėjusi prie lango šeiminkė ir pamačiusi ginkluotus, išsigando ir sudejavo, kad bijanti, bet, daug nesiginčijusi, įsileido. Sueiname į vidų. Pusnuogė šeiminkė laksto po kambarį, ieškodama sijono ir keikdama, kad negalinti greitai rasti. Neseniai parėjusi iš kažkokių vaišių ir dabar neatsimenanti, kur pasidėjusi. "Tur būt ji girta," – tyliai sušnibždėjo man į ausį Zigmas. "Tai tikriausiai girta," – patvirtinau. Iš šeiminkės elgesio matyti, kad galvelė netuščia. Vargais negalais sijoną surado ir apsvilkusi pasisveikino. Zigmas užsiminė apie vaišes. Šeiminkė pati prisipažino, kad esanti girta ir vaišinti negalinti. Ji mums siūlo nueiti kažkur į kaimynus. Ten esančios trys mergos ir jos labai vyrus mylinčios. "Iš manęs, bobos, tai jūs nieko nelaimėsit," – pliauškia girta šeiminkė. "Na, kad vaišinti negali, tai įdėk lašinių kelionei," – užminė Zigmas. Iš pradžių, kai sušnekom apie lašinius, ji nenorejo prisipažinti, kad pažįstanti mus, bet, kai Zigmas įrodinėjo faktus, tad norom nenorom prisipažino ir nuėjusi atnešė. Padėkoję už lašinius ir pasijuokę iš jos elgesio, atsisveikinę išėjom. Eidami namo, visą kelią klegėjom iš tos bobos kalbų ir, net į bunkerį parėję, vyrams papasakojome, kaip atrodo girta boba.

Pirmadienio vakare atvažiuo mūsų ryšininkas, atvežė statinę alaus ir užkandžių mūsų vardadieniui. Vienvardžiai esame trys. Ryšininkas taip pat mūsų bendravardis. Tai jau susidarėm keturi. Įėjus ryšininkui į bunkerį, čiupom ir pakelėm jį pirmą, paskui pakelė vyrai mane ir Sakalą, o Simas dar tebebuvo sargyboje. Baigęs sargybą, įeina ir Simas. Nieko nelaukė griebėm ir pakelėm. Paskui visi padėkojom už pakėlimą ir, broliškai pasibučiavę, pradėjom vaisės. Man tai labai įdomus šis vardadienis, nes sukako vieneri partizanavimo metai. Pernai tokiu metu įstojau į partizanų eiles. "Tikiu, kad kitą vardadienį jau galėsime švęsti laisvėje," – pagalvojau. Išgėrėme tris butelius vyno ir vieną šampano, po keletą stiklinių alaus, ir vaisės baigtos. Pranas su ryšininku važiuoja į kaimą, o mes, pasilikę namuose, ilgai nelaukus, sumigome. Ryte pabudę, kalbame, kad vardadienis prabėgo it gražus nakties sapnas. Dabar laukiame Velykų. Jos jau visiškai netoli, už keleto dienų. "Sutiksim ir Velykų malonumus," – pagalvojau. Dar prieš Velykas mudu su Zigmu išėjome užsakyti iškepti pyragą ir įduoti nupirkti mums reikiamų prekių. Ilgai negaišę, sugrįžome namo. Didžiajame penktadienyje mudu su Simu vėl išėjome į kaimą nusimaudyti, parsinešti pirkinių ir pyragą. Pirmiausia užėjom paimti pirkinių. Nupirkta nieko neradom, tai tuojau išėjom ir nuskubėjom maudytis. Nusimaudę užėjom paimti Velykų pyrago ir sugrįžome namo. Šeštadienio vakare ryšininkė atvežė alaus ir gerų užkandžių. Dabar jau turim visko, drąsiai galime laukti išauštančio Velykų ryto. Ryte atsikelę, pradėdam švenčių vaisės. Dobilas įleido alaus, ir nuo pirmosios stiklinės pradėjome linkėti vienas kitam laimingos ateities, kad kitas Velykas galėtų praleisti kiekvienas savo šeimoje. Ilgai vaišintis aš negalėjau, nes reikėjo eiti sargybą. Tik papusryčiaavęs, išėjau. Oras nešaltas, tirštas rūkas apglėbęs žemę, įvairiųjų paukštelių giesmių aidai sklinda po visą mišką. Taip, rodos, kažkur netoli, pasveikino mane pempė. "Jau tikras pavasaris," – pagalvojau. Iš tikrųjų – rytas velykiškas. Vaikštinėju taku pirmyn atgal ir pats nesuprantu, kodėl man taip linksma. Prisiminiau savo mylimą mergaitę Aldutę ir pagalvojau, ar ji šią 25-ąją kovo yra tokia linksma, ar ji mane prisiminė? Kaip būtų gera šiandien susitikti su mano širdies drauge! Rodos, daug ką pasakyčiau, suraminčiau, ir šventė mudviem būtų daug įdomesnė. Juk ji apie mane irgi pagalvojo. Gal ne kartą šiandien prisimins. Simas nutraukė mano svajonių siūlą. Jis išėjo mane pakeisti sargyboje. Nors sargybos laikas buvo dvi valan-

dos, man jos nei kiek neprailgo, – tartum dvi minutės prabėgo. Įeinu į bunkerį. Vyr'ai visi sumigę, tylu, ramu. Nutariau atsigulti ir aš. Po valandelės užmigau.

Pabudom jau pavakary ir pradėjom vėl vaišintis. Dobilas iš lauko įnešė statinę alaus, sudėjo ant narų užkandžius. Na, ir imame į save. Iš pradžių tylu, o kiek vėliau, kai truputį užgėrėm, užkandom, prasidėjo visokie šposavimai, juokavimai. Stengėmės kiekvienas, kad kaip nors gauti juoko iš kito: peršame vienas kitam panas, kuris kokią turi, stengiamės pašiepti. Suradę kokią nors seną, tuojau pradedame įrodinėti, kad tu pas ją lankaisi ir kad ji tave jau myli. Laikas prabėgo nepastebimai. Jau tamsu ir reikia uždegti lempą. Vakare į kaimą nutarėm neiti, nes per šventes dažniausiai siaučia rusai. Geriau su jais nesusitikti. Dar pajuokavę, linksmi, patenkinti sugulėm.

Atsikėlę antrosios Velykų dienos rytą nusiprausėm, susitvarkėm ir susirangėm ant gultų pusryčiams. Iš vakar dienos dar yra likę alaus, tai reikia jį pabaigti. Dobilas, kaip virėjas, pila alų, bei prižiūri užkandžius. Geriame linksmai juokaudami ir nuobodulio nejaučiame. Iki pavakario alaus nebeliko. Pavakary aš išėjau sargybon. Visur ramu, tartum viskas būtų išmirę. Išėjęs iš bunkerio, Dobilas prieina prie manęs ir pasiūlo. Užsirūkome. Išgirdom kažką keluku važiuojant. Nutraukėm kalbą ir atidžiai klausom. "Pasuko mūsų bunkerio link," – tyliai sušnabždėjau Dobilui. "Matysim", – atsakė. Atvažiavę prie mūsų bunkerio, sustojo ir sušuko slaptažodį. Įsitikinome, kad tikrai ryšininkas. Dobilas atsakė slaptažodį ir įbėgo pasakyti Sakalui, o aš nuėjau prie ryšininko. Priėjęs pasisveikinau ir paklausiau: "Kas gero?" "Gero tai nieko, tik kaime yra rusų. Buvo pas mane, iškrėtė ir išėjo. Tad aš paskubėjau jums duoti žinią, nes jei vakare norėsit eiti, kad žinotumėt", – nuoširdžiai aiškina man ryšininkas. Mums bekalbant atejo Sakalas. Aš atsisveikinau, padėkojau už žinias ir grįžau į postą. Vakare niekur nėjom ir tuojau sumigom. Velykų šventę praleidom neblogai: išgėrėm alučio, turėjom neblogo užkandžių, pavojų nebuvo. Po švenčių sužinojom, kad kaimuose buvo siautimai, bet mūsų tuo tarpu nepalietė.

Sausio(?) pabaigoje Algirdas su Pranu išėjo į ryšių punktą tarnybos reikalais, o mudu su Simu nuėjom į mano laiškų punktą. Naktis tamsi, labai panašu į lietu. Perėjom linija per girią. Čia pat ir punktas. Priėjau prie lango pažiūrėti, ar nėra svetimų. Pribėgus šeimininkė atkiša duris. Aš įėjau į vidų, o Simas liko

sargyboje. Man pasisveikinus, paprašė sėstis. Sušnekome po vieną kitą žodį ir, paėmęs laiškutį, išėjau. Simas bestovįs atsirėmęs į sieną pastogėje. Lietus lyja kaip iš kibiro. Pareiname į bunkerį šlapi. Viršutiniai švarkai vos pakeliami viena ranka. Nusirengiau ir su didžiausiu malonumu pradėjau skaityti laišką. Gražūs žodžiai, širdingi sveikinimai mano kovos broliams ir dar įdėtas švenčių progai atvirukas su užrašu: "Kristaus prisikėlimo varpams gaudžiant linkiu bent širdimi pakilti iš karo griuvėsių į laukiamąją taikos karalystę." "Lietuvaite". Laiškas tai nuo mano širdingai mylinčios mergaitės Aldutės, o atvirukas nuo jos giminaitės, tikros tautietės, kuri myli savo tėvynę ir jos sūnus. Aš ją širdingai gerbiu.

Aldutės laiške radau daug džiaugsmo, bet ir skausmo nemažai. Bolševikai pradėjo žudyti likusią mano šeimą. Mano seserį sumušė taip, kad pirštui padėti nebuvo sveikos vietos ant kūno. "Visa mėlyna, sutinusi, – rašo Aldutė, – bet kol kas dar paleido laisvėn". Pagailo man sesės, kad ji kenčia be jokios kaltės, vien tik už tai, kad brolis partizanas. Manęs bolševikai nepagauna, tai keršija nekaltai mano šeimai. "Ką padarysi – tokia mūsų dalia", – tyliai sudejavęs atsiguliu.

Sekmadienį pakėlė mane pusryčiams. Visi vyrai jau apsirengę, tik Algis dar tebemiegojo. Baigus man apsirengti, atsikėlė Algirdas ir pradėjo mums pasakoti liūdnas žinias. "Šįmet per Velykas žuvo daug vyrų ir keli Sąjūdžio vadai", – kalba susijaudinęs Algirdas. "Žūsta mūsų broliai," – atsiduso Simas. "O ką padarysi. Vakar žuvo jie, o šiandien gal žūsime mes," – pridūrė Zigmas. "Teisybė, bet rankų nenuleisim, keršysim bolševikams tol, kol gyvensim. Mirti mes nei kiek nebijom, nors jie čia sutrauks milijonines jėgas, darys milžiniškus siautėjimus, visa tai mūsų nei kiek nebaugina, nes lietuvis nenori vergijos. Juk mes pasirinkom gyvenimą arba mirtį, o antras dalykas – mes turime laimėti," – pasakė Algirdas ir pradėjo ruošti pusryčiams.

Kovo 14-os vakare Algirdas su Pranu ruošėsi išvykti į sąskrydį – partizanų vadų susirinkimą, išrinkti naujus vadus žuvusių vietoje ir tada turės progos tiksliai sužinoti, kiek žuvo ir kiek liko gyvų. 14-os vakarą Algirdas su Pranu išvyksta, o mes likę tvarkomės savo reikalus. Praleidus žiemą, yra daug visokio darbo. Gulėti jau nebus kada.

Išaušo 1951m. kovo 16-oji diena. Simas pareiškė, kad jau reikia palikti bunkerį. Jo žodžiams mes visi pritarėm ir, sulaukę vakaro, kiekvienas susi-

tvarkėm savo turtus. Žygiuosime į nurodytą stovyklą. Visi jaučiamės labai laimingi, kad išeiname patys, niekieno neišvaryti. Mat gerasis Dievas su mumis ir karčioje gyvenimo valandoje mūsų neapleidžia. Ačiū gerajam Kristui. Jis mus saugoja ir globoja. Su Dievu mes nežūsim.

Pradėjau gyventi stovykloje, ir gyvenimas pasidarė labai įdomus. Oras geras ir daug vietos. Bunkeryje buvo taip nusibodę, kad tiesiog jokio malonumo nejautėme. Visi išbalę kaip drobė, be to, oras labai nesveikas. Pasidarėme daugybę takų. Gyventi labai pavojinga, jeigu bolševikai užeitų ant tako, tai tiesiog ateitų į bunkerį. Pernakvoję stovykloje vieną naktį, mes trys – Simas, Zigmas ir aš – išvykstame į vakarus. Nebuvom visą žiemą, todėl daug reikalų. Prieš pradėdant švisti, atsidūrėme dienojimo vietoje. Čia žmonės labai geri ir labai mūsų pasiilgę. Stebisi, kaip mes galėjome išlikti iki šiol. "Tokie masiniai siautimai praėjo, sekimai nežmoniški, o jūsų, ačiū Dievui, neužtiko, – džiūgauja linksmas, geraširdis šeimnininkas. – Dabar mes galėtume kalbėtis kokias dvi paras, ir kalbos mums tikrai nepritrūktų. Aš jūsų labai pasiilgęs," – nuoširdžiai kalba šeimnininkas. Pasėdėjom kokį pusvalandį. Visiškai išaušo. "Na, kur eisim šiandien numigti?" – paklausė mūsų Simas. "Aš siūlau eiti į mišką, nes kambary labai nesaugu," – po klausimo pasiūlė pats Simas. Mudu su Zigmu jam pritarėm ir, gero mano draugo Stasio lydimi, išeiname į mišką. Smarkiai lyja lietus. Skubiai pastatom palapinę ir pasitaisom guolį. Zigmas su Simu atsigula, o aš lieku budėti. Miegas manęs visiškai neima, užtat po žiemos, susitikus su savo draugu Stasiu, įdomu pasikalbėti. Stasys manęs irgi labai pasiilgęs. Mano kovos broliai greitai užmigo, o mudu su Stasiu likome budėti. Gerasis mano draugas Stasys, nebodamas pavojų, liko pas mane pasikalbėti. Klausinėja su didžiausiu įdomumu, kaip praleidom žiemą ir kas įvyko blogo. "Aišku, kelis kartus pavojų turėjau, bet susikauti neteko, kol kas viskas laimingai," – pasakoju gerajam savo draugui. Mudviejų pokalbis buvo toks įdomus, kad nei nepajutome, kaip prašoko penkios valandos. "Reikia eiti atnešti pusryčių," – pasiūlė Stasys "Ačiū, mes po pusryčių, – reikės tikrai pietų. Pusryčius pavalgėme ateidami," – paaiškinau grįžtančiam namo Stasiui.

Mano draugui nuėjus, mane pradėjo imti miegas. Budėti savo vietoje pažadinau Simą, o aš atsiguliau ir greitai užmigau. "Girdeni, kelk!" – pro miegus išgirdau Simo balsą. Pakėliau galvą – gale palapinės stovi Stasys, o

ant žemės padėti indai su maistu. Greitai pašokau, įsistočiau į batus ir priėjau prie indų. Moline puodyne užrišta skarele ir šalia suruoštos dvi lėkštes. Nieko nelaukęs, patikrinau lėkštes. Kiaušinienė! Patikrinau puodynę – varškėčiai! Nudžiugau. Jie man labai patinka. Prisistatė prie manęs Zigmas, ir mudu pradėjome pasigardžiuodami valgyti. Simas griebė kiaušinienę, bet, paėmęs kelis kąšnius, paliko ir prisidėjo prie mūsų, nes matė, kad nejuokais gali greitai visai nelikti. Visi kai ėmėmės, tai kelios minutės, ir puodyne tuščia. Pavalgęs padėkojau Stasiui už gardžius pietus ir nuėjau miegoti, mat dar buvau neišsimiegojęs. Atsibudau jau saulei leidžiantis. Nustoję lyti, oras labai gražus. Stasys jau atėjęs parsivesti mūsų į kambarį. Susirišę į ryšulį antklodę ir užmaskavę stovyklą, parėjome į kambarį. Baigus paruošti vakarienę, šeiminkė pakvietė valgyti. Prie vakarienės atnešė pusbonkį naminės degtinės, bet mes jos neragavome, nes partizanams gerti degtinę draudžiama. Pavalgėme vakarienę. Simas šeiminko paklausinėjo tremtinių pavardžių, užrašė tas, kurias žinojo šeiminkas ir atsisveikinę išėjome. Daug turėjome reikalų, toli reikėjo eiti. Išėjome per girią ir patraukėme per laukus pietryčių kryptimi. Aiškiai švietė mėnulis, buvo toli matyti. Naktis labai nepalanki tolimiems žygiams. Ėjome atidžiai apsidairydami, bet nieko nesutikome. Pasiėkėme numatytą mūsų žygio vietą. Užeiname pas ūkininką. Žmogus prisipažįsta, kad jau bus dveji metai kaip nematęs partizanų. Labai pasiilgęs mūsų, o dar labiau – partizaninės spaudos. Skundžiasi nežmonišku bolševikų spaudimu, klausinėja, kada ateis galas tiems prakeiktiems Maskvos tironams. "Tiesiog baigia padaryti badą!" "Neilgai jau viešpataus mūsų brangiojoje Tėvynėje tie raudonieji pabaisos, tikriausiai kenčiame paskutiniuosius metus," – nuoširdžiai paguodėme tautietį. Zigmas paprašė išklijuoti atsišaukimus "į gyventojus". Simas paliko partizaninės spaudos ir atsisveikinę išėjome. Nusileidę į upelio pakrantę, tariamės, kur dar reiktų užėiti. "Užėikim pas kolchozo pirmininką", – pasiūlo Zigmas. "Gerai, galime užėiti", – pritariame mudu Zigmui. Po kelių minučių atsidūrėme pirmininko ūkyje. Apsupom namą ir pradėjome belsti į langą. Pirmininkas nepažįstamus žmones nelabai norėjo įsileisti, bet Zigmas griežtai įsakė atkišti duris. Nenorom įsileido. Zigmas su Simu įėjo į kambarį, o aš pasilikau sargyboje. Vaikštinėju apie trobesius ir atidžiai seku, kur kas pasirodys. Rytų pusėje smarkiai loja šunys. "Tikrai ten yra stribų", – kalbame. Priėjome lieptą per upelį. Ant liepto radome kokių trijų, keturių vyrų pėd-

sakus. Mat šalna nubaltino liepto lentą, todėl pėdsakai aiškiai matosi. Simas norėjo grįžti atgal, bet mudu su Zigmu nesutikome. "Susitiksime – mušimės, o dėl stribų neverta daryti vingių," – griežtai atkirto Simui Zigmas. Pasiėkėme pamiškę jau visiškai prašvitus. Užeiname pas žmogų pavalgyti. Paprašius, žmogus sutiko mus pamaitinti. Šeimininkė padavė mums antklodes, o šeimininkas nuėjo į kluoną paimti šiaudų mums atsigulti. Lydimi šeimininko, nuėjome į dienojimo stovyklą. Diena praėjo laimingai. Vakare parėję į trobą pavalgėm vakarienę ir, padėkoję šeimininkui už gerą priėmimą, atsisveikinę, išėjome. Buvo jau 11 valanda, kai pasiekėme numatytą vietą. Nereikėjo ilgai gaišti, nes žmogus apsiėmė iškljuoti visus likusius atsišaukimus. Iš to paties žmogaus pasisekė sužinoti visos apylinkės tremtinių pavardės, ir tame krašte viskas sutvarkyta. Grįždami namo, užėjome pas tą patį žmogų paprašyti maisto. Gavę nuskubėjome pas savo vyrus. Stovyklą pasiekėme jau gerokai prašvitus. Sakalą su Dobilu radome dar miegančius, o Prano su Algirdu nebuvo. "Labas rytas!" Pasveikiname pabudusius kovos brolius ir tuojau paklausiamo, kur Algirdas su Pranu. "Jie buvo parėję, bet vėl tuoj išėjo. Sakė grįš tik apie 10 gegužės. Naujienos tokios: žuvo mūsų srities vadas ir Birutės rinktinės septyni kovotojai," – liūdnai mums pasakoja Dobilas. Tai Pranas su Algirdu parnešė šitą žinią. Širdingai apgailėjome žuvusius brolius ir, sukalbėję jiems "amžiną atilsį," nuėjome miegoti.

Šeštadienio vakare keturi kovotojai – Dobilas, Zigmas, Simas ir aš – išsiruošiame konfiskuoti bolševikinio kooperatyvo, kuris buvo už 15km. nuo mūsų stovyklos. Oras nelabai palankus, bet ką darysi. Svarbiausia – mums reikia rūkalų. Atsisveikiname su pasiliekančiais stovykloje ir išeiname. Pasiėkiame dienojimo vietą jau prašvitus. Įėjęs į trobą, prisikeliu savo ištikimąjį draugą Stasį ir, surūkę po cigaretę, Stasio lydimi, išeiname į mišką. Neilgai trukus, Stasys ateina su pusryčiais, nupirkęs atneša cigarečių, pasako, kokių prekių yra tame kooperatyve, į kurį mes eisime. Vakare pakilom eiti, kartu pasikvietę ir Stasį, kurį pasiuntėme pirma, nes jeigu būtų burliokų, tai jis duos mums ženklą, ir mes galėsime laiku pasitraukti. Zigmas su Simu eina pirma, o mudu su Dobilu – šnekučiuodami iš paskos. Staiga prieš mus išdygsta kažkoks nepažįstamas vyras su dviračiu. "Stok!" – įsako Dobilas ir paklausia pavardės. Nepažįstamasis ramiai pasako pavardę ir perspėja kuo skubiausiai pasitraukti, nes iš paskos ateina rusai. Jis buvo geras žmogus ir

suprato, kad esame partizanai. Zigmas su Simu, jau pasitraukę nuo vieškelio, moja ateiti mudviem. Atsisveikinę su nepažįstamuoju, leidom važiuoti, kur jam reikia, o mudu pasukome prie savųjų. Sustoję tariamės, ką daryti. Stasys ženkle dar neparodė, gal jie dar nesusitiko? Rizikuoti neverta. Nutarėme grįžti namo. Naktis tamsi. Skubiai traukiame stovyklos link. Pasiėkus pamiškę, pradėjo švisti. Mišku turėjome eiti dar apie trejetą kilometrų ir, kol gerokai prašvito, mes jau buvome stovykloje. "Labas rytas!" – pasveikiname nubudusį Sakalą, ir kartu su juo kažkas nepažįstamas atsako "Labas." Prieinu pažiūrėti. Ogi naujokas! Prieš rytą Sakalas jį parsivedė. Jis pasiryžęs atiduoti gyvybę už Tėvynę, o bolševikų vergu nebūti. Priėjęs širdingai pasveikinu naują mūsų šeimos narį, kovos brolių, kurio vardas Kęstutis. Prieinu prie savo palapinės, kurioje kažkas guli. "O čia kas?" – paklausiu. "Augustina," – atsako Sakalas. Nusistebėjau jos atsilankymu. Priėjęs pasisveikinu. Ji man atrodė labai pasikeitusi. Nustebęs dar kartą pažvelgiau į ją ir nuėjau prie laužo užvalgyti pusryčių. Prie Augustinos priėjo Simas ir juodu kažką ilgai šnabzdėjosi. Paskui Simas pakvietė: "Girdeni, Zigmai, Dobilai, ateikit pas mane." Pasivedęs mus į šalį, pasakė: "Žinote, vyrai, naujienos liūdnos – jau neturime Prano. Jis žuvo vakar ryte. Bolševikai jo lavono nepaėmė. Yra paslėptas girioje. Šį vakarą eisim palaidoti." Skausmingas liūdesys apėmė mus. Netekome dar vieno savo brolio, kuris buvo mums labai reikalingas ir, be to, – pareigūnas, daug dirbęs Sąjūdžio labui. "Ką padarysi – juk jo jau nebeprisiesi. Eikim miegoti, o vakare eisim palaidoti," – liūdnai pasakė Simas. Išsiskirstėme. Atlikom tolimą žygį, todėl pamiegoti buvo labai pravartu. Nubudome jau popietėje. Po pietų Simas susiruošė išeiti dieną, nes turėjo daug reikalų. Reikėjo išsikviesti Bičiulį ir duoti žinią velionio namiškiams. Nurodė mums su juo susitikimą ir išėjo. Mūsų stovyklą užliejo juoda liūdesio banga. Augustina gailiai verkė žuvusio savo mylimojo, o mes liūdimė savo žuvusio kovos brolio.

Pritemus einame į pagirį, o visiškai sutemus, tiesiai per laukus einame link miško, kur buvo paslėptas Prano lavonas. Pasiėkiame pamiškę ir pasisikleidę tyliai slenkame artyn. Iš miško kažkas paklausia: "Kas eina?" Simas pasako savo slapyvardį ir paklausia: "Kas jūs?" "Aš – Bičiulis," – atsiliepia mūsų būrio partizanas. Tada ramiai sulendame į girią ir pasveikiname atvykusius savo vyrus – Bičiulį ir Benių. Kalbėdami apie Prano žuvimą, einame

tolyn į girią. Visi nusimine, susikaupe. Joks šypsnyš nepasirodė mūsų veiduose. Linkime jam amžino atilsio ir jaučiame nuoširdų dėkingumą už šventai atliktą pareigą Tėvynei. Jis tikrai buvo atsidavęs Tėvynei Lietuvai.

Jau visiškai išaušo. Simo vis dar nesulaukiame, o žadėjo ateiti vos švintant. Galima sakyti, kad jau visai išaušo, o jo dar nėra. Nutariame paieškoti – gal kur nors įlindęs į krūmą miega. Perėjome tankesnius krūmus, radome paslėptą Prano karštą, o Simo neradome. Nutarėme jo nelaukti, paimti karštą ir eiti pas velionį. Atėjome į vietą ir, padėję karštą, užsikūrėme ugnį, pasišildėme valgį. Atėjo Simas.

Kulka pervėrė Pranui galvą. Krauju subėgę tamsūs jo plaukai, veidas taip pat kruvinas, burna pilna sukresėjusio kraujo... Visai nepažįstamas žmogus... Paėmęs rankšluostį, Dobilas emė plauti nuo veido kraują. Nuplovė krauju subėgusias Prano akis, ir veidas pasidarė pažįstamas. Baigus prausti, atsinešėme karštą ir, įdėję palaikus, užvožėme viršų. Bičiulis, Dobilas, Zigmas ir Simas nuėjo kasti duobės, o mudu su Benium – atsivesti Prano sesės. Atėję į sutartą vietą, jau radome belaukiančią. Pasisveikinome ir visi kartu grįžome pas velionį. Sustojusi prie brolio karžygio karsto, sesė apsišypylė gailiomis ašaromis. Prieš leidžiant į duobę, karštą atidengėme. Sesuo paskutinį kartą norėjo pamatyti savo mylimą brolių. Gražiai sutvarkę, įdėjome į karštą jo kepurę ir užvožėme viršų. Graudžiai sukliko sesė paskutinį kartą pamačiusi brolių, o Augustina parkrito ant draugo karsto ir, lyg norėdama jį prikelti, šaukė vardu, bet Pranas tylėjo... Simas atplėšė Augustiną nuo karsto ir pasodino šalia ant žemės. Atsargiai įleidome karštą į duobę ir, pasimeldę už velionio sielą, užkasėme. Užmaskavę palikome ilsėtis žaliajame miške iki ateis laikas ir, išaušus laisvės rytui, galėsime perkelti į kapines ir palaidoti, kaip pridera tautiečiui katalikui.

Po laidotuvių vakare visi sugrįžtame į stovyklą. Vėl toliau gyvename tik jau ne visi – be Prano. Jį žiauri mirtis išskynė iš mūsų tarpo...

Vieną pusiaunaktį mudu su Zigmu grįžtame iš kaimo. Sakalas pašaukė mane ir pasakė, kad esanti atvykusi mylima mano Aldutė. Ji rytoj ateis į pagirį su manim susitikti. Labai nudžiugau. Visą žiemą nebuvo susitikę ir aš labai jos pasiilgau. Sakalas davė man savo laikrodį ir pasakė, kurią valandą sutartas susitikimas. Jo laikrodis nustatytas vienodai su Aldutės. Širdingai padėkojęs, nuėjau miegoti. Miegas neima. Apie Aldutę pinasi gražios

svajonės, noriu, kad ji būtų su manimi, bet nurimstu, nes žinau, kad rytas jau netoli. Vis tiek greitai susitiksiu. Prieš auštant truputį užmiegu. "Labas rytas, labas rytas!" Pro miegus išgirdau, kaip kažkas pasveikino mus. Pakėliau galvą – jau gerokai prašvitę. "Labas, Girdeni!"-priėjęs pasveikino mane Genius. Tai – apygardos pareigūnas, tauraus veido ir gero būdo vyras. Jis atėjo su apygardos vadu pas mus tarnybos reikalais. Nieko nelaukęs, apsirengiu ir priėjęs mandagiai pasveikinu prie laužo sėdintį linksma būdį apygardos vadą, paskui ryšininką ir atsisėdu prie ugnies į bendrą kompaniją. Ryšininkas pakyla eiti namo. Aš jį truputį palydžiu ir paprašau perduoti mano Aldutei, kad ateitų į susitikimą su manim. Jaučiuosi išsimiegojęs, o, be to, man įdomu kuo greičiau susitikti. "Gerai," – atsako ryšininkas ir išeina. Aš pasišildau vandens barzdai skustis. Vadas iš manęs šaiposi, esą mano kelnės sulopytos, tai nereikia nei barzdos skusti, – vis tiek gražus nebūsiu. Retkarčiais jam atsikalbinėju, bet kartais man pritrūksta žodžių ir tenka nutilti. Nusiskutęs barzdą, nusiprausiu ir apsitaisęs išeinu. Atėjau į pagirį ir, paslėpęs pusautomatį, tik su pistoletu einu į palaukę. Man reikėjo nueiti pas ryšininką, o su ilgu ginklu per lauką – neįmanoma. Atėjau iki susitikimo vietos. Niekur nieko. Apsidairiau ir žygiuoju į lauką. Paėjus keletą žingsnių, kažkas švilptelėjo. Atsigręžiu. Prie eglės prisiglaudusi stovi mano Aldutė. "Na, kur jau eini pro šalį?" "Atsiprašau – nepastebėjau," – teisinuosi, eidamas artyn. Priėjęs pasveikinu. "Na, kur eini?" – paklausė Aldutė. "Tu, Aldut, čia palauk. Aš būtinai turiu nueiti pas ryšininką. Greit grįšiu." Aš nuskubėjau per lauką, o Aldutė liko laukti manęs sugrįžtančio. Skubiai atlikęs reikalus pas ryšininką, sugrįžau pas Aldutę. Nuėjome mudu į dienojimo vietą ir pradėjome pasakoti pergyventus žiemos pavojus, kaip sekėsi sulaukti pavasario. Diena prabėgo tartum viena minutė. Vakare man reikia eiti į kaimą. Einam abu kartu. Ilgai netrukę, grįžome miškan ir, pavalgę vakarienę, užmigome. Prabudau saulutei jau patekėjus. Aldutė dar tebemiegojo. Vaikštinėju aplink stovyklėlę ramus, patenkintas. Maloniai dvelkia neseniai išsprogę berželiai. Čia gera, jauku. Tai – visas mano džiaugsmas, nes kol viešpataus raudonieji skėriai brangioj mūsų Tėvynėj, nesurasiu niekur didesnio džiaugsmo tik čia.

Neilgai trukus, pabudo ir Aldutė. Vėl pasipylė įdomūs mudviejų pašnekesiai. Prisiminėm pirmąją mūsų pažintį. Tikrai įdomiai mus likimas suvedė. Matyt, taip turėjo būti. Pradėjau pasakoti Aldutei apie tai, kaip žuvo Pranas ir

išgirdom, kaip netoli mūsų kažkas sutraškėjo. Pro eglių šakeles pamačiau mūsų besidairantį Simą. Čiulptelėjau lūpomis. Simas pamatė mane ir priėjęs pasveikino mano Aldutę. Susėdome visi trys ir užmezgėme bendrą kalbą. Simas nusiskundė, netekęs geriausio savo draugo Prano, esą dabar jam labai ilgu ir neramu. "Šiandien mes nutarėme keltis į naują stovyklą, tai, jeigu gali, pareik, Girdeni. Naujos stovyklos tu vienas nerasi. Kelsimės apie penktą valandą," – paaiškino man Simas ir pakilo eiti. Kvietė kartu eiti į stovyklą ir Aldutę, bet ji nesutiko. Tada Simas atsisveikino, palinkėjo Aldutei laimingos kelionės ir pradingo miško tankmėje. Po valandos pradėjau ruoštis ir aš. Jau penkios, o aš vis dar neskubu. Palydėjau per mišką savo mylimą Aldutę ir atsisveikinęs grįžau stovyklon.

Pasitiko mane linksmi vyrų juokavimai: vienas man slūlo rūkyti, kitas miegoti, esą aš labai išvargęs, būsimoji mano žmona mane išvarginusi. Daugiausia čiumpa mane apygardos vadas. Iš pradžių mėginau atsikalbinėti, bet kai paėmė visi "ant danties" – nei išsižioti negaliu. Dobilas pakvietė valgyti. Visi susėdome ant žemės. Pavalgę viską sutvarkome ir visiškai prieš saulėlydį apleidžiame senąją stovyklą.

Naują stovyklą padarėme antrame kvartale. Mudu su Simu prisipešėme senų pernykščių žolių ir lapų guoliui.

Antros dienos vakare išeina iš mūsų apygardos vadas su savo pavaldiniu Genium. Sakydamas "sudiev", tvirtai spaudžiu vadui ranką ir kariškai atsisveikindamas iš širdies palinkėjau "laimingai!"

Kitą vakarą mes trys – Šarūnas, Zigmas ir aš – išeiname likviduoti ginkluoto partiečio, tikro boiševiko. Atsisveikinome su draugais ir išėjome. Užėiname pas žmones, kurie nuo jo skaudžiai nukentėję. Šie mums viską išpasakoja: kur jis bus rytoj, ką veikia ir kiek vedasi apsaugai sribų. Švintant sulindome į girią ir atsigulę užmigome. Pabudome jau dešimtą valandą. Tuoj ir pusryčius mums atvežė. Skubiai pavalgę, išėjome į palaukę laukti uždavinio įvykdymui progos. Ilgai laukti neteko. Apie dvyliką valandą uždavinys buvo atliktas, ir mes patraukėme atgal. Šarūnas su Zigmu liko tame pačiame miške, kur nakvojom, o aš parėjau į stovyklą. Vyrus radau bevalgančius pietus, o virėjas Dobilas buvo išėjęs į palaukę susitikti su kažkokiu žmogum.

– Na, kaip uždavinys? Ar jau atlikote? – paklausė manęs rinktinės vadas Algirdas.

– Taip, jau atlikome, gerai, tvarkingai, viskas kaip reikiant.

– Ot tai šauniai padarėte, – apsidžiaugė Algirdas, – tik negerai, kad Dobilas išėjo palaukėn. Dabar aiškiai pribus burliokę. Neduok, Dieve, nelaimės.

Pasiūlė vyrai man pietų. Aš padėkojau ir nevalgiau, nes buvau ką tik pavalgęs pas žmogų. Atsisėdęs ant žemės, pradėjau valyti pistoletą. Pagiryje pasigirdo šūviai. Valymą teko nutraukti. Laukiame, kas bus toliau. Nuaidėjo dvi ilgos, mirtinos serijos. Mums atrode, kad kažkur netoli girioje. "Aiškiai užklupo mūsų Dobilą, – kalbame, – kad nors Dievas duotų jam laimingai ištrūkti, – meldžiame. Aš nenoriu tikėti, kad šaudė į Dobilą. "Juk žinojo, kad mes išėjome į uždavinį, tai į palaukę eiti nerizikavo," aiškinu vyrams. "Na, matysim," – pridūrė Algirdas. "Girdeni, ar tu tikrai tiki susitikti dar su Dobiliku?" – liūdnai paklausė Augustina. "Taip, aš tikiu, kad susitiksime," – atsakiau. "O aš jau netikiu. Mano širdis jaučia kažką negerą," – patvirtino Augustina. Laukėme iki vėlyvo vakaro, – Dobilas nesulaukėme. Jau pradėjau ir aš tikėti jo žuvimu. Jeigu būtų nežuęs – būtų sugrįžęs pas mus. Sutekęs nutarėme aplenkti tą mišką, nes čia pavojinga. Eidami į kitą mišką, užsukome pas žmogų paklausti padėties. Žmogus rusų nematęs, apie įvykius nieko nežinojo. Ilgai negaišę, išėjome. Atėję į numatytą vietą, sumigome, o nubudę svarstėme, kas nutiko Dobilui. Niekas kol kas nežinojo. Vakare Simas su Algirdu išėina į kaimą sužinoti padėties. Mudu su Kęstučiu irgi išėiname. Užėiname vakarienės. Randame tik vieną šeiminkę, kuri greitai mums pataiso vakarienę. Pavalgę tuojau išėiname. Garsiai kalbėdami, artinamės prie stovyklos. Visai netoli jos išgirstame griežtą Algirdo balsą "Kas eina?" "Aš, aš," – atsiliepiu ir priėjęs paklausiu naujienų. "Mūsų Dobilas jau nėra, jis žuvo. Daugiau Dobilėlio nematysim," – liūdnai sušnabžda Algirdas. Suplakė mano širdis, sustingau, o mano veidu nuriedėjo ašara. Labai man buvo gaila Dobiliko. Toks buvo nuoširdus, draugiškas, niekuomet neįžeisdavo žmogaus žodžiu. Amžiną atilsį duok jam, Viešpatie! Krito kovoje su bolševizmu nuo kruvinos Maskvos čekisto rankos. Tekrinta prakeikimas visiems amžiams Maskvos pabaisoms! Didžiausia garbė didvyriui, kritusiam už savo Tėvynę!

Simas įsakė pasiruošti žygiui, nes būti čia nesaugu, reikia keltis tolyn. Algirdas su Kęstučiu išėina į rytus, o mes, likusieji, – į šiaurę. Nuo įvykio vietos apsistojome tolokai ir tankiuose krūmuose sumigome. "Girdeni, kelk!

Bėkim iš čia! Kažkas atėjo visai netoli mūsų," – pabudino mane Simas. Skubiai viską susiglemžiu ir pasitraukiam tolyn į girią. Garioje susikuriam ugnį, pasidarom valgyti ir nutariam pabaigti miegoti. Vakare mudu su Sakalu išeinam į kaimą sutvarkyti ryšio ir pavalgyti vakarienės. Žmonės čia nežinomi. Turime pažįstamą tik vieną žmogų. Mūsų laimė, kad jis – geras žmogus: ir pamaitina, ir ryšį galime sutvarkyti. Jis niekuomet neatsisakys mums padėti, jeigu tik galės. To gerojo žmogelio žinioje išgyvenome tris paras. Vėliau persikėlėme į kitą vietą, kur daugiau pažįstamų. Pavojai truputį praejo, gyvenimas lengvesnis. Gegužės mėnesio 28-os dienos vakare Simas išeina į partizanų vadų susirinkimą, o aš, Sakalas ir Augustina pasilikome. Ryte pareina Zigmas. Aš nudžiugau: galėsiu po kaimą pasivaikščioti, laikas praeis įdomiau ir nereikės nuobodžiauti. Eiti į kaimą Sakalas nežmoniškai tingi, jo niekuomet neišvadinsi. Mudu su Zigmu beveik kas vakarą einam į kaimą, užsukam pas mergaites. Zigmas tai labai mėgsta. Man eiti pas mergaites nepridera. Visa tai daroma iš nuobodumo. Jeigu niekur neini – laikas taip lėtai eina, diena tokia ilga, kad sveikas žmogus gali pavirsti lignoniu.

Birželio penktosios ryte parėjo Simas. Tvarkome senus reikalus. Simas su Sakalu išeina į kažkokį uždavinį, o mudu su Augustina išėjome dienoti į kaimą. Šeimininkai mielai sutiko mus priimti, ir mudu pasilikome. Šeimininkas, geras muzikantas, vakare mudviem gražiai pagriežė. o mudu su šeimininkės dukra pašokom. Šokti mudviem sekėsi gerai, nes šeimininkų dukra gera šokėja, aš kitados irgi neblogai šokdavau, ir dabar dar nepamiršau. Dienelę kaime praleidom labai laimingai ir linksmai. Šeimininkės dukrai, kaip aš nujaučiau, irgi gerai atrodžiau. Pašokusi ji visada sėsdavo prie manęs ir meiliai kalbindavo. Nuoširdžiausiai prašė užėiti dažniau. Ji pati man pasisakė, kad už manęs visuomet tekėtų, nesvarbu, kad aš partizanas. Nieko nebijotų, jeigu tik aš ją mylėčiau. Aš labai nusistebėjau, kad tokia jauna, vos tik penkiolika metų, o jau taip puikiai supranta meilę, bet aš myliu Aldutę ir kitos negalėčiau myleti, nors ji būtų ir gražesnė už Aldutę. Vakare atsisveikinau, padėkojau šeimininkams už gerą priėmimą ir išėjau. Naktis trumpa, be to, naktį sunku rasti stovyklą. Nutariau iki ryto prabūti kaime. Užėinu pas vieną mergaitę, kuriai buvo įduoti skalbti mano baltiniai. Reikia pasiimti rankšluostį ir praleisti naktį. Prieš rytą išeinu. Mane į kiemą išlydi šeimininko duktė. Sustoję kalbamės. Staiga vakarų pusėje pradėjo loti šunys. Man pasidarė

nejauku. "Čia tikrai yra rusų," – pasakiau mergaitei ir atsisveikinęs išėjau. Priėjęs biržę, įlindau į jaunų berželių krūmą ir užmigau. Pabudau jau gerokai po pietų gerai praalkęs. Atsargiai ištykinau į palaukę, niekur nieko nesimato. Prisiartinau prie ūkio kiek galima arčiau ir iš krūmų sekiau, kas kieme pasirodys. Mano laimei, ilgai krūme lindėti nereikėjo. Kažkokiu reikalu į kiemą išbėgo pati šeimininkė. Aš atsistojau ir tyliai sušvilpiau. Pastebėjusi mane, greitai atėjo šeimininkė. Pasisveikinau su ja ir paprašiau ko nors pietų. "Gerai, tuoj atnešiu. Tu čia pabūk. Atrodo, kaime nieko nėra ir nieko blogo neįvyks," – pasakė ji ir nubėgo. Po kelių minučių atnešė man gardžius pietus, kurie man taip patiko, kad iki vėlyvo vakaro tikrai nenorėsiu valgyti. Geroji ponia mane kalbina, užprašo užėti dažniau, iš visos širdies palinki man gero pasisekimo ir nubėga namo. Aš lėtai nulingavau tolyn į girią, susiradau gražią pievelę ir ten sulaukiau saulėlydžio. Sutemus išėjau į kaimą, pavalgiau vakarienę ir, truputį pasišnekėjęs, grįžau į stovyklą. Jau buvo beveik šviesu, kai parėjau pas vyrus. Vyrų buvo visi susirinkę. Linksmai, patenkinti tartum prieš laimę ar nelaimę. Dienelę praleidom nenuobodžiai. Vakare tariamės kas kur eisim. Simas nusprendė eiti vienas, o aš, Zigmas ir Kęstutis einam kartu. Išėję į palaukę, susitikom gerąją poniją ir aš, mandagiai pasisveikinęs, pasisiūliau užėti. "Vyrūčiai, atsargiai. Šį kartą į kambarį nekviesiu. Gretimam miške šiandien vyko baisus siautimas. Nežinia, kur jie dabar. Neduok, Dieve, nelaimės," – liūdna, drebančiu balsu aiškino man geroji tautietė. – Jūs užėikit štai pas tą žmogų, jis jums aiškiai pasakys. Šiandien jį rusai buvo sulaikę, ir jis savo akimis viską matė." Išklausę širdingus ponios pasakojimus, padėkoję už pranešimą atsisveikinome ir nuėjome pasiteirauti pas tą žmogų, kurį ponia nurodė. Kęstutis pasiliko lauke sargyboje, o mudu su Simu įėjom į trobą. Šeimininko namuose neradome. Visas žinias mums perdavė šeimininkė, nes ji buvo kartu sulaikyta. "Siautimas buvo tikrai baisus, – sako šeimininkė. Buvo atvažiavę apie 40 sunkvežimių. O jau baisūs tie burliokai! Tokie plokščiais snukiais visiškai panašūs į laukinius arba bezdžiones. Sulaiko žmogų ir, jeigu tas nesugeba greitai atsakyti į klausimą, tuoj sumuša, suspardo, išplūsta bjauriausiais žodžiais už tai, kam nepasakęs, kur banditai. Jūs, vyrūčiai, saugokitės, nepakliūkit į prakeiktųjų velnių nagus. Juk jau ir taip baigia iškankinti geriausius tautos sūnus ir dukras. Nors jūs kaip galite saugokitės," – nuoširdžiausiai pataria geroji tautietė. Gavę iš šeimininkės teisingas žinias, atsisveikinę,

išėjom. Atėję į pamiškę, sustojom pasitarti. Zigmas pasiūlė grįžti į stovyklą ir tartis su ten pasilikusiu Sakalu. Artinamės prie stovyklos. Mano siela nerami. Nežinia, ryt ar poryt, kurį iš mūsų tarpo atplėš čekisto mirtinoji kulka nuo mylimos tėviškės žemės. Mano mintis pertraukė užmintos šakutės pokštelėjimas. Pakeliu akis – jau stovykloje. Sakalas nustebeš tuoj užklausė, kodėl taip anksti grįžome. Blogai, Sakaliuk, gretimajame miške šiandien vyko masinis siautimas. Gali dabar persimesti čia. "Ką darysim, vyručiai?" – paklausė susijaudinęs Zigmas. Sakalas pasiūlė kuo skubiausiai apieisti tą girią, Kęstutis širdingiausiai pritarė. Zigmas apgailestauja, kad nėra Simo." Mes išbėgsim, o Simas, ryte parėjęs, nei nežinos, kur dingome, bet, vis dėl to, traukimės iš čia," – paskutinį žodį ištare Zigmas. Sakalas pašoko iš guolio, skubiai susuko savo antklodes, pasitikrino kulkosvaidį ir liepė skubiai susitvarkyti man. "Aš buvau pasiryžęs su Simu eiti į mano kraštą, todėl lyg norėčiau pasilikti čia," – paaiškinau Sakalui. Zigmas, Kęstutis ir Sakalas, pasiruošę žygiui, stovi prie manęs ir vis klausia: "Na, kaip, ar eisi?" Jų laukimas sukėlė man didelių abejonių. Pagalvoju eiti ir, paėmęs savo palapinę, lyg nesavom rankom lankstau ir ruošiuosi žygiui, bet vėl kažkas pasibeldė man į širdį: "Pasilik čia, tau dar ne laikas mirti." Galų gale nutariau neiti su jais. Kaip bus taip – Dievo valia šventa. Atsidaviau jo valiai ir ištariau: "Neisiu su jumis." Man atsiskaijus eiti, vyrai atsisveikino ir išėjo, o mudu su Augustina palikome stovykloje ir nutarėme laukti Simo. Užsikūrėme ugnį ir tvarkome stovyklą. Paslėpėm maistą ir visus stovykloje esančius daiktus – juk vis tiek čia nebebūsime. Sulauksim Simo ir kur nors vis tiek trauksimės.

Buvo pusiaunaktis, kai išgirdome mašinų ūžimą. Mums atrodė, kad artėja link mūsų miško. Mudu truputį nusigandom. Pasiėmėm porai dienų maisto ir ėmėm trauktis į tą pusę, kur nuėjo Simas. Paėjus kelias dešimtis metrų, pasigirdo du pavieniai šūviai, vėliau dvi ilgos serijos. Nusprendėm, kad jau Simą užklupo, nes šūviai buvo kaip tik ten, kur jis išėjo. Šaltis perčiuožė man per kūną. Truputį stabtelėjom. Į tą pusę eiti negalima. Pasukome priešinga kryptimi ir pradėjome bėgti. Pasiėkėme palaukę, atsargiai ištykinome į lauką, – niekur nieko nesigirdi. Aš, nusiėmęs kepurę, persižegnojau, ir pasileidome per laukus į toliau esantį mišką. Priėję vieškelį, apsidairėme – nieko nesigirdi, tylu. Patraukėme vieškeliu. Priekyje pastebėjau slenkantį šešėlį. Nusiėmiau nuo peties pusautomatį ir įsčiau sustoti. Paklausiau: "Kas?" "Keleivis," –

atsakė žmogus. Liepiau jam pakelti rankas ir, pasiruošęs kautynėms, pažūžiau slinkau artyn. Priėjęs paprašiau dokumentų ir iškrėčiau kišenes. Nieko įtartino pas jį nebuvo. Paklausiau, kodėl naktim vaikščiojās. Paaiškino, kad eina iš stoties. Žmogus, matyt, geras. Įsakiau, kad niekam nepraneštų ir paleidau eiti, o mudu su Augustina nuskubėjom savais keliais.

Beveik visiškai išaušus, pasiekėm mišką, įbridom gilyn ir susėdom pailsėti. Užsidegiau cigaretę ir jaučiausi beveik ramus. Atrodė, kad mirtį palikau toli. Pailsėję mišku einam iki man pažįstamo žmogaus, kurie galbūt mudu priims. Saulutei patekėjus, priėjom prie ūkio. Aš nusimečiau švarką ir kepurę, pasiėmiau pistoletą ir su vienais baltiniais nuėjau į trobą, palikęs Augustiną pagiryje saugoti mano ginklų ir uniforminio švarko. Įėjau į vidų. Šeimnininkai tik ką atsikėlę, o dukterys dar tebemiegojo. Pasisveikinau ir, susėdę užstalėje, mudu su šeimnininku užsidegę po cigaretę, šį bei tą šnekučiuojamės. "Labas rytas, Girdeni!" – pasveikino mane įėjusi šeimnininko duktė. – Aš jau per miegus išgirdau tavo balsą. Tuoj pašokau ir atėjau pasisveikinti. Kodėl taip retai tesilankai pas mus? Aš tavęs labai pasiilgau," – linksma, patenkinta kalbina mane šeimnininko duktė. "Man būtų labai gera būti su jumis, bet čia labai nesaugu. Reikia eiti miegoti į girią," – vienas sau pagalvoju ir paprašiau ko nors užsiklojimui. Marytė surado man užsiklojimą ir palydėjo iki dienojimo vietos. Aš, nieko nelaukęs, pasitaisiau guolį ir, Marytei nuėjus, atsiguliau. Po keletos valandų Marytė atnešė pusryčius. Gardžiai pavalgęs, padėkojau Marytei ir vėl atsiguliau miegoti.

Dieną praleidom laimingai. Tylu, ramu, burliokų niekas niekur nematė. Nieko blogo nenusimato. Sekmadienio ryte Marytė atnešė pusryčius. Ji tokia patenkinta, kad gyvenu jų žinioj. Nieko nepadarysi – naktys labai trumpos ir šviesios, priešų spaudimas didelis, tai ir nuo žygių reikia susilaikyti. Kaip vakar čia turėjo ateiti mūsų būrio vyrai, bet jų dar nebuvo. Reikia laukti, gal ateis šį vakarą. Man pavalgjus pusryčius, ilgai nelaukus, Marytė nuskubėjo namo. (...)

PO TO, KAI RAŠĖME

"Laisvės kovų archyvo" 10 numeryje apybraižoje "Nenugalimas" pastebėtos klaidos:

144 psl. 8 eilutė iš apačios turi būti "nors švietimo skyriaus vedėjas", toliau kaip tekste.

148 psl. 12 eilutė iš viršaus turi būti "Diktarų".

148 psl. 15 eilutė iš viršaus neturi būti "ir komjaunuolę J.Šidlauskaitę".

148 psl. 18 eilutė iš viršaus turi būti "Antanas" vietoj "J.Apacianka".

154 psl. tekstas po nuotrauka turi būti "A.Kraujelis su sūnum ir žmona 1960m."

"Laisvės kovų archyvo" 11 numeryje pastebėtos klaidos:

42 psl. 19 eilutė iš viršaus turi būti "J.Kriščiūną-Rimvydą" vietoj "K.Pyplį".

194 psl. 25 eilutė iš viršaus turi būti "Demonas" vietoj "Daunoras".

S U M M A R Y

THE ORGANIZATION OF KESTUTIS DISTRICT

Dalia Kuodyte

United Kestutis district (UKD, from 1948 called Kestutis district) was organized in the autumn of 1946. Its organization was the best for partizan conditions. The resistance in South Zemaitija was influenced by Lithuanian Front (LF) and Lithuanian Freedom Army (LFA). All the commanders of Kestutis district – J.Kasperavicius, B.Bartkus, J.Zemaitis, J.Ceponis and others – were the members of LFA. They helped to organize first units which later became the base of Kestutis district. Zebenkstis unit was organized in 1944-1945. J.Zemaitis-Dainius, J.Ceponis-Budrys and P.Bartkus became the commanders of that unit. Zaibas, Lydys and P.Luksys units were also organized in 1945-1946. In 1946, Zebenkstis unit was called Sernas unit, and later – Savanoris unit. The names changed so quickly because of conspiracy, became in the autumn of 1946 MGB had prepared 6 operation groups to destroy Savanoris unit.

So UKD was organized under very complicated circumstances. Captain Juozas Kasperavicius-Angis became its commander. UKD paid special attention to the relations with partizans of Zemaiciai district and Aukstaitija. Alas, two UKD headquarters bunkers were destroyed because of MGB agent Erelis, and J.Kasperavicius, A.Biliunas-Dziugas were killed, P.Paulaitis-Aidas was arrested in 1947.

On May 20-25, 1947, J.Zemaitis became the commander of Kestutis district. His main assistant was P.Bartkus-Sazine, head of Kestutis district headquarters organization sector. Vytautas Guzas-Kardas was appointed head of operation sector, and Antanas Liesys-Tvanas – head of information sector. The KD headquarters also included Vaclovas Ivanauskas-Vytenis, Gintautas.

In the spring of 1948, Kestutis district under the leadership of J.Zemaitis-Vytautas consisted of three (Knygnesys-Birute, Lydys-Aukuras and Vaidot-282

as) units. The others three units (Vovere, Atzalynas, Juozapavicius) belonged to Priskeleimo district.

Jura (West Lithuania) region was organized from 3 district and J.Zemaitis was appointed its commander on May 5, 1948. New KD headquarters under the leadership of Henrikas Danilevicius-Vidmantas and R.Gedvilas-Remigijus, Sidabras were organized in the middle of 1948. Partizans' newspaper "Laisvės varpas" ("Bell of Freedom") and other literature was published in one of headquarters bunkers.

The officials of headquarters changed very often and many partizans were killed because of spies and betrayers in 1949-1953.

Kestutis district headquarters were destroyed during KGB operation in Kaziske forest on June 7-9, 1949. Commander of KD Algimantas, Neptunas, his deputy Biliunas, member of headquarters Albertas Norkus-Satkus were killed, head of the headquarters Robertas Gedvilas-Sidabras was arrested. In 1949, Antanas Baksys-Germantas, and later – Aleksas Miliulis were appointed the commanders of KD. Names of units also changed very often, but the territory of action remained the same. 15 Kestutis district officials were killed in 1949. In spite of danger, Vytautas called the commanders meeting in June, 1951. Priskelimas district commander P.Markunas-Rimantas, new Kestutis district commander K.Labanauskas-Justas, Kunotas took part in it. These officials organized headquarters work till 1953.

There were 180 partizans in Kestutis district in 1952, and there were just 23 of them in 1953. The headquarters of the district still had a good printer's in 1952. "Laisvės varpas", "Ugnis", proclamations were published there. KGB had organized many operations to destroy it during 1952-1953, but no results were achieved.

Rimantas was killed on June 19, 1953. In fact, district headquarters were destroyed, but single partizans acted even till 1957-1958. MGB-KGB used its dirties methods to find and destroy them, but in spite of that most partizans of Kestutis district had never broken their oath.

CHRONICLE OF THE CATHOLIC CHURCH IN LITHUANIA

According to the lecture for Catholic Days

(Dresden, Germany, 01 07 1994)

Father Robertas Grigas

I am not the scientist, but the witness from the generation which was destined to the violent atheisation. "Chronicle of the Catholic Church in Lithuania" was one of the forms of spiritual resistance. First of all we must talk about the circumstances which caused the appearance of the "Chronicle". The main factors are: 1) situation of Lithuanian people and Church during Soviet occupation; 2) purposes of publishing and distribution of the "Chronicle", ways and results of its persecution; 3) personalities of its publishers; 4) God's participation in the people's just fight.

The statehood of Lithuania began in the XII-XIIIth century, when the nation was baptised. Vytautas the Great, one of Lithuania's rulers, extended the state from Baltic Sea to Black Sea. But in the XVIII century the joint Lithuanian-Polish state became weak and Lithuania was annexed by Russia czarist for 120 years.

Russia began policy of Russification and used unique form of genocide: Lithuanian press and Latin alphabet were forbidden. Then first attempts of cultural resistance arose.

In 1918 Lithuania became an independent state again and kept the independence for 20 years. It was the period of great economic and cultural progress, partly influenced by Catholic Church and its societies, professional organisations, abbeys. Alas, this progress was brutally interrupted in 1939, when according to Ribbentrop – Molotov Pact three Baltic states were left to the influence sphere of the Soviet Union. In 1940 Lithuania was annexed by Soviet Union. Unseen massacres and deportations to Siberia were stopped by World War II and renewed in 1944. It was a struggle against ethnoculture, Church, private property. 473 135 Lithuanians were deported or imprisoned during both Soviet occupations. 210 000 people were killed by

Nazi. 320 000 Lithuanians emigrated West. That was real disaster for my nation. In answer to Soviet repressions armed underground movement arose all over the country. It was well organized, centralized and continued from 1944 to 1954. Nearly 50 000 partizans were killed, but Lithuania had never capitulated.

Catholic Church in Lithuania was the only one legal institution which acted as opponent to Soviet ideology. The Church was an obstacle for Russification and Sovietisation. Stalin openly terrorised the Church. Khrushchev and Breznev began the "ideological struggle" against it. They tried to disunite it and infiltrate into it KGB agents (as in the case with Orthodox Church in Russia). KGB also tried to control Kaunas seminary and recruit seminarists.

First issue of the "Chronicle of the Catholic Church in Lithuania" appeared on March 19, 1972. The paper was edited by young Jesuit priest Sigitas Tamkevicius, who began a struggle with tyranny which continued for 17 years. 17 years of illegal underground publishing – that was unseen Lithuanian phenomenon. First numbers of the "Chronicle" were manifolded by typewriter. The paper had to consolidate all the believers and to inform the world about Soviet oppression. Publishers of the "Chronicle" could depend upon foreign tourists and Moscow dissidents who had the relations with embassies and foreign journalists. But in fact the Chronicle became available to everyone just after same time, when it was recited by Western radio stations.

There also was a significant help from Lithuanian diaspora. Father Kazimieras Pugevicius translated the "Chronicle" into English and published it in separate notebooks; Father Kazimieras Kuzminskas translated it into English, German, Spanish, Italian; Father Vytautas Kazlauskas recited the "Chronicle" by Vatican radio; Father Dr. Konstantinas Gulbinas translated the "Chronicle" into German and published it in the paper "Acta Baltika" and later – in separate books.

On June 23, 1972, first issue of the "Chronicle" was discovered by KGB. On July KGB brought an action against the publishers and began cruel persecutions. But in spite of that the "Chronicle" was still published and distributed. On November 26, 1976, the Lithuanian Helsinki Group was orga-

nized. On November 13, 1978, the Committee to Defend Believers, Rights was established. Underground seminary was open. The process of liberation inspired by the "Chronicle" was irresistible.

Publishing of the "Chronicle" would be impossible without the efforts of many believers in Lithuania and abroad. But first of all should be mentioned bishop Vincentas Sladkevicius (born in 1920, in 1988 became a cardinal), bishop Julijonas Steponavicius (born in 1911, died in 1991), Father Sigitas Tamkevicius (born in 1938, in 1991 by way of exception became a Jesuit bishop), Father Alfonsas Svarinskas (born in 1925), Father Juozas Zdebskis (born in 1929, died in 1986 under suspicious circumstances), sisters Nijole Sadunaite, Gerarda-Elena Suliauskaite, Birute Briliute and Bernadeta Maliskaite, and Petras Plumpa (born in 1941). All of them and many others were persecuted, imprisoned, but continued working for the Lord and Lithuania.

There is no doubt that the Holy Spirit of the Creator took part in the struggle against satanic system. My nation and the Church of Christ proved this. The victory belongs not to the superstate, but to the "naive" old people, children, their parents, who kept praying and trusting in Lord. The power of the least ones was irresistible.

PARTIZANS' COMMANDER JONAS ZEMAITIS

Nijole Gaskaite

There were many talented commanders among partizans, but, Jonas Zemaitis did the best to organize partizans' movement and to turn it into military and political resistance against the occupation of Lithuania.

Jonas Zemaitis was born on March 15, 1909, in Palanga. His parents Jonas and Petronele had three children. Soon after Jonas birth they went to Poland and lived there till 1917. When they went back, they stayed in Raseiniai district and later in Raseiniai town. Jonas Zemaitis was an enlightened person and worked as a dairyman, so his daughter Kotryna and son Jonas, studied at Raseiniai secondary school. Kotryna later become a teacher, and Jonas entered Kaunas military school. In 1929, he finished it and became a

commander of artillery unit. From 1936 to 1938 Jonas Zemaitis studied in artillery school in France. He learned French and German and became a captain of Lithuanian army.

Before the Soviet occupation Zemaitis married Elena Valionyte. On 1941, family of his sister Kotryna Juskiene was deported to Komi.

At the beginning of World War II, he was ordered to retreat East together with Red Army. But captain Zemaitis and other officers surrendered to German army near Valkininkai. Later he was transferred to the reserve and settled in Kaunas with his wife. In December 1941, his son Jonas-Laimutis was born. Soon after that Zemaitis family went to Kiaulininkai near Siluva.

In 1943, Jonas Zemaitis joined underground community organized by Father Kazlauskas and started to distribute underground press. Next year he contacted general S.Zaskevicius, head of Raseniai district Guzaitis and helped general Plechavicius to organize Local regiment. In March he became a commander of the 310th battalion of Local regiment.

After the quest of general Plechavicius headquarters, Jonas Zemaitis went back to Kiaulininkai and hid there till 1945.

In March, 1945, son of general S.Zaskevicius-Algirdas offered him to join LLA (Lietuvos Laisvės Armija; Lithuanian Freedom Army). On June, Zemaitis gave an oath and became a partizan. He was appointed she head of Zebenkstis ("weasel" in Lithuanian) unit headquarters under the pseudonym Darius. The same month partizans had realized first successful action: they had liberated two wounded partizans from Biliunai hospital.

J.Kasperavicius, J.Ceponis and, J.Zemaitis tried to unite separate partizans units, prepared a reserve to, possible mobilization and wrote the articles to newspaper "Laisves Varpas" ("Bell of Freedom").

There were the elections to the Supreme Council of USSR on February 10, 1946. Partizans agitated people, to boycott the elections, they. Assaulted Rimiskes, Gincaiciai, Aleja palling-stations and destroyed ballot-papers.

MGB was spying upon Zebenkstis unit since May, 1945. On July 5, 1946 anested partizan J.Pavilionis betrayed partizans' camp in Pyragiai forest. On July 6, the camp was surrounded by NKVD troops. The camp was well-equipped, surrounded by trenches and, machine-guns, so partizans broke out and hid in the forest in small groups. 700 NKVD soldiers were raging

there for a four days, but no results were, achieved.

On July 13, 1946, Zemaitis wife suddenly died. His son was only 5 years old, so Zemaitis had to find him a good guardian among his signallers. MGB was also looking for a child because of possibility to contact Zemaitis through him.

On August 2, 1946, Zebenkstis unit had changed it's name and became Sernas ("wild boar" in Lithuanian) unit. Jonas Zemaitis was very conspirative, so he changed his pseudonym many times. His pseudonyms were Atomas, Mockus, Ilgunas, Matas, Jocius, Tylius, Zaltys, Tomas, Lukas, Zilius, Skirgaila. In 1948, Zemaitis at least became Vytautas. Sernas unit was also renamed few times. In 1946, it was called Savanoris unit, in 1947 – Knygnesys, in 1948 -Gintaras unit.

In September, 1946, Kestutis partizans' district was organized. Savanoris ("volunteer's) unit took part in it's organization, and J.Zemaitis himself paid special attention to OS (organization section).

KGB agent J.Markulis through A.Zaskevicius offered to demobilize partizans. Zemaitis answered that demobilization is a big shame. Partizans' commanders cared about partizans' honor very much. They accented that partizans had to keep Lithuania's faith and hopes, so they had to be brave and honest.

In 1947, MGB had organized operation group for persecutions of Savanoris unit. The commander of this group (12 soldiers) was G.Perekriostov. MGB planned to anest and recruit all the supporters and signallers of Savanoris unit they knew. MGB also planned to find Zemaitis son and contact Zemaitis though him. They tried to make partizans to legalize themselves. If partizans did not agree, cruel military operations were planned.

19 partizans of Savanoris unit were already killed, but new ones took their place. There were famous teachers, students, policemen in this unit. In 1947, persecutions became especially cruel. Savanoris unit signallers were anested, Juskiene among them, who gave MGB OS schemes and instructions.

On April 9, 1947, Kestutis district commander Kasperavicius was killed, so in May, Zemaitis became a commander of this district. He paid much attention to newspaper "Laisvės Varpas". The paper was printed in 800 cop-

ies and its circulation grew bigger all the time.

In 1948, new Prisikelimas ("resurrection") district was organized. Three district of Zemaitija (Kestutis, Zemaiciai and Prisikelimas) were united and Jura ("sea") partizans region was organized. On May 1, 1948, Zemaitis became a commander of this region.

1948 was a year of special persecutions. In Tauras, Kestutis, Vytis and Zemaiciai districts 483 partizans were killed in 8 months, 82 commanders were arrested among them. 1502 partizans and there supporters were arrested. J.Zemaitis went on organizing supreme underground direction.

On July 10-12, 1948, J.Zemaitis announced that Vieningos Laisves Kovos Sajudzio Organizacija (United Freedom Fight Movement Organization) is established. Zemaitis himself became partizans' supreme commander-in-Chief under the pseudonym Vytautas. Command-post was in Duktas forest 10 km from Radviliskis. In February, 1949, the organization was renamed and called Lietuvos laisvės kovos Sąjūdis (LLKS; Lithuania freedom fight Movement).

The centralization of Lithuanian partizans was finished. On February 16, 1949, J.Zemaitis became partizans general and was appointed the chief of LLKS Council Prezidium. J.Zemaitis also was the commander of partizans' armed forces (in September, 1949, A.Ramanauskas was appointed to post, and in May 10, 1950, Zemaitis became the commander again).

LLKS Council Declaration said that after the restoration of Lithuania's independence Chief of LLKS Council Prezidium should become an acting President of Lithuania till first Seimas meeting that meant that J.Zemaitis had to be the 5th President of Lithuania.

On December 4, 1951, because of cold, tiredness and stress, J.Zemaitis suddenly got paralyzed. That were the days of desperation Zemaitis even tried to shoot himself. He spent that winter and the next year in the wet bunker in Simkaiciai forest near Jurbarkas. At beginning of 1953, MGB had anested few partizans' signallers who told that Zemaitis lived in the bunker which belonged to the commander of Mindaugas unit Juozas Palubeckas under the pseudonym Simas. On April, partizan Pranas Narbutas-Rolandas was anested and recruited. He helped MGB to anest Simas.

Juozas Palubeckas was fortured for a six days, but MGB made him to

betray Zemaitis' bunker not by torture, but by perfidy. MGB troops surrounded the bunker on May 30. They had thrown in a special grenade with poisons gas. Jonas Zemaitis, Simas sister Elena Palubeckyte and nurse Marija Ziliute were quested and taken to Vilnius.

MGB tried to recruit Zemaitis for a long time. Zemaitis even was taken to Moscow, where Beriya himself held an investigation. But Zemaitis had refused and all MGB plans had failed.

The trial of J.Zemaitis, J.Palubeckas, E.Palubeckyte and Ziliute took place in June, 1954. J.Zemaitis and J.Palubeckas were put to death. Zemaitis had refused to appeal for a reprieve, he just asked, to meet his son. Instead of that MGB had shown him son's picture with pioneer's tie and badge.

Jonas Zemaitis was shot on November 26, 1954, in Butyrki prison in Moscow. On December 2, Juozas Palubeckas was shot too.

Turiny s

DOKUMENTAI, FAKTAI, KOMENTARAI

| | |
|--|----|
| Dalia Kuodytė. Kęstučio apygardos kūrimasis (tęsinys). | 5 |
| Kun. Robertas Grigas. Lietuvos Katalikų Bažnyčios Kronika (Paskaita, skaityta 1994m. liepos 1d. Vokietijoje, Drezdene, Technikos universitete, Katalikų dieno se). | 26 |
| Juozas Bagušauskas. Jaunimo organizacija "Laisvę Lietuvai". | 44 |
| Juozas Bagušauskas. Partizanų antspaudai. | 53 |

ATSIMINIMAI, LIUDIJIMAI, SVARSTYMAI

| | |
|--|-----|
| Jonas Žičkus-Širšė. Ir vėl prisiminimų nuotrupos. | 61 |
| Jonas Gaidauskas-Breivė. Batakių (Bijūno) valsčiaus OS vado prisiminimai. | 93 |
| Įsiveržimas į Batakius (užrašė Vytenis Almonaitis). | 124 |
| Algirdas Mocius. Kelias į Tėvynę. | 128 |
| Joana Dijokaitė-Kerežienė. Dvasios palaužti nepajėgs. | 143 |

IŠ SOVIETINIŲ ARCHYVŲ

| | |
|---|-----|
| Nijolė Gaškaitė. Partizanų vadas Jonas Žemaitis. | 162 |
| Nijolė Gaškaitė. Lietuvos okupacija: suėmimai ir tardymai. | 192 |
| Juozas Starkauskas. Agentas Kirvis-Balandis. | 213 |

ANTINACINĖ REZISTENCIJA

| | |
|---|-----|
| Algirdas Vokietaitis. Lietuviškoji rezistencija. | 231 |
|---|-----|

LITERATŪRINIS PUSLAPIS

| | |
|--|-----|
| Žemaitijos partizano dienoraštis (tęsinys). | 259 |
|--|-----|

| | |
|-------------------------|-----|
| PO TO, KAI RAŠĖME | 281 |
|-------------------------|-----|

| | |
|---------------|-----|
| SUMMARY | 282 |
|---------------|-----|